

ספר

עת"ה באתי

יכיל בתוכו שלשה קונטרסים נחמדים לחג הפורים
ואלה שמותם

תרי טעמי

טעמי מצות משלוח מנות והנפק"מ להלכה

השתיה כדת

עניני ומעלת שתית יין בחג הפורים

עטרת מרדכי

עניני הגלגולים השייכים למגילת אסתר

כל אלה יצאו בעזר צורי וגואלי

מנאי הצב"י

יוסף חיים בלא"א ר' מרדכי אוהב ציון

מהדורא תמינאה

שנת: ת'הא ש'נת פ'דותינו לפ"ק

פה עיר קדשינו קרית מועדינו ירושלם תובב"א

כל הזכויות שמורות

כתובת המחבר

להערות והערות שיתקבלו בשמחה

רחוב שמואל הנביא 79

ירושלים

טלפון: 02-5826242

מפתחות

כג	מדבר קדמות
לג	פתיחה
נג	קונטרס "תרי טעמי"
קכה	קונטרס "השתיה כדת"
קסז	קונטרס "עטרת מרדכי"
רטו	קונטרס אחרון
רמה	מכתבי תורה

מדב"ר קדמו"ת

אודה ה' מאוד בפי ובתוך רבים אהללנו, במה אקדם לה', איכף לאלוקי מרום, מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, ופתח דברי תהילה לאלהינו, אשר לא הסיר את חסדו הגדול מעמי מעודי ועד היום הזה, חסדי ה' כי לא תמו כי לא כלו רחמיו, רבות עשית אתה ה' אלוקים, נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך, אגידה ואדברה עצמו מספר, יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, ובפרט חסדי ה' אזכיר ותבענה שפתי תהילה לאלהינו אשר זיכני ברחמיו לשכון באהלה של תורה מעודי, ושם את חלקי מיושבי בית המדרש, לגדול בין ברכי דרבנן, ולעסוק בדברי תורתנו הקדושה, ברוך אלהינו שבראנו לכבודו, והבדילנו מן התועים, וחיי עולם נטע בתוכינו.

ובעומדי היום בפתח השער, אהללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה, על אשר הגיעני הלום, לראות ראשית ביכורי ופרי עמלי, בהופעת ספרא הדין שסדרתי בסדר המערכה בסיעתא דשמיא, כן יעזרני השי"ת עד עולם סלה אכ"ר.

קראתי לחיבורי זה **"עתה באתי"** דבשם זה נרמז ברמ"ז הרומ"ז הני שלשה קונטרסים שנדפסו בחיבורי זה. זה יצא ראשונה קונטרס **"תרי טעמי"** אשר בו נתבארו בס"ד טעמי מצוות משלוח מנות ובמיוחד הני תרי טעמי כעיקר דאתבדרון בי מדרשא טעמו של הרב תרה"ד וטעמו של הרב מנות הלוי בשם הריב"ש, וכן ביארנו בקונטרס זה בס"ד כל הנפקות היוצאות להלכה מהני תרי טעמי, ואשר על ידו השני קונטרס **"השתיה כדת"** אשר בו נתבאר בס"ד האי חיובא דחייב איניש לבסומי והטעמים הנאמרים באמת בחיוב מצוה זו, ופרטי הדינים שנכללו במצוה זו עד מקום שידינו מגעת. ועד השלשה מול סוף קונטרס **"עטרת מרדכי"** אשר בו יתבארו בס"ד כל עניני ושבילי בית גלגול אשר שייכים למגילת אסתר ולעניני הפורים.

והקונטרס השלישי אחרון חביב בסיום ספר זה, קראתיו בשם **"עטרת מרדכי"** לכבוד אדוני אבי **ועטר"ת** ראשי ר' **מרדכי** שליט"א אשר חייב אני לו הרבה הרבה הכרת הטוב, על כל הטוב אשר גמלני וגומלני עד היום הזה ועד

בכלל, ואין טוב אלא תורה. [ועיין בספר הקדוש ליקוטי מוהר"ן (ח"א תורה ס) שכתב דמדרכי בגמטריא רב חסד, וכ"כ גאון עוזינו מהר"ח פאלאג'י בספר נפש חיים (מע' פ אות ה), וזוהי ממש בחינת אבי מורי שיחיה, וא"א לי להאריך בזה דאין נחתום וכו']. וכבר אמר החכם מכל האדם שלמה המלך ע"ה (משלי יז, א) עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם. ועיין בספר אמירה יפה (אות תתקעז) מה שהביא בזה בשם המפרשים, ובין תבין כונתי מדוע קראתי קונטרס דוקא בשם "עטרת". ע"ש ודו"ק.

וכשמוע אחי חריף ובקי ליש ולביא ר' אברהם יקותיאל שליט"א דברי אלו, שירטט וכתב לי בזה"ל, וכיון דאמר לן כי חד משמות הקודש של חיבורו זה יהיה "עטרת מרדכי", לכבוד ולתפארת למעלת מור אבינו היקר מירא דכיא שליט"א, אמרתי אל תמנע טוב מבעליו, ואציגה לפניך מה שמצאתי להגאון המקורי רבי שבתי ליפשיץ זצ"ל בספרו הנחמד תפארת יעקב (מונקאטש תרע"ד, דף ח סע"ד) אשר שם כתוב לאמר, או יאמר זה ספר תולדות אדם, למי שזיכהו השי"ת להוציא לאור ספר חידושי תורה, שהוא תולדות אדם, ופירוש כמו שמי שנולד לו בן קוראו ע"ש אבותיו, כמו שמצינו במשפחה הקדושה משפחת רבינו הקדוש רבי יהודה הנשיא, ועימש"כ בספר ברית אבות (סימן ח אות ט). ע"ש. הכי נמי מי שמחבר ספר יקרא את שמו על שם אבותיו, כדי שיהיה הספר תפארת להם. עכ"ד התפארת יעקב. ודפח"ח. [ובמקומו הרחבתי בס"ד בביאור דבריו].

והגאון תפארת יעקב הנ"ל בסיום דבריו טמן ברמז הרומז על האר"ש, כי הוא נאה דורש נאה מקיים, והכי קרא שמו של ספרו תפארת יעקב על שם אביו, כי שם אביו היה ר' יעקב יצחק ליפשיץ זצ"ל (כמ"ש בפתיחת ספרו הנ"ל, דף ג סע"ב. ע"ש), וכיון לתפארת אבות ע"י תורתן של בנים. וכ"כ בקיצור מדנפשיה בשו"ת מנחת דבשי הנד"מ בסיום הפתיחה לספרו, דמדין חיוב כיבוד אב יש לו לאדם לרמז שם אביו בספרו. וכ"כ גם הרה"ג ר' אלעזר זאב רז שליט"א בפתיחה לשו"ת מציון אורה ח"א. וכן נהגו רבים ושלמים מגדולי הדורות, שמצינו להם דטמנו ברמז את שמם אבותיהם בחיבוריהם, לא עט האספס כי עצמו מספר, וסגי בעין רואה במדבר קדמות לספרי דבי רב. וע"ע בזה בסיום ההקדמה לשו"ת חוות יאיר, ולהגאון ר' יחזקאל לנדא זצ"ל בפתיחת ספרו הצל"ח, ובפתח תשובותיו נודע ביהודה, שגם הוא כתב כענין זה. ע"כ באו דבריו של אח"י טו"ב שליט"א, ויישר חילו לאורייתא.

גם לרבות קראתיו לחיבורי זה "עתה באתי" כי בו תרמו"ז שם תורתנו הקדושה, והוא ע"ש הפסוק בדברים (לא יט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני"י שימה בפיהם, ונודעים דברי רבותינו בגמ' במגילה (דף ג ע"א) דשאל יהושע למלאך ה' על איזה מהן באת, ואמר לו עתה באתי, וכתבו שם התוס' (ד"ה עתה) בשם הריב"ן, דכונת המלאך היתה על תלמוד תורה, דכתיב בה ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. עכ"ד התוס'.

וכאשר גמרתי אומר בדעתי לקרוא שם הספר "עתה באתי", עלה בדעתי לפרש בס"ד את הפסוק ועתה כתבו לכם וכו', בשני אופנים מחודשים, וזה החלי בעזר צורי וגואלי. הנה נודע דע"י כתיבת חידו"ת זוכה האדם לזכור תלמודו, ואקדים לזה מה שדרשתי במקלות בעת שיצא לאור עולם ספר זכר עשה של רב אחאי ר' יקותיאל אברהם שליט"א וזה לשוני, הנה נתאספנו היום לשמוח בשמחת סיום הספר זכר עשה והוצאתו לאור עולם, ויש להביא ראיה דצריך לעשות שמחה ביום זה, והוא ממה שמצאתי בהקדמת שו"ת מור ואהלות להגר"א פוסק זצ"ל שהביא בשם הרב לב העברי לפרש דברי הגמ' בשבת (ק"ה ע"ב), אמר אב"י, תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה, עבידנא יומא טובא לרבנן. ופירש הרב לב העברי דכונת אב"י באומרו "שלים מסכתיה" ולא מסכתא, משום דהיינו ספר שלו, והוא החלק שקיבלה נשמתו בהר סיני. עכ"ד. ומכאן מקור טהור וברוך דצריך אדם לעשות שמחה ביום הוצאת ספרו לאור עולם.

וכבר כתב הגאון יעב"ץ בספרו מור וקציעה (סימן רכג) וז"ל, גם נראה שהגומר ספר בכתיבה וכש"כ בהדפסה, שיש לו לברך הטוב והמטיב, שכן עושין סעודת שמחה לגמרה של תורה שאין שום קנין ובנין שיש בו שמחה יותר מזה, וכל חפצים לא ישוו בה. על אחת כמה וכמה במי שזיכו לו מן שמיא בפירושי וחינוכי פרותיה של תורה, שזוכה ומזכה את הרבים, והרבה שותפים בהנאה שמעמידם על האמת והיושר האמונה והכושר וכו', שמברך הטוב והמטיב. עכ"ל המו"ק. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק וייס ח"ג (סימן יט אות א) מש"כ בזה. והגאון חיד"א במחזיק ברכה (סימן רכג) כתב לברך בלי שו"מ, אבל בודאי דצריך לאודו"י. והאריכו האחרונים בענין זה אם מח"ס חדש צריך לברך שהחיינו, וע"י בדברי הגאון ר' דוד שפרבר זצ"ל בתשו' אפרקסתא דעניא ח"ב (סימן לז). ועיין להגאון המופלא ר' פנחס זביחי שליט"א בשו"ת עטרת פז ח"א בפתיחה מה שאסף איש טהור בכל ענין זה.

והנה בשו"ת יד יצחק גליק (ח"ב סימן רנא) כתב דאין לברך שהחיינו על ספר חדש, דהא אם אכל אדם פרי חדש ולא בירך שהחיינו, אינו יכול לברך באכילה שניה. ומבואר מזה דברכת שהחיינו דוקא בתחילה שהענין חדש לפניו ולא אח"כ. ומי הוא שיחזיק טיבותא לנפשיה להבטיח עצמו שיקובל חבורו ברצון ואפי' אם אח"כ זוכה לשמוע שחיבורו מצא חן בעיני חכמי הדור מ"מ הרי אז שוב אינו דבר חדש שהרי חיבורו כבר יצא לאור עולם. עכ"ד. ואז אמרתי על חבורו של אחי הנ"ל, שעוד קודם שיצא רבים אומרים מי יראנו טוב, ועל כן לגבי בודאי ל"ש טעמו של היד יצחק, ויכול הרהמ"ח שליט"א לברך שהחיינו. (ואכן נתקבל חיבורו של אחי נר"ו באהבה ובחיבה בין שוחרי התורה, ויה"ר שיזכה להוציא לאורה כל חידו"ת, מתוך נחת ושמחה אכ"ר).

והנה ספרו זכר עשה עוסק בעניני זכירת התורה, וכתבת ספר בעצמו הוא מועיל לאדם שלא ישכח תלמודו, וכמו שמצאתי למוהר"ר אברהם פאלאג'י זצוק"ל בספרו וישכם אברהם על תהלים (מזמור מ) עה"פ אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי וכו', וזה לשונו, והצצתי דסופי תיבות במגילת ספר כתוב עלי, הוא אותיות תביר, בא לרמוז דכדי שיזכה האדם להוציא ספר מחידושי תורתו חלקו שקיבל מהר סיני צריך שיהיה לו לב נשבר ונדכה ולא ילך בנפלאות ובגדולות דאם יתנהג בענוה יתירה יזכה להוציא לאור תורתו וכמו שזכה מרן כמו שכתב עליו הגאון חיד"א בשם הגדולים, והתועלת הנמשך מהדפסת ספר בא ברמז בסופי תיבות ספר כתוב עלי, שהוא אותיות רי"ב דהוא שם קליפה הממהרת לשכח תלמודו, כמש"כ הרב מהר"ש מאסטרופולי ז"ל דבני ר"ח כשנתרפאו ובאו ללמוד החודש הזה לכם קראו החרש היה לבם, דשלט בהם קליפת ריב ושכחו תלמודם, והכא קאמר דעל ידי הדפסת ספר לא יוכל קליפת רי"ב לשלוט בו כי תמיד כל הימים תורתך בתוך מעי ולעולם לא אשכח פקודיך. עכ"ד. (ועי' בהערותי בסוף התהילים הנ"ל הנד"מ הערה נ מ"ש בזה).

[אגב אוסיף מה שנתחדש לי עפ"י ד הנ"ל דהנה נודע דהענין אין שולט בו קליפת רי"ב, עיין להגר"ח פאלאג'י בספרו נפש חיים (מערכת העין אות מח) שזה רמז הפסוק במשלי ומיץ אפיים יוציא ריב, דדרשו פסוק זה בגמ' בברכות (סג ע"ב) על תלמיד שרבו כועס עליו פעם ראשונה ושניה ושותק וזהו סימן לענוה שמקבל בשתיקה נזיפת רבו, עי"כ יוציא רי"ב הכונה דתצא ממנו קליפת רי"ב ויזכור תלמודו. ודו"ק].

עוד הוספתי בדרוש שם, דלענ"ד אפשר לרמוז בסוף פרשת בשלח דכתיב התם, כתוב זאת זכרון בספר, דהיינו אם ירצה שיהיה לו זכרון יכתוב בספר, ואז יוחקו הדברים אצלו, והנה התורה מבטלת קליפת זב"ב, וזב"ב בגימטריא י"ז, ותורה בגי' קטנה י"ז, וטו"ב בגי' י"ז, וידוע דטוב הוא כינוי לזכירה, [עיין בספר זכר עשות (מערכת הטי"ת אות ז). ע"ש], וא"כ ע"י כתוב זאת זכרון בספר, מבטל קליפת זבוב, וזה נרמז בתיבות זכרון בספר ושים באזני ראשי תיבות זבוב. ועי' פני דוד שם. עד כאן באו דברי שם בדרוש לכבוד א"ח טו"ב.

והן עתה בא לידי שו"ת משנה שכיר וראיתי לו שם בהקדמתו הנקראת תרעא זעירא שכתב בשם ספר קהילות יעקב למהר"י יאליש זצוק"ל, דע"י כתיבת ספרים מועיל לתקן עולם במלכות שדי, ולמחוק זכר עמלק, וזהו הרמז דכתוב זאת זכרון בספר, ועוד הוסיף לפרש הפסוק לעיל מיניה, והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל, דמשה הוא בחינת ת"ח כידוע, וכאשר ירים ידו בכתיבת ספרים, וגבר ישראל. ועי"ש עוד בדבריו הנפלאים.

ואקדים עוד הקדמה דהנה ידוע דהמלמד תורה לאחרים, עי"ז אין תורתו משתכחת, וכמו שכתב בזה בארוכה בספר הנפלא מגדים חדשים לערובין (דף נג ע"א). וע"ע להאח נפשינו נר"ו בספרו זכר עשה (עמוד ריב והלאה). ע"ש.

ועתה נבא אל הבא"ר בפסוק ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני שימה בפיהם, דהכונה היא שאם אדם רוצה שד"ת יהיו מושמים בפיו, וגדר שימה בפיו הוא שד"ת שגורים בפיו ואינו שוכחם, וכדאיתא בערובין (נד ע"ב) רבי עקיבא אומר מניין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו שנאמר ולמדה את בני, ומניין עד שתהא סדורה בפיהם שנאמר שימה בפיהם. ועי"ש במהרש"א דגדר שימה בפיהם היינו שהדבר שלמד הושם ומונח בפיו בלי שיצטרך שיזכרנו מתוך הספר. בכדי לזכות לזה ישתדל אדם בשני דברים, האחד הוא ועתה כתבו לכם, היינו שיכתוב חדושו על ספר, ובזה אתיא זכירה כמבואר לעיל, והשני ולמדה את בני שגם עי"ז אתיא זכירה והרי הוא כמבואר. וע"ע להגאון ר' מנשה קליין שליט"א בספר מגיד משנה עה"ת פרשת וילך (עמוד שיח) מש"כ בפסוק זה. **והאופן** השני שעלה במחשבה לפני בביאור פסוק זה, דהנה נודע מהספרים הקדושים דכתיבת חידושי תורה הרי הם כקרבן, ומתקן את חטאיו בזה, ועיין בספר הכתב והמכתב (שער ג פרק ו, עמוד רפ ואילך) מה שהאריך בדברים

נפלאים, מדברי רבותינו המפרשים על ענין זה. וכן עיין לידידי ר' אבינועם צבי שליט"א בספרו שערי מחילה ח"א (סימן טו) מה שהאריך בזה. ועוד נודע מדברי רבותינו דכשהחכם יושב ודורש הקב"ה מוחל ומכפר עוונותיהם של ישראל, עיין בזה במדרש משלי (פרשה י), ובספר חסד לאברהם למהר"א אזולאי (מעין שני עין הקורא נהר ל), ולידידי הנ"ל בספרו שערי מחילה (סימן י). ע"ש.

ועתה נבוא אל ביאור הפסוק בס"ד, הנה נודע מה דדרשו חז"ל במדרש (בראשית רבה פרשת כא אות ו), דאין ועתה אלא תשובה, שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וכו', והשתא זהו פירוש הפסוק ועתה היינו אדם שרוצה להגיע לבחינת תשובה שמכפרת עוון ומכלה כל חטאת, כתבו לכם את השירה הזאת, היינו שיכתוב חידושי תורה, וע"י זה מתכפר לו כמבואר לעיל. ולמדה את בני ישראל היינו שידרוש ברבים ועי"ז גם יתכפרו עוונותיו כמבואר לעיל, וא"כ שני דברים אלו שוה מעלתם למצות החשובה שמכפרת עוונותיו של האדם. ודו"ק.

ובבואי עם הספר קסת"י אפתח במצות כיבוד אב ואם. וברגשי הכרת הטוב אביע מקרב לבבי, שלמי תודה וברכה, להורי היקרים והחשובים, אבי מורי הזוכה ומזכה את הרבים, ונודע לתהילה במעשיו הברוכים, ראש לכל הבשמים ר' **מרדכי שליט"א**, ולאמי מורתי היקרה מרת **מרים** שתחיה לאוי"ט, אשר הם גדלוני מעודי ועד היום, ותמיד עומדים לעזרתי בהתמסרותם בכל לבם ונפשם, בכל הענינים ברוחניות ובגשמיות, מאז ביאתי לעולם ועד עתה, במסירות נפלאה הדריכוני וחינכוני במסילה העולה בית אל. והרבה הרבה התמסר אבי מורי שליט"א להכניסנו יום יום תחת כנפיהם של חכמים וצדיקים, כדי שנלמד מדרכיהם ומעשיהם הטובים, וגם בספר הנוכחי עזרוני במיטבא.

אין מילים בפי ומענה בלשוני, להביע רגשי ברכותי והודאותי כלפי מעלת כבוד אאמו"ר שליט"א ואמי מורתי שתחיה. ואשא תפילה לפני אבינו שבשמים שיזכו להתברך בכל הברכות האמורות בתורה, ולראות מכל יוצאי חלציהם בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות באמת. וירוו מכל צאצאיהם רוב נחת ועונג דקדושה כשאיפת נפשם הטהורה, מתוך בריאות גופא ונהורא מעליא, עושר ואושר ורוב שמחה והרחבת הדעת. אך טוב וחסד ירדפום כל ימי חייהם, ובכל אשר יפנו יצליחו, וימלא ה' כל משאלות לבם לטובה ולברכה, אורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים, ויזכו לקבל פני משיח צדקינו בתוככי כל ישראל בעגלא דידן אמן.

וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן, וכל הדברים האמורים עליונים למעלה יחולו גם על מורי חמי המזכה את הרבים רב ספר"א ר' יוסף הכהן שליט"א ונו"ב הצדקנית שתחיה לאוי"ט, שעומדים לי לעזר ואחיסמך בכל עת הצטרפותי, מאז שנכנסתי אל ביתם ועד היום, יתברכו בכל הברכות האמורות למעלה אכי"ר.

וברכה מיוחדת אקבע למורינו ורבינו עמוד הימיני פטיש החזק, אין גומרין עליו את ההלל, עוצם גדולתו מי ימלל, שר התורה הרה"ג ר' יעקב חיים סופר שליט"א, אשר משחר טל ילדותי זכיתי להסתופף בצילו, ובחסדי ה' יתברך זכיתי שקרבני אליו וכאב את בן ירצני, ורבות התאבקתי בעפר רגליו לדון לפניו בקרקע, ולשאת ולתת עמו בד"ת, וכן בכמה דברים אשר בחיבורי זה, כאשר תחזינה עיניך מקצתם. ובכל עת עודדני והמרצני לגשת אל המלאכה, ולא לחוש לשום רוח שבעולם. ובברכת הדיוט אברכהו, יה"ר שזיויה והדריה ויקריה דמור שליט"א, לא יעדי מינן לעלם, אתה ה' כצינה תשמרהו, וכבוד והדר תעטרהו, לאורך ימים ושנות חיים, ימים על ימי מלך תוסיף, להגדיל תורה ולהאדירה בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ, בשובע שמחות ובריאות איתנה וכט"ס, ומן הבאר הזאת באר מים חיים, ישנו ההדרי"ם, ובחיי דמור שליט"א נזכה לקבל במהרה פני משיח צדקינו אכי"ר.

גם הנה ברך לקחתי למעלת רעייתי הנכבדה והצנועה עזרתי בחיים אשת חיל מנב"ת מרת הדסה תחי', אשר הודות למסירותה המופלאה והשגחתה בכל צורכי הבית, והטיפול בילדים אשר חנן אותנו השי"ת, נתנה ונותנת סיפוק בידי לעסוק בתורתנו הקדושה לילה כיום, וממש כל שלי שלה הוא, וגם זכות חיבורי זה אשר זיכני השי"ת להוציא לאור עולם עומד לזכותה. אתה ה' זכרה לה כל זאת לטובה, ויה"ר שיזכנו השי"ת לגדל יחד את כל בנינו בדרך התורה הקדושה והיראה הטהורה, לתורה לחופה למצוות ולמעש"ט, ולראות בשמחתם מתוך נחת ושלוה בבריאות איתנה ונהורא מעליא, ששון ושמחה אושר ועושר וכט"ס לאורך ימים ושנות חיים אכי"ר.

מול סוף הנני להודות בזה לכל ידידי שעזרוני בהגהת ספר זה, וכן לכל אלו שעברו על הספר והעירו את הערותיהם, וכמו כן הנני להודות בזה לכל הני ספרי דבי רב אוהב"י ציון שצינו לספרים רבים אשר בחלק מספרי זה נעזרתי בדבריהם, ישלם ה' פעלם ותהי משכורתם שלמה אכי"ר.

וכצאתי את הכר"ך אשא כפי בתחינה לאל שוכן מעונה, אבינו אב הרחמן המרחם רחם נא עלינו, ותן בליבנו בינה להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד,

לשמור ולעשות את כל דברי תלמוד תורתך באהבה ובשמחה, ותעזרני על דבר כבוד שמך להוציא לאורה את כל חלקי תורתך אשר קבלה נשמתך בהר סיני, ולראות את יתר הכתבים הנמצאים עמדי בכתובים יוצאים לאור עולם, לעשות נח"ר ליוצרינו ולעשות רצון בוראנו, ולא תמוש התורה מפנינו ומפי זרעינו ומפי זרע זרעינו עד עולם, ויהיו כל זרעינו זרע קודש ברכך ה', גדולים בתורה וביר"ש טהורה אכי"ר, ובזכות תורתנו הקדושה נזכה לראות במהרה בביאת גואל צדק, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים אכי"ר.

המודה להשי"ת לשעבר ומתחנן על העתיד
הצעיר יוסף חיים אוהב ציון
פעיה"ק ירושלים תובב"א
ליל י שבט תשס"ח
יומא דהילולא של איש אלוקים קדוש ונורא
רבי שר שלום שרעבי זצוק"ל זיע"א

מדבר קדמו"ת למהדורא רביעאה

אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו, במה אקדם לה' אכף לאלהי מרום, מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, ופתח דברי אפתח בדברי תורה ותהילה לה' אשר לא הסיר את חסדו הגדול מעמי מעודי ועד היום הזה, חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו, רבות עשית אתה ה' אלוקים, נפלאותיך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר, ובפרט חיובא רמיא עלי להודות לקוב"ה שזיכני ברחמיו לשכון באהלה של תורה מעודי ושם חלקי מיושבי בהמ"ד, לגדול בין ברכי דרבנן ולעסוק בתורתנו הקדושה, ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים וחיי עולם נטע בתוכינו.

ובפתחי שערים אהלל שם אלוקים בשיר ואגדלנו בתודה אשר הגיעני עד הלום וזוכה אני להדפיס ספר זה במהדורא רביעאה ובסיעתא דשמיא נתקבלו הדברים באהבה וברוב חיבה אצל שוחרי התורה, והנני שוטח תפילה לפני האל הגדול הגבור והנורא שאזכה להוציא לאורה את כל חלקי תורתי אשר קבלה נשמתי בהר סיני ולראות את יתר הכתבים הנמצאים עמדי בכתובים יוצאים לאור עולם לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות רצון בוראנו.

וחיובא רמיא עלי להודות לאבי מורי ואהובי ר' **מרדכי אוהב ציון** שליט"א על כל הטובות אשר גמל עמי מיום הולדי, ובפרט בעזרתו ודאגתו להוצאת חיבור זה לאור עולם, יה"ר שזכות זו ושאר זכויותיו הגדולות יעמדו לו לראות נחת מכל יוצאי חלציו מתוך בריאות איתנה ונהורא מעליא אורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים אכ"ר.

ומודים דרבנן היינו שבחייהו לראש בית מדרשינו **ברכת אברהם** אשר בפי ישרים מלא תהלות, המושלם ומופלג במעלות רמות בתורה, אהוב למעלה ביראת שמים טהורה אשר לחכמתו קודמת לתפארתה, רב גבוריה וחיליה לאורייתא, בה לעי יממא ולילותא, במים עמוקים לאוקמי גירסא אליבא דהלכתא לאסוקי שמעתתא, הדור הוא ארי שבחבורה, עוקר הרים וטוחנן בסברא, מבין דבר מתוך דבר בתבונה, לבו הטוב לכל דורש ומבקש בבית המדרש פתוחה, לעמוד לימינם להמציאם מנוחה, שמו הנערץ והמהולל הולך לפניו, בסבר פנים

יפות מאירים פניו, כמוהר"ר אליהו בחבוט שליט"א, יהא רעוא מן קדם אבוהן דבשמיא שיזכה עוד להגדיל תורה ולהאדירה מתוך בריאות גופא ונהורא נפישא יאריך ה' ימיו בנעימים ויוסיף שנים, דשנים ורעננים, להמשיך במפעליו הכבירים וזכות התורה תגן עליו לראות נחת דקדושה מכל יוצאי חלציו עדי נזכה בקרוב לקבל פני משיח צדקינו ומלכינו בראשינו אמן.

ובצאתי אשא כוס ישועות לאל רוב ההודאות אדון כל הנפלאות, ויבן לי עזר מצלעות, כי לא טוב לבדו היות, וכל עול ומשאות, פרקה מעלי בכשרון פלאות, במעשה ידים לא נלאות, בחכמה לחסוך כל תלאות, למען אוכל לעסוק במדעות, לכן את כוס ברכתי לה אשגרה ותחינתי אפיל לאדיר ונורא, שנזכה לראות צאצאינו לתפארה, עוסקים בתורה אשר טובה היא מכל סחורה, ומדקדקים במצוותיה בקלה כבחמורה, מתוך בריאות גופא ונהורא, עד כי יבא שילה במהרה.

ובסיום דברי אשא תפלה לאל נורא עלילה שתגלה עלינו אותה הארה אשר נתגלתה בימי מרדכי ואסתר כמבואר בספרים הקדושים שבכל שנה ושנה מתגלית אותה ההארה שהיתה בזמן הנס וכמש"כ בספר פרי עץ חיים שער הפורים פרק ה' ובספר הקדוש קדושת לוי (קדושה רביעית לפורים) ובספה"ק אוהב ישראל מאפסא עניני פורים (ד"ה עוד בפסוק והימים האלה נזכרים ונעשים) ובספר מדבר קדש עניני פורים (עמ' צ"ה), ויתקיים בנו הפסוק ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם הרוחניים והגשמיים.

ואשא למרום קולי אל ה' אקרא מתי קץ הפלאות קרב בנין בית הבחירה ונקומה ונעלה בית אל ושם נשיר את השירה בתוף ובכינור וכל מיני זמרה.

פי המדבר קטן המחבר

המודה לשעבר וצועק על העתיד

יוסף חיים אוהב ציון

ב' אדר ב' תשע"ד יומא דהילולא דמהרי"ט אלגאזי זיע"א

פעה"ק ירושלים דדהבא

פתיחה במילי דאגדתא

בענין שקול יום הפורים כיום מתן תורה

אמר המחבר טרם פתיחת שערים, ארחתם של צדיקים בראשית ספרם דשואלים ודורשים במילי דאגדתא, דמשכו ליבא ובה הלב מבין^(*). ואידי דאתא מדרשא ליעול ברישא, אמטו להכי במסילת ישרים אלך ואתנהלה לעט"י, זיל אייתי לי קמצ"א קומץ מנחת ענ"י, בא"ר לחי רואי מילי קטני אשר עלה ברעיונ"י, וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

כתב רבינו המרדכי במסכת בבא מציעא (פרק המקבל סימן שצח) וז"ל, ועדיף יום פורים כיום שנתנה בו התורה, כי הא דמור בריה דרבינא הוה יתיב בתעניתא כולי שתא לבר מתרי יומי, דעצרתא משום שניתנה בו תורה, ויומי דפוריא משום ניסא. עכ"ל. וכן הוא במרדכי במגילה (סימן תשפט). ובפשיטות ביאור מה שכתב

(*) אגב אומר דמנהג זה לפתוח במילי דאגדתא נראה דשרשו טמון בדברי הגמ' בשבת (דף ל ע"ב) דרבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן, וכבר כתב הפנ"י בפתיחת ספרו (עמ"ס כתובות) דכמו זר נחשב לפרש דברים כפשוטן, שהיה אומר להם מילי דבדיחותא ממש במילי דבדיחי, ועיי"ש שהאריך להוכיח זאת, ולבסוף פירש דהכונה שהיה פותח במילי דאגדתא, שמשמח לבו של אדם לדברי תורה. וע"ע בהעמק דבר שמות (כו סו"פ כ). ועי' בשו"ת שיח יצחק וייס (חיו"ד סי' תלז), שמחזק דברי הפנ"י בדברים מתוקים. וע"ע בפתיחה לשו"ת תכלת מרדכי. עיי"ש. וראיתי דבר חידוש בספר שדה צופים עמ"ס שבת שם שהביא בשם הגאון ר' בנימין בנו של הגאון מהר"ש קלוגר זצ"ל בהא דאביי לבתר דמסיים שמעתתא אמר מילתא דבדיחותא [אמרי"ח ס"ט, לע"ע לא מצאתי מימרא כזו לגבי אביי. שוב סמוך להדפסה מצאתי בספר מנוחת שלום (חי"א סי' יד) שהביא דברי הגאון רב"ק הנ"ל בשלמותם, ושם מתבאר דכונת הרב"ק למ"ש בשבת (ק"ח סע"ב) דאביי כי הוה חזי צורב"מ דשלים מסכתיה עביד יו"ט לרבנן]. וביאר בזה מ"ש שמחים בצאתם ששים בבואם עושין באימה רצון קונם, דהיינו שמחים בצאתם כשיוצאים מהלימוד וכדעת אביי, וששים בבואם כי הא דרבה דמקמי דפתח בשמעיתא אמר מילתא דבדיחותא, אבל בשעת הלימוד או לכו"ע עושין באימה רצון קונם, כמ"ש לסוף יתיב באימתא. ודפח"ח.

דיום פורים הוא כיום שניתנה בו תורה, הוא עפ"י המבואר בגמ' שבת (פח ע"א) דאמר רבא אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקבלו כבר. ופירש"י בימי אחשוורוש מאהבת הנס שנעשה להם. ע"ש. הא קמן דיום פורים הוא בבחינת יום מתן תורה מחודש.

ודע דלפי הקדמה זו יתבארו הרבה ממנהגי פורים, כאשר נפרטם לקמן אחד לאחד בעזה"ת. וביש כל מראין אפתח לבאר על פי הקדמה זו מאי דאיתמר בבי מדרשא דרשב"י בתיקוניו הקדושים (תיקון כא, דף נז ע"ב) וז"ל, פורים אתקריאת על שם יום הכפורים. ע"כ. ובפשיטות הכונה דכשם שביוהכ"פ הקב"ה מוחל עונותיהם של ישראל, כך ביום הפורים הקב"ה מוחל עונותיהם של ישראל. ומצאתי להרב כהנא רבא ח"ק רבינו אליהו הכהן מאיזמיר בספרו מדרש אליהו (דרוש למגילת אסתר, עמוד ססד בדפו"ח) שכתב וזה לשונו, ונראה בזכרוננו ששמעתי מרבי הקדוש זלה"ה דרוש על זה דרך האמת, שביום פורים מכפר הקב"ה עונותיהם של ישראל כיוהכ"פ, ועיי"ש מה שהאריך בטעם הדבר, מדוע ביוהכ"פ מתכפרים בתענית, ובפורים ע"י מאכל ומשתה. וע"ע לידידינו הגאון הגדול ר' אבישי טהרני שליט"א בספרו הנחמד עמק פורים (סימן יז, לב העמק אות רעז) שהביא מפי סופרים ומפי ספרים, דביום הפורים הקב"ה מכפר עונותיהם של ישראל. וע"ע בספר עיר מבצר על מגילת אסתר (עמוד לח) מש"כ לפרש על פי הקדמה זו של הרב מדרש אליהו. עיי"ש.

ונראה לפרש דענין כפרה זו שהקב"ה מכפר לעמו ישראל ביום הפורים, הוא מכח קבלת התורה מאהבה, ובזה הוא ממש כדוגמת יוהכ"פ. ואפרש שיחת בעזה"ת, דהנה איתא בגמ' תענית (ל ע"ב) לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיוהכ"פ, והקשתה שם הגמ' בשלמא יוהכ"פ משום דאית ביה סליחה ומחילה, והוא יום שניתנו בו לוחות אחרונות, אלא ט"ו באב וכו'. ופעמים הרבה שמעתי ממוריני ורבינו הגאון המופלא רבי יעקב חיים סופר שליט"א שביאר דברי הגמ' הללו, דאין כתוב בגמ' שני דברים דהיינו שיוהכ"פ מעלתו משום שהוא יום סליחה וגם משום שניתנו בו לוחות אחרונות, אלא נאמר בדברי הגמ' דבר אחד דיוהכ"פ נקבע ליום סליחה וכפרה, וטעם הדבר כיון שניתנו בו לוחות אחרונות, וזה נתן את הכח לעיצומו של יום זה לכפר על העוונות, שהרי התורה היא "ראש לכל התיקונים" כלשון הרמח"ל במאמר דרך עץ חיים שלו. ע"כ.

ונראה שזהו הדמיון דפורים ליוהכ"פ, דכשם שביוהכ"פ ניתן בו כח כפרה מכח קבלת לוחות אחרונות, כך ביום הפורים ניתן בו כח כפרה מכח קבלת

התורה מאהבה. שוב מצאתי און לי כי כן כתב לפרש הגה"ק מקוז"יגלוב הי"ד בספרו הנפלא ארץ צבי (מועדים עמוד רכא) וז"ל, ונראה דכל כפרת יוהכ"פ מחמת שבו ניתנו לוחות אחרונות (כדאיתא בב"ב קכא ע"א), וכדאיתא בירושלמי (פ"ד דראש השנה ה"ח) דלא כתיב בעצרת שעיר לחטאת, דכל המקבל עליו עול תורה, מעלין עליו כאילו לא חטא מעולם. אמנם במתן תורה בעצרת היה בחינה של כפיה, כמו שאמרו (בשבת דף פח ע"א) כפה עליהם הר כגיגית, משא"כ בפורים דהדר קבלוה בימי אחשוורוש ברצון גמור בלא כפיה, נמצא דהיו אז בגדר מקבל עליו עול תורה מכל צד, ומעלין עליהן כאילו לא חטאו מעולם, וזה מתעורר בכל שנה, וע"כ פורים עדיף מיוהכ"פ. עכ"ד הנחמדים. וששתי שזכיתי לכוין לדברי אותו גאון קדוש הי"ד בקרוב אכ"ר.

[אגב אזכיר עוד פירוש נפלא בדברי הזוה"ק דאמר דפורים כיוהכ"פ, והוא מה שראיתי להגה"ק ר' יצחק וויס זצוק"ל הי"ד בספר אלף כתב (אות קד) אשר כה כתב, ששמע מר' אברהם יוסף איגרא שפירש דברי הזוה"ק, דכמו שבפורים עיקר הנס היה שהפיל פור הגורל, שהגורל נהפך לטובה לישראל כמפורש במגילת ספר, כמו"כ ביום הקדוש יוהכ"פ, עיקר השמחה היה אם הגורל היה עולה בימין כמפורש ביומא (לט ע"א), ודומה בזה היום הקדוש האדיר והנורא לפורים, ועוד אמר טעם, כמו דבנס פורים כתיב וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות מנשאים את היהודים, כמו כן מובא בטור (או"ח סימן תרו) מפרקי דר' אליעזר, שהשטן בעצמו מלמד זכות ביום זה על ישראל, ואומר רבש"ע מי כעמן ישראל גוי אחד בארץ הדומים למלאכי השרת. ע"ש. ובענין זה היום הקדוש דומה לפורים. עכ"ד. ודפח"ח].

ומאחר עלות כל זאת אכתוב את אשר עלה בס"ד בדעתי ביום הפורים (דשנת התשס"ז) לבאר מדוע תיקנו חז"ל מצות משלוח מנות בפורים, דכיון דיום הפורים בחינתו יום מתן תורה, ונודע דאחד מהתנאים לקבלת התורה הוא האחדות, וכמו שדרשו רז"ל עה"פ ויחן שם ישראל, שהיו באהבה גדולה כאיש אחד בלב אחד, לכן תיקנו את מצות משלוח מנות כדי לחזק את האחדות בליבנו, שנהיה מוכשרים וראויים לקבל התורה. והאידינא מצאתי שכבר כתב לבאר כן הגאון ר' שמעון סופר זצ"ל מר בריה דהגאון חתם סופר, והובאו דבריו בספר אגרות סופרים (עמוד נב ונג). עי"ש בארוכה.

והגיעני כפו"ל בעזרתו ית"ש בההיא שתא לבאר מאי דאמר רבא במגילה (דף ז ע"ב) חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי.

ופירשתי בס"ד עפ"י מה דאיתא במסכת סופרים (פרק כ הלכה א) אין מברכים על הירח אלא כשהוא מבושם, וכתב הגאון ר' דוד אבודרהם (הלכות ברכות שער ח, דף צד ע"ב) בשם יש מפרשים, דפירשו בכונת מ"ש חז"ל "כשהוא מבושם", דהיינו עד שיהיה האור שלו מתוק, והאדם נהנה ממנו. וכן כתבו לפרש תלמידי רבינו יונה בברכות (סוף פרק ד). [וגדול בדורינו זקן ויושב בישיבה מני"ר הגאון מהרע"י שליט"א בספרו חזון עובדיה חנוכה (הלכות ברכת הלבנה, עמוד שנו), הביא בבקיאותו ראייה לזה מדברי התרגום עה"פ וימתקו המים, דמתרגם ע"ז ובסימו מיא].

עכ"פ חזינן דביאור לבסומי הוא ענין מתיקות, ובזה יש לנו לבאר כונת רבא באומרו חייב איניש לבסומי בפוריא, היינו להיות מתוק בפורים, וכמאמר הרב חובת הלבבות (שער הפרישות פרק ז) בהגדרתו על החסיד "רך מחמאה מתוק מדבש", ובלכתנו בדרך הזה יבואר גם מה שאמר עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, היינו דארור המן הוא בחינת שנאה שיש לאדם על חבירו, וברוך מרדכי הוא בחינת אהבה, כי מרדכי היה אוהבן של ישראל דורש טוב לעמו ורצוי לרוב אחיו, ובפורים צריך להיות אדם במתיקות כזו, שלא יהיה אצלו הבדל בין אויביו לאוהביו, אלא צריך שיהיה באחדות גמורה כמשנ"ת לעיל דזהו התנאי לקבלת התורה. שוב ראיתי שכעין זה פירש הגאון אב"ד פרנקפורט ר' אברהם אביש זצ"ל בהגהות ברכת אברהם על השו"ע בכת"י, [הובאו דבריו בשו"ע הוצאת מכון ירושלים (ח"ח עמוד תרצב). ע"ש]. וששתי על דבריו כמוצא שלל רב. וע"ש.

ועתה מצאתי להגאון אב"ד מיישא ר' אליעזר ישראל אפרים סופר הי"ד בספר זכרון סופרים על הש"ס (חידושי מגילה, עמוד שעד מדפי הספר) שכתב כעין זה וז"ל, ועל דרך רמז מוסר נראה לבאר הא דמחייב איניש לבסומי, דהנה מר זוטרא כי הוה סליק לפוריא אמר, שרי ליה מריה לכל מאן דמצערן (מגילה כח ע"א), שלא יענש שום אדם בסיבתו, ולא לבד לצדיקים ולרעיו שלפעמים עפ"י מקרה עשו כנגדו שלא כהוגן, אלא אפילו לרשעים שבישראל שהכעיסוהו במרד, היה ג"כ מוחל. וזה שאמר שמחוייב איניש כששוכב על מטתו (דפוריא הוא מטה), לבסומי דעתו שיבא לבחינת מעביר על מדותיו, שלא יהיה קשה עליו למחול לכל אדם, ולא לבד לצדיקים שבבחינת ברוך מרדכי, אלא אפילו לרשעים שהם בבחינת ארור המן, לכולם יהיה לו נקל למחול להם, שלא יענש שום אדם בסיבתו, אולי יצא זרע טוב מרשע זה, וכמו בהמן שיצאו ממנו גדולי הדור, לכך ימחול להם, וישער בנפשו דבר זה. עכ"ד הנפלאים.

והשת"א הכא (שנת התשס"ח) עלה בדעתי לפרש בדרך דרוש האי מימרא דחייב איניש לבסומי בפוריא, כשקראתי דברי האור החיים הקדוש הנודעים בפרשת ויחי עה"פ כבס ביין לבושו וז"ל, יתבאר ע"ד אומרם כי גלות הרביעית שבו יגלה הגואל העצום, צריך שתהיה ביד ישראל מצות עסק התורה, וזולת זה יתעכב מלבוא, ולזה רמז באומרו "כיבס", פירוש כי כוחו של המלך המצופה שילה שמו, הוא בחינת עסק התורה שיתעסקו ישראל בינה של תורה. [א"ה, ועמש"כ בספרו ראשון לציון על נביאים וכתובים בפסוק הביאני אל בית היין]. ואמר כי באמצעותה יהיה לבושו שהוא כנוי למלכות, נכון אליו ללבשו, ואומרו ובדם ענבים נתכוין לומר, שאם יגיע זמן הגאולה ולא ימצא יין, פירוש לא יהיה בנו תורה, תהיה הגאולה באמצעות עול ותוקף הגלות, אשר יצרון האומות לישראל כאומרם ז"ל (בסנהדרין צז ע"ב) כי כשיגיע קץ הנחתם ולא יהיה בישראל זכות לגאלם, יעמיד להם מלך קשה כהמן. עכלה"ק של רבינו אוחה"ק.

ומאחר עלות דברי הגאון אור פני מלך חיי"ם עליונים למעלה ביארתי מימרת רבא דהיינו שחייב אדם לקבל על עצמו ביום זה להתבשם בינה של תורה, ובפרט לפי דברי האוה"ח הקדוש עצמו אשר כתב בביאורו לפרשת כי תבוא עה"פ ושמחת בכל הטוב, דאילו היו מרגישים בנ"א במתיקות וערבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה. עכ"ל. וזהו בחינת לבסומי במילי דאורייתא, המתוקים מדבש ונפת צופים, ואם יהיה עסק התורה באופן זה, א"כ לא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, היינו דלא יעמיד עלינו הקב"ה מלך קשה כהמן, ונצטרך שוב לומר ארור המן וברוך מרדכי, אלא הגאולה תהיה בגילוי מלכות עליון. ונחמד הוא.

ומצאתי בספר שדה צופים (מגילה ז ע"ב) שהביא מספר חדושי ראשבי"ד בשם הגאון רבי יהודה אסאד זצ"ל (בעל שו"ת יהודה יעלה) שכתב ז"ל, ותמוה למה הקפידו בפורים על שתיית יין דוקא, וראיתי מש"כ אאמ"ו הגאון הקדוש זצוק"ל בימי חורפו וז"ל, דאיתא בפייט זכור תכלית שבועים נתלה על חמישים, ותמוה, ונ"ל דאיתא בעירובין (סה ע"ב) יין ניתן בשבועים אותיות, וסוד ניתן בשבועים אותיות, נכנס יין יצא סוד. ותמוה וכי בשביל שמספרם שוה נכנס זה ויוצא זה, הרי יש עוד תיבות שמספרם ע', ונ"ל דאיתא בספר קול יעקב כיון דבפורים קיימו מה שקבלו כבר, א"כ כמו דבעצרת לכו"ע בעינן לכם, משום שניתנה בו תורה, כל שכן בפורים שהיתה קבלה ברצון, ליהודים היתה אורה זו תורה, לכן ושמחה וכו"ל. ומעתה כיון שהיתה עתה מעשה סיני, לכן מצות שמחה

ביין, סיני בראשי תיבות נ'כנס י'ין י'צא ס'וד, וה"פ לכך נכנס י'ין בפורים משום שיצא סוד התורה שקבלוה ברצון, וה"פ דחייב לבסומי לרמוז על קבלת התורה ברצון, חמרא וחיי לפום רבנן דייקא (עי' שבת סז ע"ב). עכ"ל. והדברים נפלאים.

עוד מצאתי בספר פרדס אליעזר (עמוד תסג) שהביאו בשם הגאבד"ק קויל ר' חיים דוד מרגליות זצ"ל בספרו דובר מישרים (פורים אות קמא) דהנה הרמ"א כתב, שישתה עד שירדם בשכרותו. וי"ל הטעם לפי מה שאיתא במדרש (שיר השירים רבה פרשה א) דבעצרת שהיה זמן קבלת התורה ישנו להם ישראל כל אותה הלילה, וכיון שבימי אחשורוש הדור קבלוה בימי אחשורוש, עושים ג"כ זכר לשינה דעצרת, ע"י שישתה עד שישן כמש"כ הרמ"א. ע"כ.

ועתה נביא בעזה"ת כמה מנהגים שנהגו ביום פורים, שהטעם למנהגים אלו הוא מחמת שיום הפורים הוא בבחינת יום מתן תורה כמבואר לעיל.

מה שנהגו להיות ניעורים בליל פורים

זה יצא ראשונה, מה שראיתי בהרבה מקומות שנהגו להיות ניעורים בליל פורים ולעסוק בתורה, וכבר נודעים בזה דברי מרן החת"ס בדרשותיו לער"ח אדר (שנת תקנ"ח) וז"ל, קבלתי מרבי הרב מו"ר מענדלי ליליג זצ"ל רב בבהמ"ד דקהילת קודש פרנקפורט דמיין, שקיבל מהגאון בעל שב יעקב זצ"ל, שכל העוסק בתורה בין מגילה דלילה למגילה דיומא, מובטח לו שהוא בן העוה"ב. עכ"ל. ונראה דשורש מנהג זה הוא כעין מה שנהגו להיות ניעורים בליל חג השבועות כדי לקבל התורה, והוא עפ"י מה שראיתי לשר התורה הגאון מהר"ח פאלאג'י זצ"ל בספר מועד לכל חי (סימן ח אות יז) שכתב וז"ל, כתב מרן זקני מוה"ר בתי כנסיות (סימן תצד) דהטעם למנהג שנהגו להיות ניעורים כל הלילה ולומדים בתורה, הוא על פי מש"כ רבינו אברהם אבן עזרא (בפרשת יתרו, על הפסוק והיו נכונים) וז"ל, ואולי לא ישן אדם מהם בלילה שישמעו קול ה' בבוקר כדרך כהן גדול ביום הכפורים. ע"כ. וא"כ הוא רמז למה שעשו אבותינו ליל מתן תורה. עכ"ד הבתי כנסיות. ועי"ש מה שתמה עליו, ובמה שיישב דבריו בס' חזון עובדיה יו"ט (עמוד שי). וא"כ הכ"נ נהגו להיות ניעורים בלילה הזה ולהרבות בלימוד התורה כדי להראות חיבת קבלת התורה מאהבה. [עוד יש לומר כי רוח ה' דיבר במ' לומר דבר זה דכיון שבלא"ה ביום הפורים ישתה האדם יין טוב"א ויעלה על יצועו מחמת שכרות, ע"כ אמרו שינצל את הלילה הקודם לו לעסק התורה. ודו"ק היטב].

מה שנהגו להשכים בצפרא דיום פורים

המנהג השני, כתב רבינו החיד"א בספרו דבש לפי (מערכת ה אות ל) וז"ל, השכמה, כתבו הקדמונים דבחמשה ימים יזדרז האדם לקום בהשכמה יותר משאר ימים, והם, יום שבועות, ויום ט"ב, ויום ר"ה, ויום הושענא רבה, ויום פורים, ונתנו סימן וישכם אברה"ם בבוקר, אברהם ראשי תיבות, א איכה, ב רמז על שבועות שבו ניתנה התורה שהתחילה בב', ר ראש השנה, ה הושענא רבה, מ מגילה. עכ"ל. ומצאתי להגה"ק מווערבוי רבי יצחק וויס זצוק"ל הי"ד בשו"ת שיח יצחק (סימן שעז) שכתב טעם להשכמה בפורים בשם ספר חמדת אריה (פרק יז אות ו), אי משום דיום זה מרובה במצוות, או משום דהדר קבלוה בימי אחשוורוש, והוי כיום קבלת התורה שניעורים בו מהאי טעמא. עיי"ש.

ואח"כ הביא הרב שיח יצחק עוד טעם להשכמה בפורים, דהנה אנו עושים זכר לכל מה שעשו אבותינו אז, דלזאת אנו מתענים ביום י"ג, ואוכלים זרעונים בליל פורים זכר לאסתר, ולובשים פרצופים לזכר שהם לא עשו אלא לפנים, ואף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים, והנה איתא בתרגום המגילה על הפסוק בלילה ההוא נדדה שינת המלך, שנדדה שינת מרדכי וישראל, ושינת אסתר. עיי"ש באריכות. ובאשר בפרק הרואה (ברכות סב ע"ב) אמרו שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא, ובריש פרק בראשונה (יומא כב ע"א) אמרו שאני מיגנא ממיקם, ואנו רוצים לעשות זכר ג"כ לנדידת השינה של אבותינו, ע"כ משכימים אנחנו ביום הפורים לבי כנישתא, למען לעשות זכר גם לזאת. עכ"ד השיח יצחק. ומצאתי לו שכתב דרכא אחרינא בהסבר במנהג זה, בס' הנחמד שיח יצחק עה"ת (עמוד קפו). עיי"ש. הרי לנו עוד מנהג שנהגו בו ביום הפורים מחמת נתינת התורה המחודשת שהיתה ביום זה.

המנהג לאכול בליל פורים מאכלי חלב

ויבא השלישי מה שכתב הגר"ח פאלאג'י זצוק"ל בספרו רוח חיים (חאו"ח סימן תרצה ס"ק א) דיש לאכול בליל פורים מאכלי חלב, והטעם יען אמרו בגמ' הדור קבלוה בימי אחשוורוש, שהיתה קבלת התורה מלב ונפש, וצריך להיות דבש וחלב, על שם התורה דכתיב דבש וחלב תחת לשונך, כמו שנוהגים בחג השבועות, ולכן אוכלים בלילה מאכלי חלב, ומה טוב ומה נעים לפי מה דאיתא בזוה"ק (ר"מ סדר פנחס) כי כדי למלאות יום ב' של שבועות הוא יום פורים. עיי"ש. ועוד הביא הרב טעם לאכילת מאכלי חלב בליל פורים על שם דם נעכר ונעשה חלב, וכן בימי מרדכי ואסתר נהפך מידת הדין והרוגז למידת הרחמים. עכ"ל.

המנהג לאכול מיני מתיקה ביום פורים

על ארבע"ה מה שכתב הגאון ר' רפאל חייא פונטרימלי בספר מעם לועז על אסתר (פרק טו, הלכות יום הפורים, דף רסו) בשם ספר נחל אשכול, שנהגו לאכול בפורים מיני מתיקה, לפי שאז חזרו וקבלו את התורה מרצון, והתורה מתוקה מדבש ונופת צופים. עכ"ל. ואפשר להוסיף על דבריו וכן שמעתי ממוריני ורבינו הג"ר יעקב חיים סופר שליט"א, דהנה ידוע דמיני מתיקה ממשיכין את האדם ללימוד התורה כדאיתא במדרש רות רבה (פרשה ה אות ט), ולכן נהגו לאכול מיני מתיקה ביום זה ולשלוח מיני מתיקה איש לרעהו.

ענין עסק התורה בימי הפורים

אמנם צריכים אנו לדעת, דמצוה גדולה היא עד מאוד, להשתדל כמה שאפשר לעסוק בתורה ג' ימים קודם הפורים, דכתב בספר חמדת ימים (סדר פורים פרק ב), שנהגו חסידים ואנשי מעשה לצום לפני הפורים ג' ימים לילה ויום, שהוא כעין מה שהתענו ישראל בג' ימי הגבלה לפני קבלת התורה, ופורים הוא כנגד חג השבועות. וע"ע בספר עמק פורים (לב העמק אות קז) מש"כ בזה. וכן ביום פורים עצמו ישתדל האדם ברוב עוז להרבות בלימוד התורה, כיון שעיקר גזירת המן הרשע היתה לבטל תורה מישראל.

ועיין להרה"ג המופלא חו"ב ב"ד קודש כש"ת ר' דוד ברדא שליט"א מה שהאריך בזה בדברים נפלאים בקובץ התורני זכור לאברהם (אדר תשס"ג), והביא שם מדברי מהרש"ו בספרו חיים שנים ישלם, דהטעם דצריך להרבות תורה ביום זה, הואיל והכל טרודים בסעודת פורים ובשאר מצוות של היום, יש ללמוד תורה שהוא קיום העולם, שאם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. עוד הביא שם את המעשה הנורא על האדמו"ר ר' מנחם מנדל מקוצק שאמר פעם לחסידיו על חתנו הגאון ר' אברהם מסוכטשוב בעל אבני נזר, שפעם אירע ביום פורים שכל העולם היו עסוקים בזמן אחד בסעודת פורים ושאר מצוות היום, ובדיוק באותה שעה ישב אביו של האבני נזר ועסק בתורה, ונעשה רעש גדול בשמים מזה, כי אלמלא הוא היה כל העולם נמצא באותה שעה ללא תורה, ולכן נתנו לו מן השמים נשמה גדולה בדמותו של הגאון האבני נזר, שהאיר את העולם בתורתו הקדושה. ע"ש.

ואסיים בשתי חידושים נפלאים מהספר שיח יצחק עה"ת להגאון המופלא אשר דברי תורתו חביבים עלי עד מאד ר' יצחק וייס הי"ד זצוק"ל, האחד הוא מה שעמד לבאר (בעמוד רטז) מדוע לא תיקנו רבותינו אחר שבועות ופורים ושבת שיצטרכו לצום בה"ב, מחשש שמא חטאו ע"י אכילה ושתייה. וכתב דשבועות הוא יום שניתנה בו תורה, וכן בפורים הדר קיבלוה מאהבה, ואיתא במרדכי (הבאנו דבריו לעיל) ששקול פורים כיום מתן תורה. והכל מודים שבשבת ניתנה תורה כגמ' שבת (פו ע"ב). וכיון שבג' זמנים אלו שבת פורים ושבועות, האכילה עבור נתינת התורה, ולתורה יש יותר כח משל מצוה, דבין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה מגינה ומצלא כדאיתא בגמ' (סוטה כא ע"א), לזאת אחר התענג בג' זמנים אלו, א"צ לתענית עבור העונג אשר היה להם באכילה ושתייה, כי תורה שקולה כנגד כולם, ומגינה שלא יארע חטא ועוון. ועי"ש עוד מש"כ לפרש מדוע בג' זמנים אלו מצינו שנהגו לאכול עגלא תילתא, דהוא לרמזו שענין מתן תורה היה בג' זמנים אלו. ואכמ"ל עוד.

ועתה הגיע לידי הספר הנפלא שו"ת משנה שכיר להגאון הנורא ר' ישכר שלמה טייכטהאל זצוק"ל הי"ד, ושם בח"א (סימן רלה) האריך לבאר ע"פ דברי המרדכי הנ"ל בדברים נפלאים, ואביא את לשונו שם וז"ל, ועם דברי המרדכי הנ"ל נראה לי עוד לפרש מה שמסופר בש"ס מגילה (דף ז ע"א) דרבי יהודה נשיאה שדר ליה לר' אושעיא אטמא דעיגלא תלתא וגרבא דחמרא, ופירש"י שלישי לבטן, ולכאורה מדוע דוקא מנות אלו. ונ"ל דהכל מרמז על התורה, והואיל ויום הפורים הוא כיום קבלת התורה וכדברי המרדכי הנ"ל, רצה לרמוז לו על ענין לימוד התורה באיזה אופן שיהיה, כי מצינו (פסחים סח ע"ב) לר' יוסף דעבד ביום עצרת עגלא תלתא, והרי דעגלא תלתא שייך ליום קבלת התורה, ומצינו לרבי במו"ק (דף ט"ז) שגזר שלא ישנו לתלמידים בשוק, ודרש חמוקי ירכיך כמו חלאים, מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר. ועיי"ש המעשה בר' חייא שעשה נגד דברי רבי ושנה בשוק וחרה לו לרבי ע"ז. עכ"פ דעת רבי דדברי תורה דומה לירך, מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר, וע"כ שלח לו אטמא להורות ע"ז דדברי תורה צריך להיות דומה לאטמא היושב בסתר.

וכתב עוד, שלח לו ג"כ גרבא דחמרא, והטעם נראה לי ג"כ עפ"י מ שביארתי הטעם שתקנו לנו אנשי כנה"ג לשנות יין בפורים, והוא ע"פ מאמר חז"ל (יומא עו ע"ב) חמרא וריחני פקחנין, ועיין בבעל הטורים (שמות ל, לד) בפסוק קח לך סמים, דס"ת הוא חכם, והיינו דחמרא וריחני מועיל להיות חכם. והנה יומא דפורים

בעצמו הוא ריחני, דמרדכי ואסתר היו עיקר הפורים, דעל ידם וזכותם זכינו לקדושת פורים, ומרדכי הוא מירא דכיא (חולין קלט ע"ב), ואסתר היא הדסה, ונמצאו שתיים ריחני, ועל כן לא חסר רק חמרא שיהיה מועיל לפתיחת הלב, ע"כ תקנו חז"ל לשתות יין בפורים, ולזאת שלח לו רבי ג"כ גרבא דחמרא, שיהיה לו כל הסגולות המועילות לזכות לקנין התורה, היינו עגלא תלתא וגם אטמא שהוא לימוד התורה בסתר. וגם חמרא שיהיה חמרא וריחני ואתי שפיר. והשי"ת יזכנו לפתיחת הלב לתורה ולעבודה אכ"ר. עכ"ד הנפלאים והמתוקים.

ואני עני אתנהלה לעט"י בדרכו דרך הקודש של הרב משנה שכיר ואען ואומר בס"ד שתי גרגירים על פי דבריו. זה יצא ראשונה כי המעיין בגמ' מגילה (דף ז ע"ב) יראה דרבא הוא בעל המימרא דחייב איניש לבסומי בפוריא, וביומא (עו ע"ב) רבא הוא בעל המימרא דחמרא וריחני פקחין. ולפי דברי הרב משנה שכיר הדברים כפתור ופרח, דרבא רצה שביום הפורים יזכו לחכמת התורה ע"י יין, ולכן אמר חייב איניש לבסומי. ודו"ק. שניות מדברי הפוריים דהנה כתב מהר"ח פאלאג'י זצוק"ל בספר רוח חיים (חאו"ח סימן תרצה אות ד) וז"ל, ונראה לי שיש ליקח בעת סעודת פורים שתי בדי הדסים ולברך עליהם, כי מצינו שאמרו רז"ל במדרש שוחר טוב (סימן כב) אסתר נקראת הדסה, שנאמר ויהי אומן את הדסה, ומרדכי על שם צדיק נקרא הדס, שנאמר והוא עומד בין ההדסים, מה הדס זה ריחו טוב וטעמו מר, כך מרדכי ואסתר חושך לאומות ונר לישראל. עכ"ל. ולפי דברי הרב משנה שכיר הי"ד יש לנו עוד טעם להריח בהדסים ביום זה, כיון דחמרא וריחני פקחין, וביום זה שהוא בחינת יום מתן תורה, יש ענין שיריח ריחות טובים. ודו"ק כי נפלא הוא.

והחידוש השני שהובא בספר שיח יצחק (עמוד קסו) בשם אחיו הגאון ר"מ זצ"ל, שהקשה מדוע המתנה אסתר לבקש לבטל האגרות עד חודש סיון, אלא דרצתה אסתר שיעמוד לה זכות התורה שניתנה בסיון, והוסיף הרב שיח יצחק דענין זה מרומז בגמ' חולין (קלט ע"ב) אסתר מן התורה מנין, דהיינו מנ"ל רמז לזה שאסתר הוצרכה להמתין עד חודש מתן תורה כדי לצרף את זכות התורה, שנאמר ואנכי אסתר אסתיר, היינו עד זמן שנאמר אנכי ה' אלהיך שהוא התחלת עשרת הדברות במתן תורה, עד העת ההיא אסתר אסתיר, תסתיר אסתר עצמה מלראות פני המלך, ולבקש בקשה זו לבטל אגרות הראשונות. עכ"ד. וש"י מד"נ. ולענינינו נמצינו למדים שגם ביטול האגרות, היה בכח מתן תורתנו הקדושה, ואצטמיד חצבא דילן. ויה"ר שנזכה במהרה, לאורה זו תורה, הרחמן הוא יפתח ליבנו בתורתו, וישים בלבנו אהבתו ויראתו, ומי שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם, יעשה גם לבנים בזמן הזה אכ"ר.

פתיחה במילי דאגדתא למהדורא רביעאה

א. בענין מנהג התחפושות בפורים

נהגו ישראל קדושים ביום הפורים ללבוש כל מיני פרצופים שונים ומשונים וכן מיני מלבושים שונים והוזכר מנהג זה ברמ"א סימן תרצ"ו סעי' ח' וז"ל: מה שנהגו ללבוש פרצופים בפורים וגבר לובש שמלת אשה ואשה כלי גבר אין איסור בדבר מאחר שאין מכוונים אלא לשמחה בעלמא וכן בלבישת כלאים מדרבנן, וי"א דאסור, אבל המנהג כסברא הראשונה, ועי"ש במשנ"ב ס"ק ל' מש"כ בזה. ולעצם הנידון אם יש בזה משום איסור לא ילבש האריכו הפוסקים הלא המה בספרתם, וכבר האריך בזה מו"ר ועט"ר הגאון ר' עובדיה יוסף זצוק"ל בספרו יחיה דעת ח"ה (סימן נ) ובספרו יבי"א ח"ו (חיו"ד סימן י"ד אות ה'), ובספרו חזון עובדיה פורים (עמ' קצט - רא) והעלה שם לאיסורא בזה, וגם לילדים כתב דנכון שלא לעשות כן, וכן הוא דעת מרן החזו"א כמובא במשנ"ב מהדורת דרשו על דברי המשנ"ב הנ"ל (בהערה 25) ואכמ"ל בזה, אלא שיש לדעת טעמא דמילתא מדוע נהגו להתחפש בפורים וגמרו חיפוש מחיפוש ועלו בדעתי בס"ד כמה טעמים והנני לכותבם בס"ד

טעם א

זה יצא ראשונה, זכר למה שנעשה עם ושתי כדאיתא בגמרא במגילה (י"ב ע"ב) מכדי פריצתא הואי דאמר מר שניהן לדבר עבירה נתכוונו, מ"ט לא אתאי, אמר רבי יוסי בר חנינא מלמד שפרחה בה צרעת, במתניתא תנא בא גבריא ויעשה לה זנב, וכיון שנשתנה מראיה של ושתי ועי"ז נתגלגל הדבר ונהרגה ושתי והובאה אסתר אל בית המלך, ועל ידה ניצלו עמ"י, ושמחתי כמוצא שלל רב שכ"כ האליה רבה בס"ק טז' וז"ל: ובכנה"ג נתן טעם לרמז שלנו בשינוי בגדים חשובים, אפשר זכר למרדכי שיצא בלבוש מלכות, ובמגילה י"ב ע"ב וכו' וכתב ראב"ן סימן תנ"א מן אשר "נגזר" עליה דריש לה, כתיב הכא נגזר וכתוב בעוזיה (דברי הימים ב' כו, כא) כי נגזר מבית שנצטרע, במתניתא תנא, בא גבריא ויעשה לה זנב, "מעליה" דריש לה דכתיב השוק והעליה בע"ז כ"ה ע"א השוק עם האליה דהיינו זנב, עכ"ל.

כן צריך להגיה בדברי הראב"ן וכן הוא לפנינו בקובץ שיטות קמאי למסכת מגילה דף י"ב ע"ב שם. ואגב אכתוב דמרגלא בפומייהו דדרדקי לומר שלושתי צמח קרן במצחה ורבות חיפשתי למצוא מקור לדבר ומצאתי בס"ד בפירוש הרמב"ם למגילת אסתר עה"פ להביא את ושתי המלכה וז"ל שם: וכששמעה אותה ארורה את הדבר שמחה להראות את יפיה וכאשר הגיעו אליה השלוחים התקשטה והתמרקה והתייפתה ולקחה המראה בידיה לראות בה את צורתה והכעיר ה' את פניה בעיניה אמרו חז"ל שבא גבריאל ועשה לה זנב "במצחה" ויש מי שאומר שפירסה נדה שזנב בגימטריא נדה, ויש מי שאומר שפרחה צרעת במצחה, עכ"ל הרמב"ם. ונראה לבאר הטעם שפרחה זנב דייקא במצחה, חדא מפני שמצח הוא בחינת יסוד עיין לרבינו האריז"ל במבוא שערים (שער ג' ח"ב פ"ז) וכיון שהיא רצתה שעמ"י יפגמו ביסוד דפריצתא הואי כנ"ל, לכן נעשה לה זנב במצחה דייקא, ושנית נראה לבאר עפ"י מש"כ רבינו האריז"ל בשער רוה"ק (דף ד' ע"ד) וז"ל: גם ביום שבת קודש כל מי שהוא זוכה להיות לו סוד תוספת שבת בנפשו אין עוונותיו במצחו ביום שבת כי אין אחיזה אל החיצונים ביום שבת במי שיש בו תוספת שבת, והנה זאת הרשעה היתה מביאה בנות ישראל ומפשיטתן ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת כדאיתא במגילה י"ב ע"ב וא"כ גרמה להם שלא יקיימו תוספת שבת ואז יתגלו העוונות במצחם לכן דייקא גדל לה זנב במצחה וא"ש את"מ. וע"ע במש"כ בזה בגוף הספר (עמ' קצ"ט ר') וזכורני שכן ראיתי גם בקיצור פירוש האלשיך למגילת אסתר שכתב כדברי הרמב"ם.

טעם ב

ועל ידו השנ"י, על פי מה דאיתא בגמ' במגילה דף י"ב ע"א שאלו תלמידיו את רשב"י, מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה, אמר להם אמרו אתם, אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע, אמר להם, אם כן שבשושן יהרגו שבכל העולם כולו אל יהרגו אמרו לו אמור אתה אמר להם מפני שהשתחוו לצלם, [בימי נבוכדנצר רש"י], אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר אמר להם הם אל עשו אלא לפנים [פירש רש"י מיראה] דהיינו למראית העין אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים, שלא גזר עליהם כליה אלא למראית העין כדי שיפחדו ויחזרו בתשובה, וכיון שנס ההצלה היה מחמת שעשו זאת רק בחיצוניות ולא בפנימיות לכן נוהגים להתחפש במלבושים שונים ומשונים שאינם מראים את הפנים האמיתיות של האדם וששתי שמצאתי שגם טעם זה כתבו אדם גדול והוא

רבינו משה חגיז בספרו אלה המצות מצוה תקמ"ג וז"ל שם: דומה בדומה למה שאירע לאבותינו בהשתחיותם לצלם שהם לא עשו אלא לפנים מיראה ולבם היה לשמים דומה בדומה ללבישת הפרצופים שמשנים צורת פניהם לצורות משונות ויתנכרו איש אל רעהו מכח אותו פרצוף, אמנם לובשי הפרצופן עצמן מכירין זה את זה וכל אח דיודע מה שבלב חברו המלווה עמו ונמצא שאותו שינוי אינו אלא לפנים כי כל אחד כדקאי קאי והשב"ח השב"ח טעם זה רבינו המהרצ"א מדינוב בספרו בני יששכר מאמרי חודש אדר מאמר ט' וכתב שהוא דבר נחמד בפשטיות המנהג ועיי"ש שכתב עוד טעם לפי דרכו, וע"ע בספר זכר דוד להג"ר דוד זכות מודינא במאמר שלישי עניני פורים (עמ' תשפ"ג בהוצאת ישיב אהבת שלום).

טעם ג

הוא על פי מש"כ רבי אליהו הכהן מאזמיר בספרו מדרש אליהו על מגילת אסתר (עמ' שסג בדפו"ח) וז"ל: אי נמי בפורים הקב"ה מכפר עוונותיהם של ישראל כיוהכ"פ עצמו על שם שאנו עושים שמחה ויו"ט על מחיית עמלק שהיה בימי אסתר שונאו של הקב"ה שהיה חותך מילותיהן של ישראל וזורקן למעלה ואומר להקב"ה טול מה שבחרת כמאמר רז"ל במדרש תנחומא פרשת כי תצא ולכן אין הכסא שלם עד שיעשה מלחמה בעמלק שנאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק, וכיון שכן בדין לכפר עוונותיהם בפורים יום ששמחים על מפלת שונאו של הקב"ה ורמז לדבר כפורים כלומר יום כיפורים הוא כפורים מה ביוהכ"פ מתכפרים גם בפורים מתכרפים, והוסיף עוד בזה"ל: ונראה בזכרוננו ששמעתי מרבי הקדוש זל"ה דרוש על זה על דרך האמת שביום פורים מכפר הקב"ה עוונותיהם של ישראל כיוהכ"פ ועיי"ש מש"כ בטעם הדבר ועיין מש"כ בספר עיר מבצר על מגילת אסתר (עמ' ל"ח) מש"כ לפרש עפ"י הקדמה זו של הרב מדרש אליהו עיי"ש. ועתה בא לידי ספר מדבר קדש (מועדים ב') אמרותיו של הגה"ק מהר"ש מבעלזא ושם בעמ' קמ"א כתב וז"ל: והנה מצינו שכאשר הקב"ה עושה נס לישראל והם אומרים עליו שירה אזי הקב"ה מוחל להם על כל עוונותיהם כדאיתא בשמות רבה (כד, ג) ובמדרש תהילים (פרק יח) ומגילת אסתר היא במקום קריאת שירה והלל כדאיתא בגמ' במגילה (יד' ע"א) קרייתא זו היא הלילא ולכך כשישראל קורין את המגילה הקב"ה פותח להם את שורש החכמה ומוחל להם על כל עוונותיהם ורמז לדבר מגלה [בלא יו"ד] בגימטריא ע"ח כמנין מחל לרמז על כך שהקב"ה סולח ומוחל לעוונות עמו ישראל משורש החסדים שהוא ג'

פעמים שם הוי"ה ברוך הוא שהוא בגימטריא ע"ח כמנין מוחל, וכ"כ בתורת משה להחת"ס על פרשת זכור הובאו דבריו בספר מסילות באור החסידות עמ' קע"א. ועוד מצאתי בספר דברי חיים דוב המכתבים שבראש הספר במכתבו של הרה"ק ר' אהרון הורוויטץ זצוק"ל חתן רשכבה"ג מרן בעל הדברי חיים מצאנז זצוק"ל שכתב להג"ר שאול בראך זצוק"ל אבד"ק קאשוי וז"ל שם: הנה ידוע מהספרים הקדושים אשר ימי הפורים הם עת וזמן למחילת עוונות כמו יוהכ"פ ואדרבא שהוא גבוה יותר כי יוהכ"פ הוא כמו פורים בכף הדמיון, אך יש חילוק כי פורים הוא תיקון הושט להרבות באכילה ושתיה ויוהכ"פ הוא תיקון על הקנה להתענות ולזעוק למלך מלכי המלכים הקב"ה תפילות, ועוד יש הפרש כי בערב יוהכ"פ מצוה להרבות באכילה ושתיה, ובערב פורים מצוה להתענות כי היא תענית אסתר, ולזה קנה ושוט עולה בגימטריא עת שאז הוא עת רצון למחילת עוונות כמו יוהכ"פ, והנה המן הרשע ימ"ש רצה לעורר חטא עץ הדעת כמו שאמר יעשו עץ גבוה חמישים אמה אך כנסת ישראל פעלה שתופר עצתו על ידי חמישים אתוון דקריאת שמע מה שאומרים פעמיים בכל יום כדאיתא בזוה"ק, והמן הרשע ימ"ש שהיה מזרע עמלק ימ"ש שעשה מן ד' דאחד רי"ש שהיא אחר מחמת שאמר שיש שתי רשויות רח"ל כמו שאמר האריז"ל אל אחר גימטריא עמלק, והטעה עם מספר קצ"ו כי מן ד' לר' הוא חלוק קצ"ו ולכן המן במילואו כזה ה"ה מ"ם נון גימטריא קצ"ו, וזהו שנאמר בשעה שקילל ה' את האדמה וקוץ ודרדר תצמיח לך היינו מספר קוץ שעשה מד' ר' ולכן קוראים בפורים ויבא עמלק ומסיימין הקריאה מלחמה לה' בעמלק מדר דר וזו היא המלחמה שיעשו בחזרה ד' דאחד, וישראל עם קדשו מאמין הוא שהשי"ת הוא אחד יחיד בעולם עושים בחזרה מן ר' ד' ובזה קורין בפרשת זכור ומסיים תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח על כן באם תמחה מספר "זכר" מן "עמלק" ימ"ש ישאר מספר אחד, וזה נוכל לומר הפשט בגמ' ישב לו קוץ בושט היינו בימי הפורים שאז הוא תיקון על הושט, יעשו תשובה וימחול לו השי"ת כל העוונות, עכת"ד הנפלאים. וכן ראיתי בספר הרבי רבי בונם מפרשיחסא (בעמ' שכא') שפעם אחת בא ר' חנוך העניך הכהן מאלכסנדר אל הרבי רבי בונם בפורים ואמר לו שרוצה לעשות תשובה ועמד שם ר' אברהם משה בונהארדט מפרשיחסא והתפלא בפורים תשובה ? נענה הר"ר בונים ואמר הלא הצדק עם רבי העניך דכתיב להשיב מחשבת המן בן המדתא ולהשיב הוא מלשון תשובה, וע"ע בספר חשבה לטובה (עמ' ל') מש"כ בזה עוד, וכן מצאתי בספר טיול בפרדס מהדו"ת מערכת פ' אות ב' דצריכין תשובה ביום הפורים כאשר עשו אבותינו בימים ההם בזמן הזה, וע"ע למרן החיד"א בספרו

נחל אשכול (אסתר ט, כ"ב) וז"ל: איש ל'רעהו ו'מתנות ל'אביונים, ראשי תיבות אלול, רמז שצריך להתעורר ליראה את השם כשם שמתעורר בחודש אלול וכך רמז רבינו הקדוש במשנה היה עובר אחורי בית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגלה אגב אורחיה קמ"ל דשופר ומגילה כי הדדי ניהו, ומי שיש לו מוח בקדקדו ישפוט בצדק כי בעבור שהגדיל ה' לעשות עמנו מאד להצילנו ממוות לחים אין ראוי לאבד ולהפך יראת השם ולפרוק עול תורה ומצוות ח"ו וגילו ברעדה כתיב ודי בזה למי שיש לו לב והביא דבריו בספר זכר דוד מאמר ג' סוף פרק קו'. ומאחר עלות כל זאת דביום הפורים צריכים להתעורר בתשובה והקב"ה מוחל עוונותיהם של ישראל ה"ן עוד נביא מש"כ בס"ד בספרי הקטן סמי דחיי (עמ' מ"א) מערכת בריה חדשה וז"ל שם: עיין להגר"ח פלאג' בספרו ברכת מועדין לחיים (דרוש ב' לשבת תשובה) שהאריך לפרש עפ"י מה דאיתא בילקוט תהילים (רמז תתנ"ה) עה"פ תכתב זאת לדור אחרון אלו הדורות שהם כמותים במעשיהם ובאים ומתפללים לפניך בר"ה וביהכ"פ ועושין תשובה ואתה בורא אותם בריה חדשה הוי ועם נברא יהלל יה, והביא דהרב החסיד בספר שארית יעקב (סדר נצבים) הביא מה שאמרו רז"ל דע"י התשובה הקב"ה בורא אותם בריה חדשה והוי "פנים חדשות" ובזה פירש מה שאמרו רז"ל (יומא פ"ו ע"ב) דגדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה שנאמר לאמר הן ישלח אי שאת אשתו, אבל הוא יתברך עושה אותם בריה חדשה ופנים חדשות באו לעולם ואין הם אותה האשה שנתגרשה מבעלה ולזה נאמר ועם נברא יהלל יה עכ"ד ועיי"ש עוד מה שהארכנו בזה. וע"ע בזה לידידי הגאון המופלא מהר"ר יהודה יוסף שליט"א בשו"ת הרי יהודה ח"ג (חאהע"ז, סימן יא אות יב), ולפי"ז נהדר אנפין לנידון דידן דכיון דביום הפורים עמ"י הדרי בתשובה ונעשים פנים חדשות לכן נהגו להתחפש להורות שפנים חדשות באו כאן, ושו"ר כעין דברי בספר טיול בפרדס מהדורא בתרא אות פ' שכתב כעין דברינו, וע"ע להגאון משאמלויא בספרו אבני המקום שכתב בענין שינוי הפרצופים בחלק אבן העזר אות נד' נה' סה' ובחלק אבן שהם אות כ"ה מ"א מ"ב וישנם עוד הרבה טעמים במנהג זה אמנם בעטיו של נח"ץ הוצרכתי לקצר ומראה מקום אני לך בזה בספר פרדס אליעזר פורים מעמ' רנ"ג ואילך עיי"ש ותרו"צ.

ב. בענין זמן הנעילה ביום הפורים

ראה ראיתי בספר ידידות משכנותיך שיחות מאת ראש ישיבת לוצערן הגאון הגדול רבי יצחק דוב קופלמאן זצוק"ל (עמ' ק"ד אות י"ג) דלפי דברי הזהוה"ק

הנודעים דיום הפורים הוא כיום הכיפורים היכן היא חלק הנעילה ביום הפורים ועי"ש מש"כ לפי דרכו. ועלה במחשבה לפני לבאר הדברים והוא בהקדים דברי רבינו הכהן הגדול ר' שלמה מראדמסק זצוק"ל בספרו תפארת שלמה ליוהכ"פ ענין תפילת הנעילה וזת"ד, תפילת הנעילה היא גמר החתימה (זוה"ק פרשת פקודי דף רמח ע"ב וראה ספר הרוקח הלכות יוהכ"פ סו"ס רי"ז) והכל הולך אחר החיתוך לכן אז נפתחים שערי רחמים וזה הרמז אצל אברהם אבינו ע"ה דכתיב ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה ופירש"י ואעשך לגוי גדול זהו שאומרים אלהי אברהם, ואברכך זהו שאומרים אלהי יצחק, ואגדלה שמך, זהו שאומרים אלהי יעקב, והיה ברכה, יכול יהו חותמין בכולם ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהם (פסחים קי"ז ע"ב) וכתב הרב דנראה לו לפי הידוע כי ר"ה הוא נגד מדתו של יצחק כמו שכתוב פחד יצחק (ובזוה"ק ויחי רכ"ו ע"ב ראש השנה דא יצחק ובזו"ח תולדות כ"ז ע"א ראש השנה לקביל יצחק) ולכן הוא יום הדין והנורא, וחג הסוכות הוא כנגד מדתו של יעקב אבינו כמש"כ ויעקב נסע סוכתה [זוה"ק פנחס רע"מ רנ"ז ע"ב], ותפילת נעילה היא כנגד מדתו של אברהם אבינו ע"ה מדת החסד (וראה עוד במגלה עמוקות פרשת ואתחנן אופן ק"ג) ובתפארת שלמה עה"ת פרשת לך לך ד"ה ואעשך לגוי גדול וגו' כתב ז"ל יבואר עפ"י מעשה אשר הובא בספר עמק המלך שפעם אחת בערב יוהכ"פ לעת ערב בעיר חברון היה חסר איש אחד למנין עשרה ונצטערו יושבי העיר מאד והיה להם נס ומופת גדול שבא אברהם אבינו ע"ה ועמד עמם בתפילה עד אחר תפילת נעילה ואח"כ נעלם מהם עי"ש וזה הרמז בדברי רש"י ז"ל בך חותמין כי תפילת הנעילה היא גמר החתימה וראה המעשה באורך בספר המק המלך בהקדמה פרק עשירי. העולה מן המדובר, שתפילת נעילה היא כנגד אברהם אבינו שמדתו חסד ונראה דבחינת הנעילה בפורים הוא בעת קיום מצות משלוח מנות ומצות מתנות לאביונים והוא עפ"י מה שראיתי בספר אבני המקום להגאון משאמויא באבן שהם אות נ"ב וז"ל שם: נראה לי טעם דקבעו בפורים משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים דהנה בחלק אבן שתיה אות י"ב כתבתי דהמנורה והשלחן והמזבח שבהיכל הוא כנגד שלשה עמודים שהעולם עומד עליהם תורה עבודה וגמילות חסדים, וכן כנגד שלשה אבות אברהם גמילות חסדים, יצחק עבודה, יעקב תורה יע"ש. והמזבח הוא הקרבת הדם והקטורת עבודה, המנורה הוא תורה אור, והשלחן להשפיע גמילות חסדים, לכן היה עליו לחם הפנים יעויין שם היטב. והנה מבואר ברוקח דבפרשת אמור אחר כל המועדים נכתבה פרשת המנורה שרומזת על חנוכה ואח"כ ואפית סלת רומז על פורים יעו"ש ועיין מש"כ בזה בחת"ס בפתיחתו לחולין וכיון שמרומז בלחם הפנים

שהיה על השולחן שהוא נגד עמוד גמ"ח ע"כ קבעו מרדכי ואסתר לשלוח מנות ומתנות לעשות חסד וגמילות חסדים עכ"ד. ולפי"ז נוכל לומר דהתעוררות זמן הנעילה ביוהכ"פ הוא בזמן משלוח מנות ומתנות לאביונים שהרי זמן הנעילה הוא ברזא דאברהם איש החסד כמבואר לעיל ואיצטמיד חצבא דילן והדברים יקרים ומפליאים, וע"ע בספר זכר דוד מודינא עניני פורים (עמ' תש"פ) דמצות מתנות לאביונים הוא כנגד שכרתו ישראל ביציאת מצרים לעשות חסד זה עם זה, עי"ש.

ג. בענין מדוע נתלה המן על עץ אגוז

כתב בספר זכר דוד מודינא עניני פורים (עמ' תשפ"א) וז"ל: וראיתי בספר לחם הפנים כת"י מכמוהר"ר יצחק לוי ואלי חאו"ח סימן תרצ"ה ס"ב וז"ל: י"א דהעץ שנתלה המן של אגוז היה ואולי על זה נהגו לעשות מרקחת שקורים נוקיט"א בלע"ז מצאתי בכת"י עכ"ד. וצריך ביאור מדוע נתלה המן דוקא על עץ אגוז ועלה בדעתי לומר בס"ד דהנה המן הרשע רצה להשיח את התורה מעמ"י וכמש"כ הגאון ר' אשר אנשיל יונגרייז בספרו מנוחת אשר בפתיחה דרושים לפרשת זכור (דף ו') וז"ל שם: והנה אנו אומרים בכל מוצש"ק משביעני עליך פורה שר של שכחה שתסיר לב טפש ממני ותפיל יתיה על טורי רמתא וכו' [א"ה יחא"צ עיין סידור רבי שבתאי לשב"ק עמ' תס"ב] והיינו על הגדולים מהעמים אשר לא יזיק להם השכחה מכאן ידענו השם שר של שכחה, עוד נלמד מכאן שאמר על זה לשון הפלה, עוד נקדים דמצינו כשנפל הגורל על אדר שמח המן שמחה גדולה ואמר שהגיע ירח שמחת בו רם, וצריך להבין המן שפקח היה מה ראה לשטות זו וכי לא ידע שבז' באדר נולד משה, אכן זה היה שמחתו כי המן הרשע מזרע עמלק הוא ורצה לאבד את ישראל בכחו של עמלק היינו ע"י השכחה ומצינו בשעה שמחת משה רבינו ע"ה נשתכחו ג' אלפים הלכות וסבר החודש הזה גורם לשכח והוא שר של עמלק שלו שר של שכחה ורצה לגרום לישראל שישכחו את התורה ח"ו ולכך שמח שמחה גדולה כי באותו חודש בדרך הטבע תגרום השכחה, אמנם ברשתו נלכד כי מכח השכחה שכח אחשוורוש כל מה שדיבר עמו ועי"ז נעשה הנס ונתלה הוא ובניו, וזה שאמר הכתוב כי המן בן המדתא הפיל פור הוא הגורל מכח זה שמח על הגורל שנפל על אדר והיה רצונו להומם ולאבדם שישכחו כל התורה ח"ו מכח המהומה שרצה לפעול ובבואה עם המלך אמר עם הספר כי נעשה נס ונגרם שישכח אחשוורוש ולא ידע מאומה כי אם על ידי הספר ומכח זה יתלו אותו ואת בניו על העץ כי עי"כ אמר חרבונה הנה העץ אשר עשה

המן למרדכי אשר דיבר טוב על המלך ודו"ק עכ"ד. וע"ע בענין זה דעמלק הוא קליפה דשכחה בספר שרגא המאיר על התורה (עמ' רכ"ז) פרשת תצוה שהביא כן בשם הבעש"ט, ולהגאון המקובל ר' דב קוק שליט"א בספרו לבנת הספיר עמ' רי"א, ובספר ליקוטי הלכות לרבי נתן מברסלב הלכות נחלות הלכה י"ד. וה"ן עוד נביא מש"כ הגר"ח פלאג'י זצוק"ל בספרו נפש חיים מערכת אלף אות י"ט וז"ל: אגוז, האוכל אגוז שורה עליו שר של שכחה ילקוט על הפסוק אל גנת אגוז הביאו הרב קרבן מנחה סימן ו' וכתב רמז לדבר דאגוזים במלואו א'לף ג'ימל ו'יו ז'ין י'וד מ'ם, גימטריא משכח עם ארבע תיבות ועם הכולל שהוא גימטריא שע"ג שהוא בגימטריא אגוזים במילואו כאמור, עכ"ד. וע"ע בספרו כה"ח סימן כ"ד אות מ"ג. וע"ע במש"כ מהרש"א ראב"ן בספרו בגד אהרון מערכת ש' אות כ"ו ולמו"ר הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו פרי חיים סימן כ', ונהדר אנפין לשאלתינו מדוע תלו את המן דוקא על עץ האגוז ולפי הנ"ל א"ש דכיון דהמן הוא בסוד השכחה די"ן גרמ"א ליה להתלות על עץ שגורם שכחה דייקא ודו"ק.

קונטרס תרי טעמי

נותן טע"ם לשבח, והיה טעמו כטעם
לשד השמן, בשנות"ו את טעמו,
טעם זקנים יקח, טעמו וראו טוב
טעם ודעת זקנים, טעם כעיקר דרבנן
קשישאי יהבי, ובראשם הני תרי
רברבי מהרא"י והריב"ש, בביאור האי
מצוה חביבה ויקרא, דשלחו מנות
לאין נכון לו, ואחריהם יצאו כל
הנפק"מ לדינא דנפקו מגו הני תרי
טעמי בלישנא קלילא, וטעם עט"ו
ופריו שוה לכל נפש

כתיב במגילת אסתר (ט כב), כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליו"ט לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים. ע"כ.

והרבה טעמים נאמרו על מצוה זו, ואשתדל להביא את כל מה שמצאה ידי יד כהה, ואחריהם נביא את הנפק"מ, וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

טעם א

כדי שיהיה לכל אחד די סיפוקו בסעודה

מוה"ר ישראל איסרלן ז"ל (עיין תהילותיו בספר ברית יעקב עמוד ג) בשו"ת תרומת הדשן (סימן קיא) נשאל בבנ"א השולחין לחבריהם בפורים חלוקים וסדינים וכה"ג, האם יוצאים י"ח משלוח מנות או לא, והשיב וז"ל, יראה דאין יוצאים בהן, דנראה טעם דמשלוח מנות הוא כדי שיהא לכל אחד די סיפוקו לקיים הסעודה כדינא, כדמשמע בגמ' במגילה (דף ז ע"ב) דאביי בר אבין ורב חנינא בר אבין הוו מחליפים סעודתייהו בהדדי ונפקי בהכי ידי מצות משלוח מנות, אלמא דטעמא משום סעודה היא. ותו נראה דלא אשכחן בשום מקום דמקרי מנות אלא מידי דמיכל או דמשתי, וכן דקדק הרמב"ם בלשונו שכתב, וחייב לשלוח שתי מנות של בשר או של שתי מיני תבשיל או של שתי מיני אוכלים [אמר המחבר, עיין מש"כ מורינו הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א בספרו טוב להודות ח"ג (סימן ב עמוד כח) בדקדוק לשון הרמב"ם], ונראה דשתיה בכלל אכילה ובמתנות לאביונים כתב מעות או מיני מאכלין, אלמא דגבי משלוח מנות סבר דוקא מידי דמיכל. עכ"ד התרוה"ד.

וכטעמו של התרומת הדשן עולה ומתבאר ג"כ מדברי הארחות חיים מלוניל (הלכות פורים סימן לו) והכל בו (סימן מה), שמשלוח מנות הוא משום סעודת פורים, ולכן כתבו שאם חל פורים בשבת נדחית הסעודה ליום ראשון, מפני שאין יכולין לקיים מצות משלוח מנות בשבת. ע"ש. וכן נראה מדברי רבינו מנחם המאירי בבית בחירתו על מסכת מגילה (דף ה ע"א, ד"ה וסעודת פורים), ובספר המכתם שם. וע"ע בשו"ת מהרלב"ח (סימן לב). ובשו"ת הרדב"ז ח"א (סימן תקח). ובלבוש (סימן תרצה סעי' ד). ע"ש.

הטעם שתוקנה מצוה זו גם לעשירים

נפקא לן מדבריהם דרבנן קמאי דטעם משלוח מנות הוא כיון דמרדכי ובית דינו תקנו שיעשו סעודה ביום זה, הם גם תקנו את מצות משלוח מנות, כדי שלכל אחד תהיה אפשרות לקיים את הסעודה. וכתב הגאון חתם סופר בתשובותיו ח"א (סימן קצו) דהתקנה היתה לשלוח גם לעשירים, כדי שלא לבייש את מי שאין לו, דבכך לא ירגיש העני בוושה בדבר, כיון שגם עשירים מקבלים משלוח מנות. עכ"ד. וע"ע בזה להגאון רבי שלמה גאנצפריד זצ"ל בספר אפריון (בחיידושו לפרשת זכור). ע"ש.

אם לטעם זה משלו"מ מדין צדקה

ודע דיש לעיין בדברי התרוה"ד האם לפי דבריו מצות משלוח מנות היא מדין צדקה, או שאינה אלא דין בפני עצמו דשילוח מנות. ואיכא בזה כמה נפקותא לדינא ויתבאר להלן בעזה"י. והנה הגאון חתם סופר בדרשותיו (דף קצז ע"א) כתב, דאין מקיימים מצות משלוח מנות אלא אם שולחין למי שיש לו כבר סעודה מוכנת והמשלוח מנות הוא נוסף על הסעודה, אבל אם שולח למי שאין לו סעודה עדיין, הו"ל מתנות לאביונים ולא משלוח מנות. עכ"ד. משמע מדבריו דמשלוח מנות אינו מטעם צדקה. אמנם אפשר דדבריו יכונו רק לסברת מנות הלוי שיובא להלן בסמוך, דהטעם הוא כדי להרבות אהבה ואחווה.

ועוד דמדברי האחרונים משמע דלא ס"ל כדברי החת"ס, שהרי האחרונים דנו אם אפשר לקיים מצות משלוח מנות ולקיים בה גם מצות מתנות לאביונים, ונידונם היה רק מטעם אין עושים מצוות חבילות חבילות. ועיין מה שהאריך בזה בספר חזון עובדיה פורים (עמוד קנח ואילך). וע"ע בענין זה אם לטעם התהרוה"ד הוא משום צדקה, בספר עיונים בהלכה להגרש"ז שמעיה (ח"ב עמוד שפז ושפט). וידידי הגרי"ק בראנדסדארפער שליט"א בספרו אורה ושמחה הלכות מגילה (עמוד קז) נקיט דגם לתרוה"ד אינו בגדר צדקה. ועתה מצאתי להגאון המקובל רבי אהרון פירא זצ"ל בס' מעיל הקודש (דף פח ע"ב) שכתב בתו"ד וז"ל, דהלא מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים הוא מדין צדקה. ע"כ. וע"ע למהרש"א ורטהיימר זצ"ל בשו"ת שאילת שלמה ח"ב (סימן פב) מה שכתב בענין זה.

טעם ב

ריבוי אהבה ואחווה בין ישראל

כתב האשל הגדול המקובל האלהי רבינו שלמה הלוי אלקבץ בעל הפיוט לכה דודי בספר מנות הלוי [הוא פירוש צח מרבנן קמאי על כל מגילת אסתר, ואגב דע כי ספר זה שלחו מחברו לחותנו כמשלוח מנות כמבואר בהקדמתו. ועיין בשו"ת משנה הלכות ח"ד (סימן צא) מש"כ בזה דרך צחות. וע"ע להרמ"א בהקדמתו לספר מחיר יין על מגילת אסתר (פרק ט פסוק טז), וז"ל, ומשלוח מנות איש לרעהו וגו', כי זה רומז כי הם באגודה אחת ובאהבה ואחווה היפך מה שאמר הצורר מפורד ומפורד. ובפסוק י"ח שם הביא מהר"ר יהודה בן שושן שפירש, ומשלוח מנות איש לרעהו כמו שהיה ענינם כאיש אחד להקהל כל אחד עם חבירו, היפך איש צר ואויב לשון רמיה. ובפסוק כ' חזר וכתב וז"ל, ובענין המנות הסכים עמם כי על ידי מרעות ואחווה נקהלו וניצלו לא בפירוד לבבות. ע"כ.

ובשו"ת מור ואהלות להגר"א פוסק (אהל ברכות והודאות סימן מא) עמד על המחקר מדוע אין מברכים על מצות משלוח מנות, וכתב כיון דעיקר מצות משלוח מנות כמ"ש במקרא איש לרעהו, פירוש אוהבו להרבות השלום, ולפיכך לא נתקן ע"ז ברכה דמי בוחן לבבות לידע אם חבירו אוהבו באמת, [ובעוה"ר איש את רעהו חיים בלעו ויפתוהו בפיהם וכו']. ועיין מש"כ בזה אחי אהובי ר' אברהם יקותיאל שליט"א בספרו זכר עשה (עמוד קמז). וע"ע למהר"ל מפראג בספרו אור חדש על מגילת אסתר (ט כב). והן עתה סמוך להדפסה ממש הגיע לידי הספר היקר "עיני יצחק" (הסובב הולך בפנינים יקרים ע"ס העין יעקב) וראיתי אליו (דף נח ע"ד) שכתב מדנפשיה כטעמו של הגאון מנות הלוי. ע"ש.

טעם ג

להרבות השמחה בחג הפורים

כתב הב"ח (סימן תרצה, ד"ה וצריך) וז"ל, ולענ"ד בטעם מנות ומתנות אלו, הוא כדי שתהא השמחה כוללת שמחת עבודת היוצר הכל והם המתנות לאביונים, וג"כ כוללת שמחת האדם עם אוהביו ורעיו. ובספר שלמי תודה פורים (עמוד ע"ב) כתב להביא ראיה לדבריו, מדברי הריטב"א במגילה (דף ז' ע"ב) בענין מתנות לאביונים וז"ל, שאין נתינה זו מדין צדקה גרידתא אלא

מדין שמחה, שהרי אף לעשירים יש לשלוח מנות. עכ"ל. ומשמע דגם משלוח מנות משום שמחה היא ומדמה הריטב"א דין מתנות לאביונים למשלוח מנות לענין זה. וכ"כ בספר בני חיי (סימן תרצד ס"ק ג).

והעירני ידידי חו"ב הארוס ר' מיכאל שמואל רביע שליט"א לדברי הרב ערוך השולחן (סימן תרצה סעי' יג) שכתב ז"ל, משא"כ בפורים הוי מצוה, והטעם מפני השמחה, ולא מפני שאין להשתלח מה לאכול, ולכן אפילו בעשיר יצא. ועוד דהכא ליכא למימר רק לעני, דהא מתנות לאביונים הוי מצוה בפני עצמה. עכ"ל. וע"ע בשו"ת בית ישראל להגרי"ז הורביץ (חאו"ח סימן פח) שכתב נמי טעם זה דמשלוח מנות הוא ע"מ לשמח המקבל. וכ"כ הגאון מהר"א הכהן זצ"ל מסאלוניקי בספרו יוקח נא (סימן תרצה ס"ק לג וס"ק לז). ע"ש.

טעם ד

זכר למה שרצה המן לבזו שללם

כתב הגאון רבי אלישע גאליקו (תלמיד מובהק למרן הבית יוסף זצ"ל) בפירושו על מגילת אסתר (פ"ט פסוק כ) וז"ל, ובטעם תיקון משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים, ראיתי מש"כ המפרשים ז"ל שזה היה להורות היפך כונת המן מכל וכל, שהוא גזר על הממון כדכתיב ושללם לבזו, ולפיכך רצו חכמים לעשות הוראה בממון, שהיה להם לאכול די ספוקם והותר כדי לתת לאחרים. עכ"ל.

טעם ה

להורות על היותינו מושגחים שלא בדרך הטבע

הגאון רבי אלישע גאליקו (שם) כתב טעם נוסף מדיליה וז"ל, ועל דעתינו נראה שהיתה הכונה להורות היותינו מושגחים שלא בדרך טבע כי המן רצה להשמידם וחכמים רצו להורות בגזרתם שאף אם יעשו דבר המסבב לאדם מיתה יהיו חיים וקיימים לחזק הפך כונת המן והוא דקרא כתיב ושונא מתנות יחיה והכא נצטוו בשילוח מתנות איש לרעהו ויחיו. עכ"ד. וש"י מד"נ.

טעם ו

להורות שיכול אדם לאכול אצל חבירו ללא חשד

כתב הגאון החתם סופר בספרו תורת משה פרשת תצוה (דף פא ע"ד בדפו") עה"פ קיימו וקבלו וכו' ומשלוח מנות איש לרעהו, וז"ל, חז"ל דרשו (שבת פח ע"א) מכאן, קיימו עתה מה שקבלו כבר בקבלת התורה מרצון, והנה עד אחד נאמן באיסורים פירש"י (בחולין י ע"ב ובגיטין ב ע"ב) דמקורו מדכתיב ושחט את בן הבקר, ועוד דאל"ה איך אדם אוכל אצל חבירו, ומ"מ פסק הרמב"ם דבעינן מוחזק בכשרות ומיוחסים שבישראל. ויליף לה מחנויות סורא בסו"פ אין מעמידין וא"כ בכבל כשטענו מודעא רבה ואמרו ליחזקאל נהיה ככל הגויים והשי"ת השיב ביד חזקה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם והיו כמוכרחים ואנוסים ואז לא יאומן ע"א על איסורים ולא היה יכול אחד לאכול אצל חבירו והרי קמן שנחשדו על איסורים ונהנו מסעודתו של אותו רשע, אמנם עתה במה שקבלו כבר התורה ברצון ושמחה שוב הותרו לאכול כ"א אצל חבירו ע"כ משלוח מנות איש לרעהו. עכ"ל הטהורה של הרב תמ"ס. ומטו בה לטעם זה משמיה דהגאון מהר"ח מואלוז'ין זצ"ל.

טעם ז

זכר לימים ההם שלא היה לשום אדם בעלות על ממונו

כתב הגאון ר' משה רוטמן בשו"ת ברוך השם (חידושי הש"ס סימן ט) דצריך להבין באמת מה היה הכונה של אנשי כנה"ג בדור מרדכי שהתקינו לשלוח מנות מנות איש לרעהו, שלא מצינו כן בשום יום בשנה, ולא בכל הרגלים רק בפורים, מהו באמת טעמא דמילתא, אך הענין נכון לפענ"ד בהקדם להסביר מה שהביא הרמ"א באו"ח דהותר גזל בפורים ואיך הוא חלילה נגד דת התורה הקדושה, ובאמת צווחו ע"ז כמה פוסקים, ואמרתי דהדברים נאמנו מאד, דהנה איתא בסנהדרין (מט ע"ב) הרוגי מלכות נכסיהן למלכות וקיי"ל כן והרוגי מלכות עכו"ם ג"כ הדין כן, ולפי"ז כשהיו ישראל בימי המן בכלל הרוגי מלכות, הרי לא היו נכסיהן בשם נכסי בעליהן, כי לא היו הנכסים שלהם רק למלך אחשוורוש, וא"כ כשחזרו וזכו בהן זכו מדין הפקר, וכל הקודם זכה.

ולזאת משום חובת הנס תיקנו חכמים הקדושים לשלוח מנות איש לרעהו, פירוש להיות לזכרון לדורות הבאים, שכשם שאז בימי מרדכי לא היו לשום אדם נכסים שנקראו בשם שלו, רק מה שיזכו לו אחרים היינו מהמלכות זכו בהן, ה"נ בכל פורים לא ישכחו זאת ושיקבל כל אחד דברי מאכל משל אחרים, והוא הענין כמו שלהיפוך גבי אבל ר"ל דהדין הוא דאינו אוכל הסעודה ראשונה משלו כדאיתא במו"ק (דף כז ע"ב), דבר כזה ממש להיפך בשמחה תיקנו כן נמי שיזכרו הנס שלכל ישראל לא היו אז נכסים משלהן, וזה מרבה השמחה הגדולה והעצומה שנותנין על לבן שיצאו מכלל הרוגי מלכות, שאז אין שום ממון וחפץ לשום אדם רק של חבירו כמו שלו, ולכן שפיר רשאיין לגזול בפורים, כי הרי אין כאן נגד דת התורה חלילה, כי הרי התורה לא אסרה רק לגזול דבר של חבירו, אבל בפורים לא היו נכסים לחבירו אז וד"ל. עכ"ל. ודפח"ח.

ובהיותי בזה בא לידי ספר "קול תודה" על מגילת אסתר להגאון חובר חיבורים רבים ר' שבתי ליפשיץ זצוק"ל וראיתי אליו (דף טו ע"ב, עה"פ איש לרעהו ומתנות לאביונים) שכתב מעין דברי הרב ברוך השם הנ"ל. ע"ש ותרו"צ. ואע"פ שיש לפלפל ולסלסל בדבריהם כאשר תחזינה עיני המעינים, מ"מ טעמם כלשד השמן, ופיטטיא דאורייתא טבין.

טעם ח

לבטל את קליפת פרס שהיא צרות העין

הגאון ר' צדוק הכהן מלובלין זצ"ל בספרו צדקת הצדיק (סימן נה"ר), כתב לעמוד בקושיא מדוע מרדכי הצדיק גילה את רצונם של בגתן ותרש להרוג את אחשורוש הלא טוב יותר שיהרגוהו ותנצל אסתר מביאת איסור. וביאר שם דקליפת פרס הוא צרות עין ומרדכי חשב שיש לו צרות עין נגד אחשורוש שלקח את אשתו, ולא מפני האיסור הוא רוצה במיתתו, רק מפני צרות עין שיש בו עליו, והגם דהיה מצוה במיתתו, הוא בכדי לתקן הצרות אדרבא נשתדל בהצלחתו, לומר שאין לו צרות עין נגדו, הגם שהוא גוי ורשע, ולכן תיקנו גם משלוח מנות בפורים, שהוא ההיפוך של צרות העין. ועי"ש עוד מה שהאריך בזה בדברים נפלאים.

ושמעתי שיש להביא קצת ראייה לענין זה דקליפת פרס היא הקמצנות ממאי דאיתא בירושלמי יומא (פ"ג שלהי הלכה ז) שמואל הוה עבר שמע פרסיא מקלל לבריה ביה [בשם המפורש] ומית, אמר אזל גוברא ומאן דשמע שמע. וע"ש בקרבן העדה (ד"ה אמר) שכתב דהפרסי אמר שהפסיד שני דברים, האחד שהלך בנו, וגם שאחד שמע ממנו שם המפורש. ע"כ. והרי זה ברור דלא היה איכפת ליה שמא השומע לא ראוי, שהרי שמואל רב גובריה ונפיש חיליה, ויש בו התנאים שנזכרו בקידושין (עא ע"א) לענין מסירת השם, ועל כרחין שהיתה עינו צרה ולא יכל שיהיה גם לחבירו ממה שיש לו. וע"ש בפני משה (ד"ה שמע פרסיא).

וע"ע להרה"ג הדיין המצויין ר' אבישי טהרני שליט"א בספרו הנחמד עמק פורים (לב העמק אות רסו), שהביא טעם זה של הגאון ר' צדוק, גם בשם הרה"ק מרדכי יוסף מאיזביצא בספר מי שילוח (חלק א בחידושים עמ"ס מגילה, דף נז"ר ע"ב). ועי"ש עוד מש"כ בזה.

ובזה חשבתי אנא עבדא לבאר מה שגלגל קוב"ה שבחודש אדר שמזלו דגים נפל ענין זה, כיון שקליפת פרס היא צרות העין, זה לעומת זה עשה ה' שחודש זה אשר מזל דגים, דלא שלטא בהו עינא בישא (עי' ברכות כ"א), עי"ן תחת עי"ן. ודו"ק כי נחמד הוא. ועימש"כ בכיו"ב הגאון המקורי ר' שבתאי ליפשיץ בספר הנחמד קול תודה (על פסוק על כן קראו לימים האלה פורים ע"ש הפור וכו'). ע"ש.

ובעצם שאלת הגאון ר' צדוק אמאי הציל מרדכי את אחשורוש, עיין להגאון מהר"א גאליקו בפירושו על מגילת אסתר (ב כב) שכתב בזה כמה טעמים, וחד מינייהו משום שהיה אחשורוש מהול חיים עליה. והוא פלא.

טעם ט

זכר לימים ההם שאכלו זה מזה אחר שנצלו

בספר הליכות שלמה (עמוד שלז, בארחות הלכה הערה 49) הובא בשם פוסק דורינו הגאון מהרש"ז אויערבאך זצ"ל שחידש טעם לשבח בענין מצוה זו, והוא מפני שבימי אחשורוש עבדו ע"ז לפנים כמבואר במגילה (יב ע"א), וכיון שכן לא יכלו לסעוד זה אצל זה, כי כל אחד חשש שמא חבירו עובד ע"ז ח"ו, שאין אדם יודע מה שבלב חבירו, ולאחר הישועה שנתגלו כולם באמונתם השלימה שוב חזרו לאכול זה משל זה, ולזכר זה תיקנו מצות

משלוח מנות בפורים בכל שנה ושנה. עכ"ד. ושוב ראיתי שכעין זה ביאר הגאון אדמו"ר מאסטרטאוצע זצוק"ל, הובא בספר עטרת משה ממאקווא (פורים, עמוד שסג), והביא עוד בשם האדמו"ר הנ"ל, דעל כן מצינו במגילה (ז סע"א) דשלח רבי יהודה נשיאה לרבי אושעיה אטמא דעגלא תלתא וגרבא דחמרא, דקיי"ל שהמומר אין אוכלים משחיטתו, ואין שותים מיינו, ועתה שכבר אין חשד בין אדם לחבירו, ע"כ שלח ישלח ליה דוקא את הדברים הללו להורות על ענין זה. ודפח"ח.

טעם י

זכר ליום מתן תורה שנתנה בזכות האחדות

כבר הביאותי בפתיחת הספר את אשר עלה בס"ד בדעתי ביום הפורים (דשנת התשס"ז) לבאר מדוע תיקנו חז"ל מצות משלוח מנות בפורים, דכיון דיום הפורים בחינתו יום מתן תורה, [וכאשר הרחבנו בענין זה בפתיחה שם], ונודע דאחד מהתנאים לקבלת התורה הוא האחדות, וכמו שדרשו רז"ל עה"פ ויחן שם ישראל, שהיו באהבה גדולה כאיש אחד בלב אחד, לכן תיקנו את מצות משלוח מנות כדי לחזק את האחדות בליבנו, שנהיה מוכשרים וראויים לקבל התורה. והאידנא מצאתי שכבר כתב לבאר כן הגאון ר' שמעון סופר זצ"ל מר בריה דהגאון חתם סופר, הובאו דבריו בספר אגרות סופרים (עמוד נב ונג). עי"ש בארוכה.

טעם יא

כדרך הלוחמים המחלקים שלל

כתב הגאון מהריט"ץ ז"ל בפירושו הנקרא לקח טוב וזל"ק, "עוד אפשר טעם המנות כדרך לוחמים מלחמות עצומות כשבאים מהמלחמה ונוצחים מחלקים שלל, הם מחלקים מהשלל ההוא לאוהבים. כמו שמצינו בדוד שאמר הא לכם משלל אויבי ה', כן הדבר הזה שהמן הרע כתב וחתם להרוג וגו' ושללם לבוז, ועתה היתה להם נפשם לשלל ומקניהם וקניינם כאילו מחדש שללום, לכך היו משלחים מנות איש לרעהו כאלו שללו שלל רב". עכל"ק. [ולזאת העירני הרה"ג ר' שמואל יואל סופר שליט"א].

ומאחר עלות כל הני אחד עשר כפתורים ופרחים נהדרים בביאור מצוה זו, אנו נדון בעזה"ת בעיקר בתרי טעמי קמאי, דהרב תרומה"ד וחר' מנות הלוי, כיון שהפוסקים האריכו טובא בשני טעמים אלו.

והנה עיקר נידון זה טעון בירור גדול כיון שיש לתלותו בדיון אם דרשין טעמא דקרא לשנות עי"ז את הדין, ואין רצוני ליכנס כאן בענין זה, כיון שענין זה סובל אריכות גדולה הן בראשונים הן באחרונים, רק זאת אציין שמצאתי בשו"ת אפרקסטא דעניא ח"א (סימן כד אות ב) שדן שם בענין מחלוקת הרמ"א והפר"ח אם שלח מנות לחבירו וחבירו מחל לו האם יצא, וכתב וז"ל, וכיון שיש ספק בתקנה הרי קיי"ל דכל ספק בתקנה לקולא ויצא בדיעבד, ותו דהרי כל ספק דרבנן לקולא, ואע"ג דבברכות ק"ש (או"ח סימן סז) כתב הפר"ח ע"פ תשובות הרמב"ם לחלק, דהיכא דהחויב ברור והספק אתיליד בתר חיובא חייב לברך, אע"ג ברכות דרבנן מ"מ היכא דחייב בדאורייתא חייב נמי בדרבנן דתקיננו בהדי דאורייתא כמבואר שם. ואולי יש לומר עפ"י דברי התוס' במגילה (יט ע"ב ד"ה אלא) דבמגילה כעין דאורייתא תקון כב"ש, ה"נ יש לומר דמשלוח מנות כעין דאורייתא תקון כב"ש דחוזר וקורא, כמו כן בספק יצא ידי חובת משלוח מנות חוזר ושולח, וזה דוחק קצת. עכ"ל האפרקסטא דעניא. וע"ע בענין זה בשו"ת חלקת יעקב ברייש (חאו"ח סימן רלג). וכן בשו"ת (מערכת הדל"ת פאת השדה כלל כה) שהאריך בענין אם בספיקא דדברי קבלה אזלינן לחומרא. והן עתה חזיתיה בשו"ת לב אברהם וויינפלד זצ"ל (סימן סז), שהאריך והרחיב בענין זה אם אפשר להוציא דין על פי הטעמים הנ"ל. ע"ש ותרומה נחת. וע"ע בשו"ת עטרת משה למברגר ח"א (חאו"ח סי' רסג בסופו).

וזאת למודעי כי לא נכונתי בחיבור זה לבא לכלל הלכה למעשה, והגם דחזינן לרבנן קשישאי שדנו לענין הלכה להקל על פי הטעמים, וכאשר עולה ומתבאר מתוך דברי הגאון חתם סופר (חאו"ח ריש סימן קצו) ע"ש, וכן ראינו לכמה מרבנותינו שהלכו בדרכיו, מ"מ לא זו מטרת חיבורינו. ונכתבו הדברים בעיקר לעורר לב המעיינים לדבר בעתו, לקיים מש"כ "ליהודים היתה אורה זו תורה", ויהי רצון דמיני ומינייהו יתקלס עילאה ותרועה שמעתתא.

וכבר כתב הגאון רבינו יצחק נסים רחמים פאלאג'י זצ"ל בספר יפה ללב ח"ב (סימן תרצה אות טו"ב) מספר עיני העדה (בפירוש מגילת אסתר, דף קמב ע"ג),

בשם הרב בעל מסורת הברית הגדול, דכל המקיים מצות פורים כתקנה, מאריכין לו ימיו וימי בניו. עד כאן. כן יזכינו השי"ת אכ"ר.

נפק"מ א

אם המקבל מחל לנותן על מנותיו

אדם ששלח לחבירו משלוח מנות וחבירו מחל לו על זה, או שאמר לו שאינו רוצה לקבל את המנות, כתב הרמ"א (סימן תרצה סעיף ד) דיוצא ידי חובה, והערה מקורו בדרכי משה שם בשם מהר"י ברונא דיוצא ידי חובה. וגאון ירושלים הרב פרי חדש שם העיר ע"ד הרמ"א, דתימא מנין לו זה. ע"כ. ובתשובות חתם סופר (חאו"ח סימן קצו) כתב לבאר מחלוקת הרמ"א והפר"ח בתרי טעמי הנ"ל, דהרמ"א סבירא ליה כטעמו של המנות הלוי דשילוח המנות הוא בכדי להרבות אחוה ורעות ולכן יצא י"ח, אמנם לטעמו של התרה"ד דטעם שילוח מנות הוא בכדי שיהיה לעניים צרכי סעודה אם אינו מקבלם לא יצא י"ח כיון שגם אם יאמר המקבל שהוא עשיר ואינו צריך את המנות אכתי יתביישו העניים כשיראו שהעשירים אינם מקבלים מנות והפר"ח פסק כטעם זה דאם המקבל ממאן לקבל את המשלוח מנות לא יצא הנותן י"ח. ע"כ. וכיו"ב כתב בקיצור בשו"ת תורה לשמה (סי' קפח).

ומה שכתב הרמ"א מחל או לא רצה לקבלם, היינו מחל לאחר שכבר קיבל וזכה בהם, ולא רצה היינו קודם שהגיעו לידו, ולא מחמת שנאה. ודלא כמו שהבין בשו"ת דברי סופר (סי' ז אות ג). ע"ש. ועי' בשו"ת חינוך בית יצחק (סי' נב). והנה בשו"ת שמן ראש (סי' עד אות ד) כתב, לולי דמסתפינא אמינא, דאין כוונת הרמ"א שיצא י"ח המצוה, אלא שאי"צ לפייסו שיקבל ממנו, ונפק"מ שאם אין אחר ליתן לו, אי"צ לחזר אחרי מאן דהו לקיים מצוה זו וכו'. ע"ש. ואמנם כל האחרונים לא הבינו כדבריו בדעת הרמ"א וכאשר תחזינה עיניך בכל הני ספרי דבי רב שבאו ציון לקמיה.

וע"ע במש"כ בדברי הרמ"א הגאון מהר"ר אליקים גאטיניו זצ"ל בספר אגורה באהלך (דף כא ע"א). ובשו"ת בנין ציון עטלינגר (סימן מד). ובשו"ת יד הלוי במבגר (חאו"ח סימן קיט). ובשו"ת כתב סופר (חאו"ח סימן קמא). ובשו"ת חסד לאברהם תאומים קמא (חאו"ח סימן ט). ובשו"ת יד יצחק גליק (סימן מ). ובשו"ת אבן שהם פרלמוטר (סימן יד). ובשו"ת בית שערים (חאו"ח סימן שפ). ובשו"ת גנזי

יוסף שווארץ (סימן קי). ובשו"ת יד סופר (סימן נח). ובשו"ת דעת סופר (חאו"ח סימן קכח). ובשו"ת חלקת השדה (סימן ב). ובשו"ת משנה שכיר ח"ב (סימן רלד). ובשו"ת פני מבין פריד (חאו"ח סימן רלה). ובשו"ת שנות חיים ח"א (סימן רמד). ובשו"ת לב אברהם ויינפלד ח"א (סי' סו). ובשו"ת אז נדברו ח"ו (סימן פ). ועוד.

נפק"מ ב

אדם ששלח לחבירו משלוח מנות בעילום שם

הנה לטעמו של התורה"ד דטעם מצוה זו הוא בכדי שיהיה למקבל צרכי סעודה הרי יש לו צרכי סעודה ואע"פ שהמקבל אינו יודע ממי קיבל אמנם לטעמו של המנות הלוי דהמשלוח הוא כדי להרבות אחוה ורעות הרי כאן המקבל אינו יודע ממי קיבל שתתרבה עי"ז האחוה והרעות ביניהם. ועיין שו"ת כתב סופר שתלה שאלה זו בתרי טעמי הנ"ל. וע"ע בענין זה ובשו"ת נחלת בנימין (סימן קלז). ובשו"ת התעוררות תשובה ח"ג (סימן תצח). ובקהילות יעקב החדשים (מגילה, סימן קעז). ובשו"ת אבני ישפה ח"א (סימן קלד ענף ב). ובשו"ת באר שרים ח"ב (סימן כג את ב). ובשו"ת לב אברהם וינפלד ח"א (סימן סה).

ולפי כל הנ"ל נפשט ספיקו של הגאון המקורי ר' חיים סופר בשו"ת מחנה חיים ח"ג (חאו"ח סימן נג) גבי אדם ששלח פירות ערלה של חו"ל לאדם שאינו מכיר בה והוי ספק ומותר לאותו אדם לאכול פירות אלו וכמ"כ המג"א (סימן תרמט ס"ק כ) בשם השלטי גיבורים. אמנם לפי הנ"ל כיון דאסור שהמקבל ידע מי נתן לו את הפירות כדי שלא יחזיק לו טובה על זה, א"כ הוי משלוח מנות בעילום שם, ושוב תלוי דבר זה בתרי טעמי הנ"ל. וע"ע בענין זה בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סימן שמא) מה שהשיב בזה להגאון מחנה חיים. ועיין מה שהעיר בזה גאון עוזינו מהר"ר עובדיה יוסף שליט"א בספר חזון עובדיה (פורים עמוד קנג) בדעת מרן הב"י. ואכמ"ל.

נפק"מ ג

אם אפשר לצאת יד"ח מצוה זו ע"י משלוח מנות לקטן

הנה נשאל בזה הגר"מ סופר מערלוי בשו"ת יד סופר (סימן כג), וכתב לתלות ספק זה בשני הטעמים הנ"ל, דלתה"ד דהטעם של משלוח מנות הוא

כדי שיהיה הרווחה לבעלי שמחות דאולי לא יספיק לו סעודתו, אם שולח מנות לקטן נמי יצא דהא ע"י ששלח מנות יש הרווחה ולא דייקין מלשון איש לרעהו למעט קטן, אבל לטעם מנות הלוי דמשלוח מנות איתקן למען הרבות השלום והרעות, בהיות דאין דרך של איש לעשות רעות עם קטן, לכן צריך שישלח לגדול דייקא דקרינן ביה איש לרעהו, ואם שלח לקטן לא יצא. עכ"ד היד סופר.

ויש לעיין במש"כ דלטעם התרה"ד יצא, דלכאורה חז"ל דאגו למי שמחוייב בסעודת פורים כדי שיהיה כל צרכו אבל קטן שאינו חייב בסעודה מנא לן דחז"ל דאגו לסעודתו. ומצאתי שדן בנידון זה בשו"ת היכלי שן ח"ג (סימן ט) ושם האריך להוכיח שנוהג בקטנים מצות שמחת פורים שאף הם היו האותו הנס. ופירש בזה ע"ד דרוש מימרא דרבא דחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ולכאורה צ"ב דהיכן מצינו מצוה כזו, ותירץ דלשון לבסומי מקרי נמי תבשילין בסומין, וזהו דקאמר רבא דחייב אדם לבסומי מקרי נמי תבשילין בסומים וזהו דקאמר רבא דחייב אדם לבסומי כלומר לשמח ב"ב במיני מטעמים ומעדנים מגדול ועד קטן עד דלא ידע דהיינו גם קטן כ"כ שאין לו דעת והבנה ופטור ממגילה שמבואר בה דארור המן וברוך מרדכי, מ"מ מחוייב האב לשמחו במשתה ושמחה מטעם חינוך, ומשום דבזה יודע שפיר להבחין בין מר למתוק וכו', וש"מ דקטני קטנים נמי חייב האב לשמחם בפורים במיני מעדנים ומטעמים. עכת"ד. ולפי דבריו אתי שפיר דברי היד סופר הנ"ל.

אלא שהגאון הגדול ר' יוחנן סופר שליט"א אב"ד ור"מ דק"ק ערלויא בהגהות עיטור סופרים על שו"ת יד סופר (שם אות א) הביא דברי מר אחיו שהעיר על דברי אביו מדברי הגמ' בביצה (טז ע"א) דאמר רשב"ג הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו, וכתב רש"י, שמתוך כך ידעו אביו ואמו שהוא אוהבם ותרבה חיבה וריעות בישראל. עכ"ל. וא"כ חזינן שגם בנתינה לקטן נפעל חיבה וריעות. והאדמו"ר שליט"א שם חיזק סברת אביו דמ"מ במשלוח מנות עיקר התקנה היתה להרבות השלום והרעות ע"י שילוח המנות גופא, ואילו בשולח לקטן העיקר במה שיודע לאביו ואמו אח"כ, והגם שגם זה מעורר חיבה וריעות, מ"מ לא עדיף ממי ששולח למי שאינו יוצא בו חובת משלוח מנות, דאע"פ שמרבה אהבה ואחזה, אפ"ה לא יצא והר"ז דומה לאדם שיעשה פעולה המרבה אחזה וריעות כגון שיגמול חסד, שכתב רש"י בברכות

(ח ע"א ד"ה פדה) שמתוך שגומל חסד בגופו הוא מכיר שהוא אוהבו ובא לידי אחוה ושלום, ובכל באופן לא יצא בזה יד"ח כאמור. וע"ע בהערות והארות שבסו"ס יד סופר הנ"ל (עמוד רל ועמוד רלז ורל"ח).

ועתה מצאתי להגאון החריף ר' אברהם שמואל בנימין סופר הי"ד (בנו של הגאון יד סופר) בשו"ת דברי סופר (סימן ז אות ד) שהאריך בהאי ענינא דמשלוח מנות לקטן ודן שם מכמה מקומות בתלמוד האם שייך ריעות בקטן, ובתוך דבריו כתב וז"ל, ברם לפי"ז היה מן הסברא לומר דכשנותן משלוח מנות לקטן ומודיע זאת לאביו יצא ידי מצות משלוח מנות דגם אם נימא דאין דרך של איש לעשות ריעות עם קטן מ"מ הרי כשנודע לאביו שנתן משלוח מנות לבנו ג"כ מרבה חיבה ורעות כדחזינן בהנותן פת לתינוק. ע"כ. והן הן הדברים שנכתבו בשמו בעיטור סופרים הנ"ל בתוספת ביאור.

ועיין עוד בענין זה בספר אגורה באהלך גאטיניו, הובא בקיצור בעיקרי הד"ט (חאו"ח סימן לו אות לו), שכתב דדין זה תלוי אם הקטן יש בו דעת דאגוז ונוטלו וצורר וזורקו, אבל אי אינו בר דעת היאך יהיה ריע וקרא כתיב רעהו, ודין זה תלוי לפי הענין. ע"ש. ובספר יוקח נא (סימן תרצד ס"ק ו). וכ"כ הערוך השולחן (סימן תרצה ס"ק יח). ובספר תיקון משה הובא בס' ארחות חיים ספינקא (סימן תרצה ס"ק יא) כתב להסתפק בכה"ג אם יצא. ובספר שמחת יהודה להגאון מהר"י נג'אר (דף יא ע"ב) כתב שאינו יוצא יד"ח, והביא ראיה מירושלמי (פ"ד דמעשר שני שלהי הלכה ג) דאיתא תמן הכל מודים שאין מתנות קטן מתנה, דכתיב כי יתן איש. ע"ש.

וע"ע להגר"ח פאלאג'י בספרו מועד לכל חי (סי' לא אות פט). ובשו"ת משפטיך ליעקב (סימן סא אות ב). ובס' עיר מבצר (דף כו). ובשו"ת שאילת יעבץ ח"א (סימן קכא). ובסידור בית עובד (דף קעז). ובספר תהילה ליונה (מגילה, עמוד תשג). ובספר בירור הלכה (סימן תרצה, עמוד תה). ולמורינו הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א בספרו זרע חיים (סימן יד) מש"כ בזה בארוכה. ושם בגליון הספר כתבתי עוד בזה. ואכ"מ. וע"ע בספר כוס הישועות (שבועות דף מב ע"א, ד"ה בגמ'). ודו"ק. ועתה ראיתי לרב אחאי חו"ב רבי יצחק שליט"א בגליון שערי ציון (אדר תשס"ד, גליון א, סי' ז) שכתב בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א דמסתבר דיוצאין י"ח במשלוח מנות אל קטן. ע"כ.

נפק"מ ד

שלח ונמצאת טריפה

בספר יד אהרן אלפאנדרי (סימן תרצה) עלה ונסתפ"ק בדין מי ששלח לחבירו תרנגולת טריפה והוא לא ידע ואכל, ואח"כ ביום פורים עצמו נודע לו שהיתה לו טריפה, האם יוצא י"ח או לא. והביא דבריו הרב ברכ"י בסימן הנזכר (ס"ק ז). ושם כתב להביא ראיה מדברי הרמב"ם והראב"ד לענין זה, ושוב דחה הראיה. ע"ש.

ומצאתי להגאון רבי ברוך שמעון שניאורסאהן זצ"ל ר"מ בישיבת טשעביץ בספר שמעון (עניני מועדים, עמוד קפד) שהביא נידון זה, וכתב דלפי מה דעולה מפסק הרמ"א דהטעם הוא משום הראות חבת רעים וע"כ יוצא ידי חובתו אע"פ שלא קבל מי שמשלח לו, א"כ אע"פ שאיגלאי מילתא למפרע אח"כ שלא חשיבא הנאת המקבל כהנאה, מ"מ יצא ידי חובתו המשלח, והוסיף וכתב דהנה היה מקום לומר דאין ראיה מהדין דאם מחל מי שנשלח לו דיצא המשלח יד"ח דהתם שאני דהרי המנה היא ראוייה מצד עצמה, וא"כ אם המקבל מוחל הרי המחילה היא כאומר הריני כאילו נתקבלתי, וא"כ אם רואין אנו כאילו קבל מנה ראוייה וכשרה, משא"כ בנמצאה טריפה דאין כאן קבלה כלל, ואולם ז"א דהרי דייק הרמ"א בלשונו דאם שלח מנות לחבירו ואינו רוצה לקבלם או מוחל לו, והיינו שני אופני אי קבלה שמוחל דהיינו כאומר הריני כאילו התקבלתי, או דאינו רוצה והיינו שאומר בפירוש שאינו רוצה בקבלתם, וא"כ אם מהני בכה"ג בע"כ דדי בהשילוח לבד, ודון מינה דה"ה בכה"ג אע"ג דנמצא דכאן הוי חסרון גם בהשולח דשלח דבר שאינו ראוי, אבל מ"מ כיון דעיקר הטעם רק בשביל להראות חיבתו, א"כ די במה שניכרת מחשבתו מתוך מעשיו. עכ"ד הברכת שמעון. ונפק"ל מדבריו דלטעם מנות הלוי אם שלח ונמצא טריפה יצא י"ח.

ועתה נובין ונידון לפום טעמיה דהרב תרה"ד דענין מצוה זו הוא משום סיפוק הסעודה. והנה יש לעיין אם אדם זה שאכל את התרנגולת הטרפה יצטרך לחזור ולאכול שוב סעודת פורים שהרי אכל דבר איסור, ושמא לא שמה אכילה כלל. ומצאתי בחפשיה להגאון ר' אברהם הכהן מסאלוניקי בספרו יוקח נא (סימן תרצה ס"ק לט בסופו) שכתב וז"ל, דבנ"ד הכל תלוי בסעודה, והרי עבד סעודה ושפיר מקרי סעודת פורים. ועיין בשו"ע לעיל

סימן (רד ס"ח וס"ט) ובאחרונים שם, והמעייין בכל האמור ובשורש הדברים שכתבתי אנא זעירא באותיות הקודמות עיניו יחזו דשפיר יוצא י"ח בנ"ד. עכ"ד הרב יוקח נא. ואחר הקידה חמש מאות לא זכיתי להבין דברי קדשו, אמאי מי שאכל מאכל איסור יצא ידי חובתו והלא הוי מצוה הבאה בעבירה. ועי' לרבינו הגדול שליט"א בספרו ברית יעקב (סימן יד עמוד קמג). ע"ש.

ומצאתי את שאהבה נפשי בשו"ת בית ישראל להגר"י הורוביץ מטבריה (חאו"ח סימן פח) שדן באחד ששלח מנות לחבירו ונמצא טריפה וכתב ז"ל, ולענ"ד יש לומר דלא יצא מאחר דעיקר מצות משלוח מנות לשמח את המקבל, [א"ה, עיין מה שהארכנו לעיל בטעמי משלוח מנות], אבל זה אח"כ כשנודע לאחר האכילה שטריפה אכל, הרי אדרבה צער הוא להאוכל ולא נחשב להנאה כלל, וכמבואר ביו"ד (סימן קיט ס"ג) לענין מכירת בשר טריפה שהאוכל א"צ לשלם, ואפי' אם האוכל לא ידע מן הטריפה אף אם שוגג בעבירה הוא, ואף בעבירה שאין בה ידיעה לא בתחילה ולא בסוף הרי ג"כ בעי כפרה דשעירי רגלים ושעירי ר"ה מכפרים על אין בה ואין בה כמבואר במתני' רפ"ק דשבועות (דף ב ע"א), א"כ עשה עבירה באכילתו, וממילא לא יצא הנותן מצות משלוח מנות, דעשה מצוה הבאה בעבירה, ואפ"י במצוה דרבנן יש בה משום מהב"ע, כמבואר בריש פרק לולב הגזול, והגם שהנותן הוא ג"כ לא ידע והוא עצמו לא אכל טריפה, סו"ס לא גרע הנותן והשולח מנטפל לעוברי עבירה דכעושה עבירה דמי, וכמבואר במתני' מכות (דף ה ע"ב). עכ"ד.

הרי דפשיטא ליה להגאון בית ישראל דהשולח לא יצא, ואע"פ שהוא לא דיבר על הסעודה, אבל מינה נמי לנ"ד לכאורה דהוי הסעודה מצוה הבאה בעבירה ולא יצא י"ח. וא"כ לדברי התרה"ד דמשלו"מ מטעם הסעודה לא יצא י"ח. ולדברי הבית ישראל זכה לכוין הרה"ג ר' גבריאל ציננער שליט"א בספר נטעי גבריאל (פורים, עמוד שכד). וכן ראיתי עתה להגאון מאושפצין בספרו כמו השחר (מערכת א אות לה) שהאריך בענין זה דמשלוח מנות ונמצא טריפה, וכתב בתוך דבריו דלא חשיב כאכילה גמורה דבעי לענין מנות. וע"ע בשו"ת דברי דוד והון יוסף (תאהע"ז סימן ה). ובספר כסא אליהו (סימן תרצה ס"ק ד). ובערך שי (שם אות יד). ולהגאון חת"ס בדרשותיו ח"א (דף רד ע"ד). ובספר כרם שלמה לר' שלמה האאס (דף נט ע"ב) מש"כ בזה. ובשו"ת תשובה מאהבה ח"ב (סימן רצז). ובשו"ת חת"ס (חאו"ח סימן עב אות ג). ובשו"ת חלקת יעקב ברייש (חאו"ח סימן רלז). ובשו"ת הלל אומר (סימן שלה). ע"ש.

ובספר היקר נטעי גבריאלי (הלכות פורים, עמוד שכד) הוסיף לחקור אם שלח לחבירו דבר שלבסוף התברר שהיה בו איסור דרבנן, וכתב לצדד דעפ"י דברי הרב נתיבות המשפט הנודעים בחו"מ (סימן רלד ס"ק ג) דאיסור דרבנן בשוגג אין צריך כפרה, לפי"ז לכאורה יצא י"ח, ושוב דחי לה דאין למקבל שמחה. ע"כ.

ומה שסיים דאין שמחה לא ברירא לי כלל, דכיון שאינו ענוש על זה ואין עליו שום אשמה כאשר אכל איסור דרבנן בשוגג כאשר העד העיד בנו הגאון נתיבות המשפט, ולעצבות זו מה היא עושה, ואיבעי ליה ליתוביה דעתיה ולשמוח ככל איש ישראל שיצא יד"ח סעודת פורים בשופי. ובפרט לפי דברי הרב תרומת הדשן דכל מטרת המשלוח היא למען הסעודה דנראה ברור דשפיר יצא י"ח. ועיין.

וע"ע במש"כ בדברי רבינו הנתיבות הנ"ל, הגאון מהר"ש קלוגר זצ"ל בספרו מי נדה מהדו"ק (סימן פה). ולבנו הגאון ר' בנימין קלוגר זצ"ל בספר שערי בנימין (סימן יד). ובשו"ת אבני צדק (חאו"ח סימן מה). ובשו"ת ערוגת הבשם (חאו"ח סימן קפב). ובס' אתון דאורייתא (כלל י). ובשו"ת יבי"א ח"א (חיו"ד סימן יד עמוד רט). ולאחי יקירי ר' אברהם יקותיאל שליט"א בספרו זכר עשה (עמודים רמא רמב). ולידינו הרה"ג הגדול ר' בועז כדורי שליט"א בספר יכין ובוועז (עמוד יד והלאה). וכבר נשתפכו על ענין זה סוללות הרבה לא ע"ט האספס. ועימש"כ הגאון ר"ש קלוגר בחכמת שלמה (סי' תרצה) בשולח לחבירו חולה סתם יינם דלא יצא כיון דאינו ראוי לנותן. ועימש"כ להשיג על דבריו הרה"ג ר' גרשון שטערן בספר ילקוט הגרשוני (שם אות ה). ע"ש. וע"ע בשו"ת שיירי טהרה למהרש"ק (תשובה טז) שנשאל בחבורה שאכלו סעודת מצוה ולבסוף נתברר להם שאכלו טריפה האם צריכים תשובה. ע"ש*.)

(* אגב אמרתי אבא אעיר"ה במה שנתעוררתי כשעסקתי בנפק"מ זו, מה יהיה הדין באדם שקידש על יין ולאחר שקידש אמרו לו שקידש על יין נסך האם יצא י"ח קידוש. ומצאתי בחפשיה שכבר דן ידן בזה בשו"ת דברי סופר (סימן ח). וע"ע בספר אוצר השאלות והתשובות ח"ד (עמוד עה) שציינו בזה לשו"ת חסד לאברהם תנינא (סימן לא). ושו"ת מחזה אברהם (סימן מט). ושו"ת לבושי מרדכי (סימן לה). ושו"ת כוכב מיעקב (סימן קצח). ושו"ת אמרי דוד (סימן קי). וע"ע בשו"ת הר צבי (חאו"ח סימן לה). ובשו"ת כוכב מיעקב (סימן קצח). ובשו"ת אמרי דוד (סימן קיב). וע"ע בשו"ת הר צבי (חאו"ח סימן קסב) שדן

נפק"מ ה

שלח לאדם חשוב אם המקבל יי"ח משום שההנאו בעצם קבלתו

יש לעיין במי ששלח מנות לאדם חשוב ונהנה בכך שהאדם החשוב מקבלם הימנו האם האדם חשוב מקיים מצות משלוח מנות בעצם קבלתו שהרי קבלתו חשיבא הנאת ממון לנותן, כדאמרינן בפ"ק דקידושין (דף ז ע"א) באשה שנתנה מתנה לאדם חשוב דחשיבא קבלתו כהנאת ממון ומקודשת לו בההיא הנאה דקא מקבל מינה, וא"כ הכי נמי נימא דהנאה זו דמקבל מינה הוי כהנאת ממון וכמו ששלח גם הוא מנות ויצא, או דלמא שאני משלוח מנות מההיא דקידושין. ומוריניו ורבינו הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו טוב להודות ח"ג (סימן ג) האריך טובא בענין זה, והביא שם אומ"ר מן החדש מה שנתפרסם בקובץ תורני כרם שלמה דבאבוב (שנה ט גליון פה עמוד כא) תשובת הגאון המפורסם מהרש"א רזעכטא זצ"ל (בעל ביכורי שלמה) שדן בענין אם שלח מנות לאדם חשוב האם גם האדם חשוב קיים המצוה ע"י קבלתו, ושם בתורף דבריו כתב לתלות דבריו בתר טעמי הנ"ל, דלפי טעם תרומת הדשן דטעם מצוה זו בכדי שתהיה הרוחה לבעלי שמחות ואולי לא יספיק לו סעודתו והרי חברו מסייעו, נמצא דבנידון דידן אין האדם חשוב מקיים משלוח מנות בקבלתו, כיון שאם לא יספיק לנותן סעודתו, מה תושיע לו הנאה זו שאדם חשוב קיבל ממנו מנותיו. אולם לטעם המנות הלוי דטעם משלוח מנות להרבות השלום והריעות, א"כ גם בנידון דידן כיון דהנותן מתחשב ונהנה בכך שהאדם חשוב מקבל ממנו מתנה הוי כנותן האדם חשוב גם מתנה, ועי"ז בודאי מתרבה השלום והריעות. עכ"ד מהרש"א רזעכטא.

ועי"ש למו"ר שליט"א שהאריך בכל ענין זה ובנה ציון לספרים שדנו בענין זה, והמה בשו"ת זכר יהוסף (חאו"ח סימן רנ, רנא). ובספר רוח חיים (סימן תרצו אות ו). ובשו"ת כוכבי יצחק ח"ב (דף קלח ע"ב). ובשו"ת דברי ישראל וועלץ ח"ב (סימן צח). ובאורחות חיים ספינקא (סימן תרצה אות יא). ובספר הזכרון להגאון רבי יצחק טייב (מערכת מ את יב). ובשו"ת שרידי אש ח"ב (סימן מה).

בענין קידוש ומצא שהיין היה טבל. ומעין זה כתב בשו"ת ציץ אליעזר חלק יד (סימן מא) לענין הברלה שנמצא היין טבל. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"א (חיו"ד סימן יא אות כג). ואכמ"ל בזה, ואי"ה אשנה פרק זה בל"נ.

ובספר פסקי תשובה (סימן קמ). ובספר משמרת חיים ח"א (עניני פורים סימן ד). ובשו"ת רבבות אפרים ח"ג (סימן תסח). עד כאן הובא לציון שם בספר טוב להודות. וע"ע בספר ערך שי (סימן תרצה). ובילקוט הגרשוני (סימן תרצה ס"ק ו). ובשו"ת חלקת השדה (סימן ב). ובשו"ת באר חיים מרדכי ח"ג (סימן ג). ועיין עוד מעין ספק זה לענין מתנות לאביונים בשו"ת משנה הלכות ח"ד (סימן פט). ולהגאון רבי יצחק שטערנהעלל זצוק"ל בספר כוכבי יצחק על הירושלמי (ברכות, עמוד קלא).

נפק"מ ו

השולח לחבירו קודם יום פורים והגיע בפורים

הגאון רי"ח הטוב זצ"ל מבבל בשו"ת תורה לשמה (סימן קפח) הביא שאלה, במי ששלח לחבירו מעיר אחרת משלוח מנות קודם פורים כי חשב שיגיעו לידו ביום פורים וכן היה שהגיע לידו ביום פורים אם יצא י"ח בזה דאזלינן בתר המקבל שקבלם בפורים, או דלמא אזלינן בתר השולח ששלחם קודם פורים ולא יצא י"ח. והשיב דהדבר תלוי בתרי טעמי הנ"ל דלפי טעם התורה דמשלוח מנות כדי שיהיה הרוחה לבעלי שמחות נראה דיצא י"ח בכח"ג, דעיקר התקנה היתה בשביל האדם שנשלח אליו כדי שיהיה לו הרוחה בפורים וכבר הגיע לידו בפורים, אך לפי טעם המנות הלוי ז"ל דמשלוח מנות להרבות אחוה ורעות, הנה זה נוגע למשלח שצריך לשלוח כדי להראות אחוה ורעות, ולפי"ז בעינן שתראה אחוה ורעות מאת המשלח ביום פורים עצמו, ולא מהני מה שעשה קודם פורים כי החבה הנראית מידו היא בעת שיצאו מידו המנות. עכת"ד התורה לשמה. וכ"כ מדנפשיה הרה"ג ר' שד"ה פרידמאן שליט"א בספר תנובות השדה (מגילה ז ע"א, עמוד קה).

ובבאר היטב (סי' תרצה ס"ק ז) כתב שנסתפק בזה, ושבספר יד אהרן אלפנדארי משמע דדעתו שיוצא יד"ח בכח"ג. ע"ש. וע"ע במה שכתבו בזה בשו"ת יהודה יעלה ח"א (חאו"ח סימן רד, ד"ה עוד העלה). ובשו"ת כנף רננה (סימן פז). ובשו"ת צור יעקב ח"ב (סימן כה). ובשו"ת דברי אפרים אליעזר (סימן קכא). ובשו"ת בית שערים (סימן שפא). ובשו"ת מנחת הקומץ (סימן לה). ובשו"ת לבושי מרדכי (חאו"ח סימן קח). ובתורת אביגדור (סימן תרצה). ובערך שי (סימן תרצה). ובערוך השולחן (סימן תרצה סעיף יז). ובא"א מבוטשאטש (סימן תרצד).

ובשו"ת בית ישראל הורוביץ (סימן פז). ובשו"ת מהרש"א ורטהיימר ח"ב (סימן פב). ובשו"ת דברי יציב מצאנז (חאו"ח סימן רח"צ). ובשו"ת קנין תורה בהלכה ח"ד (סימן פ). ובשו"ת משנה הלכות ח"ו (סימן קפג). ע"ש.

וחזיתי לאחי יקירי הרה"ג ר' יצחק שליט"א בשעריו המצויינים בהלכה (גליון שערי ציון אדר ב תשס"ה, גליון טז סי' יב) שהביא בזה אומ"ר מן החדש מה שכתב אליו הגאון המופלא מהר"ח קנייבסקי שליט"א דבאופן שנותן המנות קודם פורים בתורת פקדון עד יום הפורים אפשר להקל בכה"ג ויוצא ידי חובה. עכ"ד.

נפק"מ ז

תלמיד השולח לרבו

האחרונים דנו בתלמיד השולח מנות לרבו אם יצא י"ח. ומצאתי להגאון הידען רצ"ה מיכלזאן זצ"ל בשו"ת תירוש ויצהר (סימן קע) שדן בזה, והביא ראיה מהגמרא מגילה (ז ע"ב) דיצא, ובסוף דבריו כתב וז"ל, ויש לדבר בזה לטעמים במצות משלוח מנות בשו"ת תרומת הדשן (סימן קיא) ובשו"ת חת"ס (חאו"ח סי' קצו) בטעם בעל מנות הלוי. עכ"ד. והנה לכאורה הדברים צריכים ביאור דנחזי אנן דלטעם התרה"ד דמשלוח מנות כדי שיהיה לכל אחד כדי סיפוק סעודה אמאי לא יצא ידי חובה במה שמספק סעודה לרבו. ולטעמו של המנות הלוי דמשלוח"מ בכדי להרבות אחוה ורעות, לכאורה גם יהיה מותר ומצוה שהתלמיד ישלח מנות לרבו.

ומצאתי בשו"ת דברי סופר (סימן ז) שכה כתב, ולכאורה יש לדון בהנך ב' טעמים במה שנשאל מהרי"א בשו"ת יהודה יעלה (חאו"ח סימן רד) אם תלמיד שולח לרבו אי יצא בזה ידי המצוה, דכיון דרעהו כתיב מחזי דמשוי רבו לרעהו, וכן להיפך במה שנשאל בשו"ת פני מביין (חאו"ח סימן רכח אות ד) כשת"ח שולח לעם הארץ אם יצא ידי המצוה, לפי מה שכתב רש"י בסוכה (לט ע"א) דאפילו עם הארץ לגבי חבירו לא מיקרי חבירו, וכיון דכתיב משלוח מנות לרעהו דילמא ת"ח וע"ה לא מיקרי רעהו. ולאמור יש לומר דלפי טעם התרה"ד שיהיה הרווחה לבעלי שמחה, א"כ גם בשולח לרבו יצא מצותו, ואדרבא הרי צריך להקדים לפרנס לרבו משאר אדם עיין שו"ע יו"ד (סימן רנא ס"ט), [אמר יוסף חיים ס"ט, משמע מדבריו דלטעם התרה"ד הוא מדין צדקה, ועיין מש"כ בזה

בפתיחה. ואינו מוכרח. ודו"ק]. וכמו כן להיפך בע"ה דכיון שחייב במצות סעודת פורים ג"כ, יש לשלוח אליו שיהיה לו בריוח. משא"כ לטעם המנות הלוי שירבה שלום ורעות, יש להסתפק כנ"ל. עכ"ד הנצרכים לנו.

ולפי דבריו הנאמרים בטוב טעם ודעת, אפשר להבין דברי התירוש ויצהר הנ"ל, וארחיב את הדברים יותר, דהפירוש הפשוט של המילה "רעהו" היינו אחד שהוא מתרועע עמו באהבה כרעים האהובים וכמש"כ זאת רבינו אליהו הכהן זצ"ל מאיזמיר במדרש תלפיות (ענף דודים) בשם הזהר, וכ"כ בספר ביאור השמות הנרדפים למהרש"א ורטהיימר (עמוד קמט). ע"ש. וא"כ אם נאמר שהציווי היה לשלוח לרעהו בסוג זה, אין אנו יכולים לומר שגם לרבו יכול לשלוח, שהרי התלמיד והרב אין הם בגדר חברים אחד לשני. כנלפענ"ד לבאר בטוב את ספיקו של התירוש ויצהר.

ולעצם הנידון עיין בספר לקט יושר לרבי יוסף בר משה זצ"ל תלמידו של התרה"ד (עמוד 158) שכתב ז"ל, וצריך לשלוח מנות לחבירו וכ"ש לרבו. ע"כ. וע"ע להגאון רבינו חיד"א בברכ"י (סימן רכה ס"ק א). ובשו"ת זכר יהוסף ח"ב (סימן רלב). ובשו"ת יהודה יעלה אסאד (חאר"ח סימן רד). ובשו"ת בית שערים (חאר"ח סימן סימן שפא). ובשו"ת דברי מלכיאל ח"ה (סימן רלז) כתב, דלשלוח מנות לרבו הוי כתשלום חוב, ומטעם זה התיר שם לשלוח מנות לרב שהוא אבל. ע"ש. ובשו"ת אפרקסתא דעניא ח"א (סימן כה אות ב). ובתשובת מהרש"א רזעכטא שהביאה מוריניו שליט"א בספר טוב להודות ח"ג (עמוד ט"ל). ובספר כוכבי יצחק על הירושלמי ברכות (עמוד קל אות יח). וע"ע בהגהת הרמ"א יו"ד (סימן רמב סע' טז). ובדרכי משה (שם אות יט). ובהגהות הגר"ד שפרבר שם (הוצאת מכון עמוד תשפא).

ובספר לקוטי יהודה למגילת אסתר כתב בשם השפת אמת, דהשולח מנות לרבו אינו יוצא, משום דאין זה רעהו. והובאו דבריו בספר נטעי גבריאל (עמוד שלח). ואחתום בדבריו של הגאון הצדיק ר' יוסף כהן זצוק"ל (נכד הגרצ"פ פראנק) בהערותיו על ספר מקראי קודש פורים (עמוד קנב) שהביא ראיה דרבו מיקרי רעהו מדברי הגמ' בכתובות (דף צו ע"א) דדרשינן שם למס מרעהו חסד (איוב ו, יד) על רב המונע תלמידו מלשמשו. הרי בהדיא שרב ותלמיד הם בכלל רעהו. ודפח"ח. וכן מצאתי עתה בשו"ת משנה הלכות ח"ז (סי' צד) שהביא ראיה זו. ע"ש.

נפק"מ ח

אם יש להקדים המשלוח מנות לסעודת פורים

יש לעיין בזמן נתינת המשלוח מנות האם צריך לתתו קודם הסעודה, או שאפשר לתתו גם לאחר הסעודה. ונראה דחקירה זו תלויה בתרי טעמי הנ"ל דלטעם התרוה"ד דהיינו בכדי שהיה הרווחה לבעלי שמחות, א"כ יש לשלוח את המנות קודם הסעודה, אמנם לטעם המנות הלוי דמשלוח מנות הוא כדי להרבות אהבת וריעות, א"כ יהיה אפשר לשלוח את המנות גם לאחר הסעודה. ובספר אסיפת מנהגי והלכות התרה"ד הנקרא "לקט יושר" אשר כתבם תלמידו רבי יוסף בר משה כתוב שם (עמוד 102) לאמר, שיש לשלוח המנות קודם הסעודה. ואפשר לומר דהוא לשיטתיה אזיל דמשלוח מנות הוא לצורך הסעודה וכן"ל. וכן מצאתי בספר יפה ללב (ס' תרצה אות חי) שכ', דלטעם התרוה"ד נראה דכל כמה דמקדים בשילוח המנות עדיף טפי. והביא שכ"כ מהר"י מולכו בס' אורחות יושר פרק יט דמצות משלוח מנות בבוקר בבוקר. ע"כ.

ובספר נטעי גבריאל (פורים, עמוד שיג) הביא מספר שיר מעון עה"ת (הנדפס בחת"ס מהדורא תליתאה לפורים) שכתב, שבהיות ומשלוח מנות הוא חלק מהסעודה, ע"כ יש לשלוח עד שש שעות שהוא זמן סעודה, וזריזין מקדימין למצוות, וכן הוא במנהגי החת"ס שתיכף כשבא לביתו הקדים עצמו לקיים מצות משלו"מ. ובספר דרכי חיים ושלום מנהגי האדמו"ר ממונקאטש זצ"ל איתא, ששלח משלוח מנות ומתנות לאביונים קודם תפילת שחרית. וע"ע בספר מקור חיים סימן (תרצה סעיף ב) דמצוה להקדים מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים, כמו ככל מצוה דזריזים מקדימים למצוות. וכ"כ במנהגי מהרי"ו. ועיין בספר תיקון משה (דף צב) שאם הקדים משלוח מנות ומתנול"א קודם קריאת המגילה לא יצא. ויש להשיב על דבריו.

ומורינו הגאון המופלא ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספר כנסת יעקב (עמוד כא) הביא דברי הספר הקדוש יסוד ושורש העבודה, דאחר אכילת הסעודה יזוז את עצמו לקיים מצות משלוח מנות, וכתב על דבריו, דרבים אינם עושים כן אלא שולחים המשלוח מנות קודם הסעודה. ודו"ז הגאון מהרי"ח זצ"ל בעל בן איש חי כתב בספרו לשון חכמים (סימן מ), ביום פורים אחר מקרא מגילה ומתנות לאביונים ומשלוח מנות, יאמר בתוך הסעודה וכו',

חזינן דדעתו הרמה דמשלוח מנות לפני הסעודה, ואכן המעיין בתרומת הדשן (סימן קי) יראה שכתב שהטעם שנהגו לעשות סעודת פורים לעת מנחה, הוא משום שבשחרית צריך שיהיו בקריאת המגילה, ואח"כ הוא טרוד ושולח מנות ומתנות לאביונים, ואין פנאי לאכול הסעודה בשמחה. הרי שמעיד שנהגו לקיים מצות משלוח מנות קודם הסעודה. אמנם סיים שם הרב שמסדר דברי מרן ז"ל בשולחנו הטהור (סימן תרצה), שבתחילה קבע וכתב דיני הסעודה בסעיפים א' ב' ג', ואח"כ בסעיף ד' כתב חייב לשלוח לחבירו שתי מנות וכו', יש לדקדק וללמוד שכן הוא סדרן של דברים, וכמש"כ רבינו היסושה" זיע"א דאחר הסעודה ישלח המנות, אלא שאינו מוכרח ואינו מוכן כל הצורך, שהרי בסעודה חייב לבסומי עד דלא ידע, ואין יקיים אח"כ משלוח מנות. עכ"ד מוריניו שליט"א בכנסת יעקב.

ומצאתי בספר ליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף קכא) שכתב וז"ל, ואפשר דזה הוא כונת הטור והשו"ע, שהעתיקו דין מתנות לאביונים בסימן תרצ"ד תיכף אחר תפילת שחרית, ודין משלוח מנות בסימן תרצ"ה אחר סעודת פורים, ובקרא כתיב משלוח מנות ואח"כ מתנות לאביונים, אלא משום דכיון דמצד הסברא היתה להקדים מתנות לאביונים מקודם הפורים, אך לא אפשר דביום פורים דוקא בעינן כמ"ש בשם המג"א, אך עכ"פ מה דאפשר להקדים מקדימין, ולא משגיחין בסדר דקרא, לכך תיכף אחר התפילה יש ליתן מתנות לאביונים, משא"כ לגבי משלוח מנות. עכ"ד הליקוטי מהרי"ח. ועי' בס' שארית יעקב מורגנשטרן (מגילה ז ע"ב, אות טל). ע"ש.

והאחרונים העירו היאך מותר לאכול לפני קיום מצות משלוח מנות, הלא קיי"ל שאסור לאכול קודם קיום מצוה, וכמש"כ הרמ"א (סימן תרצב סעיף ד) שאסור לאכול לפני קריאת המגילה. ומצאתי להרה"ג יוסף ליברמן שליט"א בשו"ת משנת יוסף ח"ה (סימן קיז אות ה), שכתב להלכה דאכילת קבע אסורה קודם משלוח מנות ומתנות לאביונים, ורק טעימה בעלמא מותרת. וכ"כ גאון ישראל פוסק הדור מהרש"ז אויערבך זצוקללה"ה בספר הליכות שלמה (פרק יט סעיף ט). וכ"כ גם בספר מועדים וזמנים ח"ד (סימן קפו) ותימה יקרא על העולם שאינם נזהרים בזה. וע"ע להגאון ר' בנימין יהושע זילבר שליט"א בשו"ת אז נדברו ח"ו (סימן סה) מש"כ בזה.

אמנם בשו"ת משנה הלכות ח"ו (סימן קכב) התיר לסעוד קודם משלוח מנות, ונימוקו עמו כיון שמצות משלוח מנות היא חלק מהסעודה, הלכך הוי

כחדא מצוה. ובספר נטעי גבריא ציננער (עמוד שיא) כתב לסייע דברי המשנ"ה הנ"ל. והגאון המקובל רבי י"מ מורגנשטרן שליט"א בס' שארית יעקב (מגילה ז ע"א, אות לה) העיר ג"כ שמדברי הרמב"ם משמע דבעת הסעודה היו משלחים מנות, הרי שאין חשש להתחיל בסעודה קודם שילוח המנות, ואדרבה הכי דיניה לעשות המשלו"מ חלק מן הסעודה, וגם להראשונים שאין משלו"מ חלק מהסעודה, מ"מ כיון דיום הפורים הוא יום משתה ושמחה, א"כ בכל אכילה שאוכל מקיים מצוה, ולא רק באכילת בשר ויין דעיקר הסעודה, ונמצא דכולהו מצות היום הם, ומה ראית להקדים זה לזה. עכת"ד. ודפח"ת. ועימש"כ בזה גדול בדורינו הגאון המופלא בעל יביע אומר שליט"א בספרו חזון עובדיה (פורים, עמוד קלה). ע"ש.

נפק"מ ט

שלח לשונא והמקבל עודנו בשנאתו

יש לעיין באדם ששלח מנות לשונאו, וגם אחר ששלח לו המנות נשאר שונאו האם יוצא י"ח. ובספר מר ואהלות להגר"א פוסק (אהל ברכות והודאות סימן מא) כתב דלטעמו של המנות הלוי במצות משלוח מנות, שהוא כדי להרבות אהבה ואחווה שלום ורעות, א"כ הכא לא הרבה שום אהבה ורעות. ע"כ. אמנם נראה דלטעמו של התרה"ד יצא י"ח, כיון שדאג שלחבירו יהיה כדי סעודה. וכמובן שדברינו יכוננו רק אם קיבל בפועל את המשלוח מנות ונשאר שונאו. אלא דיש לדון מה הדין אם לא קיבל את המשלוח מנות מחמת התיגרא, ולא הרבה להשיב אפו ולהרבות אהבה, האם יצא המשלח בכה"ג ידי חובת המצוה.

ובשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סימן רמ) כתב דהמשלח יצא גם אם המקבל אינו רוצה לקבל המנות מחמת תיגרא, והטעם משום דכתיב משלוח מנות, מוכח דרק על השליחות קפיד קרא, וטעמא דמילתא כדאיתא בביצה (טז ע"א) הנותן מתנה לתינוק צריך להודיע וכו', ופירשו שע"ז יתרבה החיבה והריעות והאהבה, ולכן סגי במשלוח שבזה מתרבה האהבה ומראה חיבתו לחבירו, ובזה הוא מקיים המצוה אפילו אם חבירו לא יקבל מחמת תיגרא או מטעם אחר. עכ"ד. ומצאתי להגר"י ליברמן שליט"א בספרו משנת יוסף (סוגיות, ח"ב סימן מ) שביאר דברי המהר"ם שיק עפ"י דברי המנות הלוי דכיון

שהנותן הראה חיבה ופיוס והרי זו תכלית המצוה לקרב הלבבות, ע"כ אפילו אם לא השיג מבוקשו, סו"ס משהו עשה שהראה שחפץ באהבתו. עכ"ד.

ולפי ביאור זה נפקא לן ענין חדש בדברי המנות הלוי, שא"צ לפעול אהבה הדדית בין הנותן למקבל, אלא עצם זה שהנותן הראה חיבתו סגי. וכן משמע גם מדברי הגאון החסיד רבינו אליעזר פאפו זצ"ל בספר פלא יועץ (ערך פורים) שכתב, דטוב יותר לשלוח מנות למאן דאית ליה קפידא עליה, כדי להרבות אהבה ושלום וריעות עמו. אמנם מסתימת דבריו של המור ואהלות הנ"ל משמע דאם השונא לא נתפייס עמו לא יצא י"ח, כיון דבעינן שהשולח יפעל רעות הדדית בינו לבין המקבל. נויש להבהיר בזה דגם אם לא נתפייס עמו מ"מ עינים לו ול"ו יראה איך שחבירו רוצה להתפייס עמו ונקיט דברים אלו בלבו ובודאי שחמתו הגדולה יורדת מתבעירתה כאשר היתה מקודם, ודבר זה יועיל להביא מעט לקירובו עמו כידוע שמדת הנתינה מביאה אהבה].

וע"ע מה שהאריך בזה בספר שלמי תודה (פורים, סימן כז אות ג), ושם כתב להוסיף דלפי טעם הב"ח עיקר המצוה היא דוקא לשלוח לרעהו הטוב, כדכתיב ומשלוח מנות איש לרעהו, דשורש המצוה לדידיה היא משום שמחת האדם עם אוהביו ורעיו, והשמחה היא יותר אם שולח לאוהביו ורעיו ושמח עמם, ולכן עדיף לשלוח להם מלשלוח לאחר שאינו רעהו כל כך. וע"ע בספר עיר מבצר על מגילה (בהערות הרה"ג מסעוואליווע זצ"ל אות מ), והובאו דבריו בספר היקר נטעי גבריאל (עמוד שלז). ע"ש.

נפק"מ י

קטן ששלח והגדיל ביום פורים

בשו"ת מחנה חיים תליתאה (חאו"ח סימן נג) כתב וז"ל, נסתפקתי במי ששלח מנות טרם שנתגדל, והוא ביום דנעשה בר י"ג, כנודע דנעשה בר מצוה על השעה שנולד והביא ב' שערות, עיין בתומים הלכות עדות (סימן לה), [א"ה, כונתו לשיטת הפוסקים הסוברים דאין קטן נעשה בר מצות עד שימלאו לו שלש עשרה שנים מלאות מעת לעת לשעות, וכגון אם נולד ביום ט"ו אדר בשעה שתים עשרה בצהרים, אינו נעשה בר מצוה עד שיגיע יום ט"ו אדר בשעה שתים עשרה בצהרים. וכך שיטת השאלות דרב אחאי גאון (שאילתא קטז). וכן פסק בשו"ת מהר"י ברונא (סימן קכז). ועיין בהעמק שאלה שם מה שהאריך בנידון בנדון זה. אמנם להלכה דעת רוב רבותינו הראשונים והאחרונים דאין צריך

מעת לעת לשעות, אלא מיד כשמתחיל היום שבו נכנס לשנה הי"ד נעשה גדול. ועיין מה שהובא לציון בזה בארוכה בספר הנפלא הלכה ברורה להגר"ד יוסף שליט"א (סימן נה, שער הציון ס"ק נז ונח). ע"ש. וע"ע בשו"ת וישאל שאול בראך (חאו"ח סי' ז). ע"ש, וקודם שהגיע המנות ליד המקבל נעשה בר חיוב, אי יוצא יד"ח, מי נימא כיון דבשעה ששלח לא היה איש, או נימא דאזלינן בתר שעה שקיבל המקבל המנות דכבר נעשה גדול, דהא כתיב ומשלוח מנות איש לרעהו, ואין איש אלא גדול כנודע. עכ"ד המחנה חיים. וכן מצאתי שנסתפק בחקירה זו הרה"ג ר' ראובן מרגליות זצ"ל בספרו הנפלא נפש חיה (סימן תרצה סעיף ד).

ונראה דגם חקירה זו תלויה בתרי טעמי הנ"ל, וכי היכי דאסברא ניהלן רבינו יוסף חיים מבבל זצוק"ל בשו"ת תורה לשמה (סימן קפח) והבאנו דבריו לעיל (נפק"מ שישית) דלפי טעמו של התרומת הדשן עיקר התקנה היתה בשביל האדם שנשלח אליו כדי שיהיה לו הרוחה בפורים, וא"כ בנידון דידן שבשעה שהגיע המנות למקבל הגיעה כבר שעת גדלותו של המשלח ויצא י"ח, אמנם לטעמו של מהר"י בן שושן שהובא בס' מנות הלוי דהטעם להרבות אהבה וריעות, הנה זה נוגע להמשלח ולפי"ז בנ"ד צריך שתראה אהבה וריעות מצד המשלח בהיותו בגדלותו, ולא מהני מה שעשה בקטנותו, כי החבה הנראית מצידו היא בעת שיצא מידו המנות, וכלשון התורה לשמה שם, ואם כי נפק"מ זו רק אליבא דשיטת השאלות ודעימיה כמבואר לעיל, מ"מ ישנה גם לכו"ע בכגון ששלח הקטן בהיותו קודם י"ג, ונעשה גדול ביום פורים. (וע"ע בספר נפש חיה מרגליות סימן נג על דברי המג"א שם ס"ק יג).

נפק"מ יא

שלח מנות לחבירו ונגנבו או שנאבדו

שואלי"ם הלכו בו באדם ששלח לחבירו מנות, וחבירו לא היה בביתו, והניחם בפתחו, ולאחר זמן שאלו אם קיבל המשלוח שהניח עבורו אחורי תרעא, ויאמר לו כי לא היו דברים ולא ידע מהם בלתי היום הזה, וכנראה שנגנבו או נאבדו בטרם באו לידו, ועתה נפשו לשאול הגיעה אם יצא ידי חובת משלוח מנות. והנה הגאון רבי יצחק נסים רחמים פאלאג'י זצ"ל בספר יפה ללב ח"ב (סימן תרצה אות יט) תלי לה בתרי טעמי הנ"ל, דלטעם התורה"ד דמשלוח מנות הוא משום שאולי לא יספיק לו סעודתו והוא מסייעו,

אם נגנבו או אבדו לא יצא י"ח, דהרי סו"ס לא סייע לו בסעודה, אמנם לטעם המנות הלוי שהוא בכדי להראות חיבה וריעות יצא השולח, אע"פ שנגנבו או אבדו, כיון דהראה חיבתו יצא. עכ"ד. [והני מילי שנודע לו ביום פורים ששלח ונגנבו. ופשוט].

וע"ע בספר שדי חמד (אסיפת דינים, מערכת פורים סימן ו, ד"ה אם) שביאר דיוצא בכה"ג ידי חובה גם לטעם דמשלוח מנות הוא משום שמחת היום כדברי הב"ח והגרי"ז הורוביץ שהבאנו לעיל בשער הקד"ם (טעם שלישי), משום דאין השמחה תלויה בגוף ההנאה רק השמחה היא במה שחבירו הראה לו אותות אהבה, והרי הוא שמח בזה וכו'. עכ"ד. [ויש לדון בזה דהנאת ריבוי אהבה היא הנאה רוחנית, ומדברי הב"ח משמע דבהנאת הגוף דוקא מיירי, וכבר מצינו חילוק בכיו"ב בברכות (כא ע"א) מה למזון שכן נהנה, הגם דת"ת נמי הנאה היא. ע"ש. ודו"ק היטב].

וראיתי להגר"י ליברמן שליט"א בספר משנת יוסף (סוגיות ח"ב סימן מ אות יב) שהעיר על דברי היפה ללב דנהי נמי שהנשלח מתכבד ושמח במה שהשולח זוכרו ומשלח לו מנות ועי"ז מתרבה אהבה ביניהם, אבל הרי התקנה היתה שישלח מנות לרעהו ועי"י המנות שישמח בהם תתרבה אהבתם, תדע שאם ראובן יקנה לשמעון ביום פורים עליה לתורה ויכבדהו ביותרת הכבוד, וגם יחבקהו וינשקהו באהבה עזה, וגם ישכור לו עגלה מכובדת לנסוע בה לביתו, ושמעון ישמח ויתכבד בכל זה מאד, ויאהב את ראובן ותתרבה החיבה ביניהם, בכל זאת אינו יוצא בזה י"ח משלוח מנות גם לטעם מנות הלוי, כיון שהתקנה היתה להראות חיבה זה לזה במידי דאכילה ושתייה, וא"כ אם השליח איבד את המנות, גם אם אלף פעמים יתנצל אצל הנשלח ויספר לו מיקרת המשלוח מנות, בכל זאת בפועל לא שלח לו מידי דאכילה. וא"כ לכאורה צדקו דברי הבתי כנסיות והבני חיי דלא יצא י"ח כשנאבד. וביאר שם המשנ"י לדברי היפ"ל על פי דברי הבניין ציון (ח"א סימן מד) שכתב, דכיון דכתיב משלוח מנות ולא נתנת מנות מוכח דקפדינן רק על השילוח דהיינו שיצא מהמשלח אפילו אם המקבל מחל. ע"ש. וצריך לומר שכן ס"ל להרבנים הנ"ל דהתקנה לא היתה לתת מנות, אלא "לשלוח" מנות לחבירו, ולטעם מנות הלוי עצם המשלוח גורם לחיבה וריעות וסגי בזה. עכ"ד.

וזכה הגאון משנת יוסף לכוין לסברת גדולים, וכאשר הביא מורינו ורבינו הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו טוב להודות (ח"ג סימן ד) שהאריך טובא בענין זה דשלח מנות ונגנבו או אבדו, ובתוך דבריו שם הביא

שהגאון ר' אברהם הכהן זצ"ל מסאלוניקי בספר יוקח נא (סימן תרצה אות לו ואות לה) דכתב משם הפוסקים, דאחר דאפקיה קרא בלשון "משלוח מנות" איש לרעהו ולא אפקיה בלשון ונתון מנות איש לרעהו שמע מינה דלא קפיד קרא אלא על השילוח גרידא, ודי בזה שהנותן שלח ואפילו אם לא בא לידי המקבל יצא. וציין שכ"כ בחמד משה ובשו"ת בארות המים (סימן כט). ועוד הביא הרב שליט"א שם דהגאון יפה ללב עצמו כתב סברא זו דלא קפיד קרא אלא על השילוח, שכ"כ בסימן תרצה (אות יט), ונדחה קרי לה שם לסברא זו, וביאר דעת הסוברים שבנגנבו יצא משום הרבות אהבה ואחוה. ע"ש. וזה דלא כהנחת הרב משנת יוסף הנ"ל, ומה שהעיר דלא גרע ממי ששמח חברו בדברים ביום הפורים, יש לחלק דכיון שהשמחה הכא נובעת ממה שרצה לשלוח לו מנות סגי בהכי. ודו"ק. ועמש"כ עוד בזה הגאון ר' יצחק פאלאג'י בספר שיירי יפה ללב הנדפס בסו"ס פדה את אברהם לרב אח"א הגאון המופלא ר' אברהם פאלאג'י (מהדורת אחיטוב ר' אברהם יקותיאל שליט"א, עמוד רו), ועיי"ש בהגהות הנפלאות לב אבירי"ם (אות ח) מש"כ עוד בזה.

ועתה ראיתי בשו"ת שערי רחמים להגאון ר' רחמים יוסף פראנקו ח"א (חאו"ח סימן יא) שדן בזה ודייק מדברי המשאת משה, שדוקא אם נגנבו או אבדו קודם שיגיעו לידי חברו לא יצא י"ח, דעיקר התקנה משום שמחה וליכא, אבל אם נגנבו או אבדו מיד מי שנשלח אליו, שפיר יצא המשלח יד"ח. ועיי"ש שכתב דגם לדברי התרוה"ד יצא יד"ח בכה"ג, דלא שמענו בשום דוכתא שחייב המקבל לאוכלם. ועיי"ש עוד מה שהעיר על דברי החת"ס (חאו"ח סימן קצו). ומוריניו הגרי"ח סופר שליט"א בספרו טוב להודות (עמוד מו) זכה לכיין לכל דברי השערי רחמים, ותתן אמת ליעקב. וע"ע בענין זה דשלח מנות ונאבדו בספר היקר חזון עובדיה (פורים, עמוד קנה והלאה).

והן אמת שיש לדון בכל ענין זה מדין מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וחשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. אלא שיש לדון בעיקר המצוה זו דמשלוח מנות האם היא מצוה שבין אדם למקום, או מצוה שבין אדם לחבירו, ובעזה"י יתבאר ענין זה במקומו. דאי הויא מצוה שב"א לחבירו אתאן למה שכתב הגאון ר' אהרן לוין הי"ד מרישא בספר ברכת אהרן (מאמר כז אות ב) דכל כלל זה דחשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, הוא רק במצוה שהיא בין אדם למקום לבד, ואין מגיע מעשייתה תועלת לאנשים, כגון ציצית

ותפלין וכדומה, אבל במצוה שמגיע מעשייתה תועלת לאנשים אחרים כמו מצות צדקה וכיו"ב, בזה לא אמרינן דאם חשב לעושת מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. וע"ש שהאריך להסביר טעם הדברים בטוטו"ד כדרכו בקודש. וזכורני כי באח"ד השיח"ם עם אחי ר' אברהם יקותיאל שליט"א אמר אלי שגם החת"ס בתשובותיו (חאו"ח סי' נד, ד"ה תו) כתב מעין דברי הברכת אהרון הנ"ל. וכ"כ גם הגר"י ענגיל בספר אתון דאורייתא (כלל ג). והגאון ר' יקותיאל אריה קאמלהר, הו"ד בשו"ת עמק הלכה בוימצעל ח"א (סי' מה סוף אות ב). וע"ע בשו"ת אבני נזר (חאו"ח סי' תקא אות ג). והשתא במצות משלוח מנות אין אנו יכולים לומר כלל זה דחשב אדם וכו'. ואכמ"ל בזה. תן לחכם ויחכם עוד.

נפק"מ יב

אם יוצאים ידי חובה במשלוח שאינו דבר אכילה

אדם ששלח לחבירו משלוח מנות מעות או סדינין מצויירין וכדומה שהם יקרי ערך האם יצא י"ח או לא. הנה דבר זה תלוי בתרי טעמי הנ"ל, דכבר הבאנו בראש אמ"ר דברי התרה"ד, דאין מועיל שאדם ישלח לחבירו סדינין וכיו"ב, כיון דטעם משלוח מנות הוא כדי לסייעו בסעודה, וצריך שישלח לו מאכלים ומשקים דוקא, אמנם מדברי ראשונים אחרים לא משמע כדברי התרה"ד, וכמו שהאריך בזה מו"ר הגר"י"ח סופר שליט"א בספרו טוב להודות (ח"ג סימן ב). ובנפק"מ זו אביא בעיקר מדבריו של הרב שליט"א בספרו הנ"ל בתוספת נופך באיזהו מקומן. הנה שם (עמוד כה) הביא הרב שבהגהות על ספר מנהגי מהר"א קלויזנר (דף פ דפו"ח) כתב וז"ל, מי שמת לו אביו בפורים, לשנה הבאה לא יניח משלוח מנות, ובאותו פורים ישלח לעניים בשר או מעות, ואם מת לו מת סמוך לפורים, אם רצה לשלוח אל העניים, ישלח בשר או מעות, רק לא תפנוקים שהן עשויין לשמחה.

ובעמוד ל' הביא הרב שליט"א מספר לקט יושר לתלמיד התרה"ד (דף קנ"ח) שכתב וז"ל וזכורני שאמר הגאון [בעל התרומת הדשן] ז"ל, שהיה רב אחד שבקריאת המגילה קרא בקול רם ומשלוח מנות איש לרעהו, אבל ומתנות לאביונים קרא כשאר המגילה, והיה שם עני אחד ואמר, "את שלו הוא קורא בקול רם, ואת שלנו קורא בקול נמוך" כי היה המנהג באותה העיר, שבפורים

בעלי הבתים שלחו לרב מנות יפות ונכבדות, כגון פשתן לעשות סדינים, וכדומה לו שהגאון [בעל התרומת הדשן] ז"ל, היה קורא בקול רם גם מתנות לאביונים. עכ"ל הלקט יושר. הרי לנו מפורש שהיה המנהג שם בארצות אשכנז לקיים מצות משלוח מנות אף במידי דאינו אכילה ושתייה, כפשתן לעשות בו סדינים וכיוצא בזה. ועי"ש בלקט יושר בהגהות להרב המו"ל (אות ב), מש"כ להסביר דלפי"ז מובן מדוע התרה"ד קבע שאלתו אם יוצאין יד"ח משלוח מנות בסדינים, דעל מנהג מקומו דן ועסק. עי"ש. [וכבר ידוע שגם השאלות בספר תרומת הדשן הם פרי מחשבתו ועטו של הגאון המחבר. ועי' בס' שם הגדולים בערכו. ועוד].

ובעמוד ל"ד הוסיף הרב שליט"א דיבא השלישי, הוא אותו גאון קדמון אשר משאתו יגורו אלים מר ניהו רבה רבינו יהודה החסיד, שכתב בפשיטות דיוצאין יד"ח משלוח מנות במעות, וז"ל בספר חסידים (סימן תשי"ג), מי שמת לו אביו בפורים, לשנה הבאה לא יניח משלוח מנות, ובאותו פורים ישלח לעניים מעות או בשר, ואם מת לו מת סמוך לפורים, אם ירצה לשלוח לעניים ישלח מעות או בשר, רק לא תפנוקים שהם עשויים לשמחה. עכ"ל. והגהות מהר"א קלויזנר דלעיל, ממנו העתיקו. ושם בעמוד כ"ז ביאר הרב שליט"א דבעל הגהות ומנהגים ז"ל יסבור שסיבת תקנת משלוח מנות אינה מטעם שכתב התרה"ד, אלא סיבת הדבר כדברי הריב"ש שהובא במנות הלוי (שהיה בן דורם של התרה"ד ומהר"א קלויזנר), שתקנת משלוח מנות כדי להרבות אהבה ורעות בין כלל ישראל, וא"כ לפי טעם זה של מצות משלוח מנות יש לומר, דאף כשנותן ושולח מעות לחבירו, גם בזה מראה לו אהבה ואות ידידות ומתרבה אהבה ואחווה ושלום ורעות. עכ"ל הרב שליט"א.

אלא דעומד לנגדנו בכל ענין זה קושייתו החזקה של התרה"ד, דלא מצינו בשום מקום דמיקרי מנות אלא מידי דמאכל או משתה. ושם בעמוד ל"א עמד הרב שליט"א בקושיא זו, וכתב דאפשר ליישב קושיא זו על פי דברי התרגום ראשון לאסתר (ט כב), שתרגם ומשלוח מנות איש לרעהו, "ולשדרא דורון אינש לחבריה", ודורון כולל מידי דאינו בר אכילה, ככסות כלים ומעות, וכההיא דיומא (נב ע"ב) ארגז זהב ששלחו פלשתים דורון, ובסנהדרין (סג ע"ב) דורון גדול וכו'. עכ"ד. ובסיעתא דשמיא מצאתי עוד חיזוק גדול לדברי הרב שליט"א דמנות היינו כל מידי ולא דוקא אכילה מדברי התרגום ראשון לאסתר (ב ח) שתרגם שם על המילים את מנותה לתת לה וז"ל, וית מתנתהא המניכין ולבושי מלכותא למהוי יהיבין לה עכ"ל. ומילת המניכין

צריכה ביאור. והראני הרה"ג ר' בן ציון כהן שליט"א לתרגום בפרשת מקץ (בראשית מא מב) שתירגם רביד הזהב מניכא דדהבא, חזינן דהמניכין ענינו תכשיט של זהב. עכ"פ חזינן בהדיא דהתרגום תירגם על מילת מנות תכשיטים ובגדים, וחזינן דמנות ל"ד מידי דאכילה. והיא ראייה נפלאה.

ומצאתי עוד מעשה רב בענין זה בספר אגרות סופרים (והוא אגרות מהגאונים רבינו עקיבא אייגר והחתם סופר זצ"ל ועוד), ושם באגרות מר בריה דהחת"ס הגאון ר' שמעון סופר זצ"ל (אגרת י"ט) נכתב כך, כאשר בא הגאון מורינו הרב שמעון סופר זצ"ל לישב על כסא הרבנות בקראקא, שלח ביום הפורים הראשון לשלוח מנות להני תרי דייני קרתא, הגאון ר' אברהם יענער ז"ל והגאון ר' משה יעקב דעמביצר ז"ל בעל ספר מימי הדעת, להראשון שלח תפוח זהב ובקליפתו עשה חור עגול ויתן לתוכו אדום זהב, ולהשני שלח עשרה זהובים כסף בצירוף צלוחית יין. עכ"ל הנצרך לנו. חזינן מעשה רב דשלח מעות לצאת בהם יד"ח משלוח מנות. וכן ראיתי עתה בקובץ התורני נזר התורה (אדר תשס"ז, עמוד רפ), שהאדמו"ר רבי פנחס דוד הלוי הורוויץ מבוסטון קיים משלוח מנות במעות. עי"ש.

נפק"מ יג

בן י"ד ששלח מנות לבן ט"ו או להיפך

כתב גאון ירושלים ר' יעקב ישראל אלגאזי זצוק"ל בספרו חוג הארץ (הלכות פורים המשולש, אות יג) וז"ל, מעשה היה פה ירושלים ת"ו בן עיר הקודש חברון ת"ו שעושים פורים ב"ד, ששלח מנות בו ביום לרעהו שבירושלים, והגיעו המנות לבן ירושלים ביום ט"ו, וכיון דזמנו של זה לא כזמנו של זה, נסתפקתי אם יצא ידי חובה אותו בן חברון ת"ו במנות אלו ששלח לרעהו שבירושלים, כיון דתרווייהו לאו בני חיובא נינהו ביום אחד. ויעויין במה שכתב מרן ז"ל (סימן תרפח סעיף ח) דבן עיר שהיה בספינה או בדרך ולא היה לו מגילה, ואח"כ נזדמנה לו בט"ו, קורא אותה בט"ו, ואפשר דהכא נמי אם אין להם במי לקיים מצות מנות במקומן ובזמנן, דיוצאים במה שיזכו בהן חבריהם בט"ו, וצריך להתיישב בזה. עכ"ל.

ונראה דספיקו דהרב חוג הארץ הוא גם בגוונא דבן עיר ששלח לבן כרך ביום י"ד ובן כרך אכלו באותו היום, או בן כרך ששלח ביום ט"ו

לבן עיר, והרב דיבר בהווה וכתב מעשה שהיה. והאחרונים פשטו ספק זה עפ"י תרי טעמי הנ"ל דלפי טעמו של התורה"ד דמשלוח מנות הוא כדי שהיא לכל אחד די וסיפוק כדי לקיים הסעודה כדינא, א"כ עיקר המשלוח הוא בשביל "המקבל", ואם המקבל אינו בר חיובא במצות הפורים, וכגוונא הנ"ל דבן י"ד ששלח מנות ביום י"ד לבן כרך, לכאורה לא יצא יד"ח, אמנם לטעמו של המנות הלוי דמצות משלוח מנות הוא להרבות רעות, א"כ עיקר המצוה היא מצד "הנותן" שהוא צריך להראות אהבה ואחזה לרעהו, וא"כ נמצא לפי זה דבן י"ד ששלח בי"ד לבן ט"ו שפיר יצא.

ועיין להגאון המופלא ר' משה הלברשטאם זצוק"ל בשו"ת דברי משה (סימן לח) שדן בענין זה בארוכה, [ועיקר נידונו שם הוא לענין האם תושבי חו"ל יכולים לקיים מצות מתנות לאביונים עבור עניי ירושלים ביום ט"ו שהוא פורים דמוקפים, דשמא בעינן שימסרו המעות בירושלים ביום י"ד אדר שהוא יום פורים של הנותנים, והעלה שם דשפיר יאות ושפיר עבדי אחב"י היקרים דרי חו"ל אשר נותנים ביום י"ד מעות לצדקה עבור עניי ירושלים שיגיעו לידם ביום ט"ו דהיינו פורים דמוקפים ויוצאים בזה יד"ח המצוה. עי"ש בטוטר"ד בארוכה], ובתו"ד תלי לה לנידון שזה בתרי טעמי הנ"ל, והביא שגם בספר עיר הקודש והמקדש (חלק ג פרק כו אות ז) תלי לה בתרי טעמי הנ"ל.

ויש לעיין לפי מש"כ לצדד (לעיל בנפק"מ התשיעית) דאפשר לומר בכונת טעמו של המנות הלוי שצריך שהמשלוח מנות יפעל אהבה ורעות הדדית, א"כ לכאורה נראה לומר דאהבה ורעות זו צריכה להיות כששניהם בני חיובא באותו היום גם הנותן וגם המקבל. אמנם כבר כתבנו לעיל שיש פוסקים שהבינו בדברי המנות הלוי שא"צ לפעול אהבה ורעות הדדית, אלא מספיק שהנותן יראה את אהבתו למקבל, וא"כ שפיר קמה וגם ניצבה נפק"מ זו בתרי טעמי הנ"ל. ויש לעיין לפי טעם הפוסקים דמשלוח מנות הוא משום שמחה וכדברי הב"ח שישמח עם רעיו, האם בן י"ד יכול לשלוח לבן ט"ו.

ומצאתי בספר מקראי קודש פורים להרה"ג ר' משה הררי שליט"א (עמוד שא) ששאל שאלה זו קמיה ראב"ד ירושלים הגאון המופלא ר' שלום משאש זצ"ל, והשיב לו הרב שם בזה הלשון, בן כרך ששולח ביום ט"ו לפרוז והוא אוכלם ביום ט"ו שהוא שמח עמו, יש להקל כיון ששמח עמו, וא"צ שיהיה ביום פורים שלו, וכן נראה ג"כ להקל בפרוז שנתן ביום י"ד משלו"מ לבן כרך ואוכלם ביום י"ד, שגם בזה הרי הוא שמח עמו ביום פורים של

השולח, ואם בשביל עצמו של המקבל, הלא יכול לקיים ג"כ ביום הפורים שישלח וישלחו לו בפורים שלו. עכ"ל הגר"ש משאש זצוק"ל.

אמנם איכא למידחי דצריך שגם המקבל יהיה בר שמחה באותו היום של הנותן. ועיין בדברי משה שם (סימן לח אות ב). ומצאתי בשו"ת אהל יוסף מולכו (חאו"ח סימן טו) שכתב וז"ל, ומיהו בן כרך ששלח לבן עיר ביום ט"ו לא יצא ואפילו אם אכלו בו ביום, שמכיון שאינו יום שמחה בשבילו עבר יומו בטלה שמחתו. עכ"ל. וששתי שזכיתי לכוין לדעת גדול. וע"ע למהר"א הכהן מסאלוניקי בספר יוקח נא (סימן תרצה ס"ק לג) שג"כ כתב כזאת.

ולענין הלכה הנה ראיתי להגאון ר' מאיר שמחה מדוינסק בעל אור שמח בחידושיו לתלמוד (מגילה דף ד ע"ב) שכתב, נ"ל שמשלוח מנות הוא דוקא למי שמחוייב כמוהו בשמחת היום, בן י"ד לי"ד ובן ט"ו לט"ו, ואם שולח מנות לחבירו ממרחק שלא יודע לחבירו אלא ביום ט"ו, אפילו אם חבירו הוא בן ט"ו לא יצא. עכ"ל. וע"ע בשו"ת ציץ הקודש ח"א (סימן נו). ובמש"כ בזה בדעות הפוסקים אחרוני דורינו בספר מקראי קודש להגר"מ הררי שליט"א (עמוד רטו). ובמש"כ בזה מוריני ורבינו הגאון מהר"ע יוסף שליט"א בחזו"ע (פורים, דף קסג וקסד). [ולא זכיתי לרדת לעומק כונתו שם. ואתה תחזה]. ולכן נראה שלפחות משלוח מנות הראשון ישתדל אדם לשולחו לבר חיובא כמותו, היינו פרוז לפרוז ומוקף למוקף. וכ"כ בספר תורת המועדים להגר"ד יוסף שליט"א (עמוד רלד) דראוי לחוש בזה לטעמו של התרה"ד.

נפק"מ יד

אי כייפינן על מצות משלוח מנות

בקובץ התורני עולת החודש דסטמאר (אדר תשמ"א) נתפרסמה תשובתו של הגאון רבי מרדכי שטרסר זצ"ל אבדק"ק אלטענדארף אשר בה נשאל מאת הגאון מהר"ר נפתלי הכהן שווארץ (בעמ"ס שו"ת בית נפתלי) האם כופין על מצות משלוח מנות. והנה איפליגו קמאי בכל מצוה דרבנן אי כופין עליה. דדעת רש"י בכתובות (צא ע"ב ד"ה מצוה על היתומים) דאין בית דין כופין על עשיית מצוה דרבנן. אך התוס' בכתובות (פו ע"א ד"ה פריעת) כתבו דשפיר כייפינן גם על מצוה דדבריהם. ע"ש. והגאון ר' יעקב יושע בס' פני יהושע כתובות (פו ע"ב ובקונטרס אחרון שם, ובחידושי שם לדף צא ע"ב, ובחידושי לגיטין יג ע"א ד"ה ועוד)

כתב, דגם אליבא דרש"י כייפיןן אמצוה דרבנן, ושאני דין קיום דברי המת דרבנן אפקו למצוה זו בלשון "מצוה" לקיים דברי המת, וכן בדין מצוה על היתומים לפרוע במטלטלים, משמע דאין בזה חיוב מעיקר הדין. [ובגוף הדין דכפיה במצות נחלקו גדולי האחרונים אם כל איש יכול לכפות את חבריו על קיום מצוה, או שאין זה מורשה כי אם לבית דין מומחה. והקצות (סי' ג) כתב כהצד השני דדין הוא בבי"ד. אך הנהיבות שם סבירא ליה דכמו שיש לכל אדם למנוע את חבריו מעשיית עבירה, ה"ה במצות עשה שאמרו עליה כופין אותו עד שתצא נפשו דכל איש ישראל יכיל למיעבד כן ולא דוקא בי"ד].

והנה בשו"ת עונג יום טוב (סימן קנג) העיר היאך אפשר לכפות אדם על קיום מצוה הלא מצות צריכות כונה והוא אינו מכויין כי אם לצאת מידי המכים אותו ואין דעתו על המצוה כלל. וגם למא"ד דמצות אי"צ כונה זה פשוט שאם יש לו כונה נגדית שלא לצאת דמעכב, ויתכן שמכויין הוא בהדיא שאינו רוצה לצאת ידי חובת מצוה כלל. ותי' דבכלל הכפיה כופין אותו שיאמר רוצה אני. וידועים דברי הרמב"ם (פ"ב מהלכות גירושין הלכה כ) שכתב, אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנס עצמו בדעתו הרעה לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישאל ורוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו. עכ"ל. וכביאורו של הגאון עונג יום טוב כן משמע מדברי הריטב"א בחידושו לראש השנה (כח ע"ב, ד"ה לא צריכא). ע"ש היטב.

ולענין כפיה על משלוח מנות כתב הגאון ר' נפתלי הכהן שווארץ שם דלכאורה נידון זה יהיה תלוי בתרי טעמי הנ"ל, דלפי טעמו של המנות הלוי דטעם המצוה משום הרבות אהבה ואחוה שלום ורעות בין איש לרעהו א"כ מה תועיל כפיה לזה ומצוה זו אינה שייכת אלא באיש אשר נדבו לבו להביא את מנותיו מרצונו לרעהו, ושוב הזכיר מדברי הרמב"ם הנ"ל דמבואר שע"י האונס שפיר הוא מצוה בשלימותה. [ועימש"כ בספרו שו"ת בית נפתלי (סי' מא) לבאר עפ"י הרמב"ם הנ"ל דיניה דמין השו"ע (או"ח סי' תעה) בדין כפאוהו ואכל מצה דיצא ידי חובה. ע"ש בהרחבה]. ושכנגדו הגאון ר' מדרכי שטרסר השיבו, שדברי הרמב"ם אינם ענין לנידונינו כיון דאיהו לא מיירי אלא בענינים שבין אדם למקום כגון קרבנות או נתינת גט שבדברים אלו סגי מה דכלפי שמיא גליא דעתו ורצונו באמת, לא כן במצות שבין אדם לחבירו שהאדם יראה

לעינים העין רואה וממילא הלב מבין לפי פעולות החיצוניות מה יש לחבירו עליו בפנימיות וכיון דחזי שאינו נותן לו אלא מתוך כפיה נמצא שתכלית המצוה אינה מתקיימת.

אכן לפום טעמיה דמהרא"י בתרומת הדשן כי כל עיקר מצוה זו היא בכדי שיהיה לכל איש ישראל כדי סעודה ביום זה, נראה דשפיר מהני מה שכופין גם במצוה זו, דסו"ס הא אית ליה הנאה למקבל ממה שאכל. [וגם אי נימא דלפי התרה"ד גדר מצוה זו הוא מדיני צדקה, הרי נודעים דברי רבותינו בעלי התוספות בב"ב (ח ע"ב, ד"ה אכפיה) דכופין על מצות צדקה הגם דמתן שכרה בצידה, כיון דאית בה לאו דלא תאמץ ולא תקפץ. אלא שיש לחלק בין השוין דהתם מיירי בעניי לפניו ואית ביה לאו אם אינו נותן, וכמבואר בהדיא מדברי הרמב"ם (פ"ז מהלכות מתנות עניים הלכה ב). אכן יש לומר דהיכא דידוע שיש אדם דאין לו כדי סעודה דשפיר כייפינן ליה ליתן לו, וכמ"ש בכיו"ב גדול בדורינו הרב המופלא מהר"ח קנייבסקי שליט"א בספר דרך אמונה (הלכות מתנו"ע שם, בציון ההלכה אות טו), שמדויק מדברי הרמב"ם בספר המצות (לא תעשה רלב), שאם עומד לפניו עני, הגם שאינו מבקשו ליתן לו צדקה, כיון שידוע דזקוק הוא לצדקה ואינו נותן לו, הרי זה עובר בלאו דלא תאמץ ולא תקפץ. ע"כ. וכל זה לפלפולא בעלמא איתמר, בעט"ו של נח"ץ, תן לחכם ויחכם עוד]. והן עתה מצאתי להגאון החריף ר' יעקב בצלאל ז'ולטי זצ"ל בספרו משנת יעב"ץ (חאו"ח סי' פ סק"ג) שהעלה נפק"מ זו בין הני תרי טעמי לענין כפיה על משלוח מנות. וע"ע בפמ"ג (אשל אברהם סי' תרפז ס"ק ב) מ"ש בזה. ע"ש. וע"ע בשו"ת עוגת אליהו (סי' לא), ובשו"ת שרידי אש ח"ב (סי' מו) בענין זה.

נפק"מ טו

אי שרי לשלוח מנות לאבל

כתב מרן בשולחנו הטהור (סי' תרצו סעיף ו), יש מי שאומר שהאבל חייב לשלוח מנות. וכתב הרמ"א בהגה אבל אין שולחין לאבל כל שנים עשר חודש וכמו שיתבאר ביו"ד סי' שפה. והנה לכאורה איכא למימר דגם דין זה אם מותר לשלוח מנות לאבל, יתיב ותלי בתרי טעמי הנ"ל, דאי נימא כטעמו של התרומת הדשן שהוא בכדי שיהיה לכל איש ישראל כדי סיפוק סעודתו א"כ גם לאבל יהיה מותר לשלוח מנות דגם הוא בכלל סעודה ובעי ליה כדי סיפוקו אם עני הוא. [וכבר נתבאר דתקנו משלו"מ גם לעשירים כדי שלא לבייש את מי שאין לו]. אך לטעמו

של הרב מנות הלוי דענין משלו"מ הוא בכדי להרבות אהבה ואחוה יהיה אסור לשלוח מנות לאבל, כיון דהאבל אסור בשאילת שלום כל י"ב חודש כדאיתא במועד קטן (כא ע"ב). ובקושטא מצינו להגר"א בביאוריו לאו"ח (שם ס"ק יד) שביאר דברי הרמ"א הללו משום שאסור לשאול בשלום האבל. ויש לומר בזה דהרמ"א לשיטתו שנתבאר בדבריו לעיל מיניה (סי' תרצה) דטעם משלו"מ הוא בכדי להרבות אהבה ואחוה וע"כ אם מחל יצא, וכאשר ביאר דברי קודשו בשו"תם סופר (חאו"ח סימן קצו), וע"כ פסק כאן לחומרא בדין שילוח מנות לאבל.

ואם כנים הדברים נראה שלפי"ד התרומת הדשן שפיר דמי לשלוח מנות לאבל. ובשו"ת כתב סופר (חאו"ח סימן קמא) נראה דסבירא ליה דנידון זה תלוי בתרי טעמי והרמ"א בהחמיר הוא משום דקאי בשיטת המנות הלוי וכמבואר לעיל. וכתב עוד דאם כבר שלחו מנות לאבל אינו צריך להחזירם, דזיל בתר טעמא והרי מה שאין שולחין לו מנות הוא מטעם שאסור לשאול בשלומם, והכא זה ששלח כבר עבר ושאל בשלומם, אינו מעלה ולא מוריד אם האבל מקבל מיניה או לא, וכ"ש היכא דיהיב ליה ועשה כל המעשה דאין קפידא בהותירו המנות אצלו. ואפילו אבל תוך ג' ימים שאין שואלים בשלומם ואם שאלו אינו מחזיר, מותר לקבל אם הביאו לו, ואין קפידא אלא על המשלח. עכ"ד. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר ח"ח (סימן לג אות ד) שגם הוא ביאר דברי הרמ"א הנ"ל על פי טעמיה דמנות הלוי.

[אגב] גררא הנני להביא בזה מ"ש בתשו' ציץ אליעזר שם, כי בימי אבלו על אביו זצ"ל היו כמה שבקשו ממנו את ספריו, ותמנ"ע היתה מלתת להם אז את ספריו, כיון דנתינת ספר הוי כשאילת שלום. ע"כ. ויש לדון בזה דהא נתינת שלום אסורה מדין הנאה של האבל, ולפי דברי כמה מרבותינו הראשונים והאחרונים אמרינן גבי מצות ת"ת מצות לאו להנות נתנו. אכן י"ל דעצם הנתינה יש בה אות אהבה שאינה מוכרחת כלל לענין ת"ת. וזה ברור. ובמקום אחר הרחבנו בס"ד בענין אי אמרינן מלל"נ במצות תלמוד תורה.

וע"ע בענין זה דמשלוח מנות לאבל בט"ז (או"ח סי' תרצו ס"ק ג). ובאליה רבה שם. ובפרי מגדים (משבצות זהב שם). ובשו"ת מגידות שלו (סימן ח"ן). ובשו"ת איש מצליח ח"א (חיו"ד סימן נא). ולהגאון רי"ח הטוב מבבל זצוק"ל בספר בן איש חי (פרשת תצוה אות ח"י) כתב להחמיר בזה דלא ישלחו מנות לאבל כלל. וע"ע למרן הגרע"י שליט"א בספר חזון עובדיה (פורים עמוד קצג וקצד) מה שכתב להקל בזה. ע"ש. וע"ע אריכות גדולה בכל ענין זה בספר היקר דברי סופרים על הלכות אבלות (סי' שפה ס"ג, בבירור הלכה). ע"ש.

ואסיים בדברי הגאון רבי מלכיאל צבי הלוי מלאמז'ה בשו"ת דברי מלכיאל ח"ה (סימן רלז) שחידש, דאם האבל הוא רב מותר לשלוח לו מנות גם לדעת הרמ"א כיון שהוא כתשלום חוב ואין זה מצד שמחה, והוי כדבר האבד דבודאי שרי. ע"כ.

נפק"מ טז

עשיר ששלוח לעני כפי ערכו של העני

איתא בגמ' מגילה (ז ע"א) רבי יהודה נשיאה שדר ליה לרבי הושעיא אטמא דעיגלא תלתא וגרבא דחמרא שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים ועיין בהגהות הגר"א דלא גריס ומתנות לאביונים וכן משמע ברש"י דלא גרס לה. אמנם בחידושי הריטב"א שם הביא דבכולהו נוסחי גרסין קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים, פירוש שלא היתה התשורה יקרה בעיניו, ואמר שאינה מתנה לאדם כמוהו, ולא יצא יד"ח משלוח מנות איש לרעהו, הדר שלח ליה כלומר רבי יהודה נשיאה גופא עגלא תליתאה ותלת גרבי יין, שלח ליה קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות איש לרעהו, כלומר שזו התשורה הראויה לך.

ובביאור הלכה (סימן תרצה) הביא שהחיי אדם הוכיח מן הירושלמי דאם שולח לעשיר דבר פחות אינו יוצא בזה יד"ח משלוח מנות. וכן משמע בריטב"א לפי גירסא אחת שם בגמ'. אכן שאר פוסקים לא הזכירו דבר זה, ונכון ליזהר בזה לכתחילה. ע"כ. ולכאורה דברי החיי אדם צריכים עיון הלא בדברי הריטב"א מפורש שזה לא תלוי במקבל אם הוא עשיר או עני, אלא זה תלוי בנותן שאם הוא עשיר אינו יוצא יד"ח ככשולח דבר מועט אפילו לעני, שהרי רבי הושעיא היה עני דשלח ליה קיימת בנו רבינו ומתנות לאביונים. ועיין בשד"ח (מערכת פורים, סימן ה) שבאמת תמה על דברי החיי"א כנ"ל.

ובספר משנת יעב"ץ להגרי"ב ז'ולטי (חאו"ח סימן פ) כתב דנראה ביסוד הדברים, דחקירה זו תלויה בהני תרי טעמי, שאם הטעם של מצות משלוח מנות הוא להרבות השלום והריעות, א"כ כשהשולח הוא עשיר אינו יוצא י"ח בדבר מועט, אפילו שהמקבל הוא עני, שהרי אצל השולח שהוא עשיר, אין בדבר מועט שום חשיבות להראות חיבתו, שהוא מרבה שלום ורעות עם זולתו, אבל אם הטעם הוא כהתרה"ד כדי שיהיה הרווחה למקבל

אולי לא תספיק לו סעודתו, א"כ זה תלוי במקבל שאם הוא עני, יוצא השולח יד"ח אפילו אם השולח עשיר שאצלו זה דבר מועט, כיון שאצל המקבל זה דבר חשוב, א"כ יצא השולח יד"ח משלוח מנות. וכן הגאון מהרא"י וולדינברג זצ"ל בספרו ציץ אליעזר ח"ח (סימן יד אות ד) תלי לה לחקירה זו בהני תרי טעמי. וכ"כ גם בספר מועדים וזמנים להגר"מ שטרנבוך שליט"א ח"ב (סו"ס נד). וע"ע במש"כ בנידון זה הגאון ר' ישכר תמר זצ"ל בספרו החשוב עלי תמר על הירושלמי מגילה שם (מועד ח"ג, עמוד כח).

ולמסקנה ראוי ליזהר שיהיו המנות יקרות וחשובות לפי ערך הנותן כדי להראות חיבה וריעות למקבל, ואם המקבל עשיר טוב שיהיו גם לפי ערך המקבל. וכ"כ בחזון עובדיה (פורים, עמוד קט). עי"ש. וע"ע בספר חדות השם (פורים, סימן לב).

בענין אם יוצא אדם יד"ח משלו"מ במים ולחם

ואגב אכתוב דבהיותי בזה אדכרתן מילתא חדתא, דהא כמה שני ששאלנו מו"ר הגאון מהרי"ח סופר שליט"א בלכתינו בדרך בעת רעוא דרעוין, אם ישלח אדם לחבירו ככר לחם ובקבוק מים האם יצא יד"ח משלוח מנות או לא. ומיד נומתי לו מדברי רש"י במגילה (דף ז ע"א) שכתב, "מנות, מיני מעדנים", וכיון דלחם ומים לאו מיני מעדנים ניהו, לכאורה לא יצא ידי חובה. וקלסיה לראיה זו. ואחר זמן נדפס הקובץ התורני הנפלא נזר התורה (אדר תשס"ז) ושם (עמוד רעט) הובאה תשובת הגה"צ ר' יעקב יצחק ניימאן זצ"ל אב"ד מחזיקי הדת מונטריאול קנדה, שהעלה דאין יוצאים ידי חובת משלוח מנות במים, כיון דאינו דבר חשוב. (וע"ע בקובץ התורני הנ"ל סיון תשס"ז עמוד שח).

וידי"נ הרה"ג ר' אבינועם צבי שליט"א (בעמ"ס שערי מחילה) העירני, מה יהיה הדין באחד ששלח לחבירו מים מינרלים, האם יצא י"ח כיון דהיום רגילים לכבד בהם ולהעלותם על שולחן מלכים. אמנם נ"ל דגם בזה לא יצא י"ח, כיון דאינם בכלל מעדנים, וכמו שהבאנו מדקדוק דברי רש"י.

ולענין משלוח מנות בלחם, כתב בשו"ת היכלי שן תליתאה (סימן יג) שאין לחם נחשב למנה. וכבר רמזנו לעיל דכן יהיה מדוקדק ממה שכתב רש"י מיני מעדנים. אמנם מדברי האחרונים שדנו בפת וביצה אי הוי ב' תבשילין לענין משלו"מ, (עיין באר היטב סימן תרצה ס"ק ז בשם תשובות עדות ביעקב), משמע דפת הוי מנה. וצ"ל דס"ל לאחרונים הנ"ל דהגם דפת בפני עצמה אינה

בכלל מעדנים, מ"מ כיון דבעלמא א"א למעדני הסעודה בלא לחם, והלחם הוא עיקר הסעודה, וע"כ מצינו בכמה דוכתי דכל הסעודה נקרא על שם הלחם, [נוכמבואר בפרש"י לתורה בראשית (לא נד, ומט כ). ובויקרא (כא, יז וכא). ושמואל א (יד, כד) והושע (ט, ד). ואיוב (ו יז, ולג כו). ותהלים (קמז, א). וקהלת (י, ט). ועוד. וכאשר באו ציו"ן בספר מאמר יעקב למרן הגר"ח סופר שליט"א (סי' ה, עמוד כא). עי"ש. ועימש"כ עפ"י הגאון ראי"ה זצ"ל בספר מצות ראייה (חיו"ד סי' קעח ס"ג). ע"ש, ע"כ הוי שפיר בכלל מיני מעדנים, לא כן מים דאינם חשובים כ"כ. וע"ע בספר נטעי גבריאל (פרק נז אות ח) שהעלה דפת הוי כמנה והביא ראיות לזה. והן עתה ראיתי להגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה (סימן תרצה, ע"ד המגן אברהם שם סק"ט) שכתב דברים השייכים לנידון דידן. ע"ש. ואכמ"ל.

נפק"מ יז

שלח מנות לחבירו והיה ישן

גאון עוזינו אב"ד איזמיר כמהר"ר חיים פאלאג'י זצ"ל בשו"ת חיים ושלום (סימן ב) הביא דברי הגר"ש מורגנטאו זצ"ל בספר עושה שלום (בשיטה למסכת מגילה, דף ק ע"ג) שעלה ונסתפ"ק לענין משלוח מנות שנתנו בחיקו של הישן, והמקבל נשאר ישן עד שעבר יום הפורים, אם קיים בזה המצוה כיון שהוא נתן, או נימא כיון שהוא לא ידע ואין שמחה לגבי המקבל, לא קיים הלאה את המצוה. עכ"ל. וצריך ביאור בצדדי חקירתו של הרב עושה שלום. והיה נראה לבאר דבריו עפ"י תרי טעמי הנ"ל דכבר ביארנו לעיל כמה פעמים, דאפשר לומר בדברי המנות הלוי שענין הנתינה כדי להרבות אהבה ואחווה הוא אפילו בגוונא שהמקבל אינו מרבה אהבה ואחווה כלפי הנותן, וכמו שכתב המהר"ם שיק (חאו"ח סימן רמ) דגם אם אינו מקבל המנות מחמת תיגרא המשלח יצא י"ח כדמוכח מלשון הרמ"א והטעם לזה כיון שהוא הראה אהבתו וחיבתו כלפי המקבל ואפילו שהוא לא הרגיש בזה אין צריך את הרגשתו, אמנם לטעם התרה"ד דמשלוח מנות הוא כדי שיהיה לכל איש ישראל כדי סיפוק סעודה, נראה שאם נתעורר הישן לאחר הפורים לא יצא הנותן י"ח.

והנה בשד"ח (כללים, מערכת יו"ד כלל לד) האריך בדברי הגר"ח פאלאג'י הנ"ל, ובתו"ד כתב, ומה שציין הרב חיים ושלום לדברי הרב מחנה אפרים

סימן יד, עיינתי שם, ואין שייכות לזה רק בסימן טו נסתפק בדין חצר דקונה שלא מדעתו אם היה בעל החצר ישן אם קנה או לא, וכתב דאף דבנותן לה גיטה בחצירה והיא ישנה אינה מגורשת, איכא למימר דהתם שאני משום דחצר דגטה לא אתי אלא משום יד, אבל בחצר בעלמא דמשום שליחות אתרבאי, כי היכי דשלוחו מהני אפילו היה זה המשלחו ישן, ה"נ בחצר, וכ"כ המפרשים בפרק הזורק דאם עשתה שליח לקבלה וקבלו בעודה ישנה, דהויא מגורשת. והרב המגיה שקיל וטרי במי שבאה מציאה בחצירו בעודו ישן אם קונה או לאו. אלו תורף הדברים אשר בספר מחנה אפרים בשני הסימנים הנ"ל. ותמה השד"ח בזה"ל, ואיני מבין בעניותי איך אפשר לפשוט מזה ספיקו של הרב עושה שלום אם קיים המצוה אף שהמקבל לא ידע וכו', ואף שמדברי הרב מחנ"א נלמוד דהמקבל קונה החפץ אף בעודו ישן, אכתי איכא למימר דלא יצא הנותן ידי חובתו על שלא ידע המקבל ואין שמחה לפניו. עכ"ל הנצרך לנו.

ומצאתי בסיעתא דשמיא להגאון ר' רפאל שמואל בן יעקב ארדיטי משאלוניקי בשו"ת דברי שמואל (סימן כ) שעמד וימודד אר"ש בנידון זה של הרב עושה שלום, ושם (דף קמב) הביא דברי העושה שלום בתוספת כתובה ואביאו לפניך וז"ל, השולח לחבירו מנות ומצאו כשהוא ישן ולא הקיצו, ושנתו ערבה לו עד מוצאי פורים, וכשקם משנתו נתודע לו ששלחו לו מנות, מי נימא כיון דלא כתיב במשלוח מנות נתינה אלא שליחות וכבר שלח והעמידו ברשותו, וחצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו, או דלמא כיון דעיקר משלוח מנות הוא להרבות שמחה, וא"כ ליכא שמחה בפורים במנות אלו. ופשט ספיקו ממ"ש מרן ביתה יוסף (או"ח סימן נה) ופסקו שם בשו"ע (סעיף ו) דישן מצטרף לעשרה. וכתב עוד מ"מ נחזי אנן אע"ג דקיי"ל שאין אומרים דבר שבקדושה פחות מעשרה, כשהוא ישן נקרא כאילו הוא נייעור ומצטרף לקדיש וקדושה, כ"ש למצוה דרבנן כזאת דהוא בן אדם לחבירו. וגם אין כתוב לשם נתינה כגון ונתן וכו', ואף למאן דפליג התם וסובר דישן אינו מצטרף לעשרה, הוא משום סב"ל, אבל גבי משל"מ דליכא שום ברכה מודה דיוצא אע"ג דהיה ישן המקבל. וזת"ד של הרב עושה שלום בשלמותם.

והנה במש"כ הרב עושה שלום לצדד דיצא "כיון דלא כתוב במשלוח מנות נתינה אלא שליחות, וכבר שלח והעמידו ברשותו", כ"כ מדנפשיה

בספר חדות השם (עניני פורים, סימן מט, דף כב) וז"ל, דלפי טעם המנות הלוי שכל ענין התכלית של משלוח מנות, הוא רק כדי להראות חיבה וריעות, עלינו לומר דכל עצם החיוב של משלוח"מ לא היה כלל ליתנם ולהקנותם, רק החיוב הוא לשלוח גרידא, כיון דבהשילוח לחוד כבר נתקיים תכלית הענין של שלום וריעות. וע"ש עוד במה שהאריך בזה. וזה ממש כיסודו של הרב עושה שלום הנ"ל. ובעיקר תמיהתו של השד"ח הנ"ל מה דמות ראייה יש מדברי המחנ"א, כן כתב לתמוה בדברי שמואל שם (דף עו) ע"ש בארוכה. ובסוף דבריו הביא מדברי הפוסקים שכבר הזכרנום לעיל שמשלוח מנות נתקן משום שמחת המקבל, וכיון שבישן לא היתה שמחה למקבל לא יצא י"ח. ועוד ציין לדברי מהר"א הכהן מסאלוניקי בספרו יוקח נא (סימן תרצה אות מא) ע"ש.

ולפי כל מה שהבאנו כאן יש פנים חדשות ומסבירות לספיקו של הרב עושה שלום בלי לתלות הספק בהני תרי טעמי, אלא דספיקו הוא אם דין שילוח הוא ליתן לחבירו והא קני ולא איפ"ל אם ישן הוא אם לאו, הוא דהכתוב בעי דוקא שיהיה ריבוי שמחה וזה אינו אלא כשהוא ער. ואנו כתבנו להסביר הספק בגוונא אחרינא כמבואר לעיל עפ"י מהר"ם שיק. וע"ע בענין זה במשנת יוסף סוגיות חאו"ח (סימן מ"ס"ק יא), ולא נחית שם לכל מה שכתבנו בזה.

[ובעיקר] נידון זה יש לדון האם ישן חייב במצוות, והאריכו האחרונים בזה, ועיין בשו"ת קרן לדוד (סימן יח) מה שהאריך בזה בדברים נפלאים אם צריך להעיר אדם שישן בזמן תפילה כדי שלא יעבור זמן תפילה, או בכדי שיתפלל בציבור. והרה"ג ר' חיים שלמה אברהם שליט"א בספר דברי תורה (בראשית עמוד קכו) ציין בזה לתשובות רבי שאול משה (סימן נב), ותשובות חבלים בנעימים (ח"א סוגיא כח), ופלגי מים ליפשיץ (סימן סב), ושו"ת מתת ידו (ח"א סימן יד) ודבר אליהו (לרמן, סימן נה). וע"ע בשדי חמד שם מה שפלפל בזה. ואכמ"ל.]

נפק"מ יח

משלוח מנות אחר צאת הכוכבים של יום פורים

הרב שדי חמד (אסיפת דינים מערכת פורים, סימן ו) הביא, שהגאון מהר"ם מרדכי מחכמי העיר אדריאנו בספר דברי מנחם (סימן תרצה אות טו"ב) כתב להסתפק בשם הרב יד נאמן (דף לח ע"ג), באדם ששגג או נאנס או הזיד ולא שלח מנות ולא מתנות לאביונים כל יום פורים, אם חייב להשלים במוצאי

פורים, כיון דממון הוא חייב מדדברי סופרים לעניים, או נימא עבר יומו בטל חיובו. ויש לעיין באהל יוסף (סימן טו). עכ"ל הרב דברי מנחם. והחח"מ בשד"ח שם שרטט וכתב על דבריו, דנראה דבין לטעם הראשון ובין לטעם השני, שהזכיר הגאון חת"ס במצות משלוח מנות, מסתברא דאין לזה תשלומין. עכ"ל השד"ח.

ומצאתי להגאבד"ק קוזיגלוב ר' אריה צבי פראמער זצוק"ל הי"ד בשו"ת ארץ צבי ח"א (סימן קכא) שעמד על מנהג רוב ההמון ששולחין משלוח מנות אחר צה"כ שאין לו שום מקום על פי ההלכה דכבר עבר זמן המצוה. אמנם יען כמה אלפים מישראל נוהגין כן, כתב הרב ללמוד זכות על מנהג זה, דלדעה אחת יוצאים בזה, ודרך אגב יתיישב בזה עוד מנהג שהביא הרמ"א שמתחילין סעודת פורים סמוך לחשיכה, ורוב הסעודה אוכלין בליל ט"ו.

וכתב האר"צ דיש מקום לבאר מנהג זה ע"פ מה שהגיד היהודי הקדוש מפשיסחא זצ"ל לימוד זכות על המתחיל להתפלל בזמן התפילה אף שתפילתו נמשכת אחר זמן תפילה חשוב כאילו התפלל כל התפילה בזמנה, והביא ראיה מדברי התוס' בברכות (ז ע"א ד"ה שאלמלי) דאם התחיל בלעם לקלל באותו רגע שהקב"ה כועס אף שגמר אח"כ הרי זה מזיק, ואמר על זה דכ"ש במדה טובה שמרובה ממדת פורענות פי ת"ק, דנימא שאם התחיל להתפלל בזמן תפילה וגמר אח"כ, דחשיב כאילו התפלל כל השמו"ע בזמנה. עכדה"ק.
[אמר המחבר, וע"ע בזה בערוך השולחן (סימן קי סעיף ה) שג"כ הביא ראיה זו. וכ"כ הגר"י ענגיל בספרו גליוני הש"ס על ירושלמי (ברכות, אות נד). ובשו"ת מנחת יצחק וויס ח"ד (סימן מח). ע"ש בארוכה. וע"ע להרה"ג מזכה הרבים ר' שמואל דוד פרידמן שליט"א בספר שדה צופים בחידושו לברכות שם]. וככה הוא בנ"ד, ומ"מ כתב האר"צ, דקשה למה לנו להכניס עצמינו בפרצה דחוקה כזו, הלא יותר טוב לקיים כל המצוה בזמנה.

עוד הוסיף וכתב דחדא באידך תליא, דמחמת שהיה המנהג לשלוח מנות באיחור ע"כ הנהיגו כן, דהנה יש פלוגתא בין התרה"ד ובעל מנות הלוי בטעם משלוח מנות דהתרה"ד כתב הטעם כדי שיהיה למקבל ריוח לסעודת פורים, והמנות הלוי כתב הטעם כדי להרבות אחוה ורעות. והנה הטור ביו"ד (סימן ע"ד) הביא מאביו הרא"ש שכתב דהיום שאין לומדים מתוך ס"ת, אין מצוה בכתיבת ס"ת רק בכתיבת ספרים שלומדים מתוכם. וכן דעת הש"ך שם דאין מצוה היום בכתיבת ס"ת רק בקניית ספרים. חזינן דהעיקר הוא שיהיה מתקיים תכלית המצוה אף שגם המעשה איננה כ"כ בטוב שפיר דמי. וכיון

שמנהג העולם שממשיכין סעודת פורים זמן הרבה בלילה, נמצא דהמקבל אז משלוח מנות עדיין יוכל לקיים בו סעודת פורים, שהרי נמשכת הסעודה לפי התחלת זמנה שהיה ביום וכנ"ל, וכל שמתקיים תכלית המצוה שפיר דמי אף שהמעשה אינה בזמנה. וכעין זה מצינו ביבמות דף סב היה לו בנים בגיותו ונתגייר קיים פו"ר, אף דהמעשה היה בפטור, דמ"מ נתקיים התכלית של המצוה, דלשבת יצרה בעינן והאיכא.

אך העיר הרב דכל זה שייך לטעמו של התרה"ד, אבל לפי טעמו של הרב מנות הלוי ל"ש זה. וגם בדין הש"ך ביו"ד הנ"ל, חזינן לרבותינו הב"י והב"ח והט"ז שחולקין על זה, וסיים אותו גאון וקדוש דע"כ נכון לכל רב להזהיר בעירו לפני פורים, לקיים מצות משלוח מנות בעוד היום גדול, בעיקר זמן המצוה. גם להזהיר ולהודיע שזה חיוב גמור על כ"א משיראל, ומצות עשה מדברי קבלה, לא כמו שעושים היום בכמה מקומות שאין מקיימין מצוה זו רק מתי מספר, ומצוה גדולה להחרדים על דבר ה' להזהיר על זה. עכ"ל הרב ארץ צבי. עכ"פ נפק"ל מדבריו דחקירה זו אם אדם שלח מנות לחבירו במוצאי פורים וחבירו עדיין נמצא בתוך סעודתו תלויה בהני תרי טעמי הנ"ל. ובאמת שיש להביא ראיה מהימנא לדבריו כי התרומת הדשן שהוא מרא דשמעתתא בטעם דמשלו"מ הוא בכדי שיהיה לחבירו צרכי סעודה, ומצינו לו בתשובה (סימן קי) שכתב וז"ל, שמעתי מהר"ר טוביא בשם ריב"א, שכל מאכל שלוקחים הבחורים זה מזה שלא ברשות משום שמחת פורים "משעת קריאת המגילה עד לילה הבא שממשיכים בו את סעודת הפורים, שהן שני לילות ויום אחד", אין בהם משום גניבה וכו'. עכ"ד. הרי שהעיד בנו כי מנהגם היה להמשיך הסעודה בלילה.

ומצאתי להגאון הנ"ל בספרו ארץ צבי על המועדים (עמוד רטז) שהגיעו כפו"ל בנידון זה איך שולחים מנות בלילה, וכתב, עוד יש לומר קצת תירוץ, אם מכין את המשלוח מנות ביום, אף שעדיין לא שולחו, מ"מ מי שרגיל תמיד לשלוח הרי זה דומה למכירי כהונה, דעשו את שאינו זוכה כזוכה, וזוכה הוא מיד כשמזמין עבורו אף שעדיין לא השיג. וכן חזר וכתב שם (עמוד רלז). ע"ש. [וראה נא ראה את טוב לבו הטהור של הגאון הקדוש הנ"ל, כמה חיפש למצוא זכות על עם ישראל, והרגיל בתשובותיו תחזינה עיניו שהרבה מתוכנם נתונים המה ללמד זכות על מנהגי ישראל. יה"ר שימליץ טוב בעד כלל ישראל שנגאל במהרה גאולת עולמים אכי"ר].

וראיתי להגר"י ליברמן שליט"א בספרו משנת יוסף סוגיות ח"א (סימן מ, הגהה א, עמוד עדר) שזכה לכוין מדעתו לחידושו של הארץ צבי, דנידון זה אם ישלח לחבירו משל"מ בלילה, וחבירו עדיין סועד, תלוי בתרי טעמי הנ"ל. והביא שם עוד דבר מחודש שמצא להגאון מהר"ז סופר בספרו (סימן ד) שנתן טעם למנהג להמשיך סעודת פורים בלילה עפ"י דההפלאה בחיבוריו [המקנה (קידושין לו ע"ב) ובפנים יפות עה"ת (פרשת נח, ע"פ יום ולילה)], שבבני נח הלילה הולך אחר היום, כדכתיב יום ולילה לא ישבותו, ולפי"ז שניתן רשות ליהודים ביום י"ג להרוג בשונאיהם, היה זה מבוקר די"ג עד בוקר די"ד, והיום שנחו מאויביהם ועשאוהו למשתה ושמחה, היה רק מבוקר של יום י"ד, ולכן אמר רבא במגילה (ז ע"ב) סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא י"ח, מ"ט ימי משתה כתיב, ולפי הנ"ל למה באמת תיקנו וכתבו כן, כיון שבימי הנס הלילה שלפניו עוד לא היה בכלל ימי משתה ומנוחה, וזכר לאותו הנס נתקן זמן הסעודה דוקא ביום, ולכן ממשיכים אותה ללילה שלאחריו, כיון שכל יום כלול מיממה דהיינו כ"ד שעות, ובזמן הנס יממה זו התחילה מבוקר די"ד, ובמוקפים מבוקר דט"ו עם הלילה שלאחריו. עכת"ד. ודפח"ח.

אמנם לענין הלכה סיכם הרב משנת יוסף שם, דאין תשלומין למשלוח מנות בלילה, וכדברי הרב שדי חמד הנ"ל. וכן בספר בירור הלכה ח"ג (עמוד תז) שהעלה כן לדינא. עי"ש. ועמש"כ בספר עורה שחר (מע' פ שלהי אות טז). ע"ש.

נפק"מ יט

אי שרי לצאת י"ח משלו"מ לכתחילה ע"י החלפת הסעודות

איתא במגילה (ז ע"ב) אביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין [ע"י שפת אמת מגור שכתב דאחים הוו. ועמש"כ בספר טוב להודות (ח"ג סי' ו). ודו"ק] מחלפי סעודתייהו להדדי. ופירש רש"י ז"ל, מחלפי סעודתייהו, זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו, ובשניה סועד חבירו עמו. עכ"ל.

והנה הרמב"ם (פ"ב מהלכות מגילה הלכה טו) כתב וז"ל, חייב אדם לשלוח שתי מנות של בשר, או שני מיני תבשיל או שני מיני אוכלין לחבירו, שנאמר ומשלוח מנות איש לרעהו שתי מנות לאיש אחד, וכל המרבה לשלוח לריעים משובח, ואם אין לו מחליף עם חבירו, זה שולח לזה סעודתו וזה שולח לזה סעודתו, כדי לקיים ומשלוח מנות איש לרעהו. עכ"ל הזהב.

ומוריננו הגרי"ח סופר שליט"א בספר טוב להודות ח"ג (סי' ו) כתב לדקדק בדברי הרמב"ם דדין זה דמחלפי סעודתייהו הוא רק בגוונא שאין לו אופן אחר, וכדכתב הר"מ "ואם אין לו" מחליף עם חבריו וכו'. והעיר דיש לדעת מנא לן הא דרק באין לו אפשרות אחרת מהני האי תקנתא, ומאי טעמא לא יועיל לעשות כן לכתחילה והרי יש לכל אחד כדי סעודת פורים.

וביאר שיש ליישב הערות אלו יחדיו עפ"י תרי טעמי הנ"ל, דלטעמו של התרוה"ד אה"נ דתקנתא דמחלפי סעודתייהו היא אפילו לכתחילה, כיון דהעיקר שיהיה לכל אחד צרכי סעודה, אבל רבינו הרמב"ם סובר כטעמו של מנחם הלוי דענין משלו"מ הוא בכדי להרבות אהבה, וכשמחליף סעודתו עם חבריו אין ניכר בזה כ"כ הרבות אהבה ואחוה, רק נראה יותר כמקח וממכר שכל אחד נותן מה שיש ברשותו לחבירו, וע"כ אין לעשות כן לכתחילה. עכ"ד הרב טוב להודות. וע"ש מה שהרחיב עוד בזה בטוב טעם ודעת כדרכו בקודש.

כן ראיתי גם לידידי הרה"ג רי"ק בראנדסדארפער שליט"א בספר אורה ושמחה על הרמב"ם שם שהרגיש בדיוק דברי הרמב"ם דרק בדיעבד מהניא האי תקנתא וביאר כנ"ל משום דמחזי כמקח וממכר. וע"ש משמיה דהשפת אמת. וע"ע בספר חדות השם (עניני פורים, סימן ט"ל) מה שכתב בזה.

נפק"מ ב

השולח לחבירו דבר שאינו יכול לאוכלו מחמת איסור או חומרא

הגאון המופלא רבי שלמה קלוגר בהגהותיו חכמת שלמה (סימן תרצה סעיף ד) כתב, נסתפקתי בשליחות מנות אם שולח לאדם חולה דבר איסור המותר לו לאכול כגון סתם יינם לחולה שאין בו סכנה או שאר איסור דרבנן, או איסור תורה לחולה שיש בו סכנה, אם יוצא בזה ידי חובת משלוח מנות, האם אזלינן בתר המקבל והרי ראוי לאכילה. ויש לפשוט ענין זה מדברי הפסוק ומשלוח מנות איש לרעהו דלכאורה תיבת איש מיותר, והיה די לומר ומשלוח מנות לרעהו, ומדקאמר איש ע"כ הכונה שיהיה מנות איש הראוי לו, זה ישלח לרעהו אבל מה שאינו ראוי לו גם לחבירו אינו יוצא. ע"כ. וכעין ספיקו עי' במל"מ (פ"ה מהלכות אישות הלכה א). ע"ש. ועי' ילקוט הגרשוני שטערן (סי' תרצה) מה שהעיר בדברי הגרש"ק הנ"ל. והנה יש להסתפק עוד כיו"ב

באדם שאינו סומך על הכשר מסויים וחבירו סומך הוא שולח לחבירו ממוצרים המשווייכים לאותה השגחה, וחבירו יודע שהמשלח אינו אוכל מאותם מוצרים ששלח לו.

ונראה דנידונים הנ"ל יהיו תלויים בתרי טעמי, דלטעם התרוה"ד מה לי בכל זה הא סו"ס יש לחבירו מה לאכול בסעודתו, אבל לטעם מנות הלוי אין כאן אהבה ואחווה שנותן לחבירו דבר שאינו ראוי אצלו. ויותר מזה יש חשש שיחשוב חבירו בלבבו כי הנותן צפה על זה מתי יבא היום שיוכל להוציא מביתו המאכלים הנ"ל, ועתה הוא מביאם אצלו באיצטלא דאהבה ואחווה, ויוכל להמשך מזה היפך מטרת מצוה זו. וכ"כ בספר חדות השם (ס"ג לג) ובתשו' משנה הלכות ח"ד (ס"ז פט) לתלות נידון זה בתרי טעמי הנ"ל.

אכן בספר שלמי מועד (עמוד רפה) כתב משמיה דהגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצוק"ל שביום פורים כל אחד לוקח מחבירו משלוח מנות ואין מזדקקין אחד לשני מהו ההכשר שיש על המאכלים שאם כל אחד ידחה את המשלוח של חבירו מחמת חומרות א"א לקיים את מצות משלו"מ איש לרעהו כדבעי, וע"כ בכל הכשר המקובל על הציבור יוצא אדם ידי חובה. עכ"ד. אלא שראיתי להגאון מהר"ר עובדיה יוסף שליט"א בספר חזון עובדיה (פורים, עמוד קנג) שהביא משו"ת רבבות אפרים (ס"ז תנט אות ג) בשם הגאון ר' משה שטרן זצ"ל (בעל באר משה), שיש לאסור לשלוח לחבירו מנות מאכלים אשר מחמיר המקבל לאכול מהכשרם. ע"ש. על כן נראה שטוב להקפיד לפחות במשלוח אחד שיהיה לפי רצון המקבל בכל הענינים.

נפק"מ כא

אי שרי לאיש לשלוח לאשה

יש לעיין באדם הנמצא במקום שאין אנשים כי אם נשים מה יעשה במצות משלוח מנות. דהנה כתב הרמ"א (ס"ז תרצה ס"ד), ואשה חייבת במתנות לאביונים ומשלוח מנות כאיש, ואשה תשלח לאשה ואיש לאיש, אבל לא בהיפך שלא יבוא איש לשלוח לאלמנה ויבואו לידי ספק קידושין, אבל במתנות לאביונים אין לחוש. עכ"ל. ויש לעיין אם דברי רבינו הרמ"א איתאמרו גם לעיכובא כגון במקום שאין לו לאדם למי לשלוח מנות כי אם לאשה.

וחזיתיה להגאון המופלא זקן ויושב בישיבה אדמו"ר מאונגוואר כמה"ר מנשה קליין שליט"א בשו"ת משנה הלכות ח"ד (סי' פח) דתלי לנידון זה בתרי טעמי הנ"ל, דלדעת התרומת הדשן שפיר שייך לשלוח היכא דא"א לאשה, כיון דגם היא מצווה באכילת סעודת פורים, גם לדעות איזה פוסקים דפטורה היא ממשלוח"מ, וכיון דטעם המשלוח"מ הוא לצרכי הסעודה שפיר יש לצאת גם על ידה במצוה זו. אבל לטעמו של מנות הלוי א"כ איכא איסורא לשלוח מנות לאשה כיון דאין להרבות אהבה עמהן ח"ו, והרי אסור לשאול בשלומה וכ"ש לשלוח לה מנות. ע"כ.

ויש להמתיק דבריו הנחמדים דכבר כתב החתם סופר (חאו"ח סי' קצו) בביאור דברי הרמ"א דסבירא ליה כטעמו של מנות הלוי, ולפי"ז איכא עוד טעם לשבח בהא דאמר שלא לשלוח מנות לאשה. ובספר נטעי גבריאל (פורים עמוד שמב) הביא מזקיננו של המשנה"ה בשו"ת בית שערים (חאו"ח סימן שפ) שדברי הרמ"א נאמרו רק לכתחילה, ובמקום שאין אנשים הו"ל מקדש בלא עדים, ורק חיישינן שמא ישלח בשביל אהבה וחיבה, וע"כ בדיעבד ל"ח לזה. ע"כ. ועתה הגיעני שו"ת משנה שכיר תנינא וראיתי (בחאו"ח סימן לז) מה שכתב בזה. ע"ש.

נפק"מ כב

אם יי"ח במשלוח מנות לשוטה

עמדתי ואתבונן אם ישלח מנות לשוטה, האם יצא יד"ח או לאו. ולפום ריהטא נראה דתליא בתרי טעמי הנ"ל, דלטעם התרה"ד כדי שיהיה הרוחה לסעודה לכאורה יצא י"ח דהרי גם שוטה אנו מצווים להחיותו. [אלא דיש לעיין האם תקנו לשלוח למי שחייב בסעודה דוקא ושוטה שלכאורה אינו חייב, דגדרי הסעודה נתנו למי שיש בו דעת, וצ"ע], אבל לטעמו של המנות הלוי דהוא כדי להרבות אהבה ואחווה וחיבה, לכאורה השוטה אינו בר הכי, להרבות אהבה וחיבה עמו, וכמו שנתבאר בדברינו עליונים למעלה לענין קטן.

ומצאתי בשו"ת משנה הלכות ח"ד (סימן צ) שהביא משו"ת מהרי"ל (סימן קצו) שנשאל אם אדם יוצא י"ח מצות פריה ורביה בכך שוטה, והשיב שיצא, משום דהאיכא לשבת יצרה, ואי משום דרב אסי דמייתי התם עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, האי נמי נשמה יש לו, ובר מצוות הוא, ופקחים מוזהרים

עליו, וכן לענין מצוה וגט הוי מהני שליחותיהו, אלא שאין להם דעת, וכן לענין חליצה פירשו בתוס' משום דפומייהו כאיב להו, ולכל מילי חשבינן להו כישראל. עכ"ל המהרי"ל. ונראה דס"ל דשוטה בר מצוות ואחרים מצווים עליו, וא"כ אפשר לענין משלוח מנות אם שלחו לו נמי יצאו, אלא שהוא בעצמו פטור משום שאין לו דעת, אבל אחרים מצווים עליו. ולטעם התרה"ד כדי שיהיה לו ריוח בסעודה, אולי גם צריכים לו אנחנו ליתן לו סעודה הגונה. וצ"ע. עכ"ד הרב משנה הלכות.

אמנם נראה ברור דגם הרב משנה הלכות יודה שלפי טעמו של הרב מנות הלוי לכאורה לא יצא י"ח, דשוטה לאו בר הכי לאהבה וריעות, וכמו שנתבאר לעיל. ויש לעיין עוד אי שוטה מקרי רעהו, ויש להביא ראיה ממאי דאיתא בבבא קמא (לט ע"א) שור של פקח שנגח שור של חרש שוטה וקטן חייב, חזינן דשוטה מקרי רעהו, דקרא כתיב כי יגוף שור איש את שור רעהו. וכן הביא ראיה זו הרב ערוך השלחן (סימן תרצה ס"ק יח) לגבי משלוח מנות לקטן. עי"ש. וע' בספר בירור הלכה (סימן תרצה)*.

נפק"מ כג

השולח מנות למי שאינו מכיר

יש לחקור אם שלח למי שאינו מכירו, אם יצא י"ח משלוח מנות. וראיתי בספר כוכבי יצחק על הירושלמי ברכות (פ"ב הלכה א, אות יח ס"ק ג) שכתב לתלות חקירה זו בהני תרי טעמי, דטעם התרה"ד שהעיקר הוא לסייע לחבירו

(*) אגב דעסיקנא בדיני שוטה אכתוב את שיטתו המופלאה של מהר"י חאגיז בספרו הלכות קטנות ח"ב (סימן לח) שצידד לומר שאין מחללים שבת על שוטה, כיון שאינו חייב במצות. [ושמעתי שלפי דבריו יש לבאר מ"ש ביומא (לה ע"ב) על הלל, ראוי הוא זה לחלל עליו את השבת, וכבר העירו המפרשים מאי ראוי הוא זה, והלא כל איש ישראל מצוה להחיותו. ויתכן כי בשאר אינשי היה מקום לדונו כשוטה המאבד עצמו, אך זה ודאי שאהבת התורה היא שאנסתו. וע"ש בעין יעקב, ובשו"ת כפי אהרון (בחידושי בני יוסף שם). ועוד]. אמנם הגאון מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול (סימן עו) שחלק על דברי ההלכות קטנות, והעלה דמחללין את השבת גם על שוטה. ועיין שם שהביא ג' נמוקים לזה. וע"ע בענין זה בספר אמרי בינה (חאו"ח סימן ט). ובשו"ת מצפה אריה מדהו"ת (חאו"ח סימן מג) כתב דהרב הלכות קטנות כתב לזה לחדד התלמידים. עי"ש בארוכה.

בסעודה, א"כ יוצא בכל איש ישראל אשר ישלח אליו מנות, אפילו כאשר אינו מכירו, דסו"ס סייע לו בסעודה, אמנם לטעם המנות הלוי בעינן שתרכבה אהבה וריעות בין הנותן למקבל וכאינו מכיר את המקבל לא מתרכבה אהבה וריעות ביניהם, ולא סגי בשילוח ללא קשר. עכת"ד.

ויש להוסיף דלפי מה שביארנו לעיל (נפק"מ שביעית) דגדר רעהו היינו אחד שהוא מתרועע עמו באהבה כרעים האהובים, א"כ אין זה מתקיים בנתינה למי שאינו מכירו. ודו"ק. ושוב מצאתי בספר שמעתתא דמשה הנד"מ והוא ספר פסקים וביאורים מהגאון פוסק הדור רשכבה"ג ר' משה פיינשטיין זצ"ל אשר שם (עמוד תפט) כתוב, שאינו יוצא רק אם שולח למי שמכיר, ויש לו קצת ידיעה, אבל אם שולח למי שאינו מכיר כלל, אינו יוצא. ושם במקור השמועות (אות לא) כתב דהטעם הוא משום דבעינן רעהו, וכיון שאינו מכירו כלל אינו רעהו. ושוב כתב דנידון זה תלוי בתרי טעמי הנ"ל. עי"ש.

ומצאתי בשו"ת אבן שוהם (פרלמוטר, סימן יד) שכתב דא"צ לשלוח דוקא למי שמכיר דכל איש ישראל בכלל רעהו, וחברים כל ישראל, דהרי בכמה דינים כתוב בתורה באזהרה נגד רעהו, וכי נאמר לחלק בין אוהב וחביב ואינו מכירו ומיודעו. עכ"ד.

נפק"מ כד

אם צריך לשלוח דוקא על ידי שליח

האחרונים האריכו במצות משלוח מנות האם בעינן לשלוח דוקא ע"י שליח, כפשט לשון הפסוק "ומשלוח" מנות, או שיכול להוליכו וליתנם בעצמו. ונודעת שיטת הגר"י עטלינגר בעל ערוך לנר בתשובותיו בנין ציון (סימן מד) דמסיק, דלכתחילה טוב יותר לשלוח ע"י שליח, אמנם גם הבנין ציון מצדד לומר, דבדיעבד יוצא אף כשהולך המנות בעצמו. וכ"כ השד"ח (מערכת פורים סימן ו) בשם היפה ללב (סו"ס תרצ"ה), דלכתחילה טוב יותר לשלוח על ידי

ועי' להגאון ר' אליעזר יהודה וולדינברג זצוק"ל בשו"ת ציץ אליעזר שהקיף נושא זה בכל פרטיו בשלשה מקומות, הלא המה בח"ח (סימן טו פרק ג). ובח"ט (סימן כח אות יא). ובח"י (סימן מג). ע"ש. וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן סט אות ג). ובשו"ת משנה הלכות הנ"ל.

אחר, ופקפק היפ"ל על מה ששמע שאחד חכם מתחסד עם קונו עביד עובדא בנפשיה, להוליך בעצמו המנות משום מצוה בו יותר מבשלוחו, ולאו שפיר עביד. וכן דעת הרב אחיו הגדול בספר ויען אברהם (חאו"ח סימן מח). ויש לעיין בשו"ת הד"ר (סימן כט ס"ק יז). עכ"ד השד"ח.

ואמנם הגאון החסיד מהרי"ח סופר זצ"ל בכה"ח (סימן תרצה ס"ק מא) כתב, דאין אנו יכולים לדקדק מהלשון דבעינן דוקא ע"י שליח דהרי מצינו בתורה בכמה דוכתי לשון משלוח ואינו ע"י שליח, כמש"כ בנח וישלח ידו ויקחה, וגם באברהם וישלח אברהם את ידו, וכי תשלחנו חפשי מעמך, וכאלה רבות. וכן נראה דעת הפמ"ג במשב"ז (סימן תרצה ס"ק ה). ע"ש.

ונראה דחקירה זו גם תליא בתרי טעמי הנ"ל, דלפי טעמו של התרה"ד כדי שיהיה לו סיפוק סעודה לכאורה אין הבדל בין אם יתן לו ע"י שליח או ע"י עצמו, אמנם לטעמו של המנות הלוי מצאתי שכתב בשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד (חאו"ח סימן רז) וז"ל, ונקט קרא לשון משלוח לרבותא דאע"ג דבכל מקום מצוה בו יותר מבשלוחו, קמ"ל קרא דבזה אין קפידא והשולחו שוה ממש כמו ע"י עצמו. א"נ עדיף נמי מצוה יותר בשלוחו, לפי שתכלית כוונתם במצוה זו לקרב הלבבות לאהבת רעים, לכן יותר דרך כבוד הוא ע"י שלוחו, אבל ודאי א"צ ביה דין שליחות, וגם קטן ועכו"ם יכולים להיות שליחים בזה. עכת"ד הנצרכים לנו. חזינן שלפי טעם המנות הלוי יש ענין שישלח המנות ע"י שליח. [אלא שאין זה לעיכובא דהא איכא אהבה גם במביא בעצמו, רק שיותר יש כבוד בשליחות].

וכעין דברי המהרי"א, כתב אדמו"ר הגאון קדוש מהרי"ט זצ"ל מסאטמאר בשו"ת דברי יואל (חיו"ד סימן סד) וז"ל, דכשאין המקבל לפניו ושולחו ע"י שליח, הרי הוא אות וזכרון שדעתו עליו, ושמחך כך זוכרהו, אבל אם הוא עומד לפניו, אין ניכר אהבתו כ"כ, דלא זכרו רק כשראהו. עכ"ד הנחמדים. והעתיק דבריו בספר שדה צופים (מגילה דף ז ע"א). ושמעתי מחכם אחד שליט"א שביאר דברי המהרי"ט מסטמאר, ע"ד משל לאדם שיש לו שמחה ומחלק הזמנות לשמחתו, כגון בר מצוה או חתונה, והנה לפעמים מזדמן שפוגש את חברו בדרך אקראי, ומיד כותב לו הזמנה, אמנם ישנם אנשים ששולח להם ההזמנה בדואר, ובודאי שזה ששלח לו ההזמנה בדואר, יותר מתכבד בזה ששלח לו ההזמנה דרך הבי דואר, כיון שהוא מרגיש שפלוני זוכרהו ודעתו עליו, אבל זה שפגשו בדרך ונתן לו ההזמנה, לאו מילת"א

היא כ"כ, ואין זה ראייה שהמזמין זוכרו ודעתו עליו, אלא כיון שראהו נזכר ונתן בידו. ודון מינה במצות משלוח מנות.

ועיינתי בשו"ת הד"ר [הילולא דרבי] להגאון ר' יחיאל מיכל היבנר (סימן כט ס"ק יז) הנ"ל, ושם ראיתי שכתב דלרעהו צריך לשלוח דוקא דרך חשיבות, ולרבו צריך להביא בעצמו. ועי"ש עוד מה שהביא בזה מדברי הזה"ק. ודו"ק. ורב אחאי הרה"ג ר' יצחק שליט"א בגליון שערי ציון (אדר תשס"ד, גליון א, סימן ו) כתב שהגר"ח קנייבסקי שליט"א אמר לו שהחזון איש נהג ליתן המנות בעצמו. וע"ש מה שהביא עוד בזה. וע"ע בענין זה אם צריך שליחות במשלוח מנות במש"כ מרן הגרע"י שליט"א בספרו חזון עובדיה (עמוד קמד) להגאון ר' עזרא עטיה זצוק"ל. ובשו"ת יביע אומר ח"ט (סימן ע). ולמו"ר הגרי"ח סופר שליטא בספרו טוב להודות ח"ג (עמוד לד). ע"ש. וע"ע בשו"ת משנת יוסף ח"ו (סי' קמד).

נפק"מ כה

אם העני חייב במצות משלוח מנות

יש לדון האם עני חייב במצוות משלוח מנות, ואם צריך לצמצם משלו או צריך ללוות כדי לקיים מצות משלוח מנות. והנה הב"ח (סימן תרצד) פסק דעני חייב במשלוח מנות. וכן העלה להלכה הפר"ח (סימן תרצה ס"ק ד). וראיתי בספר חדות השם (פורים, סימן לט ס"ק ד) דכתב שחקירה זו תלויה בתרי טעמי הנ"ל, דלפי טעמו של התרה"ד דמשל"מ הוא כדי שיהיה הרוחה לבעלי שמחות, דאולי לא יספיק לו סעודתו והרי חבירו מסייעו, יש לומר דעני פטור ממשלוח מנות, דמאי חזית, ואפס כי לא יהיה בכך אביון כתיב, ושלו קודם לכל אדם. אמנם לפי טעם המנות הלוי שהוא משום להרבות שלום וריעות, י"ל דאין לחלק בזה בין עשיר לעני, וחיוב זה מוטל אף על העני.

ולסיומא דמילתא אביא בזה פנינה יקרה מדבריו של הגאון כהנא רבה מהר"ר אליהו הכהן מאיזמיר זצ"ל בספר עיני העדה על מגילת אסתר (דף קנה ע"ג) וז"ל, מנות איש לרעהו ומתנות, סופי תיבות תשו"ת, רמז אפילו מי שיש לו תשות כח ואין ידו משגת ידחוק עצמו לשלוח מנות או יחליף סעודתו עם חבירו כדאיתא בחז"ל (מגילה ז ע"ב). עכ"ל.

אם יש חיוב לחזור על הפתחים בשביל קיום מצות

והנה יש לדון בחיוב עני בכל מצוות התורה בכלליות. ודבר זה נפתח בתלמודא דבני מערבא והוא בירושלמי פאה (פרק א הלכה א, דף ג ע"ב) וז"ל שם, דתני רשב"י אומר גדול הוא כיבוד אב ואם, שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו, נאמר כבוד את אביך ואת אמך, ונאמר כבוד את ה' מהונך, ממה את מכבודו ממה שיחנך, מפריש לקט שכחה ופיאה, מפריש תרומה ומעשר ומע"ש ומעשר עני וחלה, ועושה סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית, ומאכיל את העניים ואת הרעבים ומשקה את הצמאים, אם יש לך אתה מחוייב בכולן, ואם אין לך אין אתה חייב באחת מהן, אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם, בין שיש לך הון בין שאין לך הון כבוד את אביך ואת אמך, ואפילו אתה מסבב על הפתחים. עכ"ל הירושלמי.

חזינן מדברי הירושלמי דאין אדם צריך לחזור על הפתחים בשביל קיום מצוות. וכ"כ המשנ"ב (סימן כה ס"ק ב) דא"צ לחזור על הפתחים כדי לקנות ציצית ותפילין. ועיין בביאור הלכה (סימן תרנו) שכתב לתמוה על דברי הירושלמי. עי"ש באריכות. וע"ע בספר מור וקציעה (סימן תרנו) מש"כ בזה.

וראיתי בספר מועדים לשמחה (פורים עמוד שעח) שהקשה לפי דברי הירושלמי הנ"ל, מדוע החמירו האחרונים במצות משלו"מ יותר מכל המצוות שהעני חייב בהם. ועי"ש מה שכתב ליישב בדוחק. אמנם קושיתו מעיקרא אינה מובנת כיון דלא מצינו באחרונים שיאמרו שצריך לחזור על הפתחים בכדי לשלוח מנות, והמעין בדברי הב"ח והפר"ח שהם חייבו את העני במשלוח מנות, יראה דהם אמרו שיחליף עם חבירו ממה שיש לו, ולעולם אימא לך דאם אין לו כלום, לא יהיה צריך לחזור על הפתחים כדי לשלוח מנות.

וידידי החו"ב ר' אהרן שלו שליט"א הראני בספר מעשה רוקח על הרמב"ם (פ"ב מהלכות מגילה הלכה טו) דפשיטא ליה דהעני חייב, והביא ראיה מדאביי רב חנינא דהווי מחלפי סעודתייהו להדדי, וגם בדבריו מבואר דהחיוב על העני הוא להחליף, ולא מצינו שיצטרך לחזור על הפתחים כדי לשלוח מנות.

ועכשיו מצאתי אריכות גדולה בענין זה אם צריך לחזור על הפתחים לקיום מצוות בספר עלי תמר על הירושלמי פאה שם (עמוד שנא שנד) ושם כתב יסוד גדול בדברי הירושלמי וז"ל, ועוד נראה לי, שהדברים אמורים במי שדוחק עצמו וחי חיי צער ואינו נצרך לבריות, אבל מי שפרנסתו הוא שחזור

על הפתחים, בודאי שצריך גם לקיים כל מצוות התורה ממצוות שהיא מקבץ בסיבוב על הפתחים, שהרי גם עני המתפרנס מן הצדקה חייב לתת צדקה, כמ"ש ביו"ד (סימן רמח סעיף א), ופשוט דה"ה עני המחזור על הפתחים, וגם סברא היא שעני המחזור על הפתחים אינו יכול לפטור עצמו מקיום המצוות הכרוכים בהוצאת ממון, שהרי כל פרנסתו היא מסיבוב על הפתחים, והרי זה בכל מה שחננך. עכ"ל העלי תמר. ועי"ש עוד שכתב לפי יסוד זה ליישב קושית הבאה"ל הנ"ל.

ומצאתי עוד להגאון המופלא בקי בכל חדרי תורה ר' ראובן מרגליות זצ"ל בספרו נפש חיה (סימן כה) שהביא יסוד זה דהמחזור על הפתחים לפרנסתו מחוייב לקבץ ממון גם על התפילין, ולא גרע משאר צרכיו, ומטי לה בשם אשל אברהם תנינא. והביא הגאון הנ"ל ראיה מדברי הגמ' בב"ב (צד ע"א) כיון דטרח טרח בכוליה. עי"ש. וע"ע להאח נפשינו ר' אברהם יקותיאל שליט"א בספרו זכר עשה (קונטרס זכר דבר, סימן יג, עמוד תסח) מה שכתב עוד בענין זה. ואכמ"ל יותר.

נפק"מ כו

אם הסמוך על שולחן אחריני חייב במשלוח"מ

כתב המג"א (סימן תרצה ס"ק יב) וז"ל, ונראה לי דמי שאוכל על שולחן חבריו ולא הכין לו כלום, פטור מלשלוח מנות, וכ"מ קצת ברש"י גבי מחלפי סעודתייהו להדדי, ומ"מ צ"ע עיין מש"כ ריש סימן תרעז, וטוב להחמיר. עכ"ל. והעירני האי גיס"א דנהר"א ר' עזרא יוסף הכהן טוויל שליט"א שכ"כ להסתפק הדיין המצויין חסידא קדישא ר' יצחק מולכו זצ"ל בספר ארחות יושר ובאמת כן מצאתי בספר הנ"ל (פרק יט, עמוד רכח, הוצאת ישיבת שובי נפשי) וז"ל, ומי שלא הכין סעודה לפורים דהיינו שהוא סמוך על שולחן אחרים כגון על שולחן אביו, או חתן על שולחן חמיו, או אורח שנתארח אצל בעה"ב, ספוקי מספקא לן אם חייב במשלוח מנות. ועי"ש עוד מש"כ בזה.

ובתשובות חת"ס (חאו"ח סימן קצו) תלי לספק הנ"ל בתרי טעמי, דלפי טעם התרה"ד שהוא בכדי למלאות חסרון סעודתו של חברו, כיון שהוא עצמו סמוך על שולחן אחרים פטור מזה, ואי טעמא משום אהבת רעים, גם הסמוך על שולחן אחר חייב.

וראיתי בספר חדות השם (פורים, סימן מה) דכתב להסביר דברי החת"ס, דהא דסמוך על שולחן אחרים פטור מלשלוח ה"ט משום דכיון דאף לעצמו לא דאג ולא טרח ולא הכין, א"כ אף חבריה לא עדיף מיניה ואין לו לדאוג ולטרוח ולשלוח גם לחבירו, ולא חייבוהו חז"ל להספיק לסעודת חבירו, רק היכא שאף לעצמו דאג והכין, ולכן שפיר ביאר החת"ס דכ"ז לא יובן רק לטעם התרה"ד דתכלית משל"מ הוא שיהיה לחבירו סעודה ברווח, אז שפיר י"ל כנ"ל דחבירו לא עדיף מיניה, וכיון שלעצמו לא הכין גם לחבירו א"צ להכין, משא"כ לטעם מנות הלוי דתכלית משל"מ הוא להרבות חיבה וריעות, דאין מקום לסברא זו, דבכל ענין הרי הוא מחוייב להרבות שלום וריעות. וע"ש עוד בחדות השם מש"כ לבאר בדברי המג"א.

והגאון ר' יחזקאל עזרא רחמים זצ"ל בעל ספר עצי היער בהערותיו להלכות פורים (אשר נדפסו בקובץ התורני מקבציאל גליון ל אדר ב תשס"ה, עמוד קמב), הביא לספק זה בבן הסמוך על שולחן אביו אם חייב במשלוח מנות, ותלי לה בתרי טעמי הנ"ל. ע"ש.

נפק"מ כז

אם יש לחוש מלקבל משלוח"מ משום שונא מתנות יחיה

עמדתי ואתבונן האם במצות משלוח מנות יש לחוש למה שאמר שלמה המלך ע"ה בחכמתו בספר משלי (פרק טו פסוק כז) ושונא מתנות יחיה, והובא דבר זה בתלמוד בכמה מקומות, זה יצא ראשונה בגמ' קידושין (דף נט ע"א) במעשה דרב גידל ורבי אבא. ע"ש. ושניות מדברי סופרים בגמ' בבא בתרא (דף יג ע"ב). ע"ש. ויבא השלישי בחולין (דף מד ע"ב) בהנהגת ר' אלעזר ורבי זירא בענין קבלת מתנות. ע"ש. ובמגילה (כח ע"א).

ונראה דגם נידון זה תלוי בתרי טעמי הנ"ל, דהנה לטעם התרה"ד דמשלוח מנות הוא כדי שיהיה לו הרוחה בסעודתו, כבר כתב החת"ס בתשובותיו (חאו"ח סימן קצו) דכשם שאם באמת אין לו די ספוקו אין במחילתו כלום ה"ה אפילו אם אית ליה מ"מ לא ימחול משום שלא לבייש את מי שאין לו. עכ"ד בקיצור. א"כ לפי"ז יוצא דבכה"ג לא נאמר שונא מתנות יחיה. אמנם לטעמו של המנות הלוי הרי ביאר החת"ס שם שאפי' לא קיבל המקבל את

המנות יצא הנותן, כיון שהראה הנותן חיבתו ואהבתו לרעהו, וא"כ לכאורה אפשר דגם במצוה זו איתיה להאי כללא דשונא מתנות יחיה.

אמנם יש לעיין בשורש הדברים אמאי שונא מתנות יחיה, וכמה טעמים נאמרו בדבר. הטעם הראשון כתבו המגיד משנה (פי"ב מהלכות זכיה ומתנה הי"ז) כיון שראוי לכל משכיל להסתפק במה שהוא הכרחי לו, ולא יבקש מותרות, ועל זה נאמר ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו, וכל הירא את ה' בשלימות, לא יתעסק כלל ברדיפה אחר הון, ויבין כי כולו הבל, ורק יראת ה' היא אוצר קיים, והשמח בחלקו ניצול מהקנאה ומהתאוה והכבוד, ומיישר האדם להצלחת העוה"ב שיעבוד את יוצרו עבודה תמה, ולא יתעסק בזולתו. עכ"ל הרב המגיד. נפקא לן מדבריו וכן מדוקדק שם מדברי הרמב"ם, דהטעם דשונא מתנות יחיה הוא סניף ממצות הבטחון בה'.

והטעם השני כתב הסמ"ע בחו"מ (סימן רמט ס"ק ד) וז"ל, כי הלהוט אחר המתנות צריך להחניף הבריות, ואינו מוכיחן על מעשיהם הרעים שרואה בהם. עכ"ל. נואגב גררא אזכיר שבספר מנחת פיתים למהר"ם אריק צוק"ל (או"ח סימן תצח) כתב, דלפי טעם זה אפשר לקבל מתנות מעכו"ם, כיון שאין אנו מצווים להוכיחן, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך ולא עכו"ם. עכ"ל. וע"ע בענין זה אם אמרינן להאי כללא בגוי, בספר זכות יצחק (ח"א סימן ל) להגרי"ח סופר שליט"א, וע"ע בספרו ויחי יעקב (סימן כח). עי"ש ותורה צמאונך בכל נושא זה. ובספר דבר תורה (בראשית עמוד קה) גם כן האריך בזה. עי"ש בארוכה.

והטעם השלישי כתב בספר חסידים (סימן שטז), שמא הנותן הוא צר עין וכתוב אל תלחם את לחם רע עין. וע"ע בהגהות חכמת מנוח בבא מציעא (כב ע"א) מש"כ לדקדק בענין זה ממ"ש שם בגמרא דמר זוטרא לא אכיל מבוסתנא דמרי בר איסק משום דחשש שמא כל מה שעשה לכבודם משום כסיפותא הוא. ע"ש. ועי' רוח חיים פאלאג'י (חו"מ סי' שמח). ודו"ק.

והנה נחזי אנן לפי טעמים אלו, האם לפי טעמו של המנות הלוי איכא להאי כלל דשונא מתנות יחיה במצות משלוח מנות. דלפי טעמים של הרמב"ם והרה"מ דאיכא בזה חוסר בטחון, לכאורה כאן אין בזה משום חוסר בטחון, כיון שכך תקנו מרדכי ואסתר שישלחו מנות אחד לחבירו, כדי להרבות אהבה ואחוה. ובפרט לפי דברי הגרש"ק בספרו ספר החיים סוס"י תרצה (דף קד ע"ג) דמצדד לומר שיש מצוה גם למקבל בקבלת המנות. ועיין מש"כ על דבריו בספר חדות השם (פורים, סימן מז).

אמנם לפי טעמו של הסמ"ע, דלא יקבל מתנות כדי שיוכל להוכיח את חבריו, לכאורה נראה לומר כיון דלדעת המנות הלוי הנותן יוצא גם אם המקבל אומר לו הריני כאילו התקבלתי, א"כ עדיף שלא יקבל ממנו בפועל את המנות, אלא יאמר לו הריני כאילו התקבלתי, כדי שיוכל להוכיחו, דמסתבר דכל החשש שלא יוכיח את חבריו, זה דוקא אם מקבל ממנו המנות בפועל. ולטעמו של רבי יהודה החסיד בספר חסידים, אם אכן יודע שחבירו אינו צר עין, ונותן לו בעין יפה, לכאורה יוכל לקבל המנות בשופי.

ויש להוסיף דאם הוא אדם חשוב שמתייקרים בו אם ילקח המנות מהם בזה ליכא חששא דשונא מתנות יחיה, כמבואר במגילה (דף כח ע"א) בדברי רבי זירא. וע"ע בחידושי החתם סופר (ב"ב יג ע"ב) שכתב, דזה תליא בפלוגתא דר"א ור"ז שם במגילה, אם שייך שונא מתנות יחיה כשנהנה הנותן. וכצאתי חפשי בספרים על ענין זה האם נאמר שונא מתנות יחיה במשל"מ, מצאתי לידידי הגרי"ק בראנדסדארפער שליט"א בספרו אורה ושמחה הלכות מגילה (עמוד קיז) שדן בזה, והעלה שם דאפילו לדברי הרמב"ם בפ"ב מהלכות זכיה ומתנה שהצדיקים הגמורים ואנשי מעשה לא יקבלו מתנה מאדם, אלא בוטחים בה' ברוך שמו, והרי נאמר שונא מתנות יחיה, מ"מ משלוח מנות לאו דרך מתנה היא אלא דרך הרבות רעות. ועי"ש עוד מש"כ בזה, ולבסוף נשאר בצ"ע.

וכן מצאתי עוד שדיבר בענין זה הגאון המופלא ר' שמעון גאבעל זצוק"ל אבד"ק בערזוב וק"ק קאטאוויץ, בספרו החשוב כלי גולה עמ"ס מגילה (דף ז ע"ב) ושם כתב בהגהותיו "סופרי שמעון", דאם שולח לחבירו וחבירו שולח לו, אין בזה משום שונא מתנות יחיה. ועוד הוסיף דכיון שמשלוח מנות הוא מצוה, שומר מצוה לא ידע דבר רע. ועי"י הכרח לא נקרא מתנה דאינו שולח לו מרצונו הטוב דמצוה הוא עושה ואע"ג דאפשר לו לשלוח לאיש אחר, מ"מ גוף הדבר אינו מתנה, וגם מסתמא חבירו ישלח לו חזרה. עכת"ד. וע"ע בענין זה בספר מועדים וזמנים ח"ב (סימן קפו בהערה).

ולטעמו של הגאון רבי אלישע גאליקו זצ"ל שהבאנו בראש אמי"ר, פשיטא דאין במשלוח מנות כלל זה דשונא מתנות יחיה, ואדרבא יש ענין שיקבל המתנות. נולסיום אציין ספק שנסתפקתי בהאי כללא האם גם במתנה על מנת להחזיר נאמר כלל זה דשונא מתנות יחיה, או דוקא במתנה גמורה, ולכאורה יש לתלות ספק זה בטעמים הנ"ל. ואכמ"ל יתרון וע"ע בארוכה בעניני שמי"ח למוהר"ר אברהם פאלאג'י

זצוק"ל בספר שמו אברהם ח"א (ערך שרביטו של מלך, דף רכא ע"ג). ובספר דרך שיחה (בפתיחה עמוד ט). ובס' פנינים מבי מדרשא (בראשית עמוד פד). ע"ש.

נפק"מ כה

השולח מנות לאשתו

נשאלתי מחכם אחד שליט"א אם שלח אדם מנות לאשתו האם יצא י"ח או לאו. והשבתי לו דלכאורה ספק זה תלוי גם בתרי טעמי הנ"ל דלפי התרה"ד שטעם משלוח מנות הוא בכדי שיהיה לכל אחד סיפוק כדי סעודה הרי כאן בלאו הכי מחוייב הבעל במזונותיה, אמנם לטעמו של המנות הלוי דהוא בכדי להרבות שלום ורעות, מסתבר דיצא, דבתחילה צריך אדם להרבות אחוה וריעות בתוך ביתו, קודם שירבה אחוה וריעות אצל אחרים, וכמבואר דבר זה בכל ספרי המוסר.

ומצאתי חיזוק לסברא זו מדברי מו"ר הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר ח"ט (סימן עב, עמוד קי) שדן שם בדין בן השולח מנות לאביו אם יצא י"ח, וכתב הרב שליט"א בזה"ל, ומכאן תשובה מוצאת למ"ש הרה"ג נסים הכהן נר"ו בשו"ת מעשה ניסים (סימן רכה), שהשולח מנות לאביו אינו יוצא י"ח, שכל הטעם של מצות משלוח מנות, הוא כדי להרבות אהבה וחיבה בין איש לרעהו, ועם אביו לא שייך זה, שמסתמא יש אהבה ביניהם כרחם אב על בנים. ע"ש. וכתב ע"ז הרב שליט"א, דמלבד שלא ראה האחרונים הנ"ל (שהעלו דיכול לשלוח מנות לאביו), אין דבריו מוכרחים, דאדרבה בקרובים מצוה רבה להרבות ביניהם אהבה ואחוה וחיבה יתירה, ולפעמים תקראנה ביניהם דברי ריבות, ועל כל פשעים תכסה אהבה, וכן אמרו ביבמות (סב ע"ב) האוהב את שכניו והמקרב את קרוביו עליו נאמר אז תקרא וה' יענה. עכ"ד היב"א. וסברתו קיימת גם לגבי בעל לאשתו. ועיין עוד למהר"י ארגואיטי ז"ל בספר זכר עשות (מערכת מ' אות נה) שהעלה ג"כ דבן השולח לאביו יצא י"ח. ע"ש.

ואוסיף עוד נופך בזה, דהנה בשו"ת בית שערים (חאו"ח סימן שפ) כתב לחדש, שאשה השולחת לרעותה בגדים ותכשיטים, יוצאת יד"ח משלוח מנות, ואינה צריכה לשלוח מיני מאכל דוקא כאנשים, וחילו ממה דאמרינן בפסחים (דף קט ע"א) אנשים בראוי להם ביין, ונשים בראוי להם בבבל בבגדי צבעונים ובארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצים, וא"כ יוצא דזה שמחת פורים

שלהם, ולפי"ז נראה דלפי טעמו של המנות הלוי בצירוף דברי הבית שערים, אם הבעל ישלח לאשתו תכשיט נאה או יקנה לה בגד נאה יצא בזה יד"ח משלוח מנות. ועי' במכתבו של ידידי הגרש"י סופר שליט"א הניצב בסוף הספר הנוכחי, מה שהעיר בזה. שו"ר שכעין הערתו העיר הגר"י ליברמן שליט"א בשו"ת משנת יוסף ח"ו (סי' קמג אות ג).

ועתה מצאתי בהגהות טהרת השולחן להגאון ר' יעקב צבי שפירא (נדפס בשו"ע הוצאת מכון ירושלים ח"ח עמוד תרכז) שכתב ז"ל, צ"ע בדר יחידי בכפר וכדומה, אם צריך לשלוח לאשתו, דגם היא בכלל רעהו כדדרשינן ביבמות (לו ע"ב) על הפסוק לא תחרוש על רעך, זה הנושא אשה ודעתו לגרשה. עכ"ל. וכן ראיתי עתה בקובץ התורני מקבציאל גליון ל (אדר ב תשסח) אשר שם נדפסו הערותיו של הגאון האדר"ת מתוך ספרו הגדול סדרי מועדות ובעמוד קיג כתב האדר"ת ז"ל, לענ"ד נראה דאם אין לו למי לשלוח לאשתו, דג"כ נקראת ריעו כמש"כ (במלאכי ב יד) חברתך ואשת בריתך, ויקנה לה ע"מ שלא תהא לו רשות במתנתו. עכ"ל. הרי לך עוד תנא דמסייע לך דיכול שלוח מנות לאשתו. וע"ע בספר שלמי תודה עניני פורים (עמוד רצ). ע"ש.

ובליל שבת קודש פרשת בשלח הראני מוריני ורבינו הגאון רי"ח סופר שליט"א בספר רביד הזהב על התורה על הפסוק על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד, דכתב לחקור האם אשתו כגופו ממש, או דלא אמרו כן אלא להפלגת האחדות שביניהם. והביא ראיה מדברי הרמב"ם בהלכות עדות שפסק דאיש באשתו הוי כראשון בראשון, ואם איתא דהוי כגופו מאי ראשון בראשון איכא הא חד הוו. והביא עוד ראיה מדברי התוספתא בבבא מציעא (פ"ה הלכה ז) לווה אדם מאשתו ובניו ברבית אלא שמחנכן ברבית. וביאר המנחת ביכורים שם דמן הדין מותר אלא שאסרו חכמים כדי שלא יחנכם באיסור רבית. ואם איתא דהויא כגופו ממש מאי חינוך שייך בזה. עכ"ד הרביד הזהב בתוספת נופך. ועפי"ז אמר מוריני שליט"א דאין להקשות על אותם האומרים דשייך לשלוח מנות לאשתו, דהא הוי כנותן מכיסו הימני לכיסו השמאלי, דזה אינו כיון דכתיבנא דלא הויא גופו ממש. וע"ע להגר"י ענגיל זצ"ל בספר בית האוצר (מע' א). ואמנם המעיין בדברי הגר"ד פארדו בס' חסדי דוד על התוספתא שם יחזו עיניו שיש להעיר לפי דבריו ע"ד הרביד הזהב הנ"ל.

נפק"מ כט

השולח תבשיל בשר ותבשיל חלב

נסתפק ידידי כהנא רבא ויקירא הרה"ג ר' גמליאל רבינוביץ שליט"א (בעמ"ס חשובים גם אני אורך ב"ח), בענין השולח לחבירו משלוח מנות גבינה קשה ובשר, נוכחותו לדעת המחמירים שאם אוכלין גבינה קשה מממתינים שש שעות, עיין מש"כ בזה בארוכה בספר דרכי הלכה (כשרות הבית, פרק ד סע' ח) משם גדולי הפוסקים, ואין אפשרות עוד לאכול שתייהן בו ביום כגון שנתן לו את המנות זמן קצר קודם השקיעה, האם יצא י"ח משלוח מנות, וצדדי הספק הם האם נימא כיון שכל אחד בפני עצמו הוא ראוי לאכילה, יצא ידי המצוה, או מכיון שאין ראוי לאכול את שניהם יחד לא יצא י"ח.

ונראה דספק זה תלוי גם בתרי טעמי הנ"ל, דלפי טעם התרה"ד שענין משלוח מנות הוא בכדי שיהיה לכל אחד ריוח לסעודתו, מסתבר שצריך ששני המנות יהיו ראויים לו לאכלם באותה סעודה, וכן נראה מדברי הרמב"ם שמשלוח מנות הוא כדי שיהיה לכל אחד כדי סעודתו, וא"כ אם שלח לו בשר וגבינה קשה, ואין שהות בין שתייהן שש שעות, מסתבר דלא יצא. אמנם לפי טעמו של המנות הלוי דמשלוח מנות הוא בכדי להרבות חיבה וריעות, מסתבר שגם בכך"ג יצא י"ח, כיון שהראה לו אהבה וריעות בנתינת מנות אלו, ואע"פ שאינו יכול לאוכלם כרגע, ובמיוחד אם קנה לו גבינה ובשר במחיר יקר, דודאי שבזה הוא מראה לו חיבה ורעות. וע"ע בשו"ת ישיב יצחק (חלק י סימן יד), ובשו"ת משנת יוסף ח"ו (סי' קמב), מש"כ עוד בענין זה.

ודע דיש לקשר חקירה זו לחקירתו של הגאון מהר"י אלגאזי בחוג הארץ (סימן טו) האם צריך לשלוח את המנות בבת אחת, או יכול לשלוח לו מנה אחת בבוקר ואחר כמה שעות ישלח לו עוד מנה. ועי' להגאון חיד"א בספר ככר לאדן שכתב דיש לשלוח ב' המנות בבת אחת. והובאו דבריו ביפה ללב (סימן תרצה ס"ק טו). וא"כ אם שלח לו בשר וגבינה, אפילו שיש שהות ביום שיאכל הבשר והגבינה, כגון דאיכא שש שעות, לכאורה אין מנות אלו נתונים לו בבת אחת. ויש לדחות בפשיטות דאין זה נקרא דאינו בבת אחת כיון שבפועל נתן לו את המנות בב"א, ואפי' שכרגע אינם ראויים לו ביחד, שפיר מקרי בב"א מדיני הנתינה. וע"ע בשו"ת התעוררות תשובה (סימן תצז) שכתב שאפילו אם אכל המקבל את המנה הראשונה, ואח"כ שלח את המנה השניה,

שפיר יצא הנותן י"ח. וע"ע בספר פדה את אברהם למהר"א פאלאג'י (מערכת פ אות ב) שהביא בשם הרב שדה יהושע בפ"ק דמגילה, דיצא י"ח אע"פ שנתן מנה אחת בבוקר ואחת בערב סמוך לחשיכה. וע"ע בס' הנכבד חזון עובדיה (פורים, עמוד קלא). ע"ש.

נפק"מ ל

אי בענין שיהיה שוה פרוטה במנות

האחרונים דנו כמה צריך להיות שיעורם של המנות, והנה בספר לקט יושר (עמוד קנח) כתב וז"ל, וצריך לשלוח מנות לחבירו וכ"ש לרבו, ואמר (בעל תרומת הדשן) שיוצא אדם אם שלח לחבירו בפורים תאנה אחת ותמרה, אע"פ ששניהם אינם שוים פרוטה אחת. ועיין בריש הזהב במרדכי (סימן ש) גבי קונים בכלי אע"פ שאין בו שוה פרוטה. וכן מצאתי בתוס' פ"ב דגיטין (דף כ ע"א) בד"ה דלמא נתינת גט הוא. ע"ש. ואין מגלין אלא לצנועין. עכ"ל. ובספר שלמי תודה (פורים, עמוד רצב) כתב, דאף לפי התרה"ד דא"צ שו"פ, מ"מ בענין עכ"פ שיהיה במנות שיעור אכילה, דהיינו כזית תאנה וכזית תמרה, ובמשקין בעי רביעית, ובפחות מזה לאו מנה מיקרי, אלא שכתב דבשוויות הדבר א"צ שיהא בו שו"פ. עכ"ד.

ונראה לי לומר דכל דברי התרה"ד נאמרו לשיטתו דמשלוח מנות הוא כדי שיהיה לכל אחד הרוחה בסעודתו, ולכן אפילו אם המנות אינם שוים פרוטה, יצא י"ח כל זמן שיש בהם שיעור אכילה, אמנם נראה דלשיטת המנות הלוי דטעם המשל"מ הוא כדי להרבות חיבה וריעות, נראה דאם אדם נותן לחבירו דבר שאינו שו"פ, או אפילו נותן לו טפי פורתא משוה פרוטה, כל שאינו מראה בזה ריבוי אהבה וחיבה, נראה דלא יצא י"ח.

וע"ע בענין שיעור משלוח מנות בשו"ת זרע יעקב בן נאיים (חאו"ח סימן יא). ובערוך השולחן (סימן תרצה סעיף טו). ועיין למרן הגרע"י שליט"א בס' חזון עובדיה (עמוד קל) מה שהאריך בזה.

נפק"מ לא

אם יוצא ידי חובת משלו"מ בדברי תורה

הנה האחרונים האריכו טובא, אם יצא י"ח משלוח מנות ע"י שישלח לחבירו חידו"ת, או ספרים שחביבים על חבירו. ובספר נטעי גבריאל בסופו (סימן כח) האריך בזה, ואסף איש טהור כל גדולי ישראל אשר שלחו מנות בדברי תורה. עי"ש בארוכה. ולכאורה איכא למתלי נדון זה בהני תרי טעמי, דלפי התרה"ד דבעינן דוקא מידי דאכילה במשלוח מנות, א"כ לא יצא י"ח ע"י ספרים או חידו"ת, דסו"ס לא יהיה למקבל כדי סעודה. אמנם לטעם המנות הלוי דטעם משלוח מנות הוא מטעם חיבה וריעות, הרי ת"ח אין להן חיבה וריעות יותר גדולה מלימוד התורה.

ועיין בשו"ת משנה הלכות ח"ד (סימן צא) שדן בנידון זה, ובתחילה תלי לה בתרי טעמי הנז', ולבסוף ר"ל דאף לטעם התרה"ד יצא י"ח, כיון שנתן לו מאכל רוחני, והוסיף שם להעמיס עפ"י דברי הרמ"א בסימן תרצה דטוב לעסוק בתורה קודם שיתחיל הסעודה, וסמך לדבר ליהודים היתה אורה ושמחה, ודרשו אורה זו תורה, נמצא דגם תורה הוא חלק משמחת הפורים וסעודה, וא"כ השולח לחבירו ד"ת הרי זה חלק מהסעודה, שצריך גם לזה קודם הסעודה כמ"ש הרמ"א ז"ל. עכ"ד המשנה הלכות. ונראה שהוא ע"ד חידוד, ולא כתב כן אליבא דהלכתא לפי טעמו של התרה"ד.

ומצאתי בשו"ת דברי יציב ח"ז (סימן סה אות ד) שגם דן בענין זה, וכתב דלדעת האומרים דלא בעינן מאכל ממש ודאי שיצא י"ח, ולדעת האומרים שלא יצא, הנה לחקירת הדעת קדושים שיוצא ידי פת שחרית בתהילים כיון שכמו חלב ודשן תשבע נפשי, אם שפתי רננות יהלל פי, ותורה בכלל רננות, ובש"ס ברכות (יד ע"א) כל המשביע עצמו בדברי תורה, יש לומר שיוצא בדברי תורה כמו מידי דמיכלא, וסיים שם, דדוקא אם ברי ליה שאדם זה הוא מאותן שמשביע נפשו בדברי תורה, ואם לאו הוא רק בשוה כסף, דיוכל להחליפו עבור פרוטה של אוכלין. עכ"ד הגאון אדמו"ר מצאנז זיע"א. ונפק"ל מדבריו דאם שלח לת"ח שמשביע עצמו מד"ת יוצא גם אליבא דהתרה"ד.

ודע דכעין מ"ש הרב דברי יציב מצינו גם בהל' פסח, דדנו ראשונים ואחרונים בער"פ שחל בשבת היאך יקיים מצות סעודה שלישית. ועיין בשו"ע (סימן תמד סעיף א) וברמ"א שם מש"כ בזה. והנה במג"א (שם ס"ק ב) כתב וז"ל,

ובשל"ה כתב בשם הזוהר שרשב"י היה עוסק בתורה במקום סעודה שלישית. ע"כ. ובספר נפש חיה להגר"ר מרגליות שם, ציין לדברי הזוה"ק פרשת אמור (דף צה ע"א). עכ"פ חזינן דגם היכא דבעי אכילה, אם נשבע מד"ת יצא י"ח.

אמנם מצאתי בספר כלי גולה להגר"ש גאבעל זצוק"ל (ח"ג עמוד קפ) שכתב ע"ד המג"א הנ"ל, הנה אפשר לומר דדוקא רשב"י דתורתו אומנתו, היה יכול לעשות כך, משא"כ מי שאין תורתו אומנתו, אינו יוצא בתורה, דתורה מתשת כוחו של אדם (סנהדרין כו ע"ב), והגם דלגבי אסור לימוד תורה בת"ב משום פקודי ה' ישרים משמחי לב, לא מצינו חילוק בין אדם שתורתו אומנתו או לא, מ"מ אפשר לומר דעכ"פ שתורה תהיה תמורת אכילה יש לחלק בין ישראל לישראל כנ"ל. עכ"ד. ודבריו מסתברים מאד. וע"ע בענין זה בשו"ת להורות נתן ח"ב (סימן כה אותיות ה ו). ובשו"ת פעולת צדיק ח"ג (סימן קעד).

ודע דלטעם שהבאנו לעיל דמשלוח מנות הוא משום שמחת המקבל, נראה דיצא י"ח ע"י ד"ת וספרים, כיון דפקודי ה' ישרים משמחי לב, ואוהבי ספר שאינן שבעים מספרים, יודעים כמה גדולה השמחה כשמגיע לידם ספר"א טבא אשר חפצו בו, ומתקיים שפיר בזה משלוח מנות. וע"ע בשו"ת דברי ישראל וועלץ ח"א (סימן רכב) מש"כ בנידון זה. שוב סמוך להדפסה בא לידי שו"ת משנת יוסף ח"ו וראיתי אליו (סי' קג סק"ב) שהרחיב בנושא זה והעלה שאין י"ח בד"ת. ע"ש.

נפק"מ לב

אי איכא דין עניי עירך קודמין במשלוח"מ

הנה בפתיחת קונטרס זה העלנו להסתפק בדברי התרה"ד האם כונתו דמשלוח המנות הוא מטעם צדקה. הוא והבאנו שהאחרונים נחלקו בזה. והשתא אי נימא דהתרה"ד מטעם צדקה אתי עלה, נפקא לן עוד נפק"מ בין הני תרי טעמי, והיא באדם השולח משלוח מנות לעני, דאי נימא כדברי התרה"ד יש ענין שישלח מנות לעני שבעירו, דעניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין, וכמו שנפסק בשו"ע יו"ד (סימן רנא סעיף ג), אבל לפי טעמו של המנות הלוי גם אם נותן משלוח מנות לעני, הוא מטעם הרבות אהבה וריעות, ואין עדיפות לעניי עירו על עניי עיר אחרת, כיון שאין זה מדין צדקה. ומצאתי בשו"ת שאלת שלמה להמהרש"א ורטהיימר ח"ב (סימן פב) שכתב בזה"ל,

ואולי יש לומר דבזה לא שייך מה שאמרו חז"ל ע"פ את העני עמך עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמים, "כיון דהמשלוח הזה לא בתורת צדקה הוא, אלא למען הראות חיבה לרעהו", ולכן אף בשולח לרעהו עשיר יצא. עכ"ל. וכמובן שדבריו יכונו בפשיטות לטעמו של המנות הלוי, אבל לטעמו של התרה"ד אכתי יש לדון וכמבואר בס"ד.

נפק"מ לג

המחזיר לחבירו מנות שקבל ממנו

הגאון ר' שלמה קלוגר בספרו ספר החיים סימן תרצה (דף קד ע"ב מדפי הספר) עלה ונסתפק, האם רשאי אדם לחזור ולשלוח לחבירו את אותו משלוח מנות שקיבל מחבירו, או שצריך לשלוח לו מנה אחרת בפנים חדשות. ובספר חדות השם (פורים, סימן לה) כתב, דמסברא יש לתלות ספק זה בתרי טעמי הנ"ל, דלפי טעמו של התרה"ד שהוא כדי שיהיה הרוחה לבעלי שמחות אולי לא יספיק לו סעודתו, לפי"ז יש לומר דאף כששולח לו בחזרה את אותו דבר בעצמו שקיבל ממנו, ג"כ יוצא, דסוף סוף הרי מסייעו כדי שיהיה לו לסעודתו. אמנם לפי טעם המנות הלוי שהוא כדי להרבות שלום וריעות, יש לומר דכששולח לו בחזרה אותם מנות שקיבל לא יצא, דאז נראה כממאן בו ואינו רוצה במתנתו כלל, שהרי מחזירו לו, וזה היפך שלום וריעות. עכ"ד החדות השם.

ומצאתי בהגהות טהרת השולחן (הנדפסות בסוף שו"ע מהדורת מכון ירושלים, סימן תרצה סעיף ד) שכתב וז"ל, וצ"ע באחד ששלח לחבירו מנות, והוא שלח לו בחזרה אותן מנות, אם השני יוצא בזה, דדלמא לא הוי דרך שמחה בכך, וכן משמע קצת דקאמר השו"ע זה שולח לזה סעודתו וזה שולח לזה סעודתו. עכ"ד. ועתה מצאתי להגאון הגדול ר' מאיר גריינימן שליט"א בספר אמרי יושר מגילה (דף ז ע"ב) שדן בענין זה ושם העלה להקל בזה. עיי"ש בארוכה.

נפק"מ לד

המתנה עם חבירו שנותן לו ע"מ שיתן לו גם הוא

בספר חוג הארץ למהר"י אלגאזי (אות יח) עלה ונסתפק, במי שהתנה עם חבירו לאמר הנני שולח לך מנות בפורים לקיים המצוה עמך, על מנת שגם

אתה תקיים מצות משלוח מנות עמי, אם יצא י"ח, דהו"ל כפורעו ובעינין שיהיו המנות מתנה, או דלמא דאין זה כפורעו, שהרי גם חיובא עליה לקיים משלוח מנות, נמצא דלאו משום ששלח לו חבריו יהיב ליה, רק מצוה דרמיא עליה קעביד, ואין לו לזה רק טובת הנאה, שהיה יכול ליתנו לכל מי שירצה, וטובת הנאה אינה ממון למחשביה כפורעו בזה. עכת"ד הרב חוג הארץ.

ונלע"ד שחקירה זו גם תליא בתרי טעמי הנ"ל, דלטעם התרה"ד דטעם משל"מ הוא בכדי שיהיה לכ"א ואחד כדי סעודה נראה דיצא י"ח, דאדרכא חז"ל דאגו שלכל אחד יהיה כדי סעודתו, ולכן נראה דלדברי התרה"ד אין קפידא בזה, אמנם לטעמו של המנות הלוי, דמשלו"מ הוא בכדי להרבות אהבה, נראה דלא י"ח, דאהבה אינה נראית בצורה כזו שאדם עושה עם חבריו תנאים, שנותן לו רק ע"מ שיחזיר לו.

והיה נ"ל להביא דמדומי ראייה לענין זה מדברי הגמ' במגילה (דף ז ע"ב) דאביי בר אבין ור"ח בר אבין מחלפי סעודתייהו להדדי, ופרש"י זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו, ובשניה סועד חבריו עמו, ולכאורה נראה דהיה תנאי ביניהם שבכל שנה אחד יאכל אצל חבריו, חזינן דמהני תנאי במשלו"מ. ושתי שמצאתי בט"ז (סימן תרצה ס"ק ה) שביאר כן הסוגיא הנ"ל. ע"ש בארוכה. ובלבושי שרד שם מש"כ בזה. ודו"ק.

ועמ"ש אהובינו חד מיוחד מחכמי עיר טבריה ת"ו הגאון ר' דוד ברדא שליט"א בספר טל אורות (חלק שושנים לדוד סימן ב) בדברי רש"י במגילה הנ"ל בהרחבה. ודפח"ח. ועימש"כ בזה בשו"ת שדה הארץ (חאר"ח סי' מד).

נפק"מ לה

אם יש לשלוח מנות בשבת בפורים המשולש

כתב בספר חוג הארץ למהר"י אלגאזי (אות ח) בשם הפר"ח (סימן תרצה) וז"ל, כפי מה שהעלתי לעיל לעשות הסעודה בט"ו ובט"ז, גם חייבים לשלוח מנות בט"ו ובט"ז, לצאת י"ח כל הדעות. עכ"ד הפר"ח. וכתב הרב חוג הארץ, וכן נהגתי אני הצעיר, ובשבת אני שולח משלוח מנות, ואומר אם היום הוא חיוב המשלוח מנות, הריני מכוין לקיים מצות משלוח מנות בזה היום, וכן למחר אני שולח ואומר כסדר התנאי הנז'. עכ"ד החוג הארץ. והיינו לענין פורים המשולש כמובן.

ונראה דכל חומרא זו תכון רק לפי טעמו של הרב תרה"ד, דטעם משל"מ הוא כדי שיהיה לכל אחד ואחד כדי סעודתו, ולכן אם נחמיר בענין סעודה גם בט"ו וגם בט"ז, יש להחמיר לשלוח מנות גם בט"ו וגם בט"ז, אמנם לטעמו של המנות הלוי, דאין המשלוח מנות לצורך הסעודה, אלא להראות אהבה וחיבה, נראה דא"צ להחמיר בזה בתרי יומי, ודי שישלח מנות בט"ז.

אמנם כל המדברים על מנהגי פורים המשולש כתבו שכדאי להחמיר לשלוח מנות גם בשבת שהוא יום ט"ו, וגם ביום ראשון שהוא ט"ז. עיין להגאון הראש"ל ישא ברכה בשו"ת שמחה לאיש (חאו"ח סימן ה, ד"ה נשאתי). ולהגאון הסבא קדישא מהרש"א אלפנדרי זצוק"ל בסדר מנהגי פורים המשולש ששלח להריא"ז מרגליות כמשלוח מנות והדפיסו מורינו ורבינו הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו סדר פורים המשולש. ולהגאון המופלא ר' יוסף חיים זאננענפלד זצ"ל הובא גם בסדר פורים המשולש, כולם פה אחד כתבו, שצריך להחמיר ולשלוח מנות בשבת לשכיניו הקרוב אל ביתו במקום שיש עירוב, ולכן המחמיר בזה תע"ב.

ואגב העירני ידידי החו"ב ר' מנחם גיאת שליט"א למה שכתב הגאון המופלא ר' אפרים בילצער הי"ד בשו"ת יד אפרים (חאו"ח סי' כב), דעולה מדבריו דגם במקום שאין עירוב ורוצה להחמיר לשלוח מנות בשבת יקנה הנותן למקבל המשלו"מ מערב שבת על מנת שיזכה בהם שבת. ובזה ביאר הגאון הנ"ל באופן נפלא אמאי איתא בגמ' מגילה (ד ע"ב) שאין קוראין את המגילה בשבת משום שמא יעבירה ד"א ברשות הרבים, ולא אמרו כן גבי מצות משלוח מנות. וק"ל.

נפק"מ לו

שלח מנות לעבד כנעני אם יצא י"ח

כתב רבינו הגדול רבי יוסף תאומים בפרי מגדים (אשל אברהם סימן תרצה ס"ק יא) וז"ל, ועבד חייב במשלוח מנות, מחלפי סעודה ומתנות לאביונים, כשיש לו מאחרים באין לרבו רשות בו, ומכעי לי אם יוצא י"ח בבן חורין ששלח לעבד כנעני. שוב ראיתי ברא"ם ז"ל פרשת משפטים (שמות כא יב) דע"כ בכלל רעהו הוא, ובמשנה ג' פ"ח דב"ק בע"כ בושט לרבנן אחו הוה, ובמ"א פי"א

דסנהדרין בגונב חצי עבד וחצי ב"ח לרבנן בכלל אחיו הוה, וכ"ש דהוה בכלל רעהו, וה"ה בשור רעהו. עכ"ד הפמ"ג.

והנה בשו"ת בית יצחק להגאון הנורא ר' יצחק שמעלקיש זצ"ל (חיו"ד ח"ב סימן קמד אות ג) הביא דברי הפמ"ג, וכתב על דבריו דכיון דאין לעבד זכיה אף במה שרבו נותן לו כמבואר בריטב"א קדושין, א"כ אף סעודתו לא זכה כל עוד שלא אכל, ואיך יחליף סעודה שאינה שלו ובמה יוצא, ולומר דמחליף סעודה עם עבד שהוא של האדון שלו, ג"כ אינו יוצא, כיון דהוי הכל של האדון שלו, ושמא יש לתרץ לפמ"ש הריטב"א בקדושין דגם האדון יכול ליתן לעבד, ע"מ שלא יהיה לו בו רשות וזוכה העבד, וא"כ כשנותן לו סעודה הוי כאומר ע"מ שלא יהיה לו רשות בו, דהרי העבד יאכלנו, ומשום הכי מצי מחליף ומקיים שלוח מנות. ובכ"ז עדיין צ"ע. וסיים דגוף הדין לא נהירא ליה כלל ודברי הפמ"ג צ"ע.

ועמש"כ הפמ"ג דיוצא י"ח כשישראל שולח לעבד כנעני דמקרי רעהו, העיר הבית יצחק שם (אות ד) וז"ל, דברי הפמ"ג לא נהירא, דזיל בתר טעמא, דמשלוח מנות להצמיח מדת האחדות והאהבה בישראל, ולא שייך זאת בעבדים דואהבת לרעך כמוך כתיב, וסתם עבדים פרוצים וחשודים, כדאמרינן בירושלמי דאין מוסרין שבועה לעבדים, ואיך צותה התורה לאהוב אותם, ולרבנן יש לעבדים בושט דהוא אחיו במצוות, ואין לביישם וגם מצוה לפרנסם כדאמרינן בגיטין יב ע"א, אבל שיהיה מצוה לאהוב אותם ולעשות שלום ואחדות עמהם אין לנו ראיה, וע"כ לענין משלוח מנות כל הראיות שהביא הפמ"ג בפתיחה כוללת (ח"ב סימן חי) יש לדחות, ולגבי מתנות לאביונים יש יותר סברא דמקיים אם נותן לעבד. עכ"ד הבית יצחק.

והנה מאי דפשיטא ליה להרב בית יצחק שאין חיוב דואהבת לרעך כמוך בעבד, חמותי ראיתי להרב שד"ח בכלליו (מערכת הרי"ש אות ז) שדן בזה, והביא דברי הפמ"ג (א"א סימן קנו) שעלה ונסתפ"ק בזה, וכתב השד"ח דהיה לו להפמ"ג להביא דברי הרמב"ם (הלכות אבל ריש פרק יד) המדברים על ואהבת לרעך כמוך, שפירש ואהבת לרעך כמוך כל הדברים שאתה רוצה שיעשו לך אחרים, עשה אתה אותם לאחייך בתורה ובמצוות. עכ"ל. וא"כ עבד שהוא אחייך במצוות כדאמרינן בב"ק (פח ע"א), הרי הוא בכלל ואהבת לרעך. שוב כתב השד"ח דיש לדחות דלא אמרי' אלא אחיו בתורה ובמצוות, והרי עבד אינו בתורה. [א"ה, בחיבורי ברית ותורה כת"י הארכתי בענין זה דלימוד תורה לעבד. וכעת

אכמ"ל. ועכ"פ היה לו להפמ"ג להביא דברי הרמב"ם לפשוט ספיקו לאיזה צד שיהיה. עכ"ד השד"ח.

אמנם הגאון מנחת חינוך (מצוה תלא) פשיטא ליה דמצות ואהבת לרעך נוהגת בעבד ככל איש ישראל, וז"ל, ונראה דה"ה עבד שנתחייב במצוות, הוא ג"כ בכלל מצות אהבת רעים, דעבד נקרא רעהו, כמבואר בב"ק (פח ע"א) וכמה פעמים בחיבור זה, והוא בכלל מצוה זו ג"כ, כיון שנכנס לדת. עכ"ל. וע"ע בתשו' אמרי בינה אויערבך (חאו"ח סימן יג אות ו) מש"כ בזה.

והשתא נבא לנידון דילן דהנה נפקא לן דלטעמא דהרב מנות הלוי איכא פלוגתא האם יצא י"ח במשלוח מנות לעבד, דלמ"ד דאיכא מ"ע דואהבת לרעך כמון גם בעבד יצא י"ח, אמנם למ"ד דליכא מ"ע דואהבת לרעך כמון, בעבד לא יצא י"ח. ונחזי לטעמו של התרה"ד דמשלוח מנות הוא משום הסעודה, אם שלח מנות לעבד אם יצא י"ח. ולכאורה דין זה תלוי האם עבד חייב בסעודת פורים, ונידון זה גופא אם עבד חייב בסעודת פורים תלוי האם גזירת המן הרשע להשמיד להרוג ולאבד היתה גם על העבדים, דהרי סעודת פורים היא זכר לנס שבא ע"י הסעודה, וכמבואר בדברי הפמ"ג (סימן תרצה משב"ז ס"ק א).

והנה הטור (סימן תרפט) כתב, הכל חייבין בקריאת המגילה כהנים לויים וישראלים ועבדים משוחררים. וכתב הב"י על דברי הטור, בעבדים משוחררים מיירי, וכדכתבו הרמב"ם והסמ"ג, דאילו עבדים שמלו וטבלו לשם עבדות, מדין נשים שהזכיר אח"כ הוא נלמד, דכל מצוות שהאשה חייבת בהן העבד נמי חייב בהן, ואע"פ שאין חיוב האשה במצוה אלא מטעם שאף הן היו באותו הנס, הא מההוא טעמא איכא לחיובי עבדים שגם הם היו בספק סכנה כיון דמולים היו, ומיהו לדברי המפרשים דאף הן היו באותו הנס, היינו לומר שע"י אשה נעשה הנס, אפשר דאין ללמוד מנשים לעבדים, וכיון דהויא מ"ע שהז"ג עבדים פטורים. עכ"ל הב"י.

ומצאתי בחפשיה להגאון ר' שמואל ישעיה יפה שליט"א בשו"ת שבילי ציון (חאו"ח סימן נב) שדן בענין זה דאף הן היו באותו הנס, ובאות י"א כתב שהראוהו בדברי הנמוק"י (מגילה יט ע"ב) שכתב וז"ל, ר' יהודה מכשיר בקטן, ועבדים כנענים כיון דכבהמה הם לא שייך למימר בהו שאף הם היו באותו הנס. עכ"ל. ונראה דפירוש דברי הנמוק"י הם, דאף אי נימא שהמן גזר

גם על העבדים, כיון שהיו באותו הנס, אבל כיון שהם כבהמה לא שייך לחייבם במגילה. וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"ב (סימן תתח) מש"כ בזה. עכת"ד.

ויש להביא ראיה לדברי הנמוק"י דעבד כבהמה מדברי הגמ' ברכות (דף טז ע"ב) דאיתא שם, דמנחמים לאדם שמת עבדו, כשם שאומרים לו על שורו ועל חמורו המקום ימלא חסרונך, הרי לנו דהגמ' משוה עבד לבהמה. [שוב מצאתי שכ"כ ראיה זו הגר"מ קליין שליט"א (בעל משנה הלכות) בהסכמתו לספר זכר עשה (עמוד ה). וע"ש מש"כ עוד בזה]. ועיין שו"ת הרדב"ז מכת"י (ח"ח סימן קלד) מה שהוציא לדינא מדברי הגמ' האלו. ועתה הגיע לידי שו"ת דבר אמת להגאון ר' דוב רבינוביץ ז"ל ושם בתשובה ב ראיתי שהאריך טובא בענין זה אם אפשר בעבדים לחייבם בענין דשייך עליהן אף הן היו באותו הנס. עי"ש באריכות בזה. ואכמ"ל.

והנה מרן בשולחנו הטהור שם פסק וז"ל, הכל חייבים בקריאתה וכו', ועבדים משוחררים. ע"כ. ועימש"כ במג"א שם. ובמש"כ בלבושי שרד לבארו. ובעטרת זקנים כתב, דנראה לו עיקר שעבדים שאינם משוחררים אין חייבים כלל בקריאתה. וכ"כ הגר"א בביאורו (שם ס"ק ב). וע"ע בביאור הלכה שם ד"ה ועבדים, ובהגהות קרית חנה שם (נדפס מכ"י בסוף שו"ע מהדורת מכון ירושלים עמוד תרפח). ועתה מצאתי אריכות בזה בשו"ת דברי שלמה שניידר ח"ג (סימן רסא), ובהוספה ציין למש"כ עוד בסימן תתת"ד, ולא זכינו עדיין לאורו. ונמצא לפי"ז דאי נימא דגם העבדים היו בכלל הגזירה דלהשמיד להרוג ולאבד א"כ גם הם חייבים בסעודת פורים זכר לנס, וגם לדעת התרומת הדשן השולח לעבד י"ח.

והנה לעיל חקרנו האם לטעם התרוה"ד משלוח מנות הוא מדין צדקה, ויש לעיין בדין עבד אם יש חיוב ליתן לו צדקה, והתוס' בב"ק (פח ע"א, ד"ה דכתיב) כתבו דאין חובה כ"כ ליתן צדקה לעבד, ומשמעות דבריהם דאין חובה אבל איכא מצוה. ועיין בהגהות מהרש"ם שם על התוס' מה שהביא ראיה מהירושלמי דאיכא מצות צדקה בעבד. וע"ע להגרז"ו לייטר בספר מתורתן של ראשונים גיטין (דף יב ע"א, ד"ה אעבד נמי) מש"כ בזה. ובחידושי הגרי"ש אלישיב שליט"א למסכת גיטין (דף יב ע"א) כתב דדין זה תלוי בפלוגתא דרשב"ג ורבנן שם. ובמנ"ח (מצוה סו) כתב, וגם מצוה להלות אפילו לעבד כנעני אם צריך ואין הריוח לרבו, כי עבד כנעני הרי הוא בכלל אח ועמי, עיין

ב"ק (פח ע"א), ובתוספות (שם ד"ה דכתיב) לענין צדקה לעבד כנעני. עכ"ד המנ"ח. וע"ע בשו"ת אגרות משה ח"ב (סימן לג ענף א) מש"כ בזה (*).

(*) שוב באה לידי מגילה עפה מכבוד חמיד לבא רב אח"א ר' אברהם יקותיאל שליט"א בענין זה, ולחביבות הדברים אמרתי אעלה בתאמ"ר דברים ככתבן וכדלהלן.

כבוד אחי ורא"ש רב אחא"י גאון ר' יוסף חיים שליט"א

הנני להציע בפניו מ"ש בחיבורי **עבד אברהם** כת"י בענין תרי טעמי ויש בו נפק"מ בדיני עבד במשלוח מנות, והוספתי נופך לרגל מאורע הוצאת ספרו היקר, ונא לשון בקשה להעביר עליו שבט בקורתו לראות אם כנים הדברים, אולי יעלו על שולחנו המלא לרצון. א. יש לעיין במי ששולח מנות לעבד כנעני אם יוצא בזה ידי חובת מצות ומשלוח מנות איש לרעהו. ואולי תלוי הדבר בשאלה האם עבד חייב במשלוח מנות. ולכאורה כיון דכל זה הוא זכר לנס שאירע לאבותינו בימי מרדכי ואסתר ואבותיו והני עבדי לא היו אבותיהן תמן כלל, לפי"ז נראה דהעבד אי"צ לקיים מצוה זו ואע"ג דכתיב איש לרעהו ועבד שפיר הוי בכלל איש כמ"ש התוס' בב"ק (פח ע"א) דעבד בכלל איש בלשון תורה, מ"מ נראה כיון דלפי הטעם אינו שייך בזה, ה"ה דלא כיונו באיש לרעהו עליו, ודברו במי שהוזהב בנסים ומלחמות שהיו לאבותינו. וכיו"ב מצינו להגר"א מוילנא בביאוריו (ר"ס תרפט) דעבד פטור משמיעת מגילה ולא הוי בזה כאשה כיון דלא שייך בו טעם דאף הם היו באותו הנס. ע"ש. [וידועים דברי המל"מ (פ"י ממלכים ה"ז) דלא איתקש עבד לאשה אלא במ"ע שהזמן גרמא דנשים פטורות, אבל כל מילי דלא הזמן גרמא ויש סיבה צדדית לפטור את הנשים, בהא לא איתקשו אליהן עבדים, ודון מינה לקולא בענין מעשהזמ"ג כגון מגילה דלפום כללא דהזמן גרמא היו צריכות להפטר, וכיון דגורם אחר מחייבן והוא ל"ש בו הדר דיניה דפטור וכדכתב הגר"א]. ועי' בביאור הלכה (שם, ד"ה ועבדים).

איברא דלפי"ז לא יהא עבד חייב במצות אכילת מצה בפסח כיון דמצוה היא זכר למה שנעשה לאבותינו בצאתם ממצרים וכן כמה מצוות אע"ג דאשה חייבת בהן. וצ"ע. וכבר עלה ונסתפק בספר כרם חמד ח"ג (דף ח סע"א) בדינא דעבד אם חייב במצות ד' כוסות בליל פסח, וכתב דתלוי במח' רשב"ם והתוס' בפסחים (קח ע"ב) בביאור אומרם אף הן היו באותו הנס, דלפרשב"ם שעיקר הנס נעשה על ידן, דבר זה לא שייך בעבדים, וממילא יהיו פטורין, אבל לפי' התוס' שאף הן היו משועבדות לפרעה במצרים, א"כ גם העבדים בכלל החיוב, דהלא גם הם היו בכלל השעבוד. ועי' כרתי ופלתי (סי' א סק"ג). עכ"ד. והובאו דבריו בשדי חמד (מע' חמץ ומצה סי' טו אות ח). ועי"ש מש"כ לפלפל בדבריו.

ב. וחזיתיה להגאון פמ"ג באשל אברהם (סי' תרצה אות יא) שכ' דמהני שילוח מנות לעבד כנעני כיון דהוא בכלל רעהו. ע"כ. ומה שכתב הפמ"ג כיון דגם הוא בכלל רעהו יש להעיר בזה דהא גם גוי בעלמא הוא בכלל רעהו כאשר כתב תלמיד הרב רבינו פרץ הובא בשטה מקובצת ב"ק (לח ע"א). ומקרא מלא דבר ושאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב ושמלות, ומ"ש בס' מקור חיים (סי' תרצד ס"ג) דקודם מתן תורה

שאני. ע"ש. לדידי ברור דאילו הוה חזי דברי תלמיד הר"פ הוה הדר ביה. וע"ע בחידושי רעק"א ובחידושי הרש"ש ב"ק שם. וכעת אכמ"ל בזה וכבר נתבאר ענין זה במ"א. והרי זה ברור דלא מהני משלו"מ לגוי לכו"ע.

ונחזי אנן לפי תרי טעמי דהאי מצוה היכא קיימין בעבד. כי לטעם שמצוה זו היא בכדי להרבות אהבה ואחזה נראה דליכא כלל קיום מצוה זו ע"י עבד כיון דכתיב ואהבת לרעך כמוך, ועבד אינו בכלל רעך, וכיו"ב העיר בשו"ת בית יצחק שמעלקיש חיו"ד (ח"ב סי' קמד) ע"ד הפמ"ג הנ"ל דכיון דמצות משלו"מ היא בכדי להצמיח מדת אחדות ואהבה בישראל, ולא עשה כן לכל גוי, דסתם עבדים פריצי נינהו, ואין שום מצוה לאוהבם ולעשות שלום ואחדות עמהם. ע"כ. והובא בס' ילקוט הגרשוני (סי' תרצה אות ד). ויש להביא סיוע לדבריו דהא עיקר דין עבד שחייב במצות כאשה ולא כאיש הוא בכדי להפרידו משאר אנשי ישראל שלא יהיה חלקו עמהם באותה דרגה ועי"ז יחשב כאחד מהם.

אך אם דין משלו"מ הוא בכדי לספק צרכי סעודה יש לדון שמא חייב גם הוא בסעודה כאשה שחייבת בסעודת פורים, וכבר מצינו להתוס' ריש ערכין (ג ע"א, ד"ה לאתויי) שכתבו בשם בה"ג דעבד חייב בשמיעת מקרא מגילה, לפי שהכל היו בכלל ספק דלהשמיד להרוג ולאבד. עכ"ד. והרי הסעודה היא זכר לנס בקריאת המגילה ומסתבר לפי"ז דעבד חייב שפיר בסעודה, ונמצא דלטעם זה עבד שפיר בכלל האי מצוה והשולח לו יי"ח.

ג. שוב מצאתי להגאון ר' נתנאל הכהן פריד זצ"ל בשו"ת פני מבין (חאו"ח סי' רכח אות ד) שכתב דנידון זה תלוי אם עבדים חייבים במקרא מגילה, עי' סי' תרפט ובמג"א סק"ב ופמ"ג שם, ונראה שם דלדעת המחבר עבדים שאינם משוחררים פטורים ממקרא מגילה, וא"כ להך סברא יש לומר דלא הוי רעהו לענין זה. עכ"ד. וכונתו דלשון השו"ע שם, הכל חייבים בקריאתה אנשים ונשים וגרים ועבדים משוחררים וכו'. ומבואר להדיא דעבד שאינו משוחרר אינו חייב בקריאתה. וע"ש ביתה יוסף. ומה שכתב לתלות ענין מצות משלו"מ בחיוב הקריאה, יובן שפיר לפמ"ש"כ לעיל להצד דטעם משלו"מ משום סעודה. ודו"ק.

וקצת יש להעיר דהא גם קטן פטור ממקרא מגילה, ואין בו אלא ענין חינוך לשמוע כמ"ש בשו"ע ובשאר פוסקים שם, ולפי דעת כמה פוסקים אם שלחו לו מנות יוצאים בזה יד"ח כיון דהוא בכלל רעהו, וכמ"ש בספר ערוך השולחן עפשטיין (ס"ס תרצה) דהא שור שנגח שורו של קטן חייב משום דקרינן ביה רעהו. עי"ש. ועימש"כ בזה בשו"ת יד סופר (סי' כג). עי"ש. ואמנם האחרונים העלו דלא מהני משלו"מ לקטן וכמבואר בשו"ת אגורה באהלך גאטיניו (דף כ ע"ג). ובספר מועד לכל חי למהר"ח פאלאגי (סי' לא אות פט). ובבן איש חי (פ' תצוה אות טז). ועוד. ולהנ"ל יובנו דבריהם טובא דהא בהא תליא וכל שאינו במקרא מגילה אינו בשאר מצות. ועימש"כ הגאון רבי אברהם משכיל לאיתן זצ"ל בס' נחל איתן (פ"א ממגילה ה"א) בארוכה בדין עבד אם חייב בקריאת מגילה. ע"ש.

ד. ויש לעיין לשיטת בה"ג והפמ"ג הנ"ל אם העבד עצמו חייב במצות משלו"מ. ואי נימא דחייב בשמיעת מגילה וסעודה נראה דה"ה דחייב גם בזה והחוט המשולש לא במהרה ינתק דהא בהא תליא. מה גם דאי נימא דהוא עצמו אינו חייב במצוה זו ה"ה דאין יכולים לצאת על ידי שילוח מנות אליו כיון דאינו בכלל המצוה, וכאשר הובא כיו"ב לעיל בענין

קטן, ולא גרע מגוי שאין יוצאין בשילוח אליו משום דאינו שייך עמנו בזה כלל. ועי' בספר מקור חיים להחז"י (סי' תרצד ס"ג, עמוד תקמ). וע"כ דכיון שגם העבד חייב ע"כ מקבלין דין מן דין. ועי' בפמ"ג שם. והנה באשה איכא פלוגתא גדולה אם חייבת בכלל במשלו"מ והרמ"א (סו"ס תרצה) כתב דחייבת. ואמנם הפר"ח שם כ' על דבריו דאינו מחזור כיון דכתיב איש לרעהו איש ולא אשה. וכן העיר בהגהות מהריק"ש וכו' דלא נהגו שאשה שולחת מנות. גם בס' מקור חיים שם כתב ע"ד הרמ"א אם לדין יש תשובה דאיש כתיב וממעט בהדיא אשה. והאחרונים האריכו הרבה בזה עי"ע.

ולפי דברי האומרים דאשה פטורה היה נראה דה"ה עבד. אלא דיש לדחות דכל המיעוט באשה הוא משום דכתיב איש והרי עבד קרוי איש כמ"ש התוס' בבבא קמא (פח ע"א). וכבר באתי בהרחבה על פתגמין כגון דא בספרי זוטא זכר עשה שלחי פרק ראשון. ע"ש. [ובזהויותי בזה עלה ברעיוני מילתא חדתא בזה ואהיה שעשועים ואכתבנו, והוא דידוע פלוגתת הפוסקים אי שלוח דוקא מהנותן למקבל ממש או דוקא ע"י שליח או דלאו דוקא. ועי' בנין ציון ויפה ללב ועוד מ"ש בזה. ולפי האומרים דדוקא מהנותן למקבל נמצא דיצא אדם לפעלו מביתו לבית חבירו להרבות האהבה ביניהם, והרי אשה כל כבודה בת מלך פנימה, וידוע מ"ש החת"ס דמטעם זה לא ציוו חז"ל מצות הדלקת נ"ח על הנשים. וה"ה הכא דמעיקרא אמור איש לרעהו ולא אשה. אכן עבד דאיש הוא ודרכו לכבוש, שפיר הדר דיניה ככל האדם דחייב בזה. וכיו"ב כתבו התוס' בחגיגה (ב ע"ב), דמטעם זה עבד חייב בפו"ר הגם דאשה פטירה. ובחיבורי הנ"ל הפלגתי טובא בהרחבה בכל ענינים אלו, וכעת אכ"מ].

ועתה אחי קח נא את ברכתי ברכת הדיוט מאהבה, יפוצו כל מעיינותיך חוצ"ה, להגדיל תושיה ולהפליא עצ"ה, והיה חיבור זה בכור לחיבורים רבים ועצומים שיבואו אחריו, ויפרו וירבו באר"ש, אר"ש טובה ורחב"ה, ותרבה השלוח אהבה ואחו"ה, וקץ משיחנו יבא במהרה לעם לו קיו"ה, בזכות תוספת כתוב"ה (כמ"ש מהר"ן בס' המדות), אמן כן יהא רעו"א.

הלא כה דברי, בתפלה שאעמוד תמיד חי ובריא, לעבודת קוני ובוראי, אנא עבד"א דמצלי קמיה מריה, בעינא יומם ולילה למשקל ולמיטרי, בדעת נכונה ובכונה לשם קוני וצורי.

אחיו יקט"ן **אברהם יקותיאל** ב"ר מרדכי **אוהב ציון** ס"ט

קונטרס השתיה כדת

נותן יין ישמח לבב אנו"ש, ביום
שמחה ומשו"ש, כי הצורך ציוה
להרוג ולהשמי"ד, ונהפוך הוא וטוב
לב משתה תמי"ד, ואנחנו קמנו
ונתעודד, בכח אל חי צורנו יחיד
ומיוח"ד, ונפליג בשמחה ובמזמור
לתוד"ה, עד דלא יד"ע, במקרא
מגילה ומשלוח מנות וסעוד"ה

פתיחה

אפתח בדבריו של הגאון הקדוש ר' עזריה פיג'ו זצ"ל בספר בינה לעיתים (דרוש א, עמוד רכא) שכתב ז"ל, וא"כ מה נעשה למה שנאמר בהפך מזה, שהוא חיוב גמור לבסומי בפוריא, וחלילה לי להכחיש פשוטן של דברים לענין הדין, אשר בלי ספק השתיה יותר מהנהוג היא מצוה פרטית ממצות היום, כפי הרמזים והסודות הנכללים בזה, והנמנע מלקיימה ח"ו להיות הדבר מרוחק בשכלו, אין לו חלק בשארית ישראל ובקבלת עול מלכות דברי רבותינו ע"ה. עכ"ד הנצרכים לנו. ועיי"ש עוד שהאריך בדברים נפלאים.

וראיתי להגאון המופלא ר' יששכר שלמה טייכטהאל זצוק"ל הי"ד בשו"ת משנה שכיר (חאו"ח סימן רלה) שהביא דברי הבינה לעיתים הנ"ל, וסיים בזה"ל, ודבריו הם למוסר השכל נגד החכמים בעיניהן דבזמן הזה, חסרי הדעת שמלאו לבם לזלזל בדברי חז"ל, פוק חזי להגאון בעל בינה לעיתים, אם כי שהיה בקי גם בלימודי חול, כידוע דבימי נערותו אביו חנכו בחכמת האקעדעמא, אעפ"כ ביטל דעתו ושכלו נגד דברי חז"ל, ודיבר מהם באימה וביראה. עכ"ד המשנה שכיר.

עוד אכתוב מה שראיתי בשו"ת דברי יציב ח"ז (ליקוטים והשמטות, סימן סו אות א) שכתב, הוה מרגלא בפומיה דאא"ז בכל פורים בזה"ל, גלוי וידוע שאפילו היו נותנים לי כל חללי דעלמא, לא הייתי שותה ומקלקל את מוחי, אבל זקיני החכם צבי היה אומר, שבכל מקום שאמרו רז"ל "חייב", החיוב הוא במסירות נפש, וא"כ חייבים למסור נפשינו על זה, ואמר בהתלהבות גדול "נו תנו לי לשתות". וזה לי ימים רבים שחפשתי מקור לזה בדברי החכם צבי ולא מצאתי, אבל נאמנים עלי דברי זקה"ק שבודאי כך היה לו בקבלה. וכעת הראוני בסידור נהורא השלם בדיני ברכות המגילה, שקריאת המגילה יהיה בלילה ממש והוא צה"כ, כי מדינא דגמ' הוא דאמר ריב"ל חייב חייב אדם לקרות המגילה בלילה וכו', וקבלה מקדמונים שבכל מקום שנזכר בגמ' בלשון חייב, צריך האדם להמית עצמו עליה. עיי"ש. ומצאתי בשד"ח (מערכת החית כלל צב) שהביא מסידור נהורא השלם הנ"ל, ודמטו בה גם משמיה דהגר"א, שהיה שותה בפורים עד כדי סכנה, כי מחייב אינש לבסומי בפוריא, חייב כמו מתחייב בנפשו. עיי"ש.

עוד הביא הדברי יציב שם שבסידור הגר"י עמדין שער הדגים (דף שפה בדפו"י) כתב שמעתי מאמ"ה ז"ל [הוא החכ"צ] שהוא היה נוהג בבחרותו לקיים מצוה זו כמאמרה, שאין הדבר יוצא מידי פשוטו בענין המעשה, וצפון בו סוד גנוז ליודעי חן. ועמ"ש בס"ד בחידושי. עכ"ל. וכונתו להגותו על למסכת מגילה שם. עי"ש. ומש"כ היעב"ץ בשם אביו, דאין הדבר יוצא מידי פשוטו בענין המעשה, ביאר הדברי יציב שם דהיינו המעשה דרבה ורבי זירא המוזכר בגמרא במגילה (ז ע"ב) שהוא כפשוטו ששחטו ממש, דהחיוב במצוה זו במסירות נפש. עכ"ד הנפלאים. ומכאן תראה רום מעלת מצות השתיה ביום הפורים למי שיכול לקיימה כהלכתה.

והעירני מו"ר הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א לדברי ר' אברהם זצ"ל בנו של הגר"א בהקדמתו לשו"ע שכתב על אביו הגר"א זצ"ל, שפעם אחת בהיותו בדרך לן אצל איש ישר הולך, ובערב נתן הבעה"ב לפניו לאכול והפצירו לאכול, וישם בפיו והקיאו כי נתקלקלה אסטומכתו, ויבא בעה"ב ומצא הקערה שלימה כבתחילה, ויפצר אותו עוד הפעם, ויחל לאכול והקיאו שוב, ועשה כן ג' או ד' פעמים, ושאל אותו אחד מגדולי תלמידיו המפורסמים שהיו עמו בדרך, מדוע מצער נפשו כאשר לא תוכל שאת אותו העת לאכול, והשיב, הלא ארז"ל (פסחים פו ע"ב) כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא, ובכל מקום שנאמר עשה אפילו בדברי סופרים שיעורו לקיים עד שתצא נפשו כי הוא אדוניך והשתחוי לו. עכ"ד. והדברים מבהילים.

ווראיתי להגאון ר' שבתי ליפשיץ זצ"ל בספר קול תודה על מגילת אסתר, בפסוק ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום, אשר כה כתב לפרש, דהנה כתבו בספרי המקובלים דעל מצחו של משיח בן דוד שעתיד להתגלות במהרה בימינו, יהיה חקוק שם כד"ת, ובכח זה השם יהיה מוריד עמים תחתיו, ויעשה נקמה בגויים אשר צררו לישראל, וזה השם בגימטריא משיח בן דוד. עכ"ד המקובלים. ובזה פירש הגאון הנ"ל, דהנה כל גאולות ישראל שהיו, הם מעין ניצוץ הגאולה העתידה להיות במהרה בימינו, ועל כן אמרה אסתר הצדקת "כדת" היום, רמזה בדבריה שינתן לישראל שם כד"ת להנקם מאויביהם. עכ"ד הנפלאים. ואני ברגליו אעבורה לפרש לפי דבריו מ"ש בפסוק והשתיה כדת אין אונס, היינו אם השתיה בפורים תהיה כדת וכדין, יזכו עם ישראל להתגלות שם כד"ת ע"י משיח בן דוד, ואז ממילא אין אונס היינו אין מי שיאנסם בגלות. ודו"ק.

קונטרס השתיה כדת

איתא במגילה (ז ע"ב) אמר רבא, מיחייב אינש לבסומי בפוריא, עד דלא ידע
בן ארור המן לברוך מרדכי.

סימן א

בירור מקור תקנת שתיית יין בפורים

ראיתי להגאון ר' חיים קראזער זצ"ל מקאוונא בשו"ת פאר עץ חיים ח"ג
(סימן לו) שכתב ז"ל, הנה יש להקשות מנ"ל לרבא עיקר דין זה שחובה
לשתות יין ולהשתכר בפורים, ואי נימא דאנשי כנה"ג שהיו בימי מרדכי
ואסתר תקנו תקנה זו, כמו שאר מצוות שבאותו היום, א"כ ע"כ דבר זה צריך
להיות מרומז בקרא, וכדאיתא בריש מסכת מגילה (כ ע"א) גבי יום הכניסה,
מכדי כולוהו אנשי כנה"ג תקנינהו היכא רמיזא. וע"ש בגמ' ובפרש"י. ולענין
הך דינא נמי ודאי תקשי אמאי לא רמזינהו בקרא, כמו שאר כל המצוות של
יום הפורים. ואם נאמר דבאמת אנשי כנה"ג לא תקנו דבר זה כלל, אלא
דהחכמים האחרונים תקנו דבר זה, ג"כ קשה כיון דאנשי כנה"ג לא הוצרכו
לתקנה זו, אמאי תקנו חכמים האחרונים תקנה זו, וכי הם היו יותר חכמים
מאנשי כנה"ג, דאנשי כנה"ג היו בעלי רוח"ק ולא אסקי אדעתייהו להך
תקנתא, וחכמים האחרונים אסקי אדעתייהו. וע"ש עוד שהאריך בכמה
קושיות על המשך דברי הגמ' דקם רבה ושחטיה לרבי זירא.

וכתב לתרץ (בדף עד) וז"ל, דבאמת דתקנה זו לבסומי הוא תקנת אנשי כנה"ג,
ואיכא באמת בקרא להכי, והענין דנאמר במגילה שמחה ומשתה ויו"ט,
ודרשו בגמ' (מגילה ה ע"ב) שמחה, מלמד שאסור בהספד, ומשתה, מלמד
שאסור בתענית, ויו"ט, מלמד שאסור בעשיית מלאכה. ויש לדקדק דלכאורה
הך שמחה ומשתה הוא מיותר, וביו"ט לחוד תסגי, וממילא הוה נמי שמחה
ומשתה בכלל יו"ט, דכיון דכתיב יו"ט סתמא, משמע ודאי כל פרטי דיני יו"ט,
דהי מינייהו מפקת, ושמחה ומשתה שניהם ממצות יו"ט, שמחה דכתיב

ושמחת בחגך, ומשתה נמי לפי מה דקיי"ל בפסחים פ' אלו דברים (דף סח ע"ב) וביצה פרק ב' (טו ע"ב) דבעינן חציו לה' וחציו לכם, ואסור להתענות ביו"ט מדאורייתא, וכיון דכתיב יו"ט סתמא, מנ"ל לומר דלא קאי אלא אאיסור מלאכה בלחוד ולא אאינך, וממילא הוה ידעינן דמסתמא קאי אכולהו, ואמאי הוצרך למכתב שמחה ומשתה.

וע"כ צ"ל דהכונה במשתה הוא על ריבוי השתיה, ובאופן שיתבאר לקמן, והשתא ניחא שפיר ודאי דהוצרך למכתב משתה, דזה לא הוה בכלל יו"ט דקרא שם, דביו"ט ליכא חיובא בריבויי שתייה, והגם דלגבי יו"ט אמרינן בפרק ערבי פסחים (דף קט ע"א) במה משמחו ביין, התם היין לאו חיובא בעצם הוא, אלא שהוא סיבה לעורר לב האדם לשמחה, דבסתמא אין אדם יכול לעורר לבו לשמחה בלא יין, ונמצא דהחיובא בעצם הוא השמחה, והיין הוא רק מכשיר לשמחה, ואם יכול לפעול בעצמו לשמוח בלא יין, בודאי יצא ידי שמחה אף בלא יין, דהיכא הוזכר יין בקרא, דהא ושמחת סתמא כתיב, והשמחה הוא כל אחד בראוי לו, וכל זה לגבי יו"ט, משא"כ לגבי פורים אתי לאשמועינן קרא דהחיובא הוא השתיה גופיה, ולא מחמת שמחה הוא, אלא שהוא חיובא אחרינא נוסף על שאר כל יו"ט, וזהו משתה דקרא, והכונה על השתיה דהשתיה גופא חיוב הוא, והשתא ניחא שפיר, דודאי הוצרך למכתב משתה בהדיא, דמיו"ט דקרא ודאי אין ללמוד דבר זה, דהא גבי יו"ט ליכא חיובא באופן זה וכנ"ל, והוא מבואר מאליו וכו'. [וע"ש עוד שהאריך טובא אמאי כתיב בקרא גם שמחה].

ובהמשך דבריו סיכם וכתב, יצא לנו מכל דברינו הנ"ל דחיובא דשתיה זו היא תקנת אנשי כנה"ג כשאר מצוות של אותו היום, והם מפורשים בהדיא בקראי וגם מצוה זו של שתיה תקנו אותה ורמזוה בקרא, וכפי מה שהוכחנו למעלה, ואף דהוכחה תליא ביו"ט ויו"ט הרי לא קבילו עלייהו וכדמסיק שם, מ"מ שמחה ומשתה ודאי קבילו עלייהו נמי הרמז והדיוקא דמשתה ושמחה שכתבנו למעלה, ואם בטלה יו"ט גופא, מ"מ ההוכחה הנ"ל מיו"ט לענין דיוקא דמשתה ושמחה לא בטלה, וא"כ לפי"ז דין שתיה המרומז בתיבת משתה, נמי נשאר קיים כמו משתה גופא, וזה פשוט ומבואר מאליו. עכ"ל הגאון פאר עץ חיים. ודבריו נאמנו מאד.

וכ"כ הגאון רי"ל דיסקין ונדפסו דבריו בספר אהלים עמ"ס מגילה (דף ז ע"ב) דמימרא זו דרבא תקנה קדומה היא מרבותינו אנשי כנה"ג שהנהיגוה

בקרב ישראל, והם סמכוה על תיבת משתה. ועי"ש עוד שהביא ראייה לזה מדברי הגמ' במגילה באופן נפלא. וע"ע לרבינו החת"ס בדרשותיו לשנת תקצ"ז שכתב וז"ל, ונראה מדכפל שמחה ומשתה, תיפוק ליה דאין שמחה אלא בבשר ויין, וא"כ משתה למה לי, ואפשר דמזה למדו חיוב לבסומי. וכ"כ גם הגאון ר' אליעזר אשכנזי מקראקא בספרו יוסף לקח על מגילת אסתר (פרק ט פסוק כג). וכ"כ בספר שבילי דוד (חאו"ח סימן תרצה אות א).

ומש"כ הפאר עץ חיים דבפורים יש חובה מיוחדת בשתיה, ואין זה כאמצעי לשמחה, משא"כ בשאר יו"ט שהשתיה היא רק כאמצעי לשמחה, כן כתב ג"כ בספר עמק ברכה להגר"א פומרנצ'יק זצ"ל (עמוד קכו) בשם מרן הגרי"ז. עי"ש. וכ"כ הרב שבילי דוד (שם אות ב).

סימן ב

דעת רבותינו הראשונים אם מימרא דרבא נפסקה להלכה

ובירור קצר בדעת מרן השו"ע על האי דינא

במגילה (דף ז ע"ב) אמר רבא מחייב איניש לבסומי בפוריא, עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. ופרש"י, לבסומי, להשתכר ביין. וכן פסק הרא"ש (שם סימן ח). ועיין קרבן נתנאל שם. וכן פסק הרי"ף בהלכותיו שם. וכן פסק הרמב"ם (פ"ב מהלכות מגילה הלכה טו) וז"ל, ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרות. עכ"ל.

אמנם הארחות חיים (הלכות מגילה סימן לח) כתב וז"ל, וחייב אדם לבסומי בפוריא לא שישתכר, שהשכרות איסור גמור ואין לך עבירה גדולה מזו, שגורם גילוי עריות ושפיכות דמים וכמה עבירות זולתן, אך שישתה יותר מלימודו מעט, כדי שירבה לשמוח וישמח אביונים, וינחם אותם וידבר על ליבם, וזאת היא השמחה השלימה. עכ"ל.

והנה בבעה"מ על הרי"ף שם במגילה כתב וז"ל, כתב ה"ר אפרים ז"ל, מההוא עובדא דקם רבה ושחטיה לר"ז, לשנה א"ל תא נעביד, אידחיה ליה מימרא דרבה ולית הלכתא כוותיה, ולא שפיר דמי למיעבד הכי. עכ"ל. וכ"כ הר"ן שם בפירושו על הרי"ף בשם רבינו אפרים, וכ"כ בשיטת ריב"ב שם, ובשבלי הלקט (סימן רא). וע"ע במש"כ בדעת רבינו אפרים מורינו ורבינו רי"ח סופר שליט"א בספרו טוב להודות (ח"ג סימן ז) בארוכה. וע"ע בספר עורה שחר (מע' פ אות טז).

אמנם בספר האשכול הלכות פורים (סימן ח) הביא דברי רבינו אפרים הנ"ל, וכתב על דבריו בזה"ל, ולי הכותב נראה דאדרבא מכאן ראיה שצריך לבסומי, דאי לא הו"ל (לרבה) למימר ניעבד סעודה בהדדי ולא נבסם. עכ"ל. וכע"ז כתב הפר"ח (סימן תרצה ס"ק ב).

והמאירי בבית בחירתו למגילה שם כתב וז"ל, חייב אדם להרבות בשמחה ביום זה, ובאכילה ושתיה עד שלא יחסר שום דבר, ומ"מ אין אנו מצווין להשתכר ולהפחית עצמנו מתוך השמחה, שלא נצטוינו על שמחה של הוללות ושטות, אלא בשמחה של תענוג שנגיע מתוכה לאהבת ה', והודאה על הניסים שעשה לנו, ומה שנאמר כאן עד דלא ידע בין ארור המן לברוך

מרדכי, כבר פירשו קצת גאונים שממה שהזכיר אחריו, קם רבה שחטיה לר"ז נדחו כל אותם הדברים, וגדולי המחברים כתבו עד שירדם. עכ"ל המאירי.

ובספר המאורות לרבינו מאירי המעילי מנרבורנא (מגילה שם) כתב וז"ל, ומחייב איניש לבסומי בפוריא, והוא ידיע בין ברוך מרדכי לארור המן, והאי דאמרין בגמ' עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, עד ולא עד בכלל הוא, אי נמי לאו דוקא הוא, אלא לשון הבאי כדאמרין בעלמא דברו חכמים בלשון הבאי, אבל השכרות הוא איסור חמור, ואין לך עבירה גדולה ממנו, שהוא גורם לג"ע וש"ד וכמה איסורין, ואף לע"ז וכפירה בעיקר, ואין זו השמחה הכתובה בתורה, כי זה הוא נקרא שחוק והתול וקלות ראש, והשמחה היא לשמחה בהשי"ת שגאלנו והצילנו, וקרבנו לעבודתו להיות לו לעם סגולה, ולשמח העניים והאביונים ודוויי לב, ולדבר על לבם דברי תנחומים ושמחה, ומשלוח מנות ומתנות, וכן דעת הר"ר אפרים ז"ל. עכ"ל ספר המאורות. ועיין מה שפלפל בדבריו מו"ר הגרי"ח סופר שליט"א בספר טוב להודות ח"ג (עמוד נו ונז)

ובנמוק"י עמ"ס מגילה שם הנדמ"ח כתב וז"ל, כתב הרמב"ם כיצד חובת סעודה זו, שיאכל בשר וישתה יין, ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו, ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו, ולא הזכיר הא דמחייב איניש לבסומי בפוריא, אלא שכתב (ואין זה בלשון הרמב"ם שלפנינו וכמו שהעיר הרב המגיה לנמוק"י שם), ולא ישתגע בשכרותו, וימשך אחר שחוק וקלות ראש ונבול פה, שזה לא יקרא שמחה אלא הוללות וסכלות, ולא תיקנו נביאים הראשונים אלא יום משתה ושמחה, ולמימר מילי דבדיחותא עד דסברי אינשי דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ונקט תלמודא האי לישנא, משום דענינא דיומא הוא. עכ"ל.

והראב"ה (ח"ב סימן תקסד) כתב וז"ל, אמר רבא חייב איניש לבסומי בפוריא, עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, נראה דכל הני צריך למצוה בעלמא ולא לעכב. וכן העתיק דברי הראב"ה בהגה"מ (פרק ב מהלכות מגילה אות ב). וכ"כ בדברי הראב"ה בשו"ת מהרי"ל (סימן נו). ובספר מהרי"ל הלכות פורים (סימן י) כתב וז"ל, ואמר מהר"ש שכתב באבי העזרי, דוקא מצוה לבסומי ולא חיובא. עכ"ל. אמנם מסתימת דברי שאר רבותינו הראשונים, נראה דחייב דהכא הוא כמו שאר חייב דבש"ס, דהוי חויב גמור ולא רק מצוה בעלמא. עכ"ל.

והרמ"ע מפאנו בספרו אלפסי זוטא עמ"ס מגילה שם כתב וז"ל, אמר רבא וכו', פי' לא בחין באזניו אם אומרים זה או זה, והם מלות קרובות במבטא להמון חוגג, אלמא בסום כל דהו סגי. ע"כ. וע"ש להרב המגיה מה שכתב ליישב עפי"ד הרמ"ע לשיטת הרי"ף שהביא מימרא דרבא.

בירור דעת מרן השו"ע בזה

הנה הטור (סימן תרצה) כתב, וצריך שישתכר עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ובב"י שם הביא דברי הר"ן בשם רבינו אפרים הנ"ל, דמההוא עובדא דרבה אידחיה ליה מימרא דרבא, ולא ש"ד למיעבד הכי, ואח"כ הביא הב"י דברי הארחות חיים הנ"ל, דאין כונת רבא להשתכר אלא שישתה יותר מלימודו. ובשו"ע (שם סע' ב) כתב מרן בזה"ל, חייב איניש לבסומי בפוריא, עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. והרמ"א כתב, הגה וי"א דאין צריך להשתכר כ"כ, אלא ישתה יותר מלימודו ויישן, ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי. והנה יש להסתפק בלשונו הטהורה של מרן השו"ע, האם כונתו שישתכר ממש, או כונתו כמו שהביא בב"י בשם האו"ח, דלבסומי היינו שישתה יותר מלימודו, ומדברי הרמ"א מוכח שהבין בדעת השו"ע שצריך להשתכר ממש, עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ולכן כתב הרמ"א וי"א דא"צ להשתכר כ"כ, דאם דעת מרן השו"ע כהאו"ח שצריך לשותות יותר מלימודו, מאי וי"א דקאמר, ועל כרחין כדכתיבנא בדעת השו"ע דקאי אדינא דגמרא כפשטיה. וי"ל עוד בזה. ועי' בט"ז ע"ד הרמ"א שם. וע"ע בספר עורה שחר (מע' פ אות טז). ע"ש.

וראיתי להגאון מהר"ר יצחק עטיה זצ"ל בספר רוב דגן (קונטרס אות לטובה סימן נב אות ג) שכתב, דמאי דאמר רבא חייב איניש לבסומי לאו למימרא שיהיה משתכר הרבה, אלא כמו שהביא מרן הב"י משם האורחות חיים שישתה יותר מלימודו מעט, ולזה קרי ליה שכרות כיון דאינו מורגל בכך, ומה שאמרו עד דלא ידע בין ארור וכו', אין הכונה דאזיל בתר איפכא ח"ו, אלא עד דלא ידע לומר בלשונו מה טעם אמרו ארור המן ומקללים אותו, ואת מרדכי מברכין, באופן דלא ידע לספר ענין הנס על בוריו דאשתקיל מילוליה, אבל דעתיה עליה. עכ"ד. ומדבריו מבואר דגדר השכרות הוא דאישתקיל מילוליה רק שאי"צ שיצא מדעתו. ובביאור דברי הרמ"א הנ"ל, עיין מה שהרחיב הדיבור בדברים נפלאים הגאון ר' אליהו ציון סופר שליט"א בקונטרס מאמר ציון (פורים תשנ"ו, מאמר ד). ע"ש ותרו"ץ.

והנה בשו"ת משנת יוסף ח"ו (סימן קמט) כתב דיש לחקור בדברי הרמ"א אם מ"ש דירדם בשכרותו הוא ענין הכרחי בכדי לקיים מצות לבסומי הוא דהרמ"א נתן שיעור דכל שהוא מגיע לידי צורך שינה סגי, ואינו מוכרח לישן. וכצב דלשון אחרון עיקר. ע"ש.

סימן ג

טעמי השתיה והשכרות

טעם א

כיון שכל הנסים נעשו ע"י משה

כתב האבודרהם וז"ל, ויש לומר מפני שכל הנסים שנעשו לישראל בימי אחשוורוש, היו ע"י משה, כי בתחילה נטרדה ושתי מן המלכות ע"י שתית היין, שנאמר ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר להביא את ושתי וגו', ובאה אסתר תחתיה ע"י משה, שנאמר ויעש המלך משה גדול לכל שריו ועבדיו את משה אסתר וגו', וכן ענין המן ומפלתו ע"י משה היין היה, ולכן חייבו להשתכר בפורים, מפני שבא הנס בעבור משה היין שעשה אסתר, ועתה יהיה נזכר הנס הגדול בשתיית היין. ע"כ. וכדבריו כתב גם רבינו חיים ב"ר שמואל מטולידא בספרו צרור החיים (עניני פורים, עמוד קכ). וכ"כ תלמיד הר"ן הדיין מסרגוסה רבינו יוסף בן דוד בספרו על התורה (פרשת זכור עמוד נז). וכ"כ הגאון ר' אליעזר אשכנזי מקרקא בספרו יוסף לקח על מגילת אסתר (פרק ט פס' כג). וכ"כ הגאון ראש"ב סופר בס' כתב סופר בחידושו למגילת אסתר (דף קמד ע"ב, דפו"). וע"ע מש"כ הכת"ס שם (עמוד קנז) בארוכה בענין זה.

טעם ב

להיחשב כמתים המושכבים ארצה

הגאון ר' משה בן מכיר זצ"ל ריש מתיבתא בעיה"ק צפת בספרו סדר היום סדר פורים כתב וז"ל, ומפני מה חייבו בזה אחר שהוא ענין כבוד וקשה, ושמעתי טעם, מאחר שהמן הרשע ביקש להשמיד להרוג ולאבד ולשפוך דם היהודים, נעשה ענין קרוב לזה "מתוך שמחה", עד שנשאר כמתים מושכבים ארצה, ומצד אחר הוא חשב לשפוך דם, ואנו נוסיף דם על דמינו. עכ"ל. ועיין להגר"י ליברמן שליט"א בשו"ת משנת יוסף ח"ד (סימן נ) מש"כ בדברי הסדה"י.

טעם ג

כדי שלא יענש אם יחטא במשתה

הרמ"א בספרו מחיר יין על מגילת אסתר (פרק ט פס' יט) כתב וז"ל, ועוד נראה לי בדרך פשט, כי מאחר שמצות הפורים לשתות ולשמוח, וא"א שלא יחטא, ע"כ ישתה הרבה מאוד שיגיע לשכרותו של לוט, שאז פטור אף אם יחטא ויעבור על איזה עבירות, כי באונס הוא, אבל אם לא ישתה כ"כ הרבה ויעבור עבירות, חייב כאילו לא שתה כלל, כאומרם בעירובין (סה ע"א) שיכור שהרג נהרג, אם לא שהגיע לשכרותו של לוט, (א"ה, עיין בהערות למחיר יין שם, שלשון הגמ' בערובין שם קצת שונה ממה שציטט הרמ"א), ולזה ישתה הרבה, עד שלא ידע בין עונש לשכר המגיע לצדיק ולרשע, כמו שאירע להמן ומרדכי, ומעתה אינו מזיק כלל, ואז אף אם יחטא לא יענש, ומשום זה מייתי בגמ' עובדא דרבה ור"ז דעבדי סעודת פורים בהדי הדדי, וקם רבא ושחטי לר"ז, ובזה גילו טעם שחייב להשתכר כ"כ, כדי שלא יענש על מעשים כאלו. עכ"ל.

טעם ד

מדין תשובה באותו מקום ובאותו הזמן

מרן החת"ס בספרו תורת משה פרשת תצוה (דף ג ע"ד בדפו"י) כתב וז"ל, יש לומר טעם ענין מצוה זו, כדי שנהיה בעלי תשובה באותו מקום ובאותו הזמן, דהיינו שחטאו ונהנו מסעודתו של אותו רשע, ונשתכרו וקלקלו בזנות כמבואר במדרש, ע"כ מצוה לשתות כדי שכרות, אבל לא ישתכר רק יתיישב ביינו, ויהיה בו מדעת קונו. ע"כ. וכ"כ החת"ס בדרשותיו לפורים שנת תקצ"ה (ח"א עמוד רה).

טעם ה

לשכוח הצרות והגלות ולבטוח בהשי"ת

מרן החת"ס בדרשותיו לפורים תק"ס (ח"א דף קצו ע"ג) כתב וז"ל, והטעם שדקדקו כ"כ בשתיית יין, הוא משום שלא נברא יין אלא לנחם אבלים, ולמרי נפש לפכח דעתם, להורות לנו סימן שנהיה כהיין הזה שאפי' בימי

צרותיו של אדם, משמחו ומשכח דאגותיו, כך אנחנו נשכח כל צרותינו ושעבודינו, ונשליך כל יהבינו על ה', כי לא יטשנו ולא יעזבנו, וא"כ כל אחד ישער בעצמו לשתות כ"כ יין, כאילו היה בעת צרה ח"ו היה שיעור היין ההוא מפכחו ומשמחו ככה ישתה, והיינו עד דלא ידע בין ארור המן, היינו ימי עונינו המתוארים על שם ארירותו של המן, לבין ברוך מרדכי, שהם ימי הישועה שלנו. ע"כ.

טעם ו

להודות ולהלל להשי"ת

הגרא"ז מרגליות בהגהותיו יד אפרים על השו"ע (סימן תרצה) על דברי הט"ז שם (ס"ק א) כתב וז"ל, ולי הצעיר נתפרש בחזיון לילה, שהכונה היא שעיקר החיוב של המשתה הוא שיהיה שרוי בשמחה, ויהיה חדות ה' מעוזו, ויתן תודות והלל לה' על הנס מתוך הרחבת הדעת, ועל דרך שאמרו (סנהדרין לח ע"א) אגברו חמרא אדרדקי וכו'. ועי"ש עוד מש"כ בזה, וסיים, ואתבונן אליו בבוקר וראיתי כי נכון הוא.

טעם ז

להרבות אחוה ורעות

כתב הגאון רבי מנוח הענדל זצ"ל בהגהותיו חכמת מנוח על מסכת מגילה שם וז"ל, עוד יש לומר דלמשל נקטיה, על שישליך כל אדם הקנאה והשנאה שיש לו על חבירו מלבו בפורים, כי לפעמים אדם שונא לאדם בעבור היותו צוררו, ועושה לו דבר רע וחושב רע עליו, ודרכו לקללו תמיד, וזהו דוגמת המן כי כל שונאו של אדם הוא המן שלו, שלפעמים אדם מקנא לא מחמת שעשה עמו רעה, אלא מחמת שרואה אצלו ברכה מעושר וגדולה, דוגמת מרדכי שמחמת גדלותו קנאו בו קצת, כמו שנאמר ורצוי לרב אחיו משמע ולא לכל אחיו וכו', והנה האכילה והשתיה שאוכלים קצת בנ"א זה עם זה מקרב הלבבות, ומוסיף אהבה ביניהם כידוע ומפורסם, עד שיטילון הקנאה והשנאה שביניהם, וע"ז אמר שישתכר עד שלא ידע לשנוא השונא שהוא דוגמת המן ולאררו, ולא ידע ג"כ לקנאות את חבירו המתברך בעושר

וגדולה שהוא דוגמת מרדכי. ועי"ש עוד מה שהאריך בזה. וכדבריו כתבנו בס"ד בפתיחה במילי דאגדתא הניצבים לעיל בראש הספר. עי"ש.

טעם ה

כדי להוציא ניצוץ הקדושה מן הקליפה

כתב רבינו מהרח"ו זצוק"ל בספרו שער הכוונות ענין הפורים (דפוס ירושלים, דף קט טור ד) וז"ל, ומה שאמרו רז"ל חייב אינש לבסומי בפוריא עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי הכונה היא, כי לעולם תוך הקליפה יש ניצוץ של קדושה המאיר בתוכה ומחיה אותה, ולכן צריך לומר ברוך המן, להמשיך אל הניצוץ ההוא אור, ולכן צריך לומר זאת בלא כונה, אחר שהוא שיכור ויצא מדעתו, שאם יהיה ח"ו בכונה, יאיר גם אל הקליפה ח"ו. ובהמשך שם כתב דצריך שהשתיה תהיה מרובה מן האכילה. וע"ע בפרי עץ חיים שער חנוכה ופורים פרק ו (דפוס קארעץ, דף צה ע"ב) שגם כתב כן.

סימן ד

החייבים במצוה זו והפטורים ממנה

נשים. נשאלתי האם נשים ג"כ בכלל מצות לבסומי, שהרי נשים חייבות בכל מצוות היום, כמו קריאת המגילה ומשלוח מנות מתנות לאביונים וסעודת פורים, והטעם כיון שהיו באותו הנס, וא"כ לכאורה גם במצות לבסומי יהיו חייבות. וראיתי בספר נטעי גבריאל פורים (עמוד תה) שכתב דנשים פטורות ממצות השתיה בפורים. ובהגהותיו שם הביא דבספר משנת יעקב (סימן תרצה) כתב על דרך צחות, ומאמר אסתר קיים דברי הפורים האלה כתיב חסר, להורות דאסתר הודיעה לנשים חיוב פורים. אבל הפרים חסר וא"ו כדי לרמוז להן שמשלוח מנות ושמחת פורים נוהג בהן, אבל לא לבסומי. עכ"ד. עוד הביא הנט"ג שבפנ"י כתובות (דף סה ע"א, ד"ה בגמ' ואילו) כתב, דלכן אין הבעל מחייב לתת יין לאשתו כדי שתוכל לקדש בשבת, מפני שיכולה לשמוע הקידוש מאחר, ואין רגילה לשתות יין, מפני שהיין מרגילה לתאוות וכו'. עיי"ש. עוד הביא שם בנט"ג שבשער הציון (סימן קצט אות ו) כתב, דהטעם שלא תיקנו חז"ל לחייב נשים בזימון, כיון שמצוה מן המובחר לברך על הכוס, ובאשה גנאי הדבר. וכע"ז כתב גם בהגהות בני בנימין אהא דכתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות יו"ט ה"ח) ואנשים אוכלים בשר ושותים יין, שבא למעט בזה את הנשים משתיית יין כמ"ש בכתובות (דף סה ע"א). עיי"ש.

ואחי יפ"ת הגדול ר' יצחק שליט"א בקובץ שערי ציון (גליון א) כתב דשאל קמיה דמו"ר הגר"ח קנייבסקי שליט"א אם נשים צריכות לשתות והשיב לו שצריכות לשתות קצת אבל לא עד דלא ידע. ועוד הוסיף שם שבספר ארחות רבינו ח"ג (עניני פורים אות צז) הביא שהקה"י זצוק"ל צוה לנכדותיו בפורים לשתות "קצת" יין לשמחת היום. ועוד הביא אחי שליט"א דיש שרצו לדייק דגם נשים בכלל חיוב זה, מלשון המחזור ויטרי ח"ב (עמוד תקפג) שהובא שם פיוט בזה"ל "בליל זה ישתכרו כל היצורים". דמשמע שגם נשים בכלל, והעיר על זה אחי בצדק, דזה אינו דהא גם בהמות בכלל יצורים הם, ולא יעלה על הדעת שגם הם שייכים במצות לבסומי. [וגם הלשון שכתב "בליל" יש לדייק קצת דהרי עיקר המצוה ביום]. ע"כ באו דברי רב אח"א שליט"א. ועי' לקמיה (סו"ס ו) מש"כ על דברי המחזור ויטרי בענין אחר. וצרפנו לכאן. וע"ע בשו"ת שבט הלוי חלק י (סימן יח אות ב), שג"כ כתב שאין נשים בכלל חיוב זה.

ואגב אכתוב מה שמצאתי להגר"ש גאבעל זצ"ל בספרו כלי גולה עמ"ס שבת (דף קמג ע"ב) דהנה הרמב"ם כתב בהלכות שבת (פכ"ב הט"ז) בזה"ל, נשברה לו חבית בשבת, מציל ממנה מה שהוא צריך לשבת, לו ולאורחיו. וצ"ע מדוע שינה מלשון המשנה בשבת (ס) וכתב לו ולאורחיו, שלא הוזכר דבר זה במשנה, וכתב ליישב דהרמב"ם רוצה להשמיענו כאן דוקא לו ולאורחיו מותר להציל מן היין, אבל לא לאשתו שאין דרכה לשתות יין, כדאיתא בכתובות (דף סה ע"א) אין פוסקין יינות לאשה. ואפי' מאן דחולק שם לא קאמר אלא כוס אחד או מעט, ועיין בשו"ע אעה"ז (סימן ע סעי' ג) דאף במקום שנשים שותות יין, אין נותנים לה אלא מעט. וכן אמרו בסוטה (ז ע"א) הרבה יין עושה, ובפסחים (ק"ט ע"א) אנשים בראוי להם ונשים בראוי להם. עי"ש. הרי דאין יין ראוי לאשה. עכ"ד הכלי גולה. וי"ל על דבריו, דהא גם לבניו מותר להציל, ולא כתב הרמב"ם בניו, ועל כרחין דכילל להו במה שכתב "לו", וא"כ אשתו לא גרעה וכלולה נמי בזה, וגם את"ל דנילף להו ממ"ש לאורחיו, הנה לא יש שום משמעות למעט נשים מכלל אורחים. ודו"ק.

קטנים. הנה מרן השו"ע בהלכות פסח (סימן תעב סעי' טו) כתב, תינוקות שהגיעו לחינוך מצוה ליתן כל אחד כוסו לפניו. ושם הטעם כדי שישאלו וכדכתב הרב כה"ח (שם ס"ק צא, וס"ק צג). וגם כאן לכאורה שייך לחנך הקטנים, כיון שגם הקטנים היו בכלל הגזירה, והרי מצות השתיה היא זכר למשתה שניצלו על ידו, וכמו שביארנו לעיל, וע"כ נראה דקטן שהגיע לחינוך ויכול לשתות מעט יין, יש לתת לו מעט יין כפי כוחו. ובספר נטעי גבריא (פורים עמוד תה) כתב, דקטנים אין לחנכם במצות שתיית היין, וביאר כיון שעיקר המצוה שע"י המשתה נזכר בנס הגדול, ונגיע לאהבת ה' ונודה לשמו על הניסים, וקטן אינו בגדר זה. ועוד שהשתיה יכול להזיק לבריאותו. ועוד הביא לדיוק כן מהגר"א דבביאורו למגילת אסתר (פרק ט פסוק כח) שכתב ע"פ וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, דימי הפורים היינו המשתה והשמחה, לא יעברו מתוך היהודים שהם גדולים, וזכרם היינו קריאת המגילה, לא יסוף מזרעם, שאפילו קטנים חייבים בקריאת המגילה. עכ"ד הגר"א. אמנם נראה דגם דברי הגר"א נאמרו דוקא בקטן שלא הגיע לחינוך, אבל בקטן שהגיע לחינוך ויכול לשתות מעט יין, יש לחנכו לשתות מעט יין כפי יכולתו, וכבר הבאנו לעיל בקונטרס תרי טעמי משו"ת היכלי שן תליתאי ח"ג (פוס"י י), דגם קטני קטנים חייב האב לשמחם במיני מטעמים ומעדנים, משום שאף הן היו באותו הנס.

עני שאין לו יין. בשו"ת משנה שכיר ח"ב (סימן רלה) דן ידין במי שאין לו מעות לקנות יין למצות היום, אם מחוייב להשכיר עצמו או למכור לבוש או ללוות, כדי לקיים מצות לבסומי כפי כוחו, כדקיי"ל לגבי ארבעה כוסות (סימן תעב סעי' יג). וכתב שמצא בספר מגיד מישרים למרן הב"י (פרשת ויקהל), דהשוה השתיה בפורים לשתיית ארבעה כוסות בפסח וז"ל, הלא לך למינדע כי בימי הפורים ובליל פסח מותר לשתות כל יין שירצה האדם ולהתענג ולהתפנק וכו'. ולהורות כשישראל שמחים ושותים יין בימים אלו, אינו ח"ו להשלים תאוות היצה"ר, אלא לעבודת קונינו. עכ"ל המגיד מישרים. וכתב המשנה שכיר ואולי גם בזה שוה, דמחוייב למכור כסותו או ללוות או להשכיר את עצמו דומיא דפסח. וצע"ג. וכעת לא מצאתי גילוי לדין זה, ולא אדע אם דברו בזה גדולי האחרונים. והביא ראיה מדברי הב"ח (סימן תרכד) דחייב ללוות או למכור כסותו ולהשכיר עצמו, כדי לקיים מצות לבסומי בפורי. ושוב כתב דאחרי מופלג מצא גילוי לספיקו מדברי הרמב"ם (פ"ה מהלכות שבת הלכה א) שכתב, דלהדלקת נר שבת אפילו אין לו מה יאכל, שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר. עי"ש. כי בשבת דף (כה ע"ב) אמרו נר שבת חובה, הרי דמה שנאמר בלשון חייב, חייב לרדוף אחר המצוה, וגם צריך לשאול על הפתחים כדי לקיים המצוה, א"כ פשוט כמו כן בנדון לבסומי דפוריא, דנאמר ע"ז בש"ס לשון חייב, בודאי דאם אין לו חייב לשאול על הפתחים ולקיים המצוה, וזה ברור ואמת. עכ"ד.

אמנם אחר הקידה חמש מאות דבריו צריכים לי עיון, דכבר הבאנו לעיל בקונטרס תרי טעמי (נפק"מ כה) דברי הירושלמי פאה (פרק א הלכה א) דאין אדם צריך לחזור על הפתחים כדי לקיים המצוות. ועיי"ש מה שהארכנו בזה. וא"כ גם למצות לבסומי לכאורה לא יצטרך לחזור על הפתחים ולמכור כסותו. ומה שהביא המשנה שכיר ראיה לדבריו מארבע כוסות, לכאורה יש לדחות דהתם משום פרסומי ניסא חייבו את האדם להשכיר עצמו או ללוות, וכמש"כ הרב המגיד (פ"ה מהלכות חנוכה הי"ב). עיי"ש היטב. ואולי אפ"ל לומר דגם הכא איכא פרסומי ניסא, דשותים יין זכר לנס שניצלו ע"י משתה היין. ודוחק. ומה שהביא המשנה שכיר ראיה מנר שבת, יש לדחות עפ"י מש"כ האור שמח שם בפ"ה מהלכות שבת להביא מקור לדברי הרמב"ם שעל נר שבת שואל על הפתחים, וכתב האו"ש דהוא ממה שאמרו בפסחים קי"ב, דאע"ג דאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, בכ"ז בארבע כוסות

משום פרסומי ניסא לא יפחתו לעני. יעו"ש. ועוד אמרו דנר ביתו עדיף מנר חנוכה, ואע"ג דבנ"ח הוי פרסומי ניסא שלום ביתו עדיף, וכ"ש דמשום שלום ביתו שואל על הפתחים וברור. עכ"ל האו"ש. וא"כ שאני התם דהוא משום שלום ביתו ועדיף אפילו מפרסומי ניסא.

וע"ע למוריניו ורבינו ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו חוקי רצונך (ח"ב סימן ב) מה שהאריך בענין זה דעני שואל על הפתחים לצורך קיום מצוות. והרב משנה שכיר שם בסוף התשובה כתב, דמצא בספר יוסף לקח להגאון החוקר האלקי בעל מעשי ה' שהיה אבדק"ק קראקא אחר רבינו הרמ"א, וזה לשונו, וכרוזא קרי בהקבץ לשתות יין גבורים יבואו ברנה פתחו שערים אל יחסר המזג יין שכר וכל הקודם זכה וזריז ונשכר, ואם אין לו ונמכר. עכ"ל. הרי שכתב בפירוש ואם אין לו ונמכר, היינו שימכור עצמו בשביל יין, כדי לקיים מצות היום. עכ"ד המשנה שכיר. אמנם נראה שהדברים נאמרו דרך חרוז בעלמא, ולא להלכה ולמעשה.

עמי הארץ. כתב התייר הגדול ר' צבי יחזקאל מיכלזאהן זצ"ל אבדק"ק פלונסק בשו"ת תירוש ויצהר (סימן קה אות ה) וז"ל, הנה בכל המועדים ושמחה של מצוה, יאות רק לאיש הנעלה אשר חכמת אלקים בקרבו, לדעת ולהבין ערך הצלחת הרוחניות, ושלא לבוא לידי שחוק וקלות ראש, כמו שאמרו בשמחת בית השואבה חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים בפניהם באבוקות. משא"כ בפורים שניצולו ממות לחיים, ובשמחה זו אין הבדל בין למדן לאיש המוני, כי על כולם נגזרה הגזירה להשמיד להרוג ולאבד וכו', מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד, ע"כ צריכים כולם לקחת חבל בשמחה ומשתה, ואפילו עמי הארץ שאינם יודעים את התורה, ולכן אמרו חייב "איניש" לבסומי, דבכל מקום שאמרו איניש ר"ל איש המוני, עיין מדרש תהילים (ט טז), דאפילו איניש כזה שהוא פשוט עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ג"כ חייב לשמוח בפורים. עכ"ד. וכדברים האלו ממש כתב גם בשו"ת ויצבור יוסף שווראץ (סימן עא אות ג). עיי"ש. וכ"כ גם בספר שביל הצבי בשם הגאון ר' יוסף זכריה שטרן זצ"ל, והובאו דבריו בספר מועדים לשמחה (פורים, עמוד תרג בהערה). עיי"ש.

תלמידי חכמים. בספר פרדס אליעזר פורים (עמוד תנ) הביאו בשם אחד מגדולי תלמידי החת"ס, הלא הוא הגאון ר' משה לייב ליטש ראזנבוים זצ"ל דומ"צ בפרעשבורג שכתב בספרו חמדת אריה (הלכות מגילה פ"כ

אות ב) וז"ל, נראה באמת הא דאמר רבא חייב איניש לבסומי לכאורה לא לכל אדם נאמר, דהרי אמרו חז"ל (ב"מ ל ע"ב) והתעלמת פעמים שאתה מתעלם, כגון זקן ואינה לפי כבודו, דגדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה, וא"כ בודאי ת"ח לא ישתכר, דגדול כבוד הבריות, וע"כ רק לעמא דבר נאמר. ובכל זאת מסיק שם דת"ח בינו לבין עצמו דליכא זילותא יכול לבסומי. ועמי הארץ יכולים לבסומי אפילו בחבורה. עכ"ד החמדת אריה.

אמנם לא ראינו שנהגו כן, ואדרבה חזינו לכמה מגדולי ישראל המופלגים בתורה, שהיו משתכרים עם תלמידיהם ובשעת שכרותם נכנס יין יצא סוד, והיו אומרים דברי תורה נפלאים. ולכאורה אפשר לומר בזה דזהו כבודו שמקיים המצוה, וכעין מש"כ מרן השו"ע באו"ח (סימן רנ סעי' א), דגם ת"ח יכין איזה דבר לצרכי שבת, ולא יאמר אפגום כבודי, כי זהו כבודו שמכבד את השבת. וכתב בבאה"ל שם בזה"ל, יישב בזה מה שהקשה בשו"ת חוות יאיר (סימן רה) איך הקילו החכמים בכבודם בהכנות לצרכי שבת, הא גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה. לכן קאמר דזהו כבודם שעוסק בעצמו במצוה, וניכר שעושה כן לכבוד השי"ת, וכן הוא בדוד המלך ע"ה ונקלתי עוד מזאת, משא"כ אם אין ניכר כמו זקן ואינה לפי כבודו וכדומה, שמתחלל כבוד הת"ח עי"ז [פמ"ג]. ורצונו לומר שאין הכל יודעין שהוא עוסק במצוה. ובזה מיושב הא דאיתא בקידושין דף ע' דרב נחמן עסק בעצמו במצות מעקה, דשם הוא דבר שהכל יודעין בעת שהוא עוסק שהוא מצות ה'. עכ"ל הבאה"ל. ולפי הסבר זה גם כאן כיון שהכל יודעין דמצות היום לבסומי, ליכא בזה בזיון לת"ח. ודו"ק.

רווק שאינו בעל משפחה. מוריני ורבינו הגרי"ח סופר שליט"א בספר טוב להודות (ח"ג סימן ז) הביא חידוש הפלא ופלא אחד מן קמאי מרבנן בעל התוספות הוא רבינו אביגדור הצרפתי ז"ל, בספרו פירושים ופסקים (פרשת כי תצא פסק תש"ב, דף תיד) דכה כתב, סמך קללת אלהים תלוי לזולל וסובא, מכאן פסק מצות עשה לקלל המן שהוא תלוי. ובתלמוד מפרש כל שלא אמר ארור המן לא יצא. וסמך לזולל וסובא כמו שפירשו רבותינו, חייב לבסומי עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. כלומר ביום שמצוה לקלל המן דתלוי צריך להיות זוללים וסובאים, וחייב לבסומי גרסינן ול"ג לאבסומי, דאם הוא עצמו מבושם עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, אין זו שמחה להיות הוא עצמו מטורף, אבל אם גרסינן לבסומי ניחא, שהיא שמחה לבעל הבית

כשכולם לפניו מטורפים, והוא חכם ושמה, לכך יש לו לפזר משלו ולבשם את כל בני ביתו. עכ"ד רבינו אביגדור הצרפתי. וכתב הרב שליט"א שם דהרבה הלכות חדשות לומדים מדברי רבינו אביגדור, ואחד מהם דלפי דרכו יוצא, שמי שאינו בעל משפחה כגון בחור ואין לו את מי לבסם, פטור משתיה בפורים, שהרי אין החיוב לבסם עצמו אלא לבסם אחרים. ועי"ש עוד מש"כ בדברי רבינו אביגדור. אמנם להלכה נראה דגם רווק ומי שאינו בעל משפחה חייב לבסומי, כיון שלא מצאנו למי מהראשונים שיאמר חילוק זה. [וגם בדברי רבינו אביגדור יתכן לומר דטעם התקנה הוא כן, אבל למעשה לא פלוג אנשי כנה"ג בתקנתא. ודו"ק]. ועי' להאדמו"ר הקדוש מליובאוויטש זצוק"ל בלקוטי שיחות (כרך כא, עמוד 492) ובספרו שערי המועדים (עמוד קכג), מש"כ בביאור דברי רבינו אביגדור, אך דבריו דחוקים קצת בלשון ר"א. ע"ש.

מי ששתיית היין מזיקה לו. כתב בספר לקט יושר לתלמיד התרה"ד (עמוד 156) וז"ל, למצוה ישתכר מאן דמבשם ליה ולא למי שמזיק לו. ע"כ. ובשערי תשובה (סימן תרצה ס"ק ב) כתב וז"ל, ועיין בסידור עמודי שמים שכתב שאביו הגאון ז"ל היה נוהג בימי בחרותו לקיים המימרא כפשוטו, ומי שהוא חלש בטבעו או שמשתטה עד שאפשר שיבא עי"ז לידי מעשה או דברים שלא כהוגן, אין לו לשתות יותר מדאי, וראיה לדבר ריב"א. וביאר השע"ת דכוונתו במ"ש ריב"א, הוא ראשי תיבות ר' יהודה בר אלעאי, שרבי יהודה בר אלעאי איתא עליה בירושלמי דלא שתי אלא מפסחא לפסחא, וחוגר את צדעיו, משמע דבפורים לא שתי כיון ששתייתו היתה מזיקה לבריאות גופו. ובשו"ת שבט הלוי ח"י (סימן קז אות ב) נשאל בזה"ל, אדם שאינו שותה יין כלל בכל השנה רק מיץ ענבים, אם צריך לכפות עצמו בפורים לשתות יין גמור, או שיוצא גם במיץ ענבים, ואם צריך יין ממש כמה השיעור שצריך לשתות, אם צריך לכל הפחות רביעית, והשיב בזה"ל, אם אינו שותה יין כל השנה מטעמי בריאות כעין לחץ דם וכה"ג, פשיטא דאינו חייב. ואם מטעמי רצון בעלמא, יראה דמצוה איכא ביין ממש, מטעם דשמחה דיין ישמח לבב אנוש אינו במיץ ענבים. והשיעור יראה דע"י מה ששתה עושה עליו רושם של התרוממות שמחה כדרך יין, וזה גדר יותר מלמודו, ואין נפק"מ אם שותה זה בשיעור יותר מאכילת פרס, כיון דאין עצם שיעור היין מצוה, אלא התוצאה של השמחה. עכ"ד.

מי שהוריו מתנגדים שישתכר. בספר הליכות שלמה (מועדים עמוד שמ)
הובאה הוראה מהגרש"ז אויערבאך זצוק"ל, דאם ציוה האב לבנו שלא
ישתכר בפורים ישמע לו. ועי"ש בהגהות דבר הלכה ובהגהות ארחות הלכה
מה שהאריכו בזה. וע"ע כעין זה בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג (סימן תכח)
ואינו דומה כ"כ. עיי"ש ותבין כוונתי.

סימן ה

אם החיוב לבסומי הוא דוקא בתוך הסעודה

יש לעיין אם חיוב זה לבסומי הוא דוקא בתוך הסעודה, או אפילו לאחר הסעודה. והנה הרבה אחרונים הביאו ראיה מדברי הרמב"ם שכתב (פ"ב מהלכות מגילה ה"ו) בזה"ל, כיצד חובת סעודה זו, שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כאשר תמצא ידו, ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו. עכ"ל. מבואר מדבריו דהחיוב לבסומי הוא כחלק מסעודת פורים.

והנה בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג (סימן תצא) דקדק מדברי הגמ' במגילה (דף ז ע"ב) דאיתא התם רבה ורבי זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי, איבסום, קם רבה שחטיה לרבי זירא, למחר בעי רחמי ואחייה, לשנה הבאה א"ל נייתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי, אמר ליה לא בכל שעתא מתרחיש ניסא. והלא היו יכולים לעשות הסעודה בהדי הדדי, ואחר הסעודה ישתכרו כלא אחד כטוב לבו, אלא מוכח מזה דצריך להתבסם בתוך הסעודה, והוא זכר לנס דשתו בתוך הסעודה כדכתיב והמלך קם ממשחה היין וכו'.

והוסיף שם בהתעוררות תשובה, דלכאורה יש לעיין מה יעשה עם ברכת המזון, ולמה יבטל המצוה דהלא אינו יכול לברך אם הגיע לשכרותו של לוט, ואפילו אם נאמר דאין צריך פת לסעודת פורים, הלא שותה יין, ולכמה מן הפוסקים ברכת מעין ג' הוי דאורייתא. ואין לומר דכיון דעוסק במצות חכמים העוסק במצוה פטור מן המצוה, דהא החיוב דברהמ"ז וחיוב דברכה אחרונה כבר נתחייב מיד קודם שהתחיל להשתכר. ודוחק לומר כיון שהמצוה הוא להשתכר בתוך הסעודה, א"כ חל עליו החיוב להשתכר עוד מקודם בתחילת הסעודה, ומיד בהתחלת הסעודה ובפרט בתחילת השתיה הוא נקרא עוסק במצות איבסומי, זהו דוחק.

ולכן סיכם ההתעוררות תשובה וז"ל, וע"כ נלע"ד דרך לבסומי חייב בתוך הסעודה, אבל להשתכר חייב רק אחר הסעודה, וכן מוכח במג"א (סימן תרצה ס"ק ט) שכתב וז"ל, לכן נ"ל דיברך ברהמ"ז תחילה וכו', וגם שלא ישתכר ולא יברך ברהמ"ז. עכ"ל. ועיי"ש עוד מש"כ ההתעוררות תשובה בהמשך דבריו, דלפי דברי החת"ס בתשובה (חאו"ח סימן קצו) דוקא רבה ורבי זירא היו צריכין להשתכר בתוך הסעודה, אבל בסתם בנ"א שפיר יכולין לשתות בתוך הסעודה, ולהשתכר אחר הסעודה. עיי"ש דבריו.

ובהגהות עקבי סופר שם מנכדו של הרהמ"ח העיר, דעדיין יש להקשות מתי יברך ברכה אחרונה על היין ששתה אחר הסעודה ונשתכר בו, וצ"ל דעל יין זה גופא שנשתכר בו לא חששו שזו היא מצותו, משא"כ בתוך הסעודה שהיא מצוה נפרדת.

וע"ע בענין זה אם בעינן לשתות בתוך הסעודה דוקא, בשו"ת מקדשי השם ח"ב (סימן מב). ובשו"ת מנחת דוד (סימן נא אות מ). ולהגר"י ליברמן בשו"ת משנת יוסף ח"ד (סימן נ אות ו), ושם הביא ראיה מדברי הגמ' בפסחים (סח ע"ב) ומדברי השאילתות (פרשת ויקהל שאילתא דפורים), דצריך שהשתיה תהיה בתוך הסעודה. ובספר שארית יעקב עמ"ס מגילה להגאון המקובל רי"מ מארגנשטערן שליט"א (בחינושו לדה"ז ע"ב) האריך בענין זה בין על פי פשט ובין על פי הקבלה, וסיכם בזה"ל, תבנא לדינא דיותר טוב בין עפ"י הנגלה בין עה"פ הנסתר מסברא דילן, לקיים המצוה של שתיית היין באמצע הסעודה, ולא לפני או אחרי הסעודה. אבל אינו מפורש בפוסקים ובמקובלים. עכ"ל. וע"ע בספר תוספת מעשה רב מה שהובא על הגר"א בענין זה. ועי' בס' ארחות רבינו הקהלו"י (ח"ג אות צג). ולידידי הגרי"ק בראנסדארפער שליט"א בספרו אורה ושמחה על הרמב"ם שם, ובספר חדות השם פורים (סימן כז אות ג). ואכמ"ל יותר. וידידי רמ"ש רביע שליט"א הראני בשו"ת מקדש ישראל (סי' שלג) שכתב דענין השכרות לאו דוקא בסעודה.

סימן ו

אם החיוב לבסומי הוא דוקא ביין

הנה בענין זה האריך מוריננו ורבינו ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו יד סופר (ח"ב סימן ו) ורוב הדברים אשר אכתוב בענין זה לקוחים מספרו הנ"ל, ודלא כמו שראיתי לכמה אחרונים אשר חפרו אכלו מדבריו ולא הביאו דברים בשם אומנם. וזה החלי בעזר צורי וגואלי. הנה רש"י בבפירוש על דברי הגמ' במגילה (ז ע"ב) דאמר רבא חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בן ארור המן לברוך מרדכי כתב וז"ל, לאבסומי להשתכר ביין. וכן הוא לשון הרמב"ם בהלכות מגילה (פ"ב הלכה טו) כיצד חובת סעודה זו שיאכל בשר וכו', ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו. ע"ש וכ"כ בספר הרוקח (סימן רלז). וברמב"ם מהדורת ר"ש פרנקל זצ"ל כתבו דבכמה כת"י ליתא תיבת יין בנוסח הרמב"ם ז"ל ע"ש (בדף תשפ"ג ע"ג). וע"ע בלקט יושר לתלמיד התרה"ד (עמוד קנו וקנ"ז) מש"כ בזה.

והנה הגאון המקורי ר' יוסף ענגיל בספרו גליוני הש"ס מגילה שם הביא ראיה דסתם ביסום הוא שתית יין מלשון הרשב"ם בב"ב (עד ע"א) דאיתא התם אמר ליה תא ואחוי לך מתי מדבר אזלי חזיתניהו ודמו כמאן דמיבסמי וגנו אפרקיד. ופירש רשב"ם שם, שהיו שוכבין בפנים צהובות כשתויי יין. עכ"ל. חזינן מדבריו דסתם ביסום היינו משתית יין. ועוד ראיה הביא הגר"י ענגיל מדברי הרדב"ז בתשובותיו (ח"א סימן תסב) שדן במי שנדר שלא ישתה יין עד שלא יחזור לביתו, אם יהיה מותר ביין של מצוה כגון קידוש היום וד' כוסות ופורים, וכתב הרדב"ז דצריך לבודקו אם אמר אע"פ שהייתי זוכר יין של מצוה אפ"ה הייתי נודר. עי"ש. הרי דס"ל דחיוב לבסומי הוא דוקא ביין, דאי נימא דיין לאו דוקא, א"כ ודאי דאסור ביין בפורים, שהרי אפשר לו בשאר משקאות. אלא דהגר"י ענגיל נתקשה בטעם הדבר מדוע רש"י הצריך להשתכר דוקא ביין וז"ל שם, וצ"ע מנ"ל הא דהחיוב דוקא ביין, ואינו יוצא גם בשאר משקה המשכר, ומתיבתא דקרא אין ראיה, דבא לאסור רק תענית, וגם התיבה גופא אין הוראתה דוקא יין, רק כל שתיה דניחא ליה. ונשאר בצ"ע.

ובספר יד סופר שם כתב מו"ר וז"ל, והנה חכ"א העירני מב"מ (דף סו ע"ב) אשכחיה דשתי שכרא קני ודלמא לפכוחי פחדא קא שתי, וברש"י

כתב לפקוחי פחדיה, להפיג דאגתו שדואגת על המעות, דכתיב ויין ישמח לבב אנוש. ע"ש. ולכאורה ש"מ דגם שכר חשיב כיון לגבי שמחה. ודחה דיתכן דהכוונה בגמ' שם על יין שגם בו נופל שם שכר, כדאשכחן בנזיר מ"יין ושכר יזיר (במדבר ו), ופרש"י שכר יין. עכ"ד אותו חכם. והוסיף הרב שליט"א שגם בתענית (יג ע"ב) אמרו כלשון הגמ' בב"מ, ודלמא לפכוחיה פחדיה, ומבואר שם דעל יין קאמרי. ועי"ש עוד אריכות בדברי הרב שליט"א.

ובטעם הדבר דבעי דוקא יין כתב רבינו שליט"א שם, עפי"ד רבינו חיים בר שמואל מטולידו תלמידו של הרשב"א בספר צרור החיים (עמוד קכ) שכתב דטעם השתיה בפורים הוא כיון שכל הנס מתחילה וע"ס היה במשתה היין, הן המשתה שבו נהרגה ושתי והמליכו את אסתר, והן תלייתו של המן שהיתה ג"כ ע"י משתה המן. וכ"כ רבינו יוסף בן דוד מסרגוסה ז"ל תלמיד הר"ן בפירושו לתורה (פרשת זכור עמוד רנז). ולפי"ז מובן היטב דברי רש"י והרמב"ם, שצריך להשתכר ביין דוקא, כיון דהשתיה היא זכר למשתה שהיה ביין. עכ"ד הרב שליט"א ביד סופר שם. והגאון ר' דוד זכות אבד"ק מודינא בספר זכר דוד (מאמר ג פרק קח) כתב וז"ל, וריבוי היין אשר שותים בו, מלבד שהוא זכר למשתה היין כידוע, עוד נ"ל דכבר ידוע שיין עולה ע', נכנס יין יצא סוד, דהיינו להורות מש"כ הרוקח כי כל גדולתו של המן לא התמידה אלא ע' יום, והוא מרומז במה שכתוב באסתר (ג, ב), כי כן צוה לו המלך גימטריא ע'. עכ"ד הנפלאים.

וע"ע בשו"ת משנה הלכות ח"ה (סימן פג) שכתב מרגניתא טבא בזה, מדוע צריך להשתכר דוקא ביין, והוא לפי המבואר במדרש שהמן הלשין לאחשוורוש על היהודים, שאם יפול זכוב בכוסו הוא זורק את הזכוב ושותה היין, ואם יגע המלך בכוס ישפכנו, ובזה שמע לו אחשוורוש, וא"כ ע"י יין בא הכל. ועי"ש עוד שהביא כמה סימוכין לדברי רש"י והרמב"ם, וסיכם דצריך לזוהר בשתית יין דוקא. אמנם יש אחרונים הסוברים דאין חיוב להשתכר דוקא ביין, עיין בספר שבילי דוד (סימן תרצה אות ג) שכתב וז"ל, ונראה לכאורה דלאו דוקא יין, אלא ה"ה בכל משקין, אפילו אין חמר מדינה, דלא כתיב בהדיא יין, מיהא ידעינן דשמחה ביין דכתיב ויין ישמח לבב אנוש, כדיליף מזה בפסחים (דף קט ע"א), ולפי"ז שאר משקים מהני דוקא במקום שהם חמר מדינה. עכ"ל. (וע"ע בספר גליוני הש"ס פסחים שם).

גם בספר נמוקי או"ח להאדמו"ר ממונקטאש זצוק"ל (סימן תרצה אות ד') דן בענין זה, ומביא שמועה ששמע בשם גדול וצדיק אחד, שנתן לו גביר וחסיד אחד בקבוק יין ישן וטוב קודם פורים, ושאלו לאיזה זמן יבחר לו לשתותו לפורים או לד' כוסות בליל פסח, והכריע הצדיק הנ"ל להשהות עד הפסח לד' כוסות, ובתוך דבריו כתב האדמו"ר זצ"ל בזה"ל, דשאיני מצות ארבע כוסות בליל פסח ששתייתן בעצמו הוא המצוה בעצמותו בלי התכלית להשתכר, ע"כ צריך להיות מן המובחר יין ישן ויפה, משא"כ בפורים עיקר המצוה לשתות הוא בכדי להשתכר, והגם דנקט רש"י להשתכר ביין, מ"מ יש לומר דנקטי בהווה, וכיון שלא אשתמיט בש"ס למימר דביין דוקא ישתכר ויתבסם, יש לומר דבכל מילי ומשקאות שיתבסם בהם יצא, ולא דוקא יין. ע"כ. וכ"כ גם בספר משנת יעקב על או"ח (סימן תרצה). וע"ע בשו"ת מנחם משיב קירשבוים ח"א (סימן כה בסופו) מש"כ זה. ובשו"ת מקדשי השם ח"ב (סימן מב, בהגהות דבר צבי אות ב). ואחי יקירי ר' יצחק שליט"א בקובץ שערי ציון (גליון א) הביא בשם מו"ר הגר"ח קנייבסקי שליט"א שצריך להשתכר ביין.

ואסיים בדבר חידוש שראיתי בספר היקר עמק פורים (סימן טו סע' ח) שכתב דבפורים ישתכר ביין לבן דוקא. ובהערות לב העמק (שם אות רנו) הערה מקורו מדברי המחזור ויטרי (סימן תסה) ד"ה ליל שיכורים, דזה לשונו שם, פורים ישכרו ביין לבן, וירצה כמנחה וכקרבת. עכ"ל המחז"ו. אמנם נראה שאין זה בדוקא, והרב מחזור ויטרי כתב כן על דרך החרוז, ומסתבר דאדרבה צריך שישתה יין אדום, דלאותם האומרים שהחיוב לבסומי הוא זכר למשתה אחשוורוש ומשתה אסתר, הלא שם המשתה מסתמא היה ביין אדום. וע"ע בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג (סי' תצא אות ב). ובשו"ת שבט הקהתי ח"ו (סימן רנח). ע"ש.

סימן ז

בגדר החיוב דלבסומי והנפק"מ בזה

הנה יש לחקור בגדר חיוב לבסומי, האם המטרה בשתיה היא להשתכר, וברגע שהגיע לשכרות כבר נפטר מן המצוה, או שהמצוה היא בעצם השתיה. והנה מלשון רש"י במגילה (ו' ע"ב, ד"ה לבסומי) שכתב להשתכר ביין, משמע דמטרת המצוה היא השכרות. אמנם ידוע בעולם מה שהביא בספר עמק ברכה פומרנצ'יק (עמוד קכו) בשם הגאון אור ישראל מסלנט זצוק"ל, דאין עיקר החיוב להשתכר ושם לא ישתכר לא יצא י"ח, אלא עיקר המצוה היא לשתות יין ולהתבסם, ואינו יוצא בשתיה ששתה פעם אחת ונתבשם, אלא חייב לחזור ולשתות כל היום ולהתבשם, דמצוה זו של משתה ושמחה נמשך כל יום הפורים, ואינו נפטר ממנה עד שישתכר, ולא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ולפי"ז הא דאמרו עד דלא ידע אין זה שיעור בקיום המצוה כלל, אלא הוא שיעור לענין לפטרו מן המצוה. וע"ש בעמק ברכה שדייק הכי גם מלשון הרמב"ם. אמנם הביא דברש"י ובטור מפורש שהמצוה היא להשתכר ביין. וע"ע בספר שפת אמת במגילה (שם) שכתב כעין דברי הגרי"ס בגדר החיוב. וע"ע בזה להגר"ח א טורצ'ין בספרו חנוכה ומגילה (סימן כה אות כח). ע"ש.

ואיכא כמה נפקותות לדינא בחקירה זו ונפרטם עד כמה שהשיגה ידינו

נפק"מ א

מי ששתה ונשתכר ונתפקח משכרותו, האם יהיה מחיוב להשתכר ולשתות עוד, דלפי רש"י והטור דגדר המצוה היא להשתכר, הרי קיים המצוה כשנשתכר פעם אחת, וא"צ להשתכר שנית, אמנם לפי"ד הגרי"ס והשפ"א דהמצוה בשתיה, א"כ כיון שנתפקח חייב לחזור ולשתות עד בלי די. וכן ראיתי שכתב נפק"מ זו בספר חדות השם (פורים, סימן כד ס"ק ד).

נפק"מ ב

ראיתי מביאים בשם הגאון הגדול ר' חנוך קרלנשטיין זצוק"ל דאמר נפק"מ בין הצדדים, האם כדאי לקחת משקה חריף מאד, שעיי"ז ישתכר

במהירות, דאי נימא דהחיוב הוא להשתכר, אז כדאי לקחת משקה חריף מאד, כיון דזריזין מקדימין למצות, ועי"ז יקיים המצווה מהר יותר. אמנם לדברי הגרי"ס והשפת אמת דהחיוב הוא השתיה, אדרבא עדיף שלא יקח משקה חריף ביותר, כדי שיוכל לקיים את מצות השתיה כדת וכדין, ולא יפטר הימנה.

אמנם יש להעיר על נפק"מ זו ממה שראיתי להגאון ר' אשר וייס שליט"א בספר מנחת אשר (עמוד קמ) שהעיר מדוע לא ראינו שנוהגין להזדרז במצוות מסויימות, כגון מצות קידושין וכן במצות חליצה ושחיטה וכדומה, והרי זריזין מקדימין למצוות, ומה בין מצוה למצוה. וכתב יסוד גדול בענין זה, דבמצות שעיקרן התוצאה לא אמרינן זריזין מקדימין למצות, ולכן בקידושין דאין בעצם מעשה הקידושין מצוה אלא בתוצאה בלבד, אין נוהג דין זריזין, וכן לגבי מצות חליצה דליכא מצוה בעצם חליצת הנעל, דאין זה אלא מתיר ואם זקנה היא ולא תנשא לאחר א"צ לחלוץ, וכמ"ש בשו"ת חת"ס (חאפה"ז ח"ב סימן פה), משא"כ במצוות שמהותם וענינם בעצם העשיה, צריך להזדרז בקיומם. עכ"ד המנחת אשר. ולפי"ז אם נאמר דבמצות לבסומי הגדר הוא בכדי שיגיע לשכרות, א"כ העיקר שיגיע לתוצאה ואין בשתיה מצוה בעצם, א"כ לכאורה ל"ש בזה זריזין וכנ"ל.

והן עתה נדפס ספר מצויין ויקרא שמו "נשיח בחוקיך" ושם (עמוד ק) כתב להעיר ע"ד המנחת אשר דהרי הא דזריזין מקדימין ילפינן מאברהם שהשכים בבוקר לחבוש את חמורו, והרי שם עיקר המצוה היתה בתוצאה, להקריב את יצחק ע"ג המזבח, ואעפ"כ אמרינן שבמה שחבש את חמורו בבוקר קיים הדין דזריזין מקדימין למצוות, אלמא אף במצוה שאין המעשה עיקר התוצאה אמרינן זריזין מקדימין למצוות. עכ"ד. ולפי"ז קמה וגם נצבה הנפק"מ של הגר"ח קרלנשטיין זצוק"ל. ועדיין יש לפלפל ולסלסל בכל זה ועוד חזון למועד בל"נ.

נפק"מ ג

אדם ששתה רביעית יין ולא נשתכר, האם קיים מצוה בשתייתו. וכן מי שיש לו רק רביעית יין, ויודע שלא ישתכר מזה. כתב בספר חדות השם (פורים סימן כה) דהוא נפק"מ בין רש"י והטור, להגרי"ס והשפ"א, דלפי רש"י והטור דהמצוה היא להשתכר, א"כ בכה"ג שלא ישתכר אינו מקיים המצוה כלל,

אמנם לפי דברי הגר"ס והשפ"א דהמצוה היא בשתיה עצמה, אז בודאי גם בכה"ג מקיים המצוה, כיון דסו"ס שתה מה שיש לו. והוסיף הרב חדות השם (שם ס"ק ו) לחקור בדברי רש"י שכתב שיש לחיוב להשתכר, ואפשר לפרש חיוב זה בשני אופנים, אופן א', דגוף המצוה הוא לשתות יין הרבה, והא דאמרו חייב אדם להשתכר הכונה היא כעין שיעור להמצוה כמו רביעית וכיו"ב, כן נתנו חז"ל שיעור להיין שישתה הוא כדי שישתכר, וכל שעדיין לא הגיע לעד דלא ידע הוי כאילו שתה, ועשה מצוה אמנם המצוה היתה פחות מכשיעור. ואופן ב', דגוף המצוה הוא להשתכר ע"י יין, וכל שלא משתכר לא קיים כל עיקר החפצא דהמצוה, ועוד גרע מחצי שיעור דלא רק דחסר בשיעור גרידא, אלא חסר גם בעצם החפצא דמצוה, כיון דהמצוה הוא שישתכר.

וכתב נפק"מ בזה, דהנה נודעת המבוכה באחרונים אם יש דין חצי שיעור במצוה, כגון למשל באדם שאין לו שיעור כזית מצה אלא רק חצי כזית, האם יש לו חיוב עכ"פ לקיים את החצי שיעור מהמצוה, ולפי"ז יש לעיין במי שאין לו יין כדי שכרות, האם מחוייב עכ"פ לשתות כמה שיש לו מדין ח"ש, ותלוי בהנ"ל דאם מעשה המצוה הוא לשתות, ועד דלא ידע הוא שיעור להיין, א"כ שפיר מחוייב לשתות מה שיש לו, ולקיים עכ"פ ח"ש מהמצוה, משא"כ אם החפצא דמצוה הוא להשתכר, אם כן פטור מלשתות כלל, דבלא"ה לא יקיים ולא יעשה החפצא דמצוה, ועד כאן לא דנו האחרונים דיש חיוב לקיים עכ"פ מקצת מהמצוה, רק היכא דעכ"פ עשה חפצא דמצוה, ולא יחסר לו רק בהשיעור, אבל היכא דיחסר גם מעצם צורת מעשה המצוה ליכא חיוב כלל. עכת"ד החדות השם. והותיר מילה בצל"ע.

וע"ע בענין חצי שיעור במצוות, בשד"ח (אסיפת דינים מערכת חמץ ומצה סימן יד אות מה) שהאריך בזה. ובמנחת חינוך (מצוה ו ס"ק א). ולהגר"י אלגאזי בספרו קהלת יעקב (תוספות דרבנן אות ח ס"ק קלז). ובחידושי המהרי"ט אלגאזי על הלכות בכורות להרמב"ן (פרק ח אות פא). ולהגאון ראי"ו זצוק"ל בשו"ת ציץ אליעזר חי"א (סימן מד). ובמקו"א כתבתי עוד בענין זה. ואכ"מ. וע"ע להגר"ש גאבעל בספרו כלי גולה (ערובין דף מא ע"ב, ובמסכת ב"ב דף פז ע"ב). ע"ש.

נפק"מ ד

יש לעיין האם מצות השתיה בעיא כונה זכר לנס שהיה ע"י המשתה, וכמש"כ הפמ"ג לגבי הסעודה דבעיא כונה. ונראה דזה תלוי בהחקירה הנ"ל דאי נימא דהמצוה היא השתיה מסתבר דהשתיה בעיא כונה אמנם אי נימא דהמצוה היא השכרות, אין שייך לכוין בעת השכרות, ואדרבה כאן המצוה היא ללא כוונה. וע"ע בענין זה בירחון המאסף (שנה א סימן עח). ודו"ק.

סימן ח

בפירוש עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי

הנה רבו הפירושים בביאור מימרא זו, ובעטיו של נח"ץ אמרתי להעתיק בזה עשרה פירושים שהביא בזה מהר"א הכהן מסלוניקי בספר יוקח נא (סימן תרצה סעיף ב) וז"ל, חייב איניש לבסומי בפוריאי, עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. והפוס' אמרו בזה כמה פירושים ואעתיקם כאן, משום דיש מהם נ"מ לדינא.

הראשון הוא דעת התוספות, דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, ארורה זרש ברוכה אסתר, ארורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל, וכ"כ הר"ן ז"ל, כלומר דאי בין ארור המן לברוך מרדכי לחוד אפי' שתה טובא לא טעי ביה, הביאו הב"י ז"ל, אבל פירוש זה שכתב הב"י אינו מבואר כ"כ בדברי הר"ן, וז"ל הר"ן, מיחייב איניש לבסומי בפוריאי עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן, דאמר בגמ' דמיחייב למימר ברוך מרדכי ארור המן, ברוכה אסתר ארורה זרש, וגם חרבונה זכור לטוב, ומחייב לבסומי עד דלא ידע מאי קאמר. ע"כ. גם הרא"ש כתב וז"ל, רבא אמר מיחייב איניש לבסומי בפורים, עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן, אמרי' בירוש' שצ"ל אחר קריאת המגילה, ארור המן ברוך מרדכי, ארורה זרש ברוכה אסתר, ארורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל, וגם חרבונה זכור לטוב ע"כ.

הא קמן דלא הוזכר בדברי הר"ן והרא"ש שצריך שלא ידע כל הני, והא דהביאו כל הני, אפשר לומר דהוא להוכיח על הזכרת תיבות אלו היכן נאמרו. א"נ להודיע דאחר קריאת המגילה לא די בארור המן וברוך מרדכי לחוד, אלא צ"ל כל הני, אבל אה"נ דלענין זה דמיחייב לבסומי בפורים, בעינן שלא ידע בין ארור המן וברוך מרדכי לחוד. אמנם על מה שהבין הב"י בדעתם סמכינן, שדעתו רחבה מדעתינו, אלא דבין דברי הר"ן והרא"ש והתו' יש שינוי רב ביניהן, והוא דהתוס' כ' לחוד ע"ד הש"ס דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, בירושלמי [איתא], ארורה זרש ברוכה אסתר, ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים. ע"כ. וממשמעות דברים אלו מוכח דבירוש' כתוב זה על ענין זה דמיחייב איניש לבסומי וכו', וז"א כמבואר בהרא"ש דהירוש' הלז לא נאמר אלא לאחר קריאת המגילה, והירוש' הלז הוא בפ' בני העיר הובא בטור וב"י לעיל סוס"י תר"ץ.

וגם בדברי הר"ן הנז"ל יש שינוי דכ' עד דלא ידע וכו', דאמר בגמ' דמחייב למימר ברוך מרדכי וכו', ולא פירש דזהו בגמ' דירוש', וגם לא פירש דזהו נאמר בגמ' דירו' לענין אמירת אחר קריאת המגילה וכו', מלבד שאר שינויים בנוסח הלשון תיבות הנז'.

שני בקדש הוא דעת אגודה הביאו הד"מ, דחשבון ארור המן וברוך מרדכי שוה, וצריך שישתכר שלא ידע החשבון.

ג' **בקדש** הוא דעת מהרי"ב הביאו הד"מ, דר"ל שישתכר וישן, ולא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, וכ"מ בהרמב"ם, וכ"מ כאן בהגהת הש"ע בדין זה.

ד' **בקדש** הוא דעת המנהגים, דפיוט א' היה, שהיו עונין בבית א' ארור המן, ובבית האחר ברוך מרדכי, וצריך שישתכר עד שיתחלף.

חומש מעכב הוא דעת הרב צידה לדרך, שפירש שישתכר עד שלפעמים יטעה לומר בהפך ברוך מרדכי ארור המן, ועמ"ש לעיל בפירוש הראשון ודו"ק כי קצרתי.

בשיתא מצינא למשכח היא דעת הב"ח, דהלשון כפשוטו דצריך שישתכר הרבה, עד דלא ידע כלל מה חילוק יש בין ארור המן לברוך מרדכי, שזה הגיע קרוב לשכרותו של לוט.

עמודיה שבעה, זאת מצאנו היא דעת הט"ז, דצריך האדם לתת שבח לו יתברך על טובה כפולה שעשה עמנו, הראשונה הוא פורענות שהביא הוא ית"ש על המן, והב' שברכו למרדכי בגדולה מאד, ע"כ אמר צריך לבסומי עד שלא ידע מעלתינו, מן ארור המן שזה מפלה שלו, לברוך מרדכי שזה מעלתינו שנית. עי"ד. ומעין זה כ' הב"ח לקמן ס"ה בענין ב' מתנות שהוא א' כנגד הנקמה שנית הישועה. ע"ש.

שמיני למלואים שמענו ואתה דע לך דעת הרמ"ע הביאו המחב"ר, פירוש, לא יבחין באזניו אם אומרים זה או זה, שהם מילות קרובות במבטא להמון חוגג, אלמא בסום כל דהוא סגי. ע"ש. ונלע"ד דזה דוקא דטעו בין תיבת ארור לתיבת ברוך, דשתי התיבות אלו דוקא הם קרובות במבטא, ולא יבחין אם אמרי ברוך או ארור, דאילו בין מרדכי להמן צריך להשתכר השומע הרבה, עד שלא יבחין אם אומרים זה או זה.

קרא לתשיעי הוא דעת מהרש"א בח"א, שלא ידע בין ארור המן דהיינו שהיה רשע גמור ואבד שתי עולמות עה"ז ועה"ב, לבין ברוך מרדכי שהיה צדיק גמור שזכה לשתי עולמות. ע"ש.

העשירי יהיה קדש הוא מ"ש בס' יד אפרים הנד"מ סביבות הש"ע, דבא לו בחלום דפי' דחייב איניש לבסומי עד דלא ידע, הוא עד ולא עד בכלל דאלת"ה הרי הוא בא לכמה עבירות וכו'. ע"ש. וכבר שמעתי דכ"כ האר"י זצוק"ל.

האחד עשר הוא דשמעתי מגורי האר"י זי"ע, שהוא פשיטה שיחליף ויאמר ברוך המן וכו', ר"ל לניצוץ קדושה שבהמן, ולא יבא לומר כן אלא כשיתבסם. (א"ה, ועי' בס' רוח חיים מ"ש משם מר בריה מורינו הרב ר' אברהם פאלאג'י נר"ו. יע"ש). עכ"ד היוקח נא.

וע"ע למהר"א פאלאג'י זצוק"ל בספר אברהם את עיניו (מגילה דף ז ע"ב) מש"כ בזה. וע"ע בזה להגאון מהר"י עטיה בספר רוב דגן (קונטרס אות לטובה סי' נב סק"ג). ובחידושי הגאון אב"ד ווערבוי ר' יצחק וייס הי"ד שנדפסו בקובץ התורני זכור לאברהם (אדר תשס"ג, עמוד ג"ס). ע"ש. וע"ע בספר פקודת אלעזר בן טובו (סימן תרצה) שגם שם הרחיב בביאור מימרא דרבא הנ"ל. ע"ש.

סימן ט

השכרות במשנתו של רבינו האר"י ז"ל

כתב האר"י בשעה"כ (דף קט ע"ד, דפוס ירושלים) וז"ל, ולכן צריך לומר ברוך המן להמשיך אל הניצוץ שהוא אור וצריך לומר בלא כונה אחר "שהוא שיכור ויצא מדעתו". עכ"ל. אמנם בספר עץ חיים שער חנוכה ופורים (דף צו ע"ב דפוס קארעץ) כתב וז"ל, ולכן מצוה לשנות יין בפורים כי ריבוי החסדים וכו', ולא ישתכר אלא יתבסם. עכ"ל. ולכאורה הדברים סתראי ניהו. וכבר עמד בזה הגאון ר' ישראל חיים סאמעט זצ"ל ושלא שאלה זו קמיה דהגאון ר' חיים יעקב גוטליב זצ"ל, ונדפסו הדברים בשות יגל יעקב (חאו"ח סימן נג אות ג) ונביא בזה מדבריו ז"ל, ומה שהקשה בסתירת כתבי האריז"ל בענין שתיית פורים, דבכמה מקומות כתבו שצריך להשתכר, ובפרע"ח שאין צריך להשתכר רק להיות מבוסם. הנה מבואר בדברי מורי זל"ה בסה"ק אמרי יוסף בשם סה"ק דעת קדושים להרה"ק מראזלא ז"ל, שבכל מקום שיש סתירה בדברי האריז"ל, דברי העץ חיים מכריעין, ועליו נאמר אליו תשמעון. יע"ש.

אמנם בכאן לענ"ד אין סתירה, ולפי הבנת מע"כ בדברי פע"ח בסופו, עדיפא הו"ל להקשות סתירה בדברי הפע"ח גופא, שהרי בתחילת פרק ו (א"ה ובדפוס קארעץ הוא בדף צה ע"ב) כתב, ולזה צריך "שישתכר האדם ביום זה, ואילו בסוף פרק ו כתב שיתבסם, אכן האמת נלע"ד שמה שכתב בסוף פרק ו יש שם ט"ס הניכר, וצ"ל שם ומה שיכוון בשתייתו להמשיך היין מז' יודין דע"ב, כי לא שישתכר אלא יתבסם. עכ"ל. ולשון זה אינו מובן, אלא נראה בעליל שמילת ומה הוא טעות הדפוס, וצריך לומר ומי שיכוון, וכוונתו להודיענו בדרך סגולה, שמי שיכוון כונה האמורה שם, לא יבוא לידי שכרות, רק יהיה מבוסם, אבל אין כוונתו בדרך ציווי שלא ישתכר, רק הכוונה שממילא לא ישתכר, ונפק"מ בשאר ימות השנה. [א"ה, כונתו במ"ש שאר ימות השנה, היינו אם שותה בשאר ימות השנה ולא רוצה להשתכר, אזי יכוון הכונה המוזכרת שם].

עוד תירץ שם היגל יעקב וז"ל, אי נמי בפורים גופא דעת רח"ו ז"ל בזה אינו שוה עם קבלתו מרבו ז"ל כמבואר לעיל שאחר שהביא הדברים הנ"ל שצריך שישתכר סיים ע"ז הרח"ו בזה"ל (א"ה, בדפוס קארעץ הוא בדף צה ע"ב), ולעד"נ כי כשאנו ממשיכין אותו וכו', ע"י שתיית היין בריבוי גדול. עכ"ל הצריך. נראה מזה שרצון הרח"ו בעצמו לומר סברה אחרת מכפי מה שקיבל

מרבּו ז"ל, בכדי להקל על אותן שאין יכולין להשתכר ממש, דיכולין ג"כ לפעול התיקון, נמצא לפי"ז שמה שהביאו כל המקובלים שצריך שישתכר ממש, הוא דעת האר"י ז"ל בעצמו, וגם הרח"ו ז"ל מודה לזה, למי שאפשר לו לכתחילה שיעשה כן, רק כתב עצה למאן דלא אפשר ליה. עכ"ד היגל יעקב.

אמנם אחר המחילה ממעכ"ת מה שרצה לומר שמהרח"ו רצה לומר סברא אחרת ממה שקיבל מרבּו הוא קצת דוחק, דידוע שמהרח"ו לא זו ימין ושמאל מדברי רבו האריז"ל. ועתה זכיתי דאתי לידי ספר שער יששכר להאדמו"ר ממונקטאש זצוק"ל ושם במאמרי חדש אדר מאמר ימי הששון (אות סו) כתב וז"ל, הגם שיש כונה בהאריז"ל שגם בריבוי שתיית יין יתבשם אבל לא ישתכר מיין הוי בכחו מעין שכרות. עכ"ל. וכונתו שגם להאריז"ל צריך שיתבסם ע"י רבוי שתיה עד שיצא מדעתו, אבל לא שיגיע לשכרות של לוט. ועכשיו מצאתי ששם באות מה עמד הרב בסתירת דברי האר"י ז"ל וכתב ליישב הדברים בזה"ל, ואולי יש לומר דמי שיתן הארה לקליפה כשיאמר ברוך המן כנזכר לא יהיה אדם המעלה כדי שלא תבא הברכה לקליפה מאדם הגון שבא בסוד ה', וע"כ כאן בכונת ה' יודין מיירי באנשי סגולה הבאים בסוד ה', הם יכוונו כנזכר כדי שלא ישתכרו רק יתבסמו בלבד, ומ"ש רבינו האר"י דהברכה שיבא לקליפה לא יהיה בדעת רק בשכרות, זהו מיירי בסתם בנ"א, אבל מבני עליה לא יבא הברכה לסטרא אחרא גם בשכרות, ע"כ יכוונו כנזכר כדי שלא ישתכרו רק יתבסמו כנזכר, כן יש ליישב בעזה"י. ועי"ש מש"כ עוד דרך ליישב. ואכמ"ל. עכ"פ נפק"ל מדברי הרב זצ"ל דלפי דברי האר"י ז"ל אדם שהוא רם המעלה ובא בסוד ה', אינו צריך להשתכר רק להתבסם.

ויש להעיר בזה מדברי רבינו החיד"א בספרו מראית העין (בליקוטים, סימן ז אות ח) שכתב ז"ל, מ"ש בברכ"י [א"ה סימן תצג ס"ק ד] שיש שכתבו שפטירת רשב"י הייתה בל"ג בעומר, כן כתב בפרי עץ החיים אך כבר נודע שבנוסחאות כתבי האר"י היה ערבוב וטעויות סופר, והנוסחא האמיתית היא נוסחת השמונה השערים שסידר מהרש"ו, ובשעה"כ האריך וכו'. עכ"ל הנצרך לנו. יוצא מדברי החיד"א דאין לנו לסמוך אלא על הח' שערים שסידר מהרש"ו, ולא על ספר פע"ח, כיון דבשאר הכתבים של האר"י יש ערבוב וט"ס. וע"ע במש"כ בזה מוריניו ורבינו הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו כנסת

חיים (ח"א עמוד קא), וע"ע להגר"צ מוצפי בשו"ת מבשרת ציון ח"א (עמוד יז ועמוד קלב) מה שכתב בזה משמיה דרבי אבה"ו זצוק"ל. ע"ש. וא"כ הכ"נ צריכין אנו לסמוך על מש"כ בשעה"כ, דלדעת רבינו האריז"ל צריך להשתכר ממש עד שיצא מדעתו, ולא רק להתבסס. וע"ע למו"ר הגרי"ח סופר שליט"א מש"כ בענין זה בספרו כנסת יעקב (עמוד יח ויט). ועי' בספר טור ברקת למהר"ח הכהן (סימן תרצה). ובספר משנת חסידים לר' עמנואל חי ריקי זצוק"ל הי"ד (מערכת אדר פרק ח אות ח). ובשו"ת להגר"י ליברמן שליט"א משנת יוסף ח"ד (סימן נ ס"ק ז). וכעת עמד קנה במקומו.

סימן י

סגולות השתיה ומעלתה ומספרם י"א

אמר המחבר, אידי דחביביה להו לאינשי סגולות, וישראל עם סגולה אינון, כמאמר הפסוק כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו, על כן אמרתי אלקטה באמרי"ם מסגולות השתיה בפורים ומעלתה, ובמאמר זה נעזרתי בספר הנפלא פרדס אליעזר בעניני פורים, וישר כחם של המו"ל על עבודתם הנפלאה בספר זה, ובשאר ספריהם הנפלאים על כל המועדים.

א. גאולה. ריבוי השתיה בפורים מסוגל להמשיך ולעורר גאולתן של ישראל ב"ב, וכפי שכותב הגאון ר' חיים מרדכי יעקב גאטליב זצ"ל יגל יעקב (פרשת בראשית ד"ה במד"ר), שמעתי ממורי בעל אמרי יוסף מספינקא, לפרש הפסוק והשתיה כדת אין אונס, עפ"י הנודע שע"י שתיית יין בפורים יכולים להמשיך הגאולה, וז"ש "כדת" שמספרו עולה "משיח בן דוד", רק אין אונס שלא ידחקו הקץ בע"כ בלא זמניה, כי כן יסד המלך מלכו של עולם, ועל כל רב ביתו זהו צדיק הדור, והטעם בכדי לעשות כרצון איש ואיש זה מרדכי והמן, כלומר הצדיק והרשע שכולם יהיה להם תיקון. ע"כ שמעתי.

ב. הכנעת השונאים. במחזור ויטרי (ח"ב אות תסה, עמוד 583) הביא נוסח פיוטי שבו נאמר "פורים חכלילי עינים מיין, ואויבינו יהיו כאין, בליל חג הפורים". והגאון אבד"ק בוסקא ר' יששכר באב"ד בספר אוצר יד החיים (בהקדמה אות ב) הביא דברי המחזור ויטרי הנ"ל וכתב, ושמעתי שכן אמר רשכבה"ג הצדיק דודי השר שלום מבעלזא זצ"ל בשם זקינו רשכבה"ג הר' אלעזר זצ"ל אבד"ק אמסטרדם, כי העיר אמסטרדם עומדת על קעמפא בים, והיה שם בים חיה גדולה שהתחילה לנקוב את הקעמפא, ועשו שם כמה וכמה פעולות כדי להרוג את החיה ההיא, אבל לא הועילו כלל, ובאו שרי העיר בליל פורים להרה"ק הנ"ל לבקש ממנו שיתפלל לה', כי העיר עומדת בסכנה גדולה, ואמר הגאון הקדוש הנ"ל לשלוח להביא יין ולשתות, כי יש לו בקבלה שאם שותים הרבה יין בליל פורים, אז השונאים נבקעים. עכלה"ק. ונמצא שהקבלה היא ממחזור ויטרי הנ"ל. וכן הוה שפקע כריסה של החיה ההיא, ונתהפך המים של הים לדם. כל זה שמעתי מש"ב הה"צ הק' האדמו"ר ר' יצחק זצ"ל ששמע זאת מזקינו הנ"ל. עכ"ד הרב אוצר יד החיים. ונפלא הוא.

ג. המתקת הדינים. הגר"ש ליפשיץ זצ"ל בספר סגולות ישראל (מערכת פ אות ד) כתב, שמקובל מפי הרה"ק מהר"צ מזידיטשוב זי"ע, שכל השותה בפורים הוא סגולה להמתקת הדינים, ונקרעים כל המסכים המבדילים. והוא בדוק ומנוסה. ע"כ.

ד. מחשבה טובה ודעת שלימה. בספר שם משמאל מסאכטשוב (שושן פורים תרע"ה, ד"ה כתוב) הביא בשם אביו הגאון בעל אבני נזר אהא דחייב לבסומי בפוריא, היינו שאפילו הדעת שלו יתן עבור המצוה, ושמירת הדעת שנסתלקה ע"י השכרות לא תעמוד בעדו, וכל דבר שאדם נותן עבור המצוה זוכה עבורו לאותו דבר עצמו ביתר שאת, ע"כ בעבור עד דלא ידע זוכה למחשבה טובה ודעת שלמה. עכ"ד.

ה. מכניע קליפת נוגה. כתב הרה"ק ר' שמואל שמריה מאסטראווצא זצוק"ל בספרו זכרון שמואל לפורים (ד"ה איתא) וז"ל, נראה לי דהנה יש מקור הברכה, וזה נקרא ברוך מרדכי, וזה בהקדושה, ויש בהקליפה ג"כ וזה ארור המן, והנה ידוע דישנה קליפה הנקראת נוגה, אשר רוצה לאחוז בקדושה, ואיתא באריז"ל דלכן רוחצים בחמין בע"ש דעי"ז יורדין הקליפות נוגה לתהום רבה, ואינם יכולים לאחוז בקדושה, ובשתיה ששותין בפורים עי"ז ג"כ מכניעין הקליפות נוגה, שלא יוכל להתחבר בקדושה. ע"כ. ועי' בספר אברהם את עיניו פאלאג'י (שבת כה ע"ב). ודו"ק.

ו. סוד כונת המקוה. כתב הגה"ק ר' ישראל מגראדזיסק בספרו בינת ישראל, סוד הבסום בפורים הוא סוד כונת המקוה, שבשעה שטובל במים בטל במציאות, ואח"כ מתחדש כעין בריה חדשה, והשכרות בפורים הוא ג"כ ענין של התבטלות והתחדשות, והתבטלות הוא במסירות נפש, ומי ששותה בכונה זו יש לו רשות לשתות הרבה ואא"ז הה"ק ממאגלניצא זיע"א היה משכר למי שרצה לפעול לו טובה. עכ"ל.

ז. פרנסה. הרה"ק בעל ייטב לב מסיגוט זצוק"ל בספרו ייטב פנים לפורים עה"פ ובבזה לא שלחו את ידם, כתב לפרש זאת עפ"י דברי הגמ' בקידושין (דף פב ע"א) כלום ראית מימך חיה ועוף וכו', אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי, ופירשו המפרשים כי דומם צומח חי ומדבר, כל אחד מצפה לעלות למעלה ממדרגתו, וא"כ היה ראוי שהפרנסה תרדוף אחר האדם לתקנו ולהעלותו, אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי עד שאני צריך לחפש

אחריה, אמנם כשהדר קבלה בימי אחשוורוש לא הוצרכו לרדוף אחר שלל הגויים, וזהו שכתוב ובכזה לא שלחו את ידם לבקשו כי מאליו בא לידם, ובזה יש לפרש בדרך צחות רווחא לבסומא שכיח (עירובין פב ע"ב) כי כתוב ריוח והצלה יעמדו ליהודים, ונחקק זה בזמנו למי שמקיים מאמרם חייב אדם לבסומי בפוריא, וזה שאמרו רווחא כלומר במעשיו ועסקיו לבסומי למי שמקיים לבסומי בפוריא שכיח, כי רוח והצלה יעמוד לו. והבן. ועיין מה שפירש לפי"ז בספר עיר מבצר על מגילת אסתר (דף מח ע"ב).

ח. קבלת התפילות. כתב בספר ארחות אהרון הנדמ"ח להאדמו"ר מפניסק קרלין זצוק"ל (עמוד רטז) בשם הרבי מקצאק זצוק"ל, שפירש הפסוק במגילה (אסתר ה' ו') ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש, ויאמר המלך הוא מלכו של עולם, לאסתר המלכה הם עם ישראל שנמשלו לאסתר, בעת משתה יין בעת ששותים יין ומתבסמים, מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך וכו', דהיינו שבזמן זה הוא עת מוכשר לקבלת התפילות. וע"ע בענין זה בספר עמק פורים (לב העמק אות רנח). ע"ש.

ט. רפואה. בספר להב אש הביא על הרה"ק ר' שמואל אבא מזיכלין זצ"ל שקיים מאחז"ל חייב איניש לבסומי כפשוטו ממש, ושתה יין הרבה מאד לתמהון כל רואיו, וכן היה מצוה לכל אחד ואחד לשתות, ובפרט לאנשים אשר המה חולי הריאה ר"ל, להם דייקא היה נותן לשתות הרבה יין, וזאת היתה להם רפואה היפך טבעו של עולם. ובספר פורים המשולש הביא שפעם אחת הרב ר' אלימלך מליז'נסק אמר לתלמידו ר' דוד מלעלוב שישתה יין בפורים, ואמר הר"ר דוד כי הרופא הזהירו שלא לשתות יין, ואמר לו ר' אלימלך אני אומר שהרופא ישן עכשיו ותוכל לשתות. ועי"ש עוד המשך המעשה בדרך צחות.

י. תיקון היסוד. בספר אור מלא חלק השמועות לפורים הביא שהרה"ק ר' חיים שלמה מקאסני פירש עה"פ והשתיה כדת אין אונס כי כן יסד המלך, דכתב רש"י ז"ל יסד לשון יסוד, כלומר כן תיקן וצוה. ונ"ל דאיתא במסכת ברכות (כב ע"ב) א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, לא תרוי ולא תחטי, ופרש"י לא תרוי לא תתשכר ביין. עי"ש. והיינו שע"י היין יכול לבוא ח"ו לידי חטא הו"ל. אמנם כתבו הספה"ק שהשתיה בפורים הוא אדרבה תיקון לחטא הידוע, וזהו והשתיה בפורים כדת של תורה אין אונס חטא ח"ו,

כי כן יסד כלומר כן תיקן וצוה פירוש כי השתיה בפורים הוא תיקון לפגם מדת היסוד. [וכן בספר כוכבי אור למהר"א בר"נ הביא בשם אדמו"ר מוהר"ן מברסלב זיע"א שמצוה לקיים השכרות בפורים, והוא תיקון לפגם"ב. וע"ע בליקוטי הלכות הלכות ערלה. הערת ידידי רמ"ש רביע שליט"א].

יא. תענית משבת לשבת. בספר סגולות ישראל (מערכת פ אות ד) הביא שמקובל מפי הה"ק מרן מהרצ"ה מזידיטשוב זי"ע שכל השותה בפורים כאילו מתענה משבת לשבת. ובספר פרי קודש הלולים כתב מהרצ"ה מזידיטשוב וז"ל, וכל השותה בפורים כאילו התענה משבת לשבת. והנה פוריים עולה למספר וא"ו ימים [במילואו כזה ואו אלף ואו יוד מס יוד מס], והשתיה בה מצוה כתענית כדאמרינן בפסחים (דף סח ע"ב) דמר בריה דרבינא הוה יתיב בתעניתא כוליה שתא לבר מעצרתא ופוריא, ונמצא כאילו התענה ששת ימים. עיי"ש עוד בדבריו הקדושים. וע"ע להאדמו"ר ממונקאטש בספרו שער יששכר (מאמר ימי הששון אות לא בסופו) שגם הוא הביא שמועה זו בשם מהרצ"ה זידיטשוב זצ"ל. ועי' מה שפירש עפ"יז בספר עיר מבצר על מגילת אסתר (דף מ ע"א).

ואסיים במה שמצאתי מקדמת דנא בספר טעמי המנהגים (עמוד תצו בהגהה) שכתב וז"ל, ובספר תעלומות חכמה בהקדמה כתב שהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר יהודא צבי מראזדיל אמר בשם חותנו ודודו הרה"צ התייר הגדול מוהרצ"ה מזידיטשוב שאמר בשם מדרש, כישראל שותין ואומרין לחיים, הקב"ה מוחל עוונותיהם. ואמר הרב מראזדיל כי הוא לא ראה המדרש, רק כי מסתמא אם חותנו אמר בשם מדרש הנה הוא בנמצא. ופירש בו כך, כי הנה הי"א תיבות שבזכרנו לחיים המה נגד יוהכ"פ, והנה אלוקים גימטריא כוס, וע"כ כשישראל שותין כוס (מספר אלוקים), ואומרים לחיים (סוד חיים), המה מעוררים בחינת אלוקים חיים, שהוא כנגד יהכ"פ שמכפר עיצומו של יום על כל עוונותיהם של ישראל. עכ"ד הרב תעלומות חכמה.

ומצאתי להגאון ריש מתא דאיזמיר המהוללה מהר"ר אברהם פאלאג'י זצוק"ל בספר ואברהם זקן (מערכת ת אות ט) שהביא דברי הרב תעלומות חכמה, וכתב ולא יאומן דימצא כזאת במאמר רז"ל, ולבי אומר לי שרצה לעשות סמוכות מההיא דשבת (ק"ט ע"ב) דבאמירת ויכולו ב' מלאכים אומרים לו לאדם וסר עוונך וחטאתך תכופר. והנה נודע שצריך לאמרו ג' פעמים, ואחרון חביב הוא על כוס היין, ואנו אומרים אז סברי מרנן ועונים

לחיים, ובעת ההיא בהשלמת ויכולו השלישי, אומרים וסר עוונך וחסאתך תכופר, ויה"ר שנזכה לשוב בתשובה שלימה והקב"ה ימחול עוונותיהם של ישראל עם אלהי אברהם. עכ"ד. [ושמעתי שיש ליתן בזה רמז הרומז, כי "לחיים" בגימטריא "המחילה"].

קונטרס עטרת מרדכי

עניני הגלגולים השייכים למגילת
אסתר, בשפה צחה השווה לכל נפש

ואלה המשפטים דא רזא דגלגולא
(עי' זהר ר"פ משפטים), גלגול"ל הוא
שחוזר בעולם, עד ארבעה לא ישיבנו
(כמ"ש בזהר תיקון סט דף קסט ע"א
שאין גלגול טפי מד' פעמים, ועי' מגדים
חדשים שבת קנב ע"ב), גול"ל אור מפני
חושך, בגלגולא דאיתא במגילת'א,
הלא המה מרדכי צדיקא ואסתר
מלכת'א, ולהבדיל המן רשיעא
וגונדא דיליה

פתיחה

אי שרי למדרש בציבור ענין הגלגול

בשו"ת מהרלב"ח (סי' ח) דן אם שרי לדרוש בסוד הגלגול בפרקא. ע"ש. והגאון ר' דוד שפרבר זצ"ל בספרו מכתם לדוד על אבות (פ"ב משנה ו) הביא דבריו וכתב, ואפשר דלפמש"כ הגאון הקדוש מהרצ"א בספר מעין גנים דהשתא בעקבתא דמשיחא הזמן הוא לעסוק בחכמת הזוה"ק ואינו קשור עוד בתנאים המבוארים בקדמונים (ע"י ש"ך יו"ד סי' רמו) ואדרבה הגאולה תלויבה בזה. ע"ש. ממילא יש לומר דגם סוד הגלגול שרי למידרש בפקרא מכל שכן שעל פי אמונת הגלגול יתורצו כמה קושיות עצומות לאלוקינו, כנודע שכמה מחכמי אומות הישרים בדעתם כבר הודו ליסוד אמונה זו וכו'. עכ"ד.

טעם ומטרת הגלגול

והנה ענין הגלגול הוא מחסדיו ית"ש לעמו ישראל, וכמש"כ הגאון החסיד המקובל האלקי ר' אליהו די וידאש צוק"ל בספרו תוצאות חיים אות ר"ב (עמוד שצב בדפו"ח) וז"ל, או ירמוז לסוד הגלגול, כי חשב השי"ת מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, והרי זו גבורה וכבישת כעסו בהשיבו הנשמה אל העולם הזה לתקן את אשר עותה, עם שזה הדבר קשה בעיניו עד מאד, אמנם לפי שאם פגם אדם באבר אחד כ"כ, עד אשר יכנס האבר ההוא מכל וכל וישאר בגיהנם, יתבטל כל האבר ההוא מכל וכל, וישאר בעל מום בגן עדן, ע"כ ברחמיו סיבב הדבר שיחזור לעולם, ואז אפשר שיהיה בעל מום כפי האבר שבו פגם בתחילה, וע"י אותו המום יעשה תשובה. עכ"ל התוצ"ח. הרי לנו דזה חסד גדול לאדם שתחזור נפשו בגלגול, כדי שלא יהיה בעל מום באבריו.

ושמעתי מהרה"ג הדיין המצויין ר' אברהם עטיה שליט"א, דגלגול הוא בגימטריא חסד, כיון דחסד הוא לאדם לבא בגלגול וכנ"ל. ועתה מצאתי בספר שערי זהר להגאון מפענח צפונות ר' ראובן מרגליות זצ"ל עמ"ס ב"מ (דף קז ע"ב) שהביא גימטריא זו בשם ספר חמדת ימים לר"ש שביזי (פרשת

ואתחנן). וע"ע להגאון הנ"ל בשערי זהר שם מה שהאריך טובא בענינא דגלגולא. ועכשיו ראיתי שגם בספר הדר יעקב ח"א (סימן ט"ל) כתב כן. וע"ש.

ובזה ביאר הגה"ק ר' עמנואל חי ריקי זצוק"ל הי"ד בספרו חושב מחשבות מאי דכתיב (בתיילים יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש, דכיון שהקב"ה רוצה שאדם יקיים כל התורה כולה בשלימות, לכן משיבת נפש, צריך האדם לבא בגלגול ולהשיב נפשו להאי עלמא עוד הפעם, כדי להשלים מה שחיסר ממנה, וכמו שהובא כ"ז בשמו בספר טעמי המנהגים (עמוד תלא).

ע"ד הרש"ש הנודעים בענין זה

והנה נודע כי מדרשא מש"כ הרש"ש בחדושו ל"ב"מ (קז סע"א) על דברי הגמ' שם שדרשה על הפס' ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך, שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם, מה ביאתך לעולם בלא חטא אף יציאתך מן העולם בלא חטא, וכתב הרש"ש, מכאן סתירה "קצת" לבעלי דעת הגלגול. ע"כ. ומוריני ורבינו הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו הדר יעקב עה"ת (ח"א סימן ט"ל) הביא דברי הרש"ש הנ"ל, והוסיף שבספר דברי יואל על התורה להאדמו"ר מסטאמר זצוק"ל (פרשת במדבר) כתב ליישב הערת הרש"ש, דהנה הברכות הכתובות בפרשה הזאת (כי תבא), מיועדות להתקיים בישראל אם יהיו משמרים תורה ומצוות בשלימות, וידוע מש"כ הרמב"ן ז"ל (פרשת בחוקות) כי ישראל לא יבינו כל הברכות בשלימותן לא הרבים ולא היחידים, שמעולם לא היו בבחינת השלימות שיתקיימו בהן הברכות בשלימותן. עיי"ש. וכיון שכן אף יעוד זה דברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך (האמור בפרשת כי תבא), קאי על אתו זמן שישראל יהיו בשלימות הראוי, ואז שפיר ניתן לדרוש בהם כשם שביאתך לעולם בלא חטא, שהרי אז ודאי שתהיה ביאתך לעולם בלא חטא, דלא יהיה נוהג בהם ענין הגלגול כלל עכ"ל הדברי יואל.

והרב שליט"א כתב ליישב הערת הרש"ש בשני אופנים. האופן הראשון דכונת הגמ' על ביאתו הראשונה של האדם לעוה"ז, ואכן כשהנשמה באה בפעם הראשונה לזה העולם, היא באה בלא חטא. והופן השני דבאמת יש לומר שחז"ל דיברו הן על ביאתו הראשונה של האדם לעוה"ז, ואפילו על חזרתו בגלגול בפעמים הבאות, אבל אין כוונתם בלא חטא בלא "סיבת" חטא, אלא כוונתם שהנשמה באה טהורה ונקיה מכל חלאה זוהמא וטומאה,

אף שביאתה כעת בגלגול שני מסיבת חטא שעשה בעבר בגלגול הקודם שלו, מ"מ בביאתה לעוה"ז היא נקיה צחה וטהורה, בלי שום סרך חטא ונדנוד עוון כל שהוא, והיינו דאמרי ביאתך בלא חטא. ועיי"ש עוד מה שהביא הרב שליט"א מדברי השם משמואל. ועתה מצאתי שכדבריו של הרב שליט"א באופן השני, כתב ליישב גם בשו"ת דברי שלמה שניידר ח"ג (סימן תכד), ושם בהוספה הביא שכ"כ ליישב בספר נחלת צבי (פרשת כי תבא). ועיי"ש בדברי שלמה מש"כ דברים נפלאים כדרכו.

שתי פרפראות לחכמה בענין הגלגול

ולסיום אחתום בשתי דברים נפלאים שראיתי עתה כשעסקתי בעניני גלגול, הראשון הוא מה שראיתי בספר כרם שלמה עה"ת להאדמו"ר מבאבוב זצוק"ל (עמוד קי) שכתב לפרש בשם האר"י דברי הגמ' בסנהדרין (צו ע"א) דאיתא התם, ששת אלפים שנה הוי עלמא שני אלפים תוהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח, ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו. וביאר האר"י דברי הגמ' הללו עפ"י הגמ' בע"ז דף ה' ובכמה דוכתי, דאמר רבי יוסי אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף, דהיינו שאם הן הנשמות טובות ומתקנות, ולא היו צריכות לבא בגלגול, א"כ במהרה היה בן דוד בא, אמנם כיון שעושים עבירות וצריכות לחזור בגלגול, א"כ יוצאות אותן הנשמות שכבר יצאו מקודם, ועי"ז מתעכב ענין זה דיכלו הנשמות שבגוף, וזה כוונת הגמ' ובעונותינו יצאו מה שיצאו, פירוש שיוצאות הנשמות, מה שיצאו כבר דהיינו הגלגולים, ועי"ז מתעכב ביאת משיחנו ח"ו. עכ"ד הכרם שלמה. ועתה מצאתי בספר טעמי המנהגים (עמ' תל בהגה) שכתב כן בשם ספר בית שמואל אחרון (פרשת כי תשא), וגם שם הובא דבר זה בשם האריז"ל.

והדבר השני הריני כותב לכבודו של מר זקני המנוח הדגול משכים ומעריב לבתי כנסיות ובתי מדרשות משרידי דור דעה ר' רבי אלעזר סעדיאן זצוק"ל, שיהיו שפתותיו דובבות בקבר, כי תמיד היה מזהיר שלא להשחית מאכלים, כיון שיש בהם נפשות מגולגלות שרוצות להיתקן, וסיעתא לדבריו מצאתי מדברי הגאון ר' שמואל אהרן ראבין אבד"ק קארשטיין בפירושו על הגדה של פסח הנקרא לחמא עניא והלילא דפסחא, אשר שם בדף יג כתב וז"ל, וראיתי בשם חכם אחד שפירש הפסוק רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהילים קז ה), דהכוונה במה שראינו שהשי"ת ברא ושם בחק הטבע

ענין הרעבון והצמאון, הוא משם נפשות המגולגלים אשר הם באותו המאכל והמשתה, ולזאת ברא השי"ת ענין האכילה, כדי להוציא משם נפש המגולגל ע"י אכילה בקדושה, וזה פירוש הפס' רעבים גם צמאים, הוא משום שנפשם בהם תתעטף. ודפח"ח. ויה"ר שנזכה בקרוב שיכלו נשמות שבגוף, ויבא משיח צדקינו במהרה דידן אכ"ר.

ענין ראשון

בענין מרדכי הצדיק גלגול יעקב אבינו ע"ה, והמן גלגול עשו הרשע

כתב בספר הגלגולים המיוחס למהר"מ פאפירש ז"ל פרק ס"ג וזה לשונו, מרדכי שלא רצה להשתחוות להמן והיה סיבה שהכניס את ישראל בסכנה גדולה הכונה שמרדכי היה גלגול יעקב והמן היה גלגול עשו ועל מה שהשתחוה יעקב לעשו וקרא אותו אדוני עשו לכן עתה קנה אותו לעבד וגם לא רצה להשתחוות לפניו כדי שיתקן קלקול הראשון עכ"ל.

וכשאמרנו הקדמה זו לפני חברים מקשיבים הקשו ע"ז מדברי הזוה"ק בפרשת וישלח דף קעא ע"ב דשם האריך להקשות איך יתכן דיעקב בחיר שבאבות ישתחוה לעשו הרשע ומכח קושיא זו מסיק שם בספר הזוהר הקדוש דיעקב השתחוה לשכינה דהוה אזלא קמיה וא"כ כיון דיעקב השתחוה לשכינה אמאי היה צריך תיקון.

ומצאתי בחפשה לרבינו הגדול מרן החיד"א בספרו מדבר קדמות מערכת מ' אות כ"ה שגם הביא הקדמה זו דמרדכי גלגול יעקב והמן גלגול עשו והקשה מדברי הזוה"ק הנ"ל ותירץ עפ"י דברו מהר"א גלנטי דהשבטים לא ידעו שהשכינה עברה לפניהם וסברו דיעקב אע"ה השתחוה לעשו ח"ו ולכן גם הם השתחוו לעשו ויען שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה לכן נחשב ליעקב כאילו השתחוה לעשו והוסיף עוד רבינו החיד"א דרז"ל אמרו שתמנע ציותה לעמלק שינקום נקמתה שלא רצה יעקב לישא אותה ולכן עמלק נלחם בישראל ואפשר דגם המן הרשע עודנו מחזיק לנקום נקמת תמנע וכן המן ג"י לוטן שהוא אחי תמנע, ויען יעקב אע"ה לא נשא אותה לשם שמים כדי שתהיה מטתו שלימה [עיין לעיל במדבר קדמות מערכת ג' אות א'] לכן יעקב אע"ה הגינה זכותו להנצל מהמן על ידי מרדכי שהוא גלגול יעקב אע"ה. וכתב הרחיד"א שבספרו כסא דוד דרוש ב' האריך עוד בזה. ע"ש.

ועתה מצאתי בספר עיר מבצר על מגילת אסתר (דף ט ע"ב) שהביא גם הקדמה זו דמרדכי גלגול יעקב והמן גלגול עשו וכתב להקשות ע"ז בזה"ל לכאורה יפלא שהרי מבואר מבקובלים שאין האומות באים בגלגול כמ"ש השל"ה במסכת פסחים (דף קס"א) שהסכימו רוב המקובלים שאין סוד הגלגול נוהג רק בישראל ולא באומות וכ"כ בסה"ק קהלת יעקב בערך גט אות ג' וא"כ איך אפ"ל שהמן היה גלגול עשו, אמנם יש לתרץ כמש"כ השל"ה והקה"י הנ"ל שם. שלפעמים עפ"י גזירת השי"ת כענין הוראת שעה מטעם הידוע לו יתברך ימצא ענין הגלגול אף באומות כענין לבן שנתגלגל בבלעם עכ"ל, א"כ גם כאן כיון שהוצרך יעקב אע"ה לבוא בגלגול לתקן החטא שהשתחוו לעשו ממילא הוכרח גם עשו לבא בגלגול לטובת יעקב עכ"ד העיר מבצר.

ודע ידידי הקורא דעם הקדמה יקרה זו דמרדכי גלגול יעקב והמן גלגול עשו יאירו באור יקרות הרבה ענינים בק"ל מגילתא ובמנהגי הפורים וזה החלי בעזרת צורי וגואלי.

איתא במדרש אסתר רבה פרשה ז' אות י' על הפסוק (אסתר ג, ו) ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבסו בזוי בן בזוי להלן כתוב ויבזה עשו את הבכורה וכאן כתוב ויבז בעיניו. ובתרגום ראשון שם. על פסוק זה דויבז בעיניו כתב אחיו חויאו ליה דמרדכי אתי מן יעקב דשקל מן עשו אבא דאבוי דהמן ית בכורתא וית ברכתא עיי"ש.

ובספר ילקוט סופר שמות (דף קכח ע"ב) ביאר כי חפץ המן לנקום נקמת עשו על בכורתו אשר אבד אבל באמת הבכורה היה נבזה בעיניו זקנו עשו כשפירוש האור החיים הק' ויבז עשו התורה מעודה עליו שביזה הבכורה בדעתו וע"כ דייקה התורה הקדושה ויבז עשו דהיה די לומר ויבז סתם שהרי על עשו מדבר קרא שם אלא לרמוז דגם בלא טעם דלאנסו גמר ומקנה כי בעיניו בזויה היתה הבכורה ומכרו בדבר מה הגם שלא היה צריך להשיב נפשו ע"ש וזאת תורת המסורה ויבז עשו את הבכורה התורה מעידה שעשו מדעת עצמו ביזה את הבכורה ואעפ"כ ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי ובזוי בן בזוי הוא שמקנא קנאת דבר הנבזה בעיני בעליו. עכ"ד הילקוט סופר.

ולפי דברינו הנ"ל א"צ להגיע דהמן קינא קנאת זקנו עשו אלא קינא קנאת עצמו דהוא הוא עשו הרשע בגלגול זה ולכן ויבזה בעיניו לשלוח יד

במרדכי שהרי גם אחר מכירתו צעק את בכורתו לקח ועתה לקח ברכתו ושוב ראיתי שכעין דברי כתב בספר שמו אברהם לכמוהר"ר אברהם פלאגי בח"ב דרוש ב' לפורים (דף כג ע"א) עיי"ש.

ב. והנה בספר יערות דבש ח"ב דרוש (דף קכ"ו ע"ב בדפוי) כתב וז"ל והנה האריז"ל דרש בהספרו על הרמ"ק כי יהיה באיש חטא משפט מות פירוש כי יחסר טעם משפט מות כי לא פעל רע ולמה ימות ותלית אותו על עץ מחמת עץ הדעת שגזר מיתה בשביל כך מת, וכן במרדכי הצדיק שהיה כמשה בדורו לא נמצא בו חטא להמיתו ויעצו לו יועציו לתלותו בחטא עץ הדעת והיה שרשו [של חטא עץ הדעת] להשיג חמישים שערי בינה כמש"ל [א"ה עיי"ש מה שביאר הרב דשורש חטא עץ הדעת היה להשגת נ' שערי בינה] וזה יעשו עץ גבוה חמישים אמה לתלות עליו ובזה ימצאו מקום לעורר דין על מרדכי ולגרום לו מיתה ולכן רמזו חז"ל המן מן התורה מנין הכתוב המן העץ ז"א והיינו כמו שנתבאר דהתכוין לתלות מרדכי על העץ והוא גבוה חמישים אמה עכ"ל היערת דבש.

ולפי ההקדמה הנ"ל דמרדכי הוא בחינת יעקב אתי שפיר מדוע לא הצליח המן לגבור על מרדכי שהרי יעקב לא היה בחטא אדה"ר וכמו שכתב ג"ע החיד"א בספרו מדבר קדמות מערכת י' אות ד' וז"ל וכתב הרב פנים מאירות בספרו הבהיר כתנות אור על התורה פרשת שמיני דיעקב בחינת אות וי"ו והיא אות אמת תתן אמת ליעקב ואות וי"ו היא סימנא דחיי וכתב שם משם המקובלים דנשמת יעקב אע"ה היתה בקנה של אדה"ר שלא נהנה מעץ הדעת עכ"ד. וכן לקמן במערכת הק' אות כ"א חזר על דבריו וכתב ונשמת יעקב אבינו ע"ה כתוב בכתנות אור משם המקובלים שהיה בקנה של אדה"ר ומשו"ה יעקב אבינו לא מת כי בחינת ו' אות אמת סימנא דחיי עכ"ד. ולכן וגבר ישראל דלא יכל המן הרשע לקטרג על יעקב אע"ה מכח חטא עץ הדעת,

ועוד בה דיעקב אבינו ע"ה תיקן חטאת עץ הדעת וכמו שמצאתי בספר הקדוש אספקלריא המאירה על הזוה"ק (דף י"ח ע"ג, דפוס פיורדא) וז"ל והנה איתא בזוה"ק כל הקללות שנתקלל אדה"ר את כולם היפך יעקב לברכות והוא תיקן חטא אדה"ר כי שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם וחושב שם איך היפך עיי"ש ושם האריך הרב אפקלריא המאירה לבאר בדרך זו את ענין הברכות של יצחק ליעקב עיי"ש בארוכה, וכזאת ממש מצאתי גם בספר מגלה

עמוקות להרנ"ש בעל מגלה עמוקות רנ"ב אופנים בספרו עה"ת פרשת תולדות (דף כ"ח ע"ב בדפוס לעמבערג) בד"ה מאי שביאר שם בארוכה דיעקב הוא תיקונו של אדה"ר.

ועתה ראיתי בספר אור הנר לרבי מאיר פאפירש דכתב בערך יעקב דיעקב אבינו גלגול אדם וציין שם לשעה"ג הקדמה כ"ט ול"ו וספר הגלגולים פרק ל"ב ול"ד ואתה תחזה מה שכתבו בזה, וא"כ זכותו דיעקב בתרי האחד שלא היה בחטא אדה"ר והשני דתיקן חטא אדה"ר ולכן אין המן יכול לו וע"ע בענין זה דקטרוג גזירת המן היה ע"י חטא עץ הדעת במש"כ בספר עיר מבצר על מגילת אסתר (דף ל"ז ע"א).

ג. ומצאתי במדרש פנים אחרי נוסחא ב' עה"פ באסתר (ד', א') ומרדכי ידע את כל אשר נעשה ויקרע את בגדיו וכו' וז"ל המדרש שם דבר אחד זה אחד מאותם שקרעו בגדיהם בחנם הראשון שבהם הוא יעקב שנאמר ויקרע יעקב שמלתיו אמר לו הקב"ה על חנם קרעת בגדיך שאינו מת ולמחר אתה אוכל ואתה עמו שנאמר ויוסף ישית ידו על עיניך. ועוד איתא במדרש שם בהמשך דהיה מרדכי צוות ואומר יצחק אבי מה עשית לו. הצוחה שצוח עשו לפניך שמעת קולו וברכת אותו והרי אנו מכורים להריגת חרב לכך נאמר ויזעק זעקה גדולה ומרה. ופירש בספר מנות הלוי שם זעקתו של מרדכי היתה כנגד צעקתו של עשו שנאמר בה ויצעק צעקה גדולה ומרה והיתה כונתו של מרדכי שאם נתברך עשו על צעקה אחת שלא היתה רק על מניעת הטוב ק"ו שראוי לשמוע בצעקת עם רב שנתונים להרג. ולפי הקדמתינו הנ"ל דברי המדרש מפליאים דהרי מרדכי הוא גלגול יעקב וגם בגלגול ראשון קרע את בגדיו וכן הכא בגזירת המן קרע את בגדיו. ומדויק גם מה שהיה מרדכי צוות יצחק אבי דייקא כיון שהוא הוא יעקב ודו"ק כי נפלא הוא.

ד. עוד יובן בזה מה שאיתא בפס' במגילה (אסתר ד, א') ויקרא מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר וגו'. ומצאתי בספר עיר מבצר על מגילת אסתר (דף מ"ד ע"ב) שכתב וז"ל וכתב בסה"ק ראשית חכמה שער התשובה פ"ג ומובא בשל"ה דף רי"ג בהגה"ה וז"ל עוד לתשובה צריך שק וכו' ואני שמעתי מהמקובלים כי ש"ק עולה ת' והענין שיש בקליפה ת' כתות שעליהם נאמר בעשו ארבע מאות איש עמו. ויש למעלה ת' עולמות של רחמים. ובלבישת שק זה זוכה להכפות ת' כתות דסט"א ולזכות לעוה"ב ל"ת עלמין דכסופין

שהם נקראים ת' שקל כסף עכ"ל השל"ה והוסיף בעיר מבצר שם שבספר פע"ח שער הפורים פ"ו כתב וז"ל ככ"ר כסף גימטריא ת' בסוד ת' איש של עשו וכו'. והקב"ה השיב הכסף נתון לך וכו' וי' בניו אלופי עשו יהיו על עץ גבוה נ' כמנין ל"ך עכ"ל.

ולפי"ז פירש העיר מבצר מה שבמגילת אסתר (פרק ט' פס' כ"ט) נאמר ותכתב אסתר וגו' והת' של ותכתוב גדולה, דהנה מרדכי ובנ"י ע"י השק ודאי כפו ת' כתות של הסט"א הנ"ל וזכו לת' עולמות הנ"ל וע"כ כתיב בתיבת ותכתב אות ת' גדולה רומז שכתבה אסתר לבנ"י שיקיימו את ימי הפורים ויהיה להם חלק באותך ת' עולמות שנחלו מרדכי ובנ"י ע"י שקם ותעניתם עכ"ד העיר מבצר. ולפי הנ"ל מובן מדוע מרדכי יצא דוקא בשק כיון שהמן הוא גלגול עשו ובחינתו ארבע מאות כוחות טומאה לכן כנגד זה יצא מרדכי שהוא יעקב בש"ק שהוא בגי' ארבעת מאות להכניע את עשו ודו"ק.

ושוב ראיתי שהרגיש בכל זה מדעתו מוריניו ורבינו הגרי"ח סופר שליט"א בספרו טוב להודות ח"ג סימן י"ט עיי"ש בכל דבריו ורמיזותיו הנפלאים.

ועתה זכיתי להגיע לידי מתנתה דתורה ספר טל אורות מאת הגאון הגדול המופלא מחכמי עיה"ק טבריא ר' דוד ברדא שליט"א ושם בעמ' רי"ג כתב וז"ל וראיתי להגאון ריש גלותא דבבל רבינו יוסף חיים זיע"א בספרו קרן ישועה (אסתר ט', כ"ב) שכתב כי המן הרשע נתגבר בדעתו בארבע מאות כוחות טומאה שיש לעשו זקינו בסוד והנה עשו בא וארבע מאות איש עמו ובכח נז"ן של נחש וכל זה נהפך עליו. כי המות נעשה לו ע"י אליהו הנביא זכור לטוב שהוא מספר ארבע מאות ונתלה על עץ נ' אמה מספר נ' דנחש, והנה צירוף אותיות מות עם אות ת' ואות נ' נעשה מזה מתנות ולכן נותנים מתנות לאביונים כנגד הנס הזה של ישראל עכ"ל הרי"ח הטוב זצוק"ל.

והוסיף על דבריו הגר"ד ברדא שליט"א כי תיבת "מתנות" עולה בגימטריא התגלות אליהו, גם תיבת לאביונים עולה בגימטריא כך אליהו הנביא, לרמז כי המות להמן הרשע ומצוה זו של מתנות לאביונים בא ע"י אליהו הנביא זל"ט. גם מתנות לאביונים גימטריא "כי ישראל עושה חיל אהבה ואחזה" בדיוק עכ"ד הגר"ד ברדא שליט"א ולפי דברינו הנ"ל הדברים מפלאים וא"צ להאריך.

ה. הנה בספרי ברית ותורה (כת"י השי"ת יזכנו להוציאו לאורה במהרה אכ"ר) פרשת תולדות עה"ד ויצא הראשון אדמוני כולו כאדרת שער ויקראו שמו עשו הבאתי דברי המדרש שהובא בדעת זקנים מבעלי התוס' וז"ל רשב"י אומר כאן שראהו אביו (את עשו) שהוא אדום לא רצה למולו עד שיבלע בו דמו כההיא דר"נ בשבת (דף קל"ד) כיון שהמתין ב' וג' שנים וראה שלא נבלע אמר כך הוא ברייתו לכיון שלא מלו אותו לשמונה ימים אמתין עד שיהיה בן י"ג שנים כישמעאל כיון שהגיע לי"ג שנים מוחה במילה ולא רצה הדא הוא דכתיב (ביחזקאל לה, ה) אם לא דם שנאת ודם ירדפך עכ"ל המדרש. (ובחיבורי שם הארכתי מדוע המתין יצחק מלמולו עד גיל י"ג).

והנה אחר הקדמה זו דהמן הוא גלגול עשו יובן הא דגזר המן על המילה כדאיתא בגמ' במגילה דף טז ע"ב ששון זו מילה וכך הוא אומר שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב ופירש"י שם זו מילה ועל כל אלה גזר. ועיי"ש במהרש"א מש"כ בזה, ובספר עיני יצחק (דף ח"ן ע"ג מדפי הספר). ובחיבורי ברית ותורה (כת"י, פרשת חיי שרה) הבאתי דברי הגחיד"א בספרו דברים אחדים דרוש כ"ח לשבת זכור שהמן סרכיה דזקנו עמלק הרשע נקט דאיתא במדרש דעמלק היה חותך ערלתן של ישראל וזורק כלפי מעלה ואומר טול מה שבחרת. ועיי"ש עוד להגחיד"א מה שביאר בזה, ובספרי שם הארכתי וכן מצאתי עתה בספר דרושים ואגדות חת"ס מכ"י עמ' קצ"ב שכתב בדברי הגחיד"א עיי"ש לבאר שהמילה היא בסוד שבעים ולכן כיון שהמן הרשע גזר על המילה בסוד שבעים נגזר עליו דלתכלית שבעים נתלה על חמישים (כדאיתא בבמדבר רבה פרשה יד אות י"ב) וכל זה כמו שביארנו מחמת שכבר בגלגולו הקודם ביזה ומאס במצות המילה.

ויש להוסיף עוד אמאי המן גזר על המילה עפ"י מה שמצאתי להרב חת"ס בספרו תורת משה פרשת תצוה (דף עט ע"ג בדפו"י) וכתב שם עה"פ והגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי, ודקדק המנות הלוי כתובות אשר הוא יהודי מיותר הוא לכאורה דמאי נפק"מ להם לראות היעמדו דבריו על אשר הוא יהודי. ואי קאי שרצה המן לברר אם מרדכי יהודי הוא אז יגדל התימה דהא המן היה עבדו של מרדכי והכיר מאז שהוא יהודי, ויש ליישב דהנה איתא במדרש איכה רבה על הפסוק ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה שכ"כ היו ישראל בזויים בעיני הגויים שפעם אחת הריבו שני גויות ואמרה אחת לחברתה פניך נראות כפני יהודיה. וכאשר

נתפייסה עמה אמר לה על הכל אני מוחלת לך לבד מהבזיון הגדול שקראת לי יהודיה.

והנה אמרו חז"ל (במגילה טו ע"ב) כי המן היה נמכר לעבד למרדכי בעד פת לחם ויעוין במנות הלוי כל המעה וגם נוסח שטר המכירה, ולפי"ז היה המן עבד כנעני מהול שחייב במצוות כאשה וא"כ גם המן יהודי נקרא כי שם יהודי הוא שם כללי כדאיתא במגילה דף י"ד ע"א וזהו ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי פירוש האם יש לדברי מרדכי קיום והעמדה כי הגיד להם אשר הוא יהודי שהמן יהודי הוא. והוא קאי על המן, וזה וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו אלא אדרבה בכל פעם הראה לו תחת הכריעה שטר מכירה שהוא עבדו ולכן וימלא המן חמה עכ"ד הנפלאים של מרן החת"ס זצ"ל. וכיסודו של החת"ס שהמן נימול והיה חייב במצוות כאשה כתב ג"כ בספר יערות דבש (בדפ"ח עמ' תל"ח).

ולפי"ז אפשר להסביר עוד מדוע המן גזר על מצות המילה דזו היתה נקמתו במרדכי היהודי אשר מל אותו וגם פירסם לכולם אשר הוא יהודי והרי המן מואס במצות מילה הוא כמשנ"ת לעיל ולכן גזר על מצות מילה. וע"ע בספר בית פנחס עמ"ס מגילה (דף טז ע"ב), ולנכדו בספר שרגא המאיר עה"ת (עמוד שסח), מש"כ בענין זה אמאי התנגד המן למצות המילה. [אמנם דע כי מצאתי בספר שפתי צדיק פילץ בחידושו על פורים שכתב שהמן לא נימול כיון שהוא משורש עשו וכרגע אין הספר מצוי אצלי ואתה תחזה].

ו. עוד השוואה מצאתי בין יעקב למרדכי דהנה בספר מדרש תלפיות ענף אחשוורוש (דף קמ"א בדפ"ח) דביא דברי הילקוט דהמן חשיב בדעתו שבזמן ק"ש יתלה את מרדכי וביאר הרב שם דיובן זה עפ"י מש"כ בעל מגלה עמוקות דכשראה יעקב לעשו התחיל לקרוא ק"ש [אמר הצעיר יוסף חיים הנני להעתיק בזה מה שמצאתי בספר ילקוט חדש מערכת יעקב ודור שבימיו אות רמ"ב וז"ל, יעקב כשבא לקראת עשו היה קורא את שמע וכמו שאמר מתחילה כה תאמרן לאדוני לעשו רמז על רמ"ה אותיות שיש בפסוק שמע ישראל והשתחוה ז' פעמים עד גשתו עד אחיו וכו' כ"כ בספר מגלה עמוקות אופן קצ"ב] ובחיבור הדרושים פרשתי הטעם משום דכתיב ודברו השוטרים וכו' שמע ישראל ודרשו חז"ל (בסוטה דף מ"ב ע"א) אפילו לא יש בידכם אלא ק"ש אתם ניצולים מיד אויביכם. ולכן כראות יעקב לעשו בא להלחם עמו קרא ק"ש לרמוז רבש"ע אע"פ שקטנתי מכל החסדים, ואין בי זכות כי אם ענין ק"ש בלבד ראוי אני שתצילני מיד עשו כמש"כ בתורתך.

ולכן המן בקש לתלות את מרדכי בשעת ק"ש כדי שלא ינצל בזכות ק"ש
עכ"ד המדרש תלפיות. וע"ע בספרו עיני העדה (דף קמח ע"א) מש"כ בזה.

ומצאתי להגאון כמוהר"ר אברהם פלאגי בפירושו וישכם אברהם על
התהילים (עמ' ע"ד בדפו"ח) שכתב וז"ל ולעומת זה מצינו בהמן
שיכוון לתלות את מרדכי בזמן ק"ש של שחרית וזכות ה"ש הגין למרדכי (ושם
כתבתי בהגהותיו לתהילים עיין ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרנ"ח וביקרא רבה פרשה כ"ח) כי
הוא תלאו עכ"ל הגר"א פלאגי זצוק"ל. וע"ע בענין זה שמרדכי קרא ק"ש
בזמן שבא המן אליו בספר אורה זו תורה (עמ' ס"ג) מש"כ בזה בשם האדמו"ר
מגור. עכ"פ נמצינו למדים שמרדכי הוא יעקב תמיד כשיצא לקראת אויביו
קרא ק"ש.

[ואגב דע דהתבוננתי וראיתי דיעקב הוא תמיד בסוד ק"ש דכשנפגש עם עשו
קרא ק"ש כנ"ל ולהבדיל כשנפגש עם יוסף קרא ק"ש, ומצאתי
בתנחומא פרשת ויחי סימן ח' שכתוב בזה"ל ומאותה שעה זכו ישראל להיות
קורין שמע כיצד כשהיה יעקב מסתלק מן העולם הרהר בלבו ואמר אברהם
אבי הוליד יצחק וישמעאל, יצחק אבי הוליד אותי ועשו, שמא אני יש במטתו
פסולת. כיון ששמעו כך אמרו כולן בפה אחד שמע ישראל ה' אלוקינו ה'
אחד, הה"ד ושמעו אל ישראל אביכם עכ"ל המדרש. הרי לנו שישראל זכו
לק"ש ע"י יעקב. ועוד מצאתי בשו"ת איתן אריה סימן קכ"ג שהאריך לבאר
בדברים נפלאים מדוע יעקב אבינו קרא ק"ש כשנפגש עם בנו יוסף עיי"ש
בארוכה]

ז. עוד השוואה מצאתי בין יעקב למרדכי והוא דהגאון כמוהר"ר אברהם
פלאגי זצוק"ל בספרו וישכם אברהם על התהילים (עמ' שי"ג בנדמ"ח) כתב
דיעקב כשיצא לקראת עשו למלחמה יצא עם תפילין כדרז"ל עכ"ל הגר"א
פלאגי. ולע"ע לא מצאתי במדרשים שלפנינו ד"ז אמנם מצאתי בספר מצת
שימורים להגאון המקובל האלקי ר' נתן שפירא זצוק"ל בשער התפילין (עמ'
קצ"ג בנדמ"ח) וז"ל. וז"ש בתנכ"א עה"פ ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו
מלמד שרצה להרגו ולא היה בו כח מפני שיעקב אבינו היה מזויין בתפילין
בראשו ובזרועו ובציצית בבגדו הה"ד וירא כי לא יכול לו ויגע בכף וכו'
עכ"ל [וכבר העיר המגיה שם שלא נמצא ד"ז בתנכ"א שלפנינו] וכתב עוד המצ"ש
שנראה להביא ראיה לדבריו ממ"ש בזה"ק פרשת וישלח דף קס"ו ע"א וירא
כי לא יכול לו אסתכל לימינא וחמא לאברהם אסתכל לשמאלא וחמא ליצחק

אסתכל בגופא וחמא דאכליל מסטרא דא ומסטרא דא. כדין ויגע בכף יריכו עכ"ל הזהור. ואל תקשה איך הניח יעקב תפילין בלילה, דנוכל לומר שהיה סובר כר"א בפרק הקומץ (מנחות ל"ו ע"ב) ואם לשומרן מותר להניח תפילין בלילה, מפני שאותיות השם שבתפילין הוא שומר כנז', וזה סוד ותקע כף ירך יעקב רוצה לומר בזכות ותקע כף ירך יעקב עם האותיות גימטריא תפילין, תקע כף הירך בלבד ולא למעלה מהירכים בגוף עכ"ד הנפלאים שלה רב מצת שמורים.

והנה המן הרשע גזר שלא יקיימו ישראל מצות תפילין כדאיתא בגמ' במגילה דף ט"ז ע"ב ועי"ש בפ"י ד"ה זו מילה ובמהרש"א שם. ואפשר להסביר מדוע גזר המן על מצות תפילין עפ"י מה שמצאתי להאדמו"ר ממונקאטש בספרו שער יששכר (מאמרי חדש אדר מאמר פרשת זכור אות ב') שהאריך שם בדברים נפלאים שע"י מצוות תפילין נמחה שמו של עמלק ובזה הסביר הרב שם מ"ש הפוסקים להיות לבוש בתפילין בעת קריאת המגילה והביא שמועה על הגאון הדברי חיים מצאנז שבעת קריאת המגילה היה מניח ב' זוגות תפילין דרש"י ודר"ת אם כי שבעת התפילה היה מניח רק תפילין דרש"י. ולכן יש להניח בעת קריאת המגילה שהוא מחיית עמלק לבטל כחו ע"י הש' דבתפילין. עכ"ד הרב שער יששכר. ולפי"ז המן שהוא נין עמלק מזוליה חזי כח מצות תפילין ולכן רצה לבטלה.

אמנם מרדכי היהודי היה יוצא בפרהסיא עם התפילין וכמו שהביא כן הרחיד"א בספרו אהבת דוד דרוש ה' לשבת זכור בשם הגר"י אייבשיץ (עמ' ל"ט) וז"ל שם וזה מעלת מרדכי שהיה בציצית ותפילין שהם אות שאנו עבדים לה' בפרסום וברחוב העיר ובשער המלך תמיד מעוטף בציצית ומוכתר בתפילין, וז"ש מוכתר בנימוסו שהוא אות עבדות לה' בציצית ותפילין כמ"ש גבי עבד בזמן שעה לו נימוסו והיה מרדכי מחשיב אות העבדות לה' כמו כתר וזהו מוכתר בנימוסו עכ"ד הגחיד"א שם.

ולפי הנ"ל אפשר להסביר דמרדכי יצא בתפילין כדי לבטל כחו של המן כנ"ל ועוד יש להוסיף בזה מה דאיתא בתרגום ראשון למגילת אסתר (ח, ט"ו) על הפסוק ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה וגו', וז"ל התרגום שם "ברשיה דמרדכי כלילא רבא דדהבא מוקדנא ולעילא מן כלילא טוטפן דמקבעין בדהבא דידעין כל עממיא די הוא מרדכי יהודי למקימא קריא דכתיב ביה, ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא ד"ה

אתקרי עלך ע"ש, וע"ע למורינו ורבינו ר' יעקב חיים סופר בספרו כרם יעקב עמ' צ"ז מש"כ בדברי התרגום. הרי לנו שגם בשעת גדולת מרדכי לא מש ממצוות התפילין והרי לנו עוד השוואה בין יעקב למרדכי דנצחונם היה ע"י מצות תפילין.

וראיתי בספר קול תורה על מגילת אסתר להגאון ר' שבתאי ליפשיץ על הפסוק ויאמר ממוכן וגו' לא על המלך לבדו וגו' (אסתר א', ט"ז) שכתב וז"ל, הנה בספר בני יששכר הביא דקליפת עמלק נקרא זכוב והמן הרשע שהיה נצר זדון מקליפת עמלק היה לו ג"כ קליפה זו וע"כ ה'מן ב'ן ה'מדתא ה'אגגי. ראשית תיבות בגימטריא זכוב וע"כ שפיר דן דוקא ממוכן זה המן את ושתי דאמרו וז"ל כל מה שברא הקב"ה לא ברא דבר לבטלה ברא זכוב לצירעה זכוב הוא המן הוא ממוכן, צירעה היא ושתי ע"ש שפרה בה צרעת והבן עכ"ד בקול תודה שם. ולקמן בפסוק כי המן בן המדתא האגגי צורר כל היהודים וגו' (אסתר ט', כ"ד) הוסיף הרב וחדש לפי הקדמה זו דז"ש הפסוק וכראות המן את מרדכי לא קם ולא ז"ע ממנו, ז"ע ראשית תרבות זכוב עורב שמרדכי הצדיק לא חשש כלל להני ב' קליפות שהיה לו מאבותיו עמלק ועשו והבן עכ"ד שם.

ואני אבא אחר המלך ומלאתי את דבריו דלפי דברינו עליונים למעלה דמרדכי גלגול יעקב יובן היטב מדוע מרדכי לא חשש לקליפה זו דזכוב מצאתי בספר הקרניים להג"ר אהרן זצוק"ל (עמ' צ"ב בדפוס) שכתב דיעקב ביטל קליפה זו דזכוב בקבלת התורה ופירש שם מהר"ש מאוסטרופלי זצ"ל בפירושו דן ידן וז"ל הכוונה דיעקב ע"י שלמד תורה ביטל לקליפה זו הנקרא זכוב והסוד זכוב גימטריא י"ז תורה במספר קטן י"ז. טוב בגימטריא י"ז. ומקור האילן (היינו הויה) מספר קטן י"ז כל הני י"ז מבטלין זכוב עכ"ד מהרש"א זצוק"ל. והדברים מאירים מדוע מרדכי דהוא גלגול יעקב אינו צריך לחוש לקליפה זו והגיע לידי כעת ספר בית היין להגאון ר' יצחק ישראל זצוק"ל מרודוס ושם בדרוש א' לפרשת זכור דף ל"ח ע"ב עולה מדבריו דגם אסתר ביטלה קליפת זכוב עי"ש היטב. וע"ע בענין קליפות זכוב בספר נפש חיים פלאגי מערכת ז' אות א' מה שהאריך בזה.

ח. ומצאתי בספר דרושים ואגדות חת"ס מכת"י (בעמ' ר"צ) שכתב לבאר הא דאמר רבא חייב איניש לבסומי וכו' בכמה אופנים ובאחד האופנים כתב וז"ל. באופן אחר יש לפרש כך כי ידוע מס' מנות הלוי כי אותו שטר שנמכר

המן לעבד למרדכי היה קשור על יריכו של מרדכי. וכשהיה יושב בשער המלך היה פושט יריכו לפני המן, והטעם בזה דדוקא יריכו כי הלא נודע שהס"מ שרו של המן נאבק עם יעקב אבינו ע"ה ולא יכול לו ויגע בכף יריכו לכן בשעה שהמן מכר עצמו להיות עבד למרדכי קשר מרדכי השטר על יריכו להכניע הס"מ במקום שהכניע את אבינו יעקב ולתקן זה. ועתה יובן מ"ט תקנו פורים למשתה ושמחה דוקא, כי ידוע ע"כ לא יאכלו בני"א את גיד הנשה מרמז על מניעת אכילה בט"ב כי שס"ה גידין נגד שס"ה ימים וגיד הנשה כנגד ט"ו. ולכן נאסר אכילת אותו הגיד ואותו היום,

לכן בפורים שנהפוך הוא ונכנע הס"מ באותו מקום ממש נצטוינו לאכול ולשתות ההפך מלא יאכלו, ויש בזה רמז שכל מחלוקתם היה בשביל כף הירך ומרדכי נצח. לכן כשתכתוב ארור המן וברוך מרדכי זה תחת זה אות כנגד חבירו ישאר מתיבת מרדכי כ"י היתירים באותיות על ארור המן להורות כי הוא ניצח כ"י ראשי תיבות כף ירך, והיינו מה שבין ארור המן לברוך מרדכי כי מספרם שווה ואין אותיותיהם שוות והידוע זה ישתה בפורים על הכוונה הנ"ל כשם שבאבוד כף הירך מתענים כך בניצוחו אוכלים ושותים. אמנם אם נשתכר כ"כ שאינו יכול לחשוב זה יפסוק מלשתות כי מה ענין לשתייה זו עכ"ל החת"ס הנצרך לנו, ולפי ההקדמה הנ"ל הדברים כפתור ופרח דבגלגול הקודם היה כביכול יעקב המנוצח ובגלגול זה שבא במרדכי היה הוא המנצח בכף יריכו.

ולפי"ז יתבאר היטב מדוע שלח רבי יהודא הנשיא לרבי אושעיא אטמא דעגלא תילתא (כדאיתא במגילה ד' ע"א) ואטמא היינו ירך כדפיר"ח שם דרצה לרמז לו דבפורים ניתקן הירך בקדושה, [ולד"ז נתעוררתי ע"י ידידי החו"ב הרה"ג ר' שמואל יואל סופר שליט"א].

ט. והנה הקשר בין יעקב למרדכי מרמז כבר בתורתנו הקדושה וכמש"כ רבינו בעל הטורים בפרשת וישלח (בראשית לב, י"ב) על הפסוק ה'צילני נ"א מיד אחי מיד עשו וכו' וז"ל ראשי תיבות המן רמז להמן שיבא להכות אם על הבנים כדכתיב טף ונשים עכ"ל בעה"ט. וכן הובא רמז זה בספר פרי עין חיים שער חנוכה ופורים (דף צה ע"ב, דפוס קארעץ) עיי"ש.

ובהגהות שוהם יקר על בעה"ט שם להרה"ג היקר ר' יעקב קאפל רייניץ שליט"א הוסיף דבפירוש הרוקח עה"ת כתב ברמזי המן והכני אם

על בנים. ראה שמזרעו (של עשו) יצא המן שמבקש להרוג טף ונשים ונתפחד לכך וילך' שם' בלילה' סופי תיבות המן. אמר רבון העולם אני רואה בלילה ההוא נדדה שנת המלך, ובמסכת מגילה (ט"ז ע"א) אשכחיה דקא מחוי לרבנן הלכות קמיצה ובזכות זה ניצל לכך ויקח מן הבא בידו מנחה שבזכות זה ינצל, וכן אברהם ראה מעשה המן בין הגזרים האלה ראה גזירותיו של המן עכ"ד הרוקח.

והוסיף הרב יק"ר שליט"א שם בשם הגר"ד יונגרייז זצ"ל לבאר רמז בעה"ט עפ"י מש"כ להלן "ואתה אמרת היטב איטיב עמך" ולא מצאנו שאמר לו כך ועיין ברש"י, אלא דאיתא בזה"ק כי ימי הבריאה הם כנגד האבות ויום ג' כנגד יעקב אבינו שנכפל בו כי טוב, ובפרקי דרבי אליעזר פרק נ' איתא שמפלת המן היה ביום ג' וזה"ש הצילני נא וכלל בתפילתו גם מפלת המן ביום ג' כנגד יום ג' שהוכפל בו כי טוב שהוא כאמור רומז לו, עכ"ד הגר"ד יונגרייז זצוק"ל ושפתיים ישק.

ועתה מצאתי בספר מדרש אליהו לגה"ק ר' אליהו הכהן מאיזמיר בחידושו למגילת אסתר שם (דף רצ"ט בדפו"ח) שכתב וז"ל אי נמי יש לפרש עם מש"כ דורשי רשומות עה"פ הצילני נא מיד אחי מיד עשו ר"ת המן שיעקב אבינו ע"ה ראה ברוה"ק צרות המן והתפלל עליהם, ונראה לפרש בזה דלכן בפס' ויאמר המלך לאסתר גם ביום השני במשתה היין וכו' ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש ע"ד חצ"י עולה במספר קפ"ב כמספר יעקב שעולה ג"כ קפ"ב, וגם בלש תיבות אלו "בקשתך עד חצ"י תמצא אותיות יעקב. הכל לרמזו שבתפילת יעקב מקדם ומאז הציל לישראל מיד המן, וע"ע להרב מדרש אליהו שם (דף ש"ז) מש"כ לפרש עפ"י הקדמה זו דיעקב ראה בצרת המן והתפלל עליה. ועל פי ההקדמה הנ"ל דמרדכי גלגול יעקב והמן גלגול עשו יתבארו כל הדברים האמורים למעלה באופן נפלא ואין צורך להאריך.

י. והנה בספר ערך ש"י על השו"ע סימן תר"ע כתב לבאר הטעם מדוע נצטוונו להרבות בשתיית יין בפורים וז"ל שרש הנס דפורים היה על ידי יעקב שעשה סעודה ליצחק ויבא לו יין ועי"ז היה מפלת המן שהוא עשו כי יצחק רצה להצילו מתליה כשאמר לו שא נא תליך ולכן בפורים עושים סעודה ומשתה ומבסמין עד דלא ידע בין ברוך מרדכי שהוא יעקב לארור המן שהוא עשו, כמו שלא ידע יצחק אבינו ע"ה כשבירך ליעקב עכ"ד הערך שי.

ובשו"ת מקדשי השם ח"ב סימן מ"ב בהערות שם הביא גם כן כעין זה והוסיף שם את דברי המדרש בבראשית רבה (פרשה ס"ה אות י"ג) דאיתא התם עה"פ שא נא כליך, תליך זו מדי ויתלו את המן על העץ קשתך זו יון. עכ"ל המדרש חזינן דהצלת עמ"י מהמן הרשע היתה ע"י הברכות שקיבל יעקב מיצחק.

והוסיף הערך שי שם להסביר לפי"ז מדוע נהגו בפורים להתחפש דכיון ששורש נס פורים היה ע"י יעקב שעשה סעודה ליצחק על כן לובשים פרצופים בפורים כאשר עשה יעקב אז שנתחפש בבגדי עשו ובעורות גדיים עזים עכ"ל. וע"ע במש"כ הגה"ק ר' יצחק ווייס זצ"ל הי"ד בשו"ת שיח יצחק (סימן שפ) לבאר מנהג התחפושות, עכ"פ לפי דברינו הנ"ל דמרדכי גלגול יעקב דברי הערך שי מקבלים משנה תוקף דיש לעשות זכר לגלגולו הקודם של מרדכי ונפלא.

יא. ונסיים ברמז שראיתי בספר נפש חיים להגר"ח פלאג'י זצ"ל (מערכת פ' אות ב) בשם הרוקח שביאר על הפוסק בירמיה (ל, ז) עת צרה היא ליעקב וממנה יושע וכתב רבינו הרוקח ז"ל וממנה רוצה לומר ומהמן יושע ועיי"ש מה שהסביר הגר"ח פלאג'י לפי"ז. ולפי ההקדמה הנ"ל הדברים מדוקדקים להפליא שהרי מרדכי גלגול יעקב ולכן וממנה יושע ומהמן יושע. ושוב מצאתי שכ"כ לפרש הגאון חיד"א בספר דבש לפי (מערכת פ אות לט). עיי"ש.

ענין שני

בענין מרדכי בחינת יוסף הצדיק

כתב בספר ויוסף אברהם (הוא חיבור נפלא בכל מעלותיו של יוסף צדיקא, מהני תרי אחי רברבי כמוהר"ר ר' אברהם פאלאג'י זצוק"ל וכמוהר"ר יוסף פאלאג'י זצוק"ל, וכעת נדפס מחדש בתוספת מראי מקומות רבים, ע"י ידידנו בנש"ק ר' אברהם אליעזר סופר שליט"א, יה"ר שזכות הני תרי צדיקי יעמדו לו לזכות, שיתברך בכל מילי דמיטב ברוחניות ובגשמיות לעבודתו יתברך אמן), במערכת המ"ם (אות מב) וז"ל, מרדכי, כל מה שאירע ליוסף אירע למרדכי, רבי יודן בשם רבי בנימין, בניה של רחל ניסן שוה וגדלותן שוה, ניסן שוה ויהי כדברה אל יוסף יום יום (בראשית לט, י), וכתוב במרדכי ויהי כאמרם אליו יום יום, כתיב ביוסף ולא שמע אליה (בראשית שם), וכתוב במרדכי ולא שמע אליהם (אסתר שם), וגדלותן, ויסר פרעה את טבעתו ויתן אותה על יד יוסף

(בראשית מא, מב), במרדכי, ויסר המלך את טבעו ויתנה למרדכי (אסתר ג, י). וכן הוא במדרש אבא גוריון (פרשה ג), ומדרש פנים אחרים (נוסח א פרק א). יעו"ש.

וצריכים אנו להבין מה כונת המדרש בהשוואתו בין מרדכי ליוסף. ומצאתי להגאון האדיר ר' יוסף דוד זצנהיים זצ"ל בספרו שלל דוד (בחינושיו לפורים, עמוד שמט) שהביא דברי המדרש, וביאר דהנה לעיל בדבריו (עמ' שמו) הביא בשם הילקוט, כי גזירת המלך היתה על כל עבדי המלך, שיכריחו את מי שאינו רוצה להשתחוות, וז"ל הילקוט באסתר (רמז תתרנד), אמרו לו הוי ידוע שאתה מפילנו בחרב, מה ראית לבטל קלבסים של מלך, ודייק מדברי הילקוט בספר מנות הלוי, שמי לא יכרע ולא ישתחוה חבריו נענשים על ידו, ולזה דברו אליו יום יום לאיים עליו, כי יגידו להמן כדי שיקבל משפטו. ואעפ"כ לא שמע אליהם, וכן היה ביוסף שאשת פוטיפר איימה על יוסף, כמו שנמצא בספר הישר וז"ל, ותאמר אליו אם לא תעשה את דברי איסרך במשפט מות, ואתנה עליך עול ברזל. ומסתמא יום יום היתה מדברת כן, ואעפ"כ לא שמע אליה לשכב אצלה, נמצא שיוסף ומרדכי בניה של רחל היו שוים בזה, שלא פחדו ולא חתו מכל האיומים שאיימו עליהם, ולפיכך בשכר זה היתה גדולתן שוה, כמו שסיים המדרש שם, והובא ג"כ במדרש פרשת וישב (ב"ר פרשה פז אות ו). עכ"ד הגאון שלל דוד, והדברים נפלאים.

ומצאתי בס"ד עוד כמה וכמה השוואות בין מרדכי ליוסף. האחד שיוסף היה במצרים המשביר לכולם במזון, ובחינה זו היתה גם במרדכי, דהנה בספר מנות הלוי על הפסוק במגילת אסתר (ה, יג) וכל זה איננו שוה לי וכו', הביא דברי התוספתא דתרגום כיצד נמכר המן למרדכי לעבד וז"ל התרגום (בתרגום מארמית), וגוף המעשה כך היה, בשנת שתיים למלך אחשורוש מרדו בו כפר ששמו הינדיקה, ואסף אחשורוש אנשים רבים לכבוש את המקום, ושלח אותם שיעלו בפתאומיות על המורדים, וחילק את הצבא, על חציים מינה את מרדכי ונתן לו צידה ומזון, ועל חציים מינה את המן ונתן לו צידה ומזון, ונתן להם צידה שוה בשוה, כדי שיספיק להם לשלש שנים. הלכו וצרו על הכפר הינדיקה, מרדכי וחייליו מצד מזרח, והמן וחייליו מצד מערב, הלך המן והוציא את כל הצידה והמזון והכסף שקיבל לפרנס את חייליו, ובזבז את הכל במשך שנה אחת, ומרדכי היה נוהג בצמצום, והיה לו מזה מזון עבור חייליו שהיה מופקד עליהם, אמר המן חבל לי עכשיו, כי אנחנו נתעכב בקרב ולא יהיה לנו מה לאכול.

הלך המן אל מרדכי ואמר לו, כל הציוד שקיבלתי מהמלך לפרנס את חיילי יצא מתחת ידי, ועכשיו לא יהיה לנו מה לאכול ונמות ברעב, אמר לו מרדכי והלא המלך נתן לנו צידה בשוה, ועכשיו עוד יש בידי שתי חלקים מכל מה שנתן המלך, ואתה בזבזת חלקך, א"ל המן אם נוח לך תלוה לי, ואני אפרע לך אחד על שתיים, אמר לו מרדכי משום שתי סיבות לא אלוה לך, אחד אם אתן לך את המזון של חיילי מהיכן הם יהיו ניזונים, ושנית אין אני מלוה לך בריבית כי אני מיעקב ואתה מעשו, ועשו ויעקב אחים היו, והתורה אמרה לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך, [א"ה, ולפי הדברים האמורים לעיל דמרדכי גלגול יעקב והמן גלגול עשו, הדברים נפלאים], ונימוק זה לא היה אלא להשתמט מהמן, כשהגיע הזמן לסעוד באו חיילי המן ואמרו לו תן לנו לאכול, ולא היה לו מה לתת להם, ורצו להרגו. שוב חזר המן אל מרדכי ואמר לו תלוה לי ואפרע לך על אחד עשר, אמר לו מרדכי אין אני מלוה כלל בריבית, אלא אם אתה רוצה למכור את עצמך אלי, אז אני אפרנס את חייליך אמר לו המן מסכים אני, חיפשו נייר לכתוב את שטר המכירה ולא מצאו, הלך מרדכי וכתב את המכר על סולייתו שעל רגלו. ועיי"ש במנות הלוי נוסח שטר המכירה. חזינו מכל הנ"ל עוד השואה בין מרדכי ליוסף שיוסף כלכל את המצריים, וגם הם הציעו למכור עצמם לעבדים כמבואר בסוף פרשת ויגש, ואותה בחינה מצאנו גם במרדכי. ודו"ק.

ההשואה השנית שמצאתי בס"ד בין מרדכי ליוסף דהנה במגילה כתיב (פ"ו פסוק יא) ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי, ובגמ' במגילה (טז ע"א) איתא, דכשבא המן למרדכי ואמר לו שילבש את בגדי המלכות, אמר לו מרדכי שאין זה מכבוד המלכות ללבוש את הגדים קודם שיגלח ויכבס את עצמו תחילה, ואז צייתה אסתר להטמין את כל העוסקים במלאכת הספרות, עד שהמן בעצמו הוצרך לספר את מרדכי. וברש"י (שם, ד"ה הלכות קמיצה) כתב שזה היה בששה עשר בניסן.

והקשה בהגהות מהרצ"ה חיות שם, דא"כ איך היה מרדכי יכול לגלח את שער, והרי יום זה הוא חוה"מ פסח, וקיי"ל דאין מגלחין במועד, ותירץ דכיון דקודם הרגל לא היה יכול מרדכי להתגלח מפני גודל הרעה שהיו נתונים בה עמ"י, וגם הוא היה עסוק בשקו ובתעניתו, משום הכי דינו כדין מי שיצא מבית האסורים, שמותר לו לגלח ברגל. אמנם הגר"י אייבשיץ בספרו יערות דבש (ח"א דף פג ע"ד בדפוס) הקשה, שהרי ט"ז בניסן הוא יו"ט

שני של גלויות, ואסור לעשות בו מלאכה בחו"ל, וא"כ איך הניח מרדכי לגלחו, ותירץ דכיון דגילח ע"י גוי שרי, וכמ"ש האחרונים [ע"י ט"ז יו"ד (סי' קצח ס"ק כא) ובנקודות הכסף שם], דמותר ליהודי להניח לחתוך הצפורניים ע"י נכרי בשבת, כי מסייע אין בו ממש וכיון שהוא אינו עושה דבר מותר, רק שמניח לעשותו בגופו. עכ"ד היערות דבש.

וכשאני לעצמי כשראיתי קושיא זו היה נ"ל ליישב הדברים עפ"י מה שמצאנו אצל יוסף הצדיק בפרשת מקץ (בראשית מא, יד) על הפס' וישלח פרעה ויקרא את יוסף וכו' ויגלח ויחלף שמלותיו, ופירש רש"י שגילח שערותיו מפני כבוד מלכות, והקשו המפרשים איך היה מותר ליוסף לגלח את שערותיו, הא אמרינן בגמ' ר"ה (י ע"ב) דאותו היום שיצא יוסף מן הבור ר"ה היה, והרי יוסף שמר כל התורה עד שלא ניתנה, וכן הקשו שם בספר מושב זקנים על התורה לבעלי התוס', ובספר תורת משה למרן החת"ס, ותירצו התוס' דהגילוח היה בציווי המלך, ומשום פיקוח נפש התגלח יוסף בר"ה, דפיקוח נפש דוחה כל איסורים שבתורה. ובתורת משה תירץ דיוסף לא גילח את עצמו, אלא ציוה לנכרי שיגלח אותו, ולפי שיטת הש"ך בנקודות הכסף שם, במקום מצוה מותרת אמירה לעכו"ם, וכיון דהיה כאן מצוה של כבוד מלכות, היה מותר לעבור על איסור אמירה לעכו"ם. וע"ע בשו"ת חתם סופר (חלק חו"מ סימן קצ). ובספר מעדני אשר (שנת תשס"ח, פרשת מקץ) מש"כ בזה.

ולפי תירוצם של בעלי התוס' גבי יוסף, יובן גם איך מרדכי התגלח ביו"ט של שני של גלויות, כיון שזה היה בציווי המלך, ופיקוח נפש דוחה כל איסורים שבתורה, וכ"ש יו"ט שני דקיל טפי מראש השנה. וק"ל. ושוב מצאתי שכ"כ ליישב גם בספר הנפלא שלמי תודה (פורים עמוד תל), ושם הוסיף דבזה מיושב איך רכב מרדכי על הסוס ביו"ט שני, והרי דבר זה אסור משום שבות, ולפי הנ"ל אתי שפיר דהכ"נ היה סכנה אם לא ירכב על הסוס כמו שצוה המלך. הרי לנו עוד השואה בין יוסף הצדיק למרדכי.

ההשואה השלישית שמצאתי ממש בדרך השגחה, היא מה שנאמר במדרש שוחר טוב (מזמור צ) וז"ל, אחשוורוש ערל וטמא, ומרדכי קדוש וטהור, והוא ממליך את מרדכי, פרעה ערל וטמא, ויוסף קדוש וטהור, והוא ממליך את יוסף, כי רשע מכתיר את הצדיק. והנראה לי להסביר דברי המדרש על פי מה שמצאתי בקונטרס מלל לאברהם להגאון ריש מתא דאיזמיר המהוללה ר' אברהם פאלאג'י זצוק"ל הנדפס בסו"ס ויוסף אברהם (דפו"ח עמוד

שכ"ה, ערך גדולה) וז"ל, יוסף ומרדכי זכו לגדולה, כי נעקר היצר הרע מהם. קול יעקב קובץ קטן (דף סו ע"א). עכ"ל. ונודע דגדר הקדושה הוא ע"י עקירת היצה"ר, ולכן יוסף ומרדכי דייקא נקראו קדושים. הרי לנו עוד השואה פלאית בין יוסף הצדיק למרדכי.

על ארבעה ל"ו אביאנו, הוא שמצאתי בס"ד להגה"ק ר' יצחק אייזיק הלוי מזורוביץ בספר יסוד יצחק על עניני ברית מילה (דף לא ע"ב) וז"ל, ובימי המן העמיד הקב"ה מרדכי ואסתר, והם היו מתקנים הברית כידוע, ועוד כי רבים מעמי הארץ מתיידיים כי נפל פחד היהודים עליהם, ובזכות זה היה הקב"ה מצילם, וזה הרמז שבמגילת אסתר במילת חור החי"ת גדולה, ובמילת ותכתוב התי"ו גדולה, שהם ביחד בגי' זאת, דזאת הוא רמז למילה כדכתיב זאת אות הברית, לרמז שאם יעשו מצוה זו בלבד, ראויים הם לינצל מהאויבים וראויים הם ליגאל.

והנה גם יוסף תיקן מצות המילה בדורו, וכמו שכתב ביסוד יצחק (עמוד נז) וז"ל, ויוסף הצדיק היה רזא דברית קודש כידוע, לכן היה תובע מהם המילה, כדי שיביא טוב על העולם, כמו שהוא היה זוכה להיות רועה ישראל בשביל שנטר ברית קודש. ועי"ש מה שפירש שע"י המילה שמל יוסף את המצריים, בא שובע לעולם. נובחיבורי ברית ותורה כת"י הארכתי בענין זה דע"י המילה בא שובע לעולם, ועוד הארכתי גם בענין היאך מל יוסף את המצריים והרי אסור למול את הגוי כדאייתא בע"ז (כו ע"ב). ואכמ"ל. השי"ת יזכני להוציאו במהרה לאורה אכ"ר. הא קמז עוד השואה בין יוסף למרדכי שע"י שניהם נתקנה מצות המילה.

ואסיים בדבר נפלא, דהנה לקמן נביא דברי המקובלים שכתבו שמרדכי היה גלגול משה, ולפי"ז אפשר להוסיף מה שראיתי בספר ויוסף אברהם פאלאג'י (מערכת המ"ם אות טו"ב) וז"ל, משה היה לו נשמת יוסף הצדיק עליו השלום כמש"כ רבינו האר"י ז"ל. והביא דברי הגחיד"א בספר חומת אנך סדר וארא עה"פ וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל. יעו"ש. ובזה תירץ הג"ר יוסף פאלאג'י זצוק"ל שם את הקושיא דאחר שהיה משה עניו, איך לקח עצמות יוסף, דהא זה יורה שהוא שר וגדול כמו שאמרו בסוטה (יג ע"ב) הניחו לו כבודו בגדולים, אך לפי הנ"ל אתי שפיר דמשה כיון דהיה לו נשמת יוסף, נאה ויאה שיטפל בו הוא בעצמו שהוא בחינתו, וזהו דקאמר ויקח משה את עצמות יוסף "עמו", דתיבת עמו אך למותר, ברם הכונה שבא לתרץ איך עשה כזאת דויקח משה את עצמות יוסף שבזה מורה גדולה בעצמו, ותירץ "עמו"

כלומר דשורש נשמת יוסף היה עמו במשה. עכ"ד ר' יוסף פאלאג'י. והדברים מתוקים.

ולפי"ז יש לומר דכשנתעברה במרדכי הצדיק נשמת משה, גם נשמת יוסף כלולה בתוכו, ולכן שוו בעניניהם כמבואר לעיל. וא"ש את"מ וזהו"ב. [נדי"ג המופלג בתורה ר' שמואל יואל סופר שליט"א כתב אלי במכתב הערותיו לספר זה וז"ל, מרדכי, מובא שבא לתקן מכירת יוסף, (ראשית חכמה שער הענוה פ"ו אות כו), ונשתוו בכמה דברים, תרומהו יודעים ע' לשון, תרומהו משנה למלך, תרומהו נסיונם שוה י"ב חודש כמ"ש ע"פ כאמרם אליו יום יום. עכ"ל. ודבריו נאמנו מאד וכאשר מתבאר מדברינו עליונים למעלה].

ענין שלישי

בענין מרדכי הצדיק גלגול משה רבינו ע"ה

כתב הגאון ר' יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו יערות דבש (ח"א דרוש ג' דף כ"ה ע"א בדפוס) וז"ל, והמקובלים אמרו כי מרדכי גלגול וניצוץ משה והמן איש מצרי שנהרג ממנו ולכך ביקש לנקום נקמתו ואסתר ניצוץ בתיה בת פרעה ולקחה לכך מרדכי לו לבת ומלבד זה מבואר במדרש כל מה שאתה מוצא במשה אתה מוצא במרדכי ע"ש, ומצאתי בס"ד ששורש דברים אלו כבר כתובים בפע"ח שער הפורים (דף צ"ז ע"א דפוס קאערץ עיי"ש) וע"ע למוריני ורבינו הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בקונטרס טוב להודות (ח"א עמ' ס"א) מה שציין בזה מדברי הגאון חיד"א זצ"ל. ולהגר"ד ברדא שליט"א בספרו טל אורות קונטרס יד משה סימן ז' מש"כ בזה.

ולפי הקדמה זו גם יתבארו לנו הרבה פסוקים והרבה ענינים בק"ל מגילתא וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

א. כתב מוריני ורבינו הגרי"ח סופר שליט"א בקונטרס טוב להודות ח"א סימן י"ט וז"ל ומצאתי חידוש נפלא בדברי קיצור מהר"ם אלשיך ז"ל למגילת אסתר (ט', כ"ב) שכ"כ שם: איתא במדרש שאליהו הנביא בא אצל משה רבינו וסיפר לו גזירת המן וביקש ממנו שיתפלל להקב"ה לבטל הגזירה ומשה שאל את אליהו אם יש איזה צדיק בעולם שישתתף עמו בתפילה ואמר לו אליהו יש צדיק אחד ומרדכי שמו ואמר משה לאליהו שיאמר למרדכי להתפלל ובאותה עת שמרדכי יתפלל גם הוא יתפלל ועל ידי תפילת שניהם היתה

הגאולה, על כן תיקן מרדכי שכל שנה בפורים יתנו צדקה ומתנות לאביונים עבור נשמת משה.

והוסיף הרב דדברי המדרש שהוזכר בקיצור מהר"ם אלשיך נמצאים במדרש אבא גוריון (פ"ד ס"א) ומשם במדרש רבה אסתר (פ"ז סס"ג) אמר לו משה לאליהו כלום יש אדם כשר באותו הדור, אמר לו יש ושמו מרדכי. אמר לו לך והודיעו כדי שיעמוד הוא משם בתפילה ואני מכאן ונבקש רחמים עליהם לפני הקב"ה. ועם ההקדמה דלעיל דמרדכי גלגול משה מאירים הדברים. וכבר כתב הגר"צ הכהן מלובלין בספרו קומץ המנחה (ח"ב אות ע"ט) וז"ל, וזו ראייה מבוררת לרמיזות חכמי האמת בדברי רז"ל במדרשים הנגלים לכל. עכ"ל. ועיי"ש למור"ר שליט"א בהגה"ה מה שהביא בענין זה. וע"ע בביאור דברי המהר"ם אלשיך הנ"ל בקונטרס בעניני ימי הפורים להגר"ח קרלנשטיין זצוק"ל (עמ' עה) מש"כ בזה בשם הגה"צ ר' דן סגל שליט"א עיי"ש דברים נפלאים.

ב. ומצאתי בספר מדרש תלפיות ענף אחשוורוש (דף ק"מ בדפו"ח) שכתב וז"ל, מרדכי מן התורה מנין, ידוע שמרדכי הוא סוד משה כדברי רז"ל שקול מרדכי כמשה, ולכן קיימו בימי מרדכי מה שקיבלו כבר, וז"ש מנין שמרדכי הוא משה והוא כלול מששים רבוא אותיות התורה, שנאמר קח לך שהוא ניצוצו, וכתוב בשמים ראש שהוא נוטריקון ששים רבוא אותיות. עכ"ל המד"ת. וכונתו דההשוואה בין משה למרדכי שע"י שתיהן היתה קבלת התורה לעמ"י, וקבלת התורה שהיתה ע"י מרדכי מאהבה היתה על תורה שבע"פ, וכמש"כ רבינו האו"ח הקדוש בפרשת יתרו (שמות יט, ד) עיי"ש בארוכה. וכן מצאתי שכתב בספר עיר מבצר על מגילת אסתר (דף כ"ה ע"ב) דקבלת התורה מאהבה בימי מרדכי היתה על תורה שבע"פ. ועיי"ש מה שפירש עפ"י. וכ"כ עוד רבים הלא בספרתם.

ולפי"ז נראה לבאר מדוע הוכתר מרדכי במגילה בתואר איש ימיני דימין הוא כינוי לתורה כדאיתא בגמ' בברכות (דף ו ע"א) בימינו זו תורה שנאמר מימינו אש דת למו וכיון דנתינת התורה המחודשת לתורה שבע"פ היתה ע"י מרדכי לכן הוכתר מרדכי בתואר איש ימיני.

ועוד אפשר להסביר מדוע הוכתר מרדכי בכינוי ימיני עפ"י ההקדמה הנ"ל דמרדכי גלגול משה וימין הוא כינוי למשה כמש"כ בספר מענה לשון למהר"י אלגאזי (מערכת היו"ד) בשם מדרש חזית, ואסמכוה על הפסוק בישעיה

(סג, יב) מוליד לימין משה וגו'. ולכן מרדכי נקרא ימיני שהוא גלגול משה ודר"ק. [ועמש"כ בזה דרך צחות בס' עמק פורים (לב העמק עמוד גס). ע"ש].

ניהדר אנפין למש"כ לעיל דקבלת תורה שבע"פ מאהבה היתה ע"י מרדכי ולפי"ז יש לפרש מה שדרשו בגמ' (מגילה טז ע"ב) ליהודים היתה אורה, אורה זו תורה. ובספר הבהיר הנקרא מדרשו של ר' נחוניא בן הקנה אות קמ"ט איתא. אורה זו תורה שבע"פ ואור זו תורה שבכתב ועיין בהגהות אור בהיר שם. ולפי"ז מדויק להפליא מה שאמרו ליהודים הייתה אורה שהוא בחינת תורה שבע"פ שקבלוה מאהבה בימי מרדכי.

ולפי הנ"ל יובן גם דברי הגמ' בחולין (קלט ע"ב) דאיתא התם מרדכי מן התורה מנין דכתיב מר דרור ומתרגמין מירא דכיא, והנה דרור הוא לשון חירות וכבר מבואר באבות (פרק ו משנה ב) ובמסכת כלה רבתי (פרק ה הלכה ג) דאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה. ועוד דרשו רבותינו במסכת שבת (דף פח ע"ב) דבשעת מתן תורה כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא כל העולם כולו בשמים ויליף מדכתיב לחייו כערוגות הבשם. וע"ע בספר ליקוטי מהר"ן (תורה נו אות ב).

ולפי"ז מובן היטב מדוע מרדכי הצדיק נקרא מר דרור כי גם הוא פעל שיתמלא כל העולם כולו בשמים ע"י נתינת התורה המחודשת שהיתה בימיו, וגם פעל בהם חירות שהרי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה וזהו מר דרור.

[ואגב אזכיר פה את מש"כ הגחיד"א בברכ"י סימן תצ"ד ס"ק ו' על דברי הרמ"א שם שכתב שנוהגין לשטוח עשבים בחג השבועות בבתיים וכתב ע"ז הגחיד"א שם וז"ל, ויש סמך למנהג זה ממ"ש באגדה דהמן אמר לאחשורוש דמנהג ישראל לשטוח עשבים בעצרת. עכ"ל. ואגדה זו נמצאת בתרגום שני למגילת אסתר (פרק ב' פסוק ח'). חזינן דהפריע להמן הרשע ענין זה של הבשמים שהיו במתן תורה. ולפי"ז אפשר עוד להסביר את המנהג שהבאנו בפתיחת הספר שנהגו להריח בהדסים בסעודת פורים והוא כדי להראות היפך קטרוגו של המן הרשע ובימי הפורים קיבלנו התורה מחדש ונתמלא העולם שוב בבשמים ולכן נהגו להריח בשמים ונחמד].

ג. עוד השוואה ישנה בין משה רבינו ע"ה למרדכי הצדיק דשניהם נשתבחו במדת הענוה דבמשה כתיב (במדבר י"ב, ג) והאיש משה עניו מאד מכל

האדם אשר על פני האדמה, ובמרדכי כתב הגחיד"א בספרו חומת אנך על מגילת אסתר (פרק ב' אות ד') וז"ל, ואמרו במדרש רבה איש יהודי שהיה שקול בדורו כמשה רבינו דכתיב והאיש משה עניו מאד ע"ש, ויומתק כי איש יהודי גימטריא משה. לומר שהיה עניו ושקול כמשה, וידוע דהעניו אין הפלונית שולטת בו ומבטל גזירות רעות ותפילותו נשמעת ועיי"ש עוד מה שהאריך בזה. והגר"ד ברדא שליט"א בספרו טל אורות קונטרס יד משה סימן י' הביא ממשנת ר"א (פרק י') דאיתא התם גדולה ענוה שבה נשתבח מרדכי שבתחילה היה חמישי לסנהדרין השפיל עצמו ונעשה ישי, וע"ע להגר"ד ברדא שליט"א בסימן י"ב מה שהוסיף עוד בזה. ומצאתי בהגהות חכמת מנוח למגילה ז' ע"ב שכתב וז"ל, והעיד עליו (על מרדכי) הכתוב דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו. ונראה שהכוונה על הקטנים והילדים שבישראל ובא להגיד ענותנותו הגדולה שאפילו לילדים וקטנים דבר שלום עמהם. והיה מדבר עמהם דברי אחוה וריעות ולא נמנע מזה להיותו חושב לזה לפחיתות כמו שמקצת מתגאים שלא לדבר עם קצת בנ"א. עכ"ל הרי לנו כמה גדולה מעלת ענותנותו של מרדכי שאפי' עם קטני קטנים היה מדבר ובזה גם נשתוו מרע"ה ומרדכי.

ד. והנה הגאון ר' דוד ברדא שליט"א בספרו טל אורות בקונטרס יד משה (סימן א) האריך בענין זה דהצללתם של ישראל היתה בזכות הטפת דם בריתו של מרע"ה ובראשונה הביא דברי הרמ"ע מפאנו בספר עשרה מאמרות (ה"ב פרק ד) שכתב דזכות אותו יום הקדוש יום הברית של מרע"ה הוא שעומד לישראל בו ביום וכתב הרב יד יהודה בפירושו שם דאע"פ דכתיב ותראה אותו כי טוב הוא שנולד מהול אמנם בי"ד אדר הטיפו ממנו דם ברית וזו היא שעמדה לישראל בו ביום להשבית אויב ומתנקם בימי מרדכי ואסתר.

ושניות מדברי סופרי"ם שהביא דבריו של הגאון ר' משה סופר בדרשותיו (דף קע"ג ע"ב) שכתב בשם הגאון יעב"ץ בשו"ת שאלת יעב"ץ (סימן לג) דהיות יום לידתו של מרע"ה בשבת והיה יום מילתו ביום י"ד אדר בשבת ומכיון שנולד מהול הטיפו ממנו דם ברית למחרתו ביום ראשון ט"ו אדר שושן פורים לכן נקבעו שני ימים אלו י"ד וט"ו ימי שמחה ליהודים. וכ"כ עוד החת"ס בדרושים ואגדות הנד"מ מכת"י (דרוש לער"ח אדר שני התקנ"ט, עמוד רנ"ה) עיי"ש.

ויבא השלישי הביא דבריו של גאון עוזינו ותפארתינו רבינו יוסף חיים זצ"ל בספרו עטרת תפארת (פלאות רבות אות קיב) שפירש אורה זו בגימטריא ז'.

אותיות "רה" גימטריא אדר כי זכו לנס בחודש זה בשביל שבשבעה באדר נולד מרע"ה. ולמה זכה יום ארבעה עשר לחודש אדר לשמחה ויו"ט מכיון שהוא יום שמיני ללידתו של משה ולכן דרשו חכמים (מגילה טז ע"ב) שמחה זה יו"ט נמצא שיום השמיני הוא יום המילה והוא יום י"ד לחודש ואע"פ שנולד מהול עכ"ז קיימו בו מצות מילה בהטפת דם ברית ויום השמיני של אותו צדיק היה גדול ונורא מאד ולכן זכה יום זה לשמחה וששון של יום טוב בפורים עכ"ל הרי"ח הטוב זצו"קל. ועיי"ש להגר"ד ברדא שליט"א מש"כ בסימן ג' וסימן ד' לבאר דברים נפלאים ע"פ הקדמה זו. וע"ע להגאון אדמו"ר ממונקאטש בספר דברי תורה (תניא, אות י) מש"כ בענין זה, ע"ש נפלאות מתורתו.

ואני העני אתנהלה לעט"י לפרש עפ"י הקדמה זו דברי הגמ' במגילה (דף יג ע"ב) דאיתא התם תנא כיון שנפל הפור בחודש אדר שמח שמחה גדולה אמר נפל לי פור בירח שמת בו משה ולא היה יודע שבשבעה באדר מת ובשבעה באדר נולד, ופירש"י שם כדאי הלידה שתכפר על המיתה. ואקדים עוד מש"כ בחיבורי ברית ותורה כת"י דשמעתי ממו"א ר' מרדכי שליט"א בשם מוריניו הגר"ח סופר שליט"א דהא דאמרו בירושלמי מו"ק פ"ג הלכה ז נולד בן זכר באותה משפחה נתרפאת כל אותה משפחה הוא אפילו בגוונא שהילד נולד קודם הפטירה אמנם מילתו היתה לאחר הפטירה עד כאן שמעתי ממו"א שליט"א בשם מוריניו שליט"א. וע"ש בספר עלי תמר בארוכה. וע"ע בספר ים השמחה הנד"מ (עמוד תקה).

ושם בחיבורי הבאתי להסביר זאת ע"פ דברי המהרש"ל בתשובה (סימן ע) שכתב בסוף התשובה שם בזה"ל כמו שאמרו רז"ל בירושלמי מת אחד במשפחה ידאגו כל המשפחה נולד בן זכר נתרפאה כל המשפחה "והכנסתו לברית הוא לידתו" דהא גר במילה אמרינן כקטן שנולד דמי. עכ"ד המהרש"ל. חזינן מדבריו דלידת התינוק היא במילה ועיין בספר אז ברית (עמ' קפג ואילך) מש"כ לבאר בזה מדוע המילה היא בגדר לידה. וע"ע בשו"ת אפרקסתא דעניא ח"א (סימן קכג) שכתב בשם החת"ס, דאין לחגוג את יום הלידה, אלא את יום המילה, שהוא יום הלידה האמיתי. ועמש"כ עוד בספרו מכתם לדוד עה"ת ח"א (קונטרס אפשטותא דמשה אות טז, עמוד שצו) בביאור דברי רש"י הנ"ל. וע"ע בן יהוידע (ברכות כח ע"א). ושו"ת בית ישראל הורוביץ (חיו"ד סי' עו). ודו"ק.

ולפי"ז נהדר אנפין לבאר דברי רש"י שכתב דכדאי הלידה שתכפר על המיתה ולפי הנ"ל דהטפת דם בריתו של משה עמד להם לישראל בימי המן הרשע זהו פירוש דברי רש"י כדאי הלידה היא המילה שבחינתה לידה כמבואר לעיל שתכפר על המיתה והרי נודע מהספרים הקדושים שמילה מכפרת העוונות ובחיבורי ברית ותורה כ"י הארכתי בענין זה. ולעת עתה עיין בזה להגאון רבי פנחס זביחי שליט"א בשו"ת עטרת פז (כרך ד עמ' נב בהגהה שם) מה שהאריך בזה, וזהו שתכפר על המיתה וגבר ישראל בזכות הטפת דם בריתו של מרע"ה ונפלא הוא.

ה. והנה הגאון ר' שבתאי ליפשיץ זצ"ל בספרו קול תודה על מגילת אסתר כתב לפרש כמה פסוקים על פי הקדמה זו דמרדכי גלגול משה ונביא קצת מדבריו הקדושים.

זה יצא ראשונה עה"פ יעשו עץ גבוה חמישים אמה כתב וז"ל, ועוד אפ"ל ע"פ מ"ש בספרים הקדושים דמרדכי הצדיק היה לו נשמת מרע"ה וכן משה עם הכולל בגי' איש יהודי והנה אמרו רז"ל שמושה רבינו ע"ה לא זכה רק למ"ט שערי בינה ולא זכה לשער הנ' שנאמר ותחסרהו מעט מאלוקים, וע"כ היתה גאולת מצרים בחפזון כדי שלא יכנסו עמ"י ח"ו בנ' שערי טומאה ואז לא יהיה יכולת ביד משה רבינו ע"ה לגאלם. וא"כ כיון שמרדכי היה לו נשמת משה ולא זכה ג"כ לנ' שערים, והמן בכח טומאתו ראה זה ע"כ עשה עץ גבוה נ' אמה וכיון במחשבתו הטמאה שכנגד נ' שערי טומאה אין לו למרדכי להתגבר כיון שקדושתו אינו מגיע רק למ"ט שערי קדושה ועי"ש עוד מה שהאריך בזה.

ו. ועל ידו השני עה"פ והמן נופל על המטה אשר אסתר אסתר כתב בספר הנ"ל לפרש וז"ל, כבר כתבנו לעיל בשם הספרים הקדושים כי מרדכי הצדיק היה ניצוץ ממרע"ה ועוד כתבו הספרים כי המן הרשע היה גלגול סיסרא וסיסרא היה גלגול קין קינא דמסאבותא. וכבר קינא קין להבל אחיו על תאומה יתירה ומשה היה גלגול הבל. וע"כ כתוב בספרים לפרש הכתוב ואל קין ואל מנחתו לא שע"ה גימטריא צפר"ה אשת משה. ועפי"ז שפיר והמן נופל על המטה שהיא אסתר אשת מרדכי כי כבר למוד הוא בכך לקנא עליה. וע"כ עשה המן עץ גבוה נ' אמה כנגד נ' יום שחי הבל כמ"ש רז"ל במדרש וע"כ שפיר נאמר דינו של המן לתלות כי קין גימטריא עץ ועי"ש עוד בהגה"ה מה שהוסיף הרב לפרש לפי"ז.

ז. ויבא השלישי בפסוק וחמת המלך שככה כתב בספר הנ"ל לפרש וז"ל עוד יש לרמוז עפ"י מ"ש לעיל שמרדכי הצדיק היה לו ניצוץ משרע"ה והמן היה גלגול קין והנה הובא בספרים הקדושים בשם האריז"ל שהמצרי שהרג מרע"ה היה גלגול קין ומשה היה גלגול הבל. והנה עוד נודע דמשרע"ה הרג את המצרי בשם תכ"ה וע"כ וחמת המלך שככה סופי תיבות הוא תכ"ה ותיבת שככ"ה בגימטריא משה והבן היטב. ועי"ש עוד בהגה"ה מש"כ בענין השם שהרג משה למצרי עי"ש היטב.

ח. ואת רבע עה"פ ותלו אותו ואת בניו על עץ הביא בספר הנ"ל מדרש פליאה (וכן ראיתי שהובא מדרש זה בכמה ספרים) וז"ל אילו עבר משה לארץ ישראל שפיר עשה המן עכשיו שלא עבר משה ויתלו את המן והוא פלאי סתם וחתום. וכתב הקול תודה לפרש עפ"י דברי הגחיד"א שהביא לפרש בשם ספר רפדוני בתפוחים על דברי המדרש שאמרו דתן ואבירם למשה והלא בנה של יוכבד אתה ואיך קורין אותך בן בתיה ואתה מבקש להיות שר ושופט עלינו נודיע מה שעשית למצרי, ופירש עפ"י הקדמת דברי האריז"ל דבתיה אותיות בת י"ה שהיתה חוה מעשה ידיו יתברך וזהו בת י"ה. ומשה הבל ותחמול עליו שהוא בנה ולפי"ז משה אינו ראוי למלוכה דקין נטל העוה"ז, אך אם הוא בנה של יוכבד ראוי הוא למלכות דכתוב ויעש להם בתים בתי כהונה ליה ומלכות. ואם הוא הבל כדין הרג את המצרי שהוא קין והוא הרג הבל שהוא משה לכן משה הרגו, וזה שאמרו לו בנה של יוכבד אתה ולפי"ז הנך ראוי למלוכה, אך קורין אותך בן בתיה הבל ואתה מבקש להיות שר ושופט הלא הבל אין ראוי למלכות דלא יש לו בעוה"ז כלום. אלא בן יוכבד אתה ואיך הרגת את המצרי שהוא קין נודיע מה שעשית למצרי וממ"נ אתה חייב עכ"ד רפדוני בתפוחים.

ועוד כתב שם בשם האריז"ל בשער הפסוקים דהבדיל משה ערי מקלט שהרג את המצרי שהיה קין ושגג והי"ל מקלט וז"ש ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה. לך דייקא, א'שר י'נוס ש'מה ראשי תיבות איש שמה בהיפוך אותיות משה. וז"ש אז יבדיל משה והיינו לתיקון שהרג את המצרי עכ"ד.

ולפי"ז כתב הקול תודה לפרש המדרש פליאה דכבר כתבנו כמה פעמים דמרדכי היה בו ניצוץ משה. וגם כתבו הספרים בשם האריז"ל דהמן היה גלגול קין קינא דמסאבותא ולפי הקדמות הנ"ל אתי שפיר לבאר הפליאה הנ"ל, דאילו עבר משה לארץ ישראל א"כ לא היה לו תיקון על מה שהרג

את המצרי ומרדכי הוא במקום משה והמן הוא המצרי גלגול קין. ומרדכי היה שר ושופט כמו שכתוב וישב מרדכי אל שער המלך ופירש היערות דבש לדין ולמשפט כמו לתרע בית דינא ע"ש. וגם כתב שם בשם המדרש שמרדכי היה אח"כ כמלך על ישראל. וא"כ שפיר עשה המן שרצה להרוג את מרדכי כי ממ"נ היה חייב כמו שאמרו דתן ואבירם למשה אם אתה הבל אין אתה ראוי למלכות כי אין להבל בעוה"ז כלום ואם אתה בנה של יוכבד למה הרגת את המצרי. וזאת התמיה בעצמה תעלה ותבא גם על מרדכי הצדיק שהוא משה.

אבל עכשיו שלא עבר משה לארץ ישראל והיה לו תיקון בערי מקלט על שהרג את המצרי וא"כ עתה בגלגול זה בחנם רצה המן להרוג את מרדכי כי באמת מרדכי הוא משה בן בת י"ה בן חוה הוא הבל, אך הוא מלך מצד שקיבל את התורה כמ"ש בספר רפדוני בתפוחים הנ"ל וז"ש תורה צוה לנו משה ולכן אף שהוא הבל ויש מקום לומר שלא יהיה מלך אבל מצד שקיבל התורה ויהי בישורון מלך ע"ש, ע"כ גם מרדכי היה מלך מטעם זה ולא יצר המן לעורר מדנים על מרדכי וע"כ ויתלו את המן והבן עכ"ד הקול תודה.

ט. ולסיום אכתוב דכל מה שכתבנו עד כאן אין זה סותר למש"כ לעיל דמרדכי גלגול יעקב דשמעתי ממורנו ורבינו הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א דיעקב ומשה כחדא אינון ועתה מצאתי שורש הדברים בתיקוני הזוהר תיקון ס"ט (דף קא ע"א) וז"ל שם ובגין דא יעקב ומשה הוו קיימי בדרגא חדא בעמודא דאמצעיתא עכ"ל.

ואסיים ענין זה בפנינה יקרה שראיתי בספר אהבת ישראל להאדמו"ר ר' ישראל אבוחצירא זצוק"ל סידנא בבא סאלי זיע"א, דהנה איתא בגמ' במגילה דף ט"ו ע"ב בשם ר' יוחנן דג' מלאכי השרת נזדמנו לאסתר באותה שעה שנכנסה לאחשורוש, אחד שהגביה את צוארה. ואחד שמשך עליה חוט של חסד. ואחד שמתח שרביטו של אחשורוש. וביאר הרב זצ"ל שם (בעמ' ס"ח) דשלשה המלאכים הם בזכות אברהם ויצחק ויעקב ע"ה וזכות משרע"ה ג"כ כלולה עמהם ובפרט עם יעקב אבינו ע"ה כמו שאמרו בזוה"ק משה מלגאו יעקב מלבר דהיינו מקומם ושורש אחיזתם ממקום אחד הם. והנה כל אחד מאלו המלאכים עשה שליחות אחת לעומת הזכות של כל אחד מאבותינו הקדושים, הראשון שהגביה את צוארה הוא נזדמן לה בזכות יצחק אבינו ע"ה שפשט צוארו ע"ג המזבח, והמלאך שמשך עליה חוט של חסד הוא בזכות אברהם אבינו ע"ה שכתוב בו אם מחוט ועד שרוך נעל. שבזכותו זכו בניו

לחוט של תכלת לכן גם עתה בא המלאך ומשך על אסתר חוט של חסד ואצע"ה הוא איש החסד כמו שנאמר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם. והמלאך השלישי הוא בזכות יעקב אבינו ע"ה ונזדמן לה באותה שעה ומתח השרביט ובזכות מרע"ה ג"כ כמש"כ לעיל דיעקב ומרע"ה ממקום אחד הם ומצינו ביעקב אבינו ע"ה שכתוב בו ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ומקל היינו שרביט. ומרע"ה ויקח משה את מטה האלוקים בידו לפיכך נזדמן לה המלאך שמתח את השרביט בזכות יעקב ומרע"ה היא שעמדה לה במתיחת השרביט, עכ"ד הנפלאים של אדמו"ר זצוק"ל זיע"א.

ענין רביעי

בענין מרדכי בחינת אהרון הכהן ואסתר בחינת מרים

ראיתי להגאון המופלג הרב המקובל רבי יעקב עדס שליט"א בספר דברי יעקב (על תנ"ך, עמוד תע"ב) שכתב בענין זה כמה השוואות והנני להביא דבריו.

א. המכשול דמרים ואהרון היה שדברו במשה על אופן הנהגתו בענין הנישואין כמבואר במקראות, ובגמרא מועד קטן (טז ע"ב), וענין זה היה ג"כ אצל מרדכי ואסתר שהיה מרדכי צריך לפרוש מאסתר כמבואר במגילה (טו ע"ב) על קרא דכאשר אבדתי אבדתי. וע"ש עוד באריכות על זה.

ב. עוד היה מכשול בעובדא דאהרון ומרים בחטאי הלשון, ואצל אסתר אמרו אין אסתר מגדת את עמה ואת מולדתה שהיה זה נסיון גדול להעלים מן המלך דבר זה, וכן נס מרדכי היה ע"י שהציל את המלך אחשוורוש מדיבורים שדברו גנדו בגתן ותרש.

ג. במרים כתיב ותסגר מרים מחוץ למחנה שבעת ימים, ובאסתר כתיב לא נקראתי לבא אל המלך זה שלשים יום, ואיתא דסתם מלך שבמגילה הוא מכלו של עולם וא"כ נמצא שגם באסתר היה בחינת הסגר.

ד. אהרון הכהן אית ביה בגדי כהונה ומרדכי כתיב ביה ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה וכו', וכן תיבת "מרדכי" בגימטריא "זהו אהרן".

ה. אסתר היה על ידה ישועת ישראל וגם מרים שייכת בישועת ישראל מכמה צדדים, חדא שהיא שמרה על משה שע"י היה גאולת ישראל ממצרים,

ובאר המים במדבר היה בזכות מרים. ואולי יש לקשר הענין דהיה הישועה אצל אסתר במשתה היין, למאי דגם אצל מרים בא בזכותה שתייתן של ישראל כמבואר בתענית (ט ע"א). עכ"ד הרב דברי הגאון דברי יעקב. וכתב שם שכל הדברים עדיין צריכים בדיקה, ונאמרו לעורר לב המעיינים.

ו. ואני אוסיף על דבריו שעל אהרן הכהן נאמר שהיה אוהב שלום ורודף שלום וגם במרדכי כתיב ודובר שלום לכל זרעו.

ז. ואחיטו"ב רא"י הי"ו הוסיף כי "אסתר המלכה" עולה בגימטריא "בת מרים הנביאה". [וידוע דגלגול קרוי בן, ועי' מש"כ מהרח"ו בביאור אור החמה על הזה"ק (סדר יתרו, דף צא ע"ב). וע"ע בס' נפש חיים פאלאג'י (מע' א אות אהרון). ולמר בריה בספר שמו אברהם פאלאג'י ח"ב (דכ"ג ע"א). ועוד].

ענין חמישי

בענין מרדכי הוא אותו האיש שנעשה לו נס במעשה המובא בגמ' בשבת נ"ג ע"ב

איתא בגמ' שבת (דף נג ע"ב) ת"ר, מעשה באחד שמתה אשתו, והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ליתן, ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו, אמר רב יוסף בא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה, א"ל אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית. עכ"ל הגמ'. ועי' תוס' ישנים שם עה"ג מש"כ בזה.

וכתב הרמ"ע מפאנו בספרו גלגולי נשמות (מערכת מ אות פו) וז"ל, מרדכי בא בעיבור של אותו האיש שנעשה לו הנס שנעשו לו שני דדים כדדי האשה והניק את בנו, כנזכר אצל רבינו הקדוש, ולכן על שביטל מרדכי מדברי תורה בהיותו גדול, לכן אביי דרש לגריעותא שם היה משנה למלך ופה נעשה עני, שאפילו שכר מינקת לא היה, אמנם רב יוסף דרש למעליותא, כי נעשה לו נס לחזות לו ולהראות מי הוא. עכ"ל הרמ"ע.

ומש"כ הרמ"ע כנזכר אצל רבינו הקדוש, עיי"ש בספרו אות קכ"ח ותבין כונתו, וע"ע בספר בן יהוידע שבת שם מש"כ בזה, ולכאורה אין דבריו שם עולים בקנה אחד עם דברי הרמ"ע עיי"ש, ויש ליישב, וע"ע להגחיד"א בספרו פתח עינים שם מש"כ בזה. ודו"ק כי קצרתי.

ענין ששי

בענין חוני המעגל ניצוץ מרדכי

כתב הרמ"ע מפאנו בספר גלגולי נשמות (מערכת ח אות נא) וז"ל, חוני המעגל הוא גדעון, וכענין שעשה גדעון אפוד (שופטים ח, כז), כי הוא נתכוון לש"ש, מ"מ הואיל וזנו אחריו בני ישראל מת בחייו, כי שכב שבעים שנה בשינה (תענית כג ע"א), וידוע כי השינה היא אחד מששים במיתה, כי נובלות מיתה שינה, והוא שאל אח"כ נפשו למות, כי אמר או חברותא או מיתותא, כי חוני המעגל הוא ניצוץ אליהו, ששאל למות נפשו (מלאכים א יט ד), "וכן מניצוץ מרדכי". עכ"ל הרמ"ע.

ועתה מצאתי למוהר"ן מברסלב זצוק"ל בספר לקוטי מוהר"ן ח"א (תורה ס) שכתב וז"ל, כי חוני המעגל היה גדול מאד, כמו שאמרו שם בסוגיא (בתענית כג ע"א) דכשהיה בא לבהמ"ד, כל קושיא שהיתה לחכמים היה מתרץ להם, כי לא היה שום פנים של תורה נסתר ממנו, ועל כן שאל שם מי איכא דניים שבעין שנין, פירוש היאך אפשר ליפול מכל השבעים פנים שיש לתורה, כי אף שאפשר ליפול מפנים אחד או יותר, אבל איך אפשר ליפול מכולם, ואח"כ חזייה לההוא גברא דנטע חרובא א"ל וכו', פשיטא לך דחיית שבעין שנין ואכלת מיניה, פירוש דחרוב הוא בחינת זקן, בחינת עתיק, כי חרוב הוא ברושים, שהוא בחינת מרדכי, כמו שאמרו בגמ' במגילה (י ע"ב) תחת הנעצוץ יעלה ברוש, זה מרדכי, ומרדכי הוא בחינת רב חסד, כי הם במספר שוה, שהוא בחינת עתיק. עיי"ש עוד בדבריו העמוקים כדרכו בקודש.

עכ"פ חזינן גם בדברי קודשו לאמר, דאיכא קשר של קיימא בין מרדכי הצדיק לחוני המעגל. וע"ע בספר הגלגולים (דפוס פרעמישלא, דף סא ע"ד) מה שכתב בענין חוני המעגל דברים נפלאים, ולפי דבריו שם יובן אמאי אמרי' ברוך מרדכי. ע"ש ותבין, וא"ש את"מ.

ועתה מצאתי עוד השוואה בין מרדכי הצדיק לחוני המעגל, דעל מרדכי דרשו במגילה (דף יב ע"ב) בן יאיר, בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפילתו, ומעין לשון זו מצינו גם בחוני המעגל בגמ' בתענית (דף כג ע"א) ועל דרכיך נגה אור, דור שהיה אפל הארת בתפילתך.

ואחיטו"ב ר' אברהם יקותיאל נר"ו העיר כי "מרדכי" עולה בגימטריא "בן חוני המעגל", והיינו כי הניצוץ הוא בחי' בן, תולדת הנשמה

שהיא בחינת אב, דיהיב ליה חיו"ת הקודש לההוא דיתייב ביה. עכ"ד. [ועי' מש"כ מהרח"ו בביאור אור החמה על הזה"ק (סדר יתרו, דף צא ע"ב). וע"ע בס' נפש חיים פאלאג'י (מע' א אות אהרון). ולמר בריה בספר שמו אברהם פאלאג'י ח"ב (דף כ"ג ע"א). ועוד].

ענין שביעי

בענין ריש לקיש גלגול מרדכי

איתא בגמ' גיטין (מו ע"ב) דישנה אומה הנקראת לודאי, ופרש"י דהם אומה שאוכלין בני אדם. ובדף מ"ז שם איתא דריש לקיש מכר עצמו לאומה זו, ולקח איתו שק קשור ועיגול של אבן או עופרת בתוכו, אמר לעצמו ר"ל הרי מקובל שאומה זו ביום זה שרוצים להרוג את האדם, כל מה שרוצה ביומו האחרון נותנים לו, כדי שימחול על דמו, וביום האחרון אמרו לר"ל מה רצונו, אמר להם רוצה אני לקשור אותכם ולהושיבכם. ולתת לכל אחד מכם מכה וחצי, קשר אותם והושיבם, לאחד מהם נתן מכה אחת ויצאה נשמתו, חרק ר"ל את שיניו ואמר לו, וכי אתה משחק בי הרי עדיין נשאר לך לקבל עוד חצי מכה, הרג את כולם ויצא. עכ"ד הגמ' הנצרכים לנו.

והרמ"ע מפאנו בספר גלגולי נשמות (מערכת ל אות עח) כתב, דריש לקיש היה גלגול מרדכי, ובעבור כי הקניט להמן, והיה [מרדכי] סיבה כי נלקח אומה שלמה להריגה, לכן לכפר על עצמו מכר את עצמו ללודאי.

וע"ע למהר"ל מפראג ולהחת"ס בחידושיהם לגיטין שם, מה שביארו בדברי הגמ'. וע"ע בענין ריש לקיש למורינו ורבינו הגרי"ח סופר שליט"א בספרו נר יהודה (סימן ב). וע"ע להגאון רד"ל בפירושו לפרקי דר' אליעזר (פרק מג אות מד) מש"כ בענין ר"ל גילויים מפליאים.

ענין שמיני

בענין אסתר גלגול חוה, והמן משורש נחש הקדמוני

כתב הגאון חיד"א בספר דבש לפי מערכת אלף אות ד' וז"ל אסתר היתה גלגול חוה, הרב מהר"א הכהן ז"ל בסוף מדרש אליהו בשם מהרח"ו ז"ל עכ"ל הגחיד"א. ועתה מצאתי דברי מהרח"ו בארוכה בספר יין המשומר

להגאון ר' נתן שפירא זצוק"ל (דף תקצ"ה בנדמ"ח) עיי"ש בארוכה. ודע דעם הקדמה זו יאירו באור יקרות הרבה פסוקים והרבה מדרשים במגילת אסתר וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

א. הגאון ר' אליהו הכהן מאיזמיר זצ"ל בספרו מדרש אליהו על מגילת אסתר (עמ' שי"ז בנדמ"ח) הביא דברי הילקוט תהילים (דף קנ"ו ע"ב) אמרה אסתר להקב"ה רבש"ע ג' מצוות הזהרתה לאשה נדה חלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן למה עזבתני, ודקדק הרב איך ולמה בעבור קיום שלש מצוות אלו היה מן הדין שלא לעזובה עד שבאה לפני הקב"ה לומר כיון שלא עזבתי שלא מצוות אלו למה עזבתני. וביאר הרב וז"ל, אמנם נראה עמש"כ מהרח"ו בדרוש של פורים דאסתר גלגול חוה ובאה באסתר לתקן אשר עותה בהיותה חוה. ע"י חלה נדה והדלקה, ובזה יבוא על נכון אמרה להקב"ה כלום עברתי על אחת משלש מצוות אלו. וכיון שתקנתי מה שעזבתי למה עזבתני בשלמא אם עברתי על אחת מג' מצוות אלו בדין שתעזבני כשם שעזבתני בהיותי חוה שנסתלקה שכינה לרקיע ראשון כדברי חז"ל (בבראשית רבה י"ט, י"ג) אמנם כיון שקיימתי אותם כבר תקנתי את המעוות א"כ למה עזבתני ועיי"ש עוד דבריו הנפלאים.

ב. עוד כתב הגאון הנ"ל בספרו (עמ' רצ"ה בנדמ"ח) מדוע אסתר גלגלה מיתת המן במשתה היין דוקא וביאר וז"ל, שהנה המן היה שורש הנחש ואסתר שורש חוה ומרדכי משרש אדם הראשון, וידוע שהנחש גלגל מיתת חוה ע"י יין כמאמר רז"ל סחט ענבים ונתן לה לכן רצתה אסתר להתחיל בתיקון החטא. ולכן ביקשה להמשיך מיתת המן שורש הנחש ביין כאשר הוא המשיך מיתתה ע"י היין, ובזה ביאר הרב מדוע נס פורים ניתן ליכתב במגילת אסתר ואילו נס חנוכה לא נכתב במגילה. דכיון דמיתת חוה שהביא הנחש עליה נכתבה בתורה. מיתת המן שהוא נחש שגרמה לו אסתר כ"ש שראוי ליכתב כיון שהוא השפלת הנחש והוא התחלת התיקון לכן מגילת אסתר ניתנה ליכתב משא"כ חנוכה עכ"ד.

ג. בספר אבות הראש להגאון ר' יצחק רחמים ניסים פלאגי זצוק"ל (דף ס"ב ע"ד) הביא דברי המדרש תהילים ע"פ אשרי האיש, דאיתא התם מה עשה הנחש נטל את חוה ודחפה עליו (על העץ) ולא מתה, וכן אמרו בב"ר (פרשה י"ט) כיון שראה אותה עוברת לפני העץ נטלה ודחפה עליו אמר לה הא לא מיתת כמה דלא מיתת במקרב, כן לא מיתת במיכליה יע"ש, וכן פירש"י

בפירוש החומש גבי דכתיב לא מות תמותון דחפה עד שנגעה בו א"ל כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה ע"כ. וכן פירשו בגמ' בסנהדרין (דף כ"ט סע"א), והוסיף הגרי"נ פלאג'י דלפי"ז אתי שפיר מה דאיתא בגמ' (*) (הובא בספר פי שנים קובץ קטן ערך מלאכים אות ט"ז) וז"ל, המן עמד על נפשו לבקש מאסתר המלכה מה עשה מיכאל דחפו על אסתר והיתה מצעקת אדוני המלך הרי הוא כבשני לפניך ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית ושמע המן הדבר הזה ונפלו פניו ע"כ. וכן פירש"י בפירושו לגילת אסתר והמן נופל המלאך דחפו. ע"ש.

ויש לחקור דהמן לא כיוון לזה ואיך בא מלאך ודחפו עד לבא חמת המלך הגם לכבוש וכו' והלא זה שקר ואיך המלאך עשה כן וכאשר מצאתי חקירה זו שחקר אותה רב תנא דאורייתא רב'ין חסיד'א החיד"א בספר נחל אשכול שם בפירוש מגילת אסתר אות מ"ו ויעו"ש מה שישב, ולפי דברינו יתכן לומר עוד בהקדים עוד מ"ש המקובלים דאסתר היתה גלגול חוה והמן גלגול נחש ובהיות שבגלגול ראשון הנחש דחפה לחוה וגרם לה מיתה ותולדותיה, לכן כל קבל דנא פרע לו הקב"ה ע"י המלאך בגלגול שני שדחפו להמן הוא הנחש לגרום בו מיתה ולכניו להשיב לו גמולו בראשו לפרוע פרעות בגוי צדיק, ע"י אסתר הצדקת שהיא גלגול חוה מדה כנגד מדה ולכך נפלו פניו שכך היה עונשו בגלגול ראשון בהיותו נחש עלי דרך על גחונך תלך, ואיתא בב"ר פרשה כ' אתה גרמת לבריות שיהיו מהלכי גחונים על מיתיהם אף אתה על גחונך תלך, ופירש הרב מתנות כהונה גחונים כפופים דרך אבילות עיי"ש. ולזה אמר הכתוב והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש

(*) בספר פי שניים ציין וכתב בסיום דבריו מגילה, וכונתו למדרש מגילת אסתר (פרשה י, פיסקא ט, דף קצג ע"ב) ששם אמרו כן תיבה בתיבה, ורבינו ז"ל הביין שתיבת מגילה מראה מקום לבבלי במסכת מגילה, ואחד הרואה שאין בנמצא בכל מסכת מגילה הלשון שהביא הרב פי שניים, ואינו אלא במדרש הנ"ל, והן אמת שבמסכת מגילה (טז ע"א) איתא שבא מלאך והפילו עליה אך ברור הוא שאין אלו הדברים שהועתקו בס' פי שניים. ונוסף גם הוא שדרכו של ספר פי שניים להביא ולאספ בעיקר מאמרים ממדרשים וילקוט שמעוני ולא מהבבלי כאשר תחזינה עיני הקורא בהקדמת ספרו ובגוף ספרו. [הערת ידידינו החוקר התורני במשנת חכמי איזמיר חו"ב בנש"ק רבי חזקיה סופר שליט"א בהגהותיו הנפלאות ע"ס אבות הראש אשר יראו אור בקרוב בעוה"ת].

שהוא ג"כ מדה כנגד מדה היותו גלגול נחש ונרמז בשמו כי המן ראשי תיבות ה'וא מ'גלגול נ'חש, וגם המן במספר קטן גימטריא נחש עם הכולל, דו"ק ותשכח. עכ"ד הנפלאים של הרב אבות הראש שם. [ומ"ש גימטריא נחש כונתו דהמן עם האותיות ונחש עם הכולל של התיבה. הערת החו"ב ר' חזקיה סופר שליט"א].

[וידדי החוקר התורני הנפלא ר' חזקיה סופר שליט"א ציין לי מהגהותיו על ספר אבות הראש העומדים לראות אור בקרוב וז"ל, בענין זה דהמן גלגול נחש ואסתר גלגול חוה, עיין חמדת ימים חלק ב' פורים פרק ג' (דף ע"ג ע"ג), ודבש לפי מערכת א' אות ה', ומערכת ה' אות ב', ותנופה חיים אסתר סימן ט' אות פ"ט (דף ש"ט ע"ב), ונפש היפה מערכת יו"ד אות כ"א, ובקונטרס ביצחק יקרא סעי' ג', ובספרו חלק יפה אסתר סימן ה' אות ט"ו (דף ו' ע"א), ויפ"ל ח"ט פרשת בראשית אות ט"ז (דף מ"ז ע"א). ע"כ באו ציוניו של ידידי הנ"ל ויישר חיליה לאורייתא].

עוד הוסיף הגר"י פלאג'י בספרו אנך יפה על אסתר סימן ג' אות ו' (דף קצ"ג ע"א) בזה"ל, את המן המן נוטריקון ה'וא מ'גלגול נ'חש. והרי הוא נמי נין עמלק בן בנו של עשו דהוה דיוקניה דחויא, כדאיתא בתיקונים תיקון נ"ט (דף צג ע"א) ובזוה"ק פרשת תולדות (דף קל"ז ע"ב) דכמו זה כמות זה כדאיתא במדרש רבה סדר נשא (פרשת י"ד) אמר רבי פנחס שנו אויבים לא נארו עד שהשלים עליהם שבעים פסוקים הנחש והמן הרשע הנחש מבראשית עד ארור אתה מכל הבהמה שבעים פסוקים. המן מאחר הדברים האלה גידל המלך אחשוורוש עד ויתלו את המן שבעים פסוקים יעו"ש. והיינו שכתוב באו"ח סימן תר"צ סעי' ט"ז צריך שיאמר ארור המן דכיון שהיה גלגול נחש שנאמר בו ארור כאמור עכ"ד האנך יפה. [וגם את זה הראני ידידי הנ"ל].

ד. ובספר קול תודה על מגילת אסתר עה"פ ויקראו סופרי המלך בעת ההיא בחודש השלישי הוא חודש סיון בשלשה ועשרים בו כתב וז"ל, אפשר לומר דהנה כתוב בספר בני יששכר בשם מרן האריז"ל דהמן היה מבחינת נחש שפיתה את חוה לאכול אכילה אסורה והביא מיתה לעולם וכ"כ זאת היתה עצתו במשתה אחשוורוש להאכיל את ישראל מאכלות אסורות ועי"ז נתגבר להביא מיתה לעולם ח"ו עי"ש.

והנה אמרו רז"ל בבכורות (דף ח' ע"א) דימי עבורו של נחש הוא לשבע שנים וכנגד זה היה כחו של המן ג"כ למספר שבעים כמו שייסד הפייט

תכלית שבעים נתלה על חמשים והטעם כי גדולת ממשלתו לא היה רק ע' ימים. והנה מן אגרת שכתב המן לאבד את ישראל שהיה ב"ג בניסן עד אגרת שכתב מרדכי לישראל להיות עתידים בכ"ג בסיון היו ע' ימים, ובעת שכתב המן הנה אז היה בחינת הריון וזה שאמרו רז"ל שם בבכורות ולאותו רשע לא מצינו חבר, ע"כ כל זמן שלא כלו הע' ימים מיום שכתב המן כתביו לא חשש מרדכי כי היה עדיין מבחינת עיבור ולא חשש שיולד מזה איזה רעה לישראל כי לא הגיע עדיין זמן הלידה. אבל כשהגיע סוף שבעים יום דהיינו בכ"ג סיון חשש מרדכי על אותו יום שיגיע זמן הלידה של הנחש וח"ו יעשו כתביו פרי ויהיה מוליד מהיום איזה רעה ח"ו על ישראל ע"כ כתב מרדכי בזה היום להעביר את רעת המן פרי עשתונותיו אשר זמם על היהודים וכוון מרדכי דוקא על יום שיגיע זמן הלידה להעביר ממשלת זדון מן הארץ.

ה. עוד כתב בספר הנ"ל בפסוק על כן קראו לימים האלה פורים ע"ש הפור. וז"ל, והשי"ת שהוא סיבת כל הסיבות סיבב מחשבתו כדי שיחול הגורל על חודש אדר דוקא וטעם הדבר כי כבר כתבתי כי המן היה בבחינת נחש שהסית לאדה"ר לאכול מעץ הדעת וכתב בספר הקנה שהדגים לא נהנו מעה"ד שאין להם קנה וושט וע"כ דגים לא היה להם דין במבול, וע"כ לא היה להמן שליטה בחדש אדר שהוא מזל דגים וא"כ הצרה עם הנס באו כאחד. עכ"ד המתוקים.

ו. עוד כתב בספר הנ"ל בפסוק ותכתוב אסתר ההלכה וז"ל. עוד נראה לי דמצאתי בספר מגלה עמוקות פרשת לך לך כי חוה קלקלה בתי"ו של ותראה האשה ע"ש באריכות, וכתב בספר דבש לפי בשם האריז"ל דאסתר היתה גלגול חוה ואסתר באה לתקן החטא של חוה. וע"כ נכתב ותכתוב בתי"ו רבתי להורות שאסתר תיקנה בתי"ו שקלקלה חוה.

ז. וידידינו החו"ב ר' עמנואל סופר שליט"א אמר דהמן בן המדתא גימטריא "הוא הוא נחש הקדמוני". עוד אמר "על גחנך תלך" גימטריא "זהו המן בן המדתא ההגגי". אפריון נמטייה, ודפח"ח. [הערת ידידי ספרא וסייפא ר' חזקיה סופר שליט"א, בהגהותיו כת"י ע"ס אבות הראש].

ח. וידידי הארוס חו"ב ר' מיכאל שמואל רביע שליט"א העירני כי "חוה" עולה י"ט, וכן הוא מנין "הדסה" בגימטריא קטנה.

ענין תשיעי

בענין אסתר שורש יעל והמן שורש סיסרא ממקור אחד

כתב רבינו האריז"ל בשער הגלגולים (הקדמה לו, דף מג דפוס ירושלים) וז"ל, וכן רבי עקיבא שהוא משורש קין היה בקליפה הזאת, ואח"כ יצא ממנה ונולד מבני בניו של סיסרא, כנודע גם ר' שמואל בר שילת שהיה מבני בניו של המן הרשע כנודע, כי גם הוא היה נתון בקליפת סיסרא, כי המן וסיסרא שניהם ממקור אחד הם, כי שניהם הם בקליפת הדעת, ונודע כי רב שמואל בר שילת היה משורש קין כנז"ל, וזה סוד הפסוק ה'כוכבים מ'מסלותם נ'לחמו ראשי תיבות המן עם סיסרא. ועי"ש עוד מש"כ בזה. וע"ע בספר הגלגולים (פרק מז, דף נט ע"א דפוס פרעמישלא) מש"כ בזה.

ובספר מדרש תלפיות (ענף גלגול אות א) הביא דאסתר משורש יעל אשת חבר הקיני. ובספר קול תודה על מגילת אסתר עה"פ וכל זה איננו שוה לי כתב וז"ל, איננו שוה לי ר"ת אשל בגימטריא סיסרא, ויש לומר עפמש"כ הספרים דהמן היה גלגול סיסרא, ואסתר היתה יעל אשת חבר הקיני, וכמו שסיסרא נפל בידה של יעל, כמו כן היתה מפלת המן ע"י אסתר, וע"כ נתן ה' בפי החזיר הטמא לשון איננו שוה לי, ניבא ולא ידע מה ניבא, שהראשי תיבות של תיבות אלו הוא סיסרא, לרמוז כי הכבוד הזה מה שעשתה לו אסתר, איננו שוה לו כי עי"ז יפול בידה. עכ"ל הקול תודה. וראה נא ראה שמפלתו של סיסרא היתה ע"י שתיה שהרי יעל השקתה אותו חלב, ומפלתו של המן היתה גם ע"י שתיה, היינו במשתה היין שנעשה ע"י אסתר. ודו"ק. וע"ע להגאון מהר"א הכהן מאיזמיר בספר עיני העדה על מגילת אסתר (דף קמו ע"ג) מש"כ בענין זה.

ובספר קול תודה (עה"פ לכבוד המלכה עמי בבית וכו', ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים וכו', גם הנה העץ אשר עשה המן) כתב וז"ל, אפשר לומר פרפרת נאה עפמש"כ לעיל בשם הספה"ק שהמן היה גלגול סיסרא וע"כ אמר וכל זה איננו שוה לי ר"ת בגימטריא סיסרא. והנה כתב בספר ערבי נחל (פרשת ויצא עמוד הר בנדר"מ) בשם ספר קרניים כי יש של"א קליפות הנקראים בתי"ב וכנגדו יש שם בקדושה שם קדוש כהשי"ם המבטל קליפה ההוא, ושם זה הוא בגימטריא שע"ה בסוד ולא קין ואל מנחתו לא שעה וכשהוא בתוספת יו"ד (יכהשי"ם), הוא בגימטריא שפ"ה כמנין שכינה אכן מקור השם הוא כהשי"ם,

ותכסהו בשמיכה כי סיסרא בגימטריא של"א. עכ"ל. וזה שאמר הגם לכבוש המלכה עמי בבית שרצה המן שהוא גלגול סיסרא לעמוד נגדה בשל"א קליפות הנקראים בתי"ב אותיות בבי"ת, וזה שאמר הכתוב ביעל ידה ליתד תשלחנה יתד בגימטריא בתי"ב שיעל ביטלה קליפה זו, וע"כ אמר חרבונה גם הנה העץ אשר עש"ה המן עש"ה בגימטריא שם הקדוש כהשי"ם לבטל קליפה זו הנקראת בתי"ב. והבן.

עוד כתב בקול תודה ע"פ ודובר שלום לכל זרעו, ר"ת גימטריא שמ"ג, דכבר כתבנו בשם הספה"ק דהמן היה גלגול סיסרא, והנה בשירת דבורה שרתה על מפלת סיסרא וסיימה כן יאבדו כל אויבך ה', ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, ותרגם יב"ע שם, ורחמוהי צדיקייא יהו עתידין לאזהרא כזיהור יקריה על חד תלת מאה וארבעין ותלתא כמיפק שמשא בגבורתיה. ע"ש. והנה המגילה נקראת ג"כ שירה כדאמרו רז"ל קרייתא זהו הילולא ובתחילה כתיב ממפלת המן ובסיום אמר ודובר שלום לכל זרעו, ר"ת בגימטריא שמ"ג לרמוז למ"ש ביונתן בן עוזיאל הנ"ל. והבן היטב. עכ"ד.

ענין עשירי

בענין גלגול אחשוורוש וושת

איתא בפסיקתא רבתי (פיסקא דפרה פרק יד), מעשה היה בישראל אחד שהיה לו פרה אחת חורשת, נתמעטה ידו ומכרה לגוי אחד פרסי, כיון שלקחה הגוי חרשה עמו ששת ימים של חול, בשבת הוציאה שתחרוש עמו, ורבצה לו תחת העול, והיה הולך ומכה אותה, והיא אינה זזה ממקומה, מכיון שראה כן, הלך ואמר לאותו ישראל שמכרה לו, בא טול פרתך שמא צער יש בה, שהרי כמה אני מכה אותה והיא אינה זזה ממקומה. אותו ישראל הבין דבשביל שבת אינה זזה, דהיתה למודה לנוח בשבת, ואמר לו בא ואני מעמידה, כיון שבא ואמר לה באזנה, פרה פרה את יודעת כשהיית ברשותי, היית חורשת בימי החול ובשבת היית נחה, עכשיו שגרמו עונותי ואת ברשות גוי, בבקשה ממך עמדי וחרשי, ומיד עמדה וחרשה, אמר לו אותו הגוי, איני מניחך עד שתאמר לי מה עשית לה באזנה, אני נתייגעתי בה והכיתי אותה ולא עמדה, התחיל אותו ישראל מפייסו ואומר לו, לא כישוף ולא כשפים עשיתי, אלא כך וכך הסחתי לה באזנה ועמדה וחרשה, ומיד נתיירא הגוי

ואמר, ומה אם פרה שאין לה לא שיחה ולא דעת, הכירה את בוראה, אני שיצרני יוצרי בדמותו ונתן בי דעת, איני הולך ומכיר את בוראי, מיד בא ונתגייר ולמד וזכה לתורה, והיו קוראים אותו יוחנן בן תורתא. ע"כ*).

והנה בספר גלגולי נשמות להרמ"ע מפאנו זצ"ל כתב בזה"ל, ושתי נתגלגלה בההיא פרה שמכר אותו חסיד, ולא היתה רוצה לחרוש בשבת, כי היא היתה רוצה שיעשו בנות ישראל מלאכה בשבת כדאיתא במגילה (יב ע"ב), ואותו חסיד היה מכירה, וכדי שלא להנאותה ג"כ מכרה ולחש באזונה כמו שלחש אליהו לפר שעלה לשם הבעל, ואותו הגוי המתגייר על ידי זה הוא אחשורוש, ואז היה תיקונה. עכ"ל הרמ"ע מפאנו. וע"ע בספר גלגל החיים (עמוד קצו) מש"כ להסביר מדוע נתגלגלה ושתי דוקא בפרה. עי"ש.

ומצאתי בספר עיר מבצר על מגילת אסתר (דף מט ע"ב), שהביא כל הקדמה זו של הרמ"ע מפאנו וכתב ז"ל, לכאורה צ"ע דהרי מבואר במקובלים שאין האומות באים בגלגול, כמ"ש השל"ה במסכת פסחים דף קס"א, שהסכימו רוב המקובלים שאין סוד הגלגול נוהג רק בישראל ולא באומות, וכ"כ בסה"ק קהלת יעקב ערך (ג"ל אות ג), וא"כ איך אפשר לומר שאחשורוש בא בגלגול. ויש לתרץ כמ"ש השל"ה שם, שלפעמים עפ"י גזירת השי"ת, כענין הוראת שעה מטעם הידוע לו יתברך, תמצא ענין הגלגול גם

(* ראיתי להגאון ר' צבי מאשקאוויטש זצוק"ל בספר פרדס צבי (עמוד כד) שהביא המעשה הנ"ל, וכתב שכן הוא ג"כ בספר תולדות תנאים ואמוראים, אולם בספר סדר הדורות (ערך ר' חנינא בן תורתא) מביא הסיפור הנ"ל בשינויים בשם ספר מעשיות קטן, וידוע שהרב סדר הדורות לא היה לפניו הפסיקתא, וכמו שכתב בהגהות נחל עדן על ספר סדה"ד. וכן הובא הסיפור הנ"ל במדרש עשרת הדיברות (דיבור רביעי). ועי' תוס' ישנים יומא (דף ט ע"א, ד"ה ר' יוחנן בן תורתא) שכתבו בזה"ל, בפסיקתא רבתי מפרש שנתגייר על ידי פרה, אך שם כתוב ר' יהודה בן תורתא, ואולי היה לו להתו"י גירסא אחרת בהפסיקתא. ולפלא שבריתב"א שבעין יעקב (יומא ט ע"א) כתב, אמרו בירושלמי שנקרא כן על שום שמכר פרתו לנכרי, ולא רצתה לחרוש בשבת, עד שהלך ולחש לה באזנה. עכ"ל. וצ"ע דבפסיקתא איתא להיפך, שהישראל לחש לפרה באזנה ואותו גוי נתגייר, אחר שלמד ק"ו מהפרה, ותו יש להתפלל שעובדא זו לא נמצאה בירושלמי שלפנינו. עכ"ד הרב פרדס צבי. ומה שסיים בהערה ע"ד הריטב"א נראה ברור דהריטב"א קיצר בלישנא דמשתמע לאפי תרי, וברור שכונתו על היהודי. וע"ע בהגהות זרע ישי על הפסיקתא שם מהגאון מהרש"א ראב"ן זצוק"ל מקראטשין (בעמ"ס עיני שמואל על הש"ס) מש"כ בזה.

באומות, כענין לבן שנתגלגל בבלעם וכו'. עכ"ד השל"ה ז"ל. א"כ גם כאן כך היה גזירת השי"ת מטעם הידוע לו. ואפשר שרצה השי"ת להטיב עם אחשורוש, בעבור הטובה שעשה עם בני"י שביטל מהם הגזירה, ועי"ז קבלו התורה מאהבה כידוע, ע"כ הטיב עמו השי"ת כדי להכניסו תחת כנפי השכינה, שיקיים גם הוא את התורה.

והנה מה שמבואר עוד בספר הנ"ל, אשר ושתי נתגלגלה בפרה, ג"כ צ"ע לי, כי הרי מבואר במקובלים שאין אשה מתגלגלת (אפי' אשה יהודיה), רק תקבל עונשה בעוה"ב ובגיהנם, וכמש"כ בפע"ח (שער ר"ח וחנוכה ופורים פ"ג), ובספר הגלגולים (פרק יג), ובספר דבש לפי (מערכת ג) בשם הרמ"ז, ובספר קהלת יעקב (ערך גל, אות ו ואות ט), ואפשר לומר דבבהמה מתגלגלת לקבל ענשה, או יש לתרץ עפ"מ"ש שם שלפעמים תתגלגל האשה בעבור בעלה בסוד ויצאה אשתו עמו וכו', וגם כאן נתגלגלה ושתי בעבור אחשורוש, כי עי"ז בא אחשורוש לדת האמת, ואחשורוש היה בעלה. כ"ז כתבתי בדרך אפשר, ואם שגיתי ההי"ב. עכ"ל של הרב עיר מבצר והדברים נפלאים.

והנה הגאון ר' רפאל חייא פונטרימולי ז"ל בספרו מעם לועז על אסתר (א), (כא) כתב, דאחשורוש הרגה לושתי, ע"י ששרפה חיה. וכ"כ בספר עמק פורים (לב העמק אות קנד) בשם ספר וזאת ליהודה, וצריכים אנו להבין מדוע באמת זה היה ענשה שנשרפה חיה.

והנראה בס"ד להסביר הדברים והיה בהניח מה שכתב מהר"א הכהן משאלוניקי בספר שיורי טהרה (מערכת ש אות ב) וז"ל, במקום שיש חילול שבת דליקה מצויה ונשרפים הבתים רח"ל. כ"כ הרב צמח דוד (דף רלה ע"ג). עכ"ל. ועיין למורינו ורבינו הג"ר יעקב חיים סופר שליט"א בספרו הנפלא הדר יעקב ח"א (סימן טו) מה שהאריך בענין זה, והביא מקור לדברי הצמח דוד מתלמוד ערוך במסכת שבת (דף קט ע"ב), ועי"ש מה שפירש הרב שליט"א בפסוקים לפי הקדמה זו. והנה בגמ' מגילה (יב ע"ב) איתא, דושתי הרשעה היתה מביאה בנות ומפשיטתן ערומות, ועושה בהן מלאכה בשבת. ע"כ דברי הגמ'. ואחר שראינו שעונש חילול שבת הוא שריפה, מובן היטב מדוע נגזר משמיא דאחשורוש שרף את ושתי כשהיא חיה, מדה כנגד מדה וכאשר עתה כן יעשה לה. ונפלא הוא.

ודע דבפרקי דרבי אליעזר (פרק מט) איתא, דמיתתה של ושתי היתה על ידי שחיטה. ועי"ש להגר"ח פאלאג'י זצ"ל בהגהות פר אחד מה שציין בזה.

ענין אחד עשר

בענין המן קליפת עורב ודוד מבטלה לקליפה זו

כתב הגר"ש ליפשיץ בספרו קול תודה על מגילת אסתר עה"פ כי המן בן המדתא האגגי צורר כל היהודים וכו' וז"ל, והנה נודע שקליפת עשו נקרא עורב כמש"כ בספר בני יששכר במאמרי שבת בשם ספר הקרניים, וז"ש וכראות המן את מרדכי לא קם ולא זע. ז"ע ראשי תיבות זכוב עורב שמרדכי הצדיק לא חשש כלל להני ב' קליפות שהיו לו מאבותיו עמלק ועשו והבן. ועוד הוסיף שם בספרו עה"פ לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם וז"ל שם יש לומר דקאי על המן ועל אחשוורוש איש בער זה המן דהיה לו כח מקליפת ער"ב כמ"ש לעיל בער אותיות ערב. וכסיל לא יבין את זאת זה אחשוורוש דנקרא כסיל כמ"ש רז"ל בגמרא וכסיל יפרוש אולת זה אחשוורוש והבן. עכ"ד הקול תודה.

ונראה לי למצוא רמז בדברי התלמוד דהמן מקליפת עורב קאתי דאיתא בגמ' בב"ב (דף צ"א ע"א) וא"ר חנן בר רבא אמר רב אמיה דאברהם אמתלאי בר כרנבו אמיה דהמן אמתלאי בת עורבתי וסימניך טמא טמא טהור טהור ובפירוש רבינו גרשום שם כתב וז"ל, אמתלא שהיתה אמו של המן שהיה טמא היתה בת עורב שהוא טמא עכ"ל, הרי לנו דהמן הרשע מכח קליפת עורב קאתי.

והנה מצאתי להגחיד"א בספרו מדברי קדמות מערכת א' אות נ"ה שכתב דהצלת עמ"י בימי מרדכי ואסתר היתה גם בזכות דוד המלך ע"ה עיי"ש שהביא בזה כמה רמזים מתוקים וכן בספרו כסא דור דרוש ו' האריך בזה עיי"ש. וכן מצאתי עתה בספר עיר מבצר על מגילת אסתר (דף לו ע"ב) שכ"כ בשם פע"ח עיי"ש. ולפי ההקדמה הנ"ל דהמן הוא קליפת עורב יובן היטב מדוע הצלת עמ"י היתה גם ע"י דוד כיון שדוד יש בו כח לבטל קליפת עורב כמש"כ בספר הקרניים מאמר ב' ועיי"ש למהרש"א זצ"ל בביאורו דין ידין מה שהאריך בזה ברמזים נפלאים מהפסוקים דדוד מבטל קליפת עורב, ובספר ליקוטי מאמרים להגר"צ הכהן מלובלין (עמ' 126) מה שכתב בענין זה דוד מבטל קליפת עורב עיי"ש. ולכן דוד דייקא עמד בתפילה על עמ"י בזמן גזירת המן הרשע. וע"ע להגר"ד ברדא שליט"א בספרו טל אורות קונטרס יד משה (סימן ו' וסימן ז') מש"כ בענין זה דגם דוד היה שותף בגאולת ישראל בימי המן הרשע

עיי"ש דבריו הנפלאים. וע"ע בענין קליפת עורב בספר דברי תורה להאדמו"ר ממונקאטש זצ"ל (מהדורא שביעאה אות ט' ומהדורא תשיעאה אות נ"ח) עיי"ש.

ענין שנים עשר

מדוע דוקא האמורא רבא אמר מימרא זו דחייב איניש לבסומי בפוריא

הגאון רבי אברהם חזקוני בספרו שתי ידות (אמסטרדם תפ"ו, פרשת תצוה) כתב וז"ל, ויש להקשות רבא דבתרא הוה מי הכניס אותו בדין זה, אם הראשונים נהגו כן מצד חובת הדין כמש"כ חייב איניש, א"כ למה לא מצינן דין זה קודם שבא רבא, ואינו מוזכר לא במשנה ולא בברייתא בבלי וירושלמי ומכילתא. ואם לא נהגו הראשונים בזה ומפני זה לא מוזכר דין זה, א"כ מי הכניס רבא בתגר זה, ומנא ליה והיכן כתיבא במגילה. [א"ה, ועיין במה שהארכנו בזה בקונטרס השתיה כדת בפתיחה בשם שו"ת פאר עץ חיים. ע"ש]. וכתב עוד שמצינו עוד חידוש דין לרבא הקשור ביין, והוא בפסחים (קז ע"ב) רבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפסחא, כי היכי דנגרריה לליביה, דניכול מצה טפי לאורתא, דסבר רבא חמרא מיגרר גריר. ע"ש.

וביאר הרב תעלומה זו בשבילי בית גלגול, ואני ארחיב את דבריו בס"ד, הנה בשער הפסוקים פרשת וירא (דף כב ע"ג, דפוס ירושלים) כתב וז"ל, ענין סיפור סדום ועמורה, והיות אלו הג' מלאכים מיכאל לבשר את אברהם בלית שרה, וגבריאל להפוך את סדום, ורפאל למלט את לוט, וכל אחד בא בשליחותו ובזמן אחד נתקבצו שלשתם, וטעם היות הכל בזמן אחד ולא נפרדים זה אחר זה, כי כן היה צריך, כי כמו שרצה הקב"ה להוציא זרע קודש, ונשמות ישראל שהיו גנוזות קודם שנברא העולם ועד עתה היו אלפיים שנה של תהו, והיה בונה עולמות ומחריבן וכו', וג"כ רצה הקב"ה שנשמתו של משיח שהיתה ג"כ גנוזה קודם בריאת העולם, שנאמר ורוח אלוקים מרחפת על פני המים, זה רוחו של משיח, ורצה עתה הקב"ה שיראה וימצא כי היתה אבודה בסדום, שנאמר מצאתי דוד עבדי, וארז"ל שמצאו בסדום בלוט בן אחי אברהם, א"כ מוכרח היה שיבואו שלשתן בזמן אחד, אחד למצא לישראל באברהם, ואחד להפך את סדום כדי שיצא משם לוט כדי להתחבא במערה, ושם זימן לו יין ויצא משם דוד משיח אלהי יעקב, לזה באו שלשתן בזמן אחד והבן. עכ"ל הנצרך לנו. ועיי"ש עוד מה שהאריך בזה.

והנה בשער הגלגולים (שלהי הקדמה לו) כתב וז"ל, רבא חבר אביי משורש לוט, וניתן בבתו הצעירה, ומשם יצאה נעמה העמונית, וגם שם היה נכלל רבא. ע"כ. ומצאתי שכ"כ גם הרה"ק ר' אברהם אזולאי בספרו חסד לאברהם (מעין הנהר כה) וז"ל, ודע כי רבא האמורא נמשך מנעמה העמונית בת לוט, כי כאשר הקליפות שבו את לוט, גם נשמת רבא שבו עמו, עד שיצאה נעמה העמונית בת לוט, ויצא רבא עמהם, וזה אומרו (בבראשית יד, יב) ויקחו את לוט ואת ר'כושו ב'ן א'חי, ראשי תיבות רבא, וכן ב'לעדי ר'ק א'שר אכלו הנערים, ראשי תיבות רבא. עכ"ל.

ועתה נחזור לדברי הרב שתי ידות, דלפי"ז יובן היטב מדוע רבא הכניס עצמו בדין זה דחייב איניש לבסומי, שהרי ביאת רבא לעוה"ז היתה על ידי יין, כי אם לא היה יין במערה לא היה לוט משתכר, ולא היה רבא בא לעולם, ואמנם כל זה היה על ידי יין המשכר שהוא מצד הקליפה, ומשום כך רצה רבא לתקן את היין המשכר, ולהפוך אותו ליין המשמח, שהוא מצד הקדושה, וע"כ רבא דייקא הכניס עצמו בדיני יין. עכ"ד הרב שתי ידות, והדברים כפתור ופרח.

ואני אבא אחר המלך ומלאתי את דבריו, דלפי"ז יובן היטב מה דאמר רבא בפסחים (קז ע"א) דיהיה עני מי שיש לו יין ואינו מקדש אלא על שכר, וצ"ב מדוע דוקא רבא אמר דבר זה, ולפי הנ"ל מובן היטב שהרי רבא רצה לתקן ענין היין במצוות, ולכן כאן קפיד רבא שיקדשו דוקא על היין. ודו"ק. ובזה יובן גם מה דאיתא ביומא (עו ע"ב) דרבא אמר חמרא וריחני פקחין, דגם כאן רבא ניצל את שתיית היין למצות תלמוד תורה. ורבא עסק בהרבה מקומות בתלמוד בעניני יין, כגון בשבת (עז ע"א), ובעירובין (נד ע"א), ובמציעא (ס ע"א). ועכשיו ראיתי שכבר מו"ר הגרי"ח סופר שליט"א הרגיש בענין זה בספרו טוב להודות ח"ג (עמוד נב). וע"ע לאחי ר' יקותיאל שליט"א בספרו זכר עשה (עמוד שכח בהערה) שגם הוא הרגיש בענין זה.

אגב אוסיף פה מה שראיתי בהקדמת ספר מאורות נתן פורים שכתב להקשות בשם רצ"ב שניאורסון שליט"א, דהלא רבה היה כהן כמבואר במסכת ר"ה (דף יח ע"א) דרבה ואביי מדבית עלי קאתו, וא"כ איך שתה יין הרבה עד דשחט לרבי זירא, והלא אביי ס"ל דאסור לכהן לשתות יין לעולם, כדאיתא בגמ' (תענית יז ע"א) רבי אומר כהנים אסורים לשתות יין לעולם, אבל מה אעשה שתקנתן קלקלתן, ואמר אביי כמאן שתו האידנא כהני חמרא כרבי, מכלל

דרבנן אסרי, מ"ט מהרה יבנה המקדש, ובעינן כהן הראוי לעבודה. וכתב רבינו חננאל בתענית דאביי דהוא כהן מבני עלי, לא היה שותה יין, דהא אמר רבא לדביתהו דאביי, ידענא ביה בנחמני דלא הוי שתי חמרא, כדאיתא בכתובות (דף סה ע"א). עכ"ל. וא"כ היאך השתכר בפורים. ואין לומר דרבה ס"ל דכהן מותר לשתות בזה"ז, דקשה לומר דאביי פליג על רבה רבו, וכתב ליישב שם דזהו באמת הטעם של השאלות (פרשת ויקהל) והילקוט שמעוני (אסתר פרק ט, אות תתרנ"ט ד"ה משלוח) דגרסי קם רבא ושחטיה לרבי זירא. עכ"ד המאורות נתן, ולפי דברינו הנ"ל הדברים נפלאים שגם כאן רבא היה נאה דורש נאה מקיים, ולקח את שתיית היין ליין המשמח, שהוא מצד הקדושה. ודו"ק. וע"ע בשו"ת דובב מישרים ח"א (סימן צב אות ב), ולמורינו הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו טוב להודות (ח"ג סימן ז). ע"ש. [ובעיקר ההערה שכתב המאורות נתן מדין שכרות דכהנים דאסירא משום מהרה יבנה בית המקדש, יש להעיר בזה דשמא שתיה של מצוה שאני. וצ"ע].

ענין שלשה עשר

עשרת צורי היהודים בגרמניה בחינת עשרת בני המן

בספר היקר "איש חמודות" שנדפס מקרוב, והוא תולדותיו של צדיק, הגאון הקדוש משרידי השואה הארוכה, כמהר"ר חיים מיכאל דוב ווייסמנדעל זצוק"ל כה כתב (בעמוד רפא), כתב הרב חיים אלכסנדר ניימאן ז"ל שרבינו (הנ"ל) אמר לו רמז על מה שנהרגו עשרה גרמנים פושעי המלחמה ביום הושענא רבה שנת תש"ז בעיר נירנבערג בגרמניה דהנה במגילת אסתר בעשרת בני המן ישנם ד' אותיות משונות ו' רבתי וז' זעירא בשמו של ויזתא, ת' זעירא בשמו של פרשדתא, וש' זעירא בשמו של פרמשתא, והאות ו' רבתי רומזת היא לאלף השישי, והאותיות הזעירות הם תש"ז שנת הפרעון לצוררי ישראל, נמצא שבשמותם של עשרת בני המן טמון ורמוז ענין זה שיארע במשך הדורות שוב תליית עשרת צורי היהודים. וידוע הדבר וכן הובא בכמה כתבי עת בשעתו כי הצורך יוליוס שטרייכער ימ"ש שר"י כשהובל לתליה הפטיר בלשונו הטמאה בשפה הגרמנית "היום יש ליהודים הפורים השני שלהם מהדורת תש"ז". עכ"ד הגאון חמ"ד ווייסמנדעל זצ"ל. והוא הפלא ופלא. ע"כ.

וראיתי לחד צורבא מרבנן שהוסיף בזה כי יש לעיין אמאי איתא בעשרת בני
המן נכפלה מילת את בכולם דהוה סגי באמירת את פרשנדתא ודלפון
ואספתא וכו', אלא דידוע הכלל דאת בא לרבות (עי' כתובות קג ע"א) וגם כאן
אתי לרבות עשרה צוררים שיבואו בדורות הבאים ומרה תהיה אחריתם לתליה
כעשרת בני המן. ומטי כיו"ב משמיה דהרב מעם לועז על מגילת אסתר.
עכ"ד.

קונטרס אחרון

תשובות ופלפולים בענייני פורים

ואלה אחרון חביב איידי דזוטר,
ואיידי דחביב"א עליה נקט בסיפ"א,
והביאותיו אל בית מדרש"י, מילי
מילי קטני חקירות ופלפלת כ"ש,
בעניני משלו"מ ושאר מצות היום,
מה שהשיגה ידי בעזר האל
ובישועתו

סימן א

בענין מדוע אין מברכים על מצות משלוח מנות

הנה האחרונים האריכו טובא לבאר אמאי אין מברכין על מצות משלוח מנות, ובפרט שכאן א"א לתרץ עפ"י דברי הרשב"א הנודעים (בתשובה סימן יח) שכתב שאין מברכים על מצות צדקה שמא העני לא יקבל דהכא שיטת הרמ"א שאפילו אם חבירו לא יקבל קיים המצוה והבאנו לעיל דברי המהר"ם שיק (סימן רמ) שאפילו אם לא יקבל מחמת תיגרא יצא י"ח וא"כ אמאי אין מברכין.

וכד הוינא טליא אמרתי ליישב קושיא זו עפ"י דברי תשובות בנימין זאב (סימן קסט) דנשאל שם מדוע אין מברכין על מצות כיבוד אב ואם והשיב וז"ל, הטעם הוא דאין מברכין אלא על מצוות שאנו מקודשין מן האומות שאין האומות עושין אותם כלל אבל במצוות שאפילו האומות עושים אותן לפעמים לא מברכין כי בהן אין אנו מקודשים מהן כי לפעמים עושין אותם כמונו כגון כבוד אב ואם והידור לזקן כמדומה. עכ"ל. ואם כן הכ"נ כיון שגם הגויים רגילים לשלוח דורונות ומנות לחבריהם לשם הרבות אהבה וריעות ביניהם א"כ נמצא דאין אנו מקודשים מהן בזה ולפיכך לא תיקנו על מצוה זו ברכה. ושוב מצאתי שכ"כ ליישב גם הרה"ג המופלא ר' פנחס זביחי שליט"א בשו"ת עטרת פז חלק ראשון (כרך ב, עמוד שב), ועיי"ש מה שהאריך בזה בטוטו"ד כדרכו בקודש.

וביסוד הנ"ל העלתי ליישב במקו"א קושיית האחרונים אמאי לא תיקנו ברכה על מ"ע דתשובה דהיא מצוה דאורייתא, והשכתי כיון דאיכא הרבה דעות דבעצם מצות תשובה גם הגויים שייכים ועיין להגר"ח פאלאג'י בספרו ראה חיים פרשת האזינו מה שהאריך בזה ואין אנו מקודשין מהן במצוה זו לגמרי, על כן לא תיקנו ברכה על מצוה זו. וע"ע בענין זה בספר מעדני אשר (שנת התשס"ז, פרשת כי תבא).

ואכתוב כאן עוד דבר חידוש שראיתי בענין זה אמאי אין מברכין על מצות משלוח מנות בשו"ת שרידי אש (ח"ב סימן מו) וז"ל, ועוד נראה לי

לחדש שמשלוח מנות היא באמת מצוה תמידית בכל השנה, ורק בפורים נצטוינו לקיים בפועל מצוה זו כדי שנזכור בכל השנה, כדרך שאנו קורים פרשת זכור כדי שנזכור כל השנה, וידוע מש"כ באו"ז שמצוה שהיא תמידית ואין לה הפסק אין מברכין עליה. ע"כ. וע"ע בענין זה אמאי אין מברכין על מצות משלוח מנות בהגהות מהרצ"ה חיות (מגילה ז ע"א). ובשו"ת שנות חיים (סימן רמד). ובשו"ת יד רמה (סימן כ). ובספר חדות השם (פורים, סימן לא). ובמש"כ בזה א"ח טוב ר' אברהם יקותיאל שליט"א בספר פדה את אברהם (עמוד קג, בהגהות לב אבירים ס"ק ב). עי"ש. והעירני ידידי חו"ב ר' מנחם גיאת שליט"א לשו"ת מלבושי יו"ט (סימן ד), ושו"ת דברי שלום קרויז ח"ב (סימן כב). ע"ש מש"כ בזה.

סימן ב

בענין אי בעינן סל מיוחד לכל מנה בפ"ע

הרי"ח הטוב זצוק"ל בשו"ת תורה לשמה (סי' קפט) נשאל באחד ששלח לחבירו ביום פורים ב' מינים ממיני מתיקה, ולא היה לו ב' כלים להניחם בהם, והניחם בכלי אחד ושלחם לרעהו, אם יוצא י"ח שני מנות בזה, דכיון דהם מונחים בכלי אחד, יש לומר דחשיב הכל מנה אחת. והשיב דכל שהניח בכלי אחד חשיב מנה אחת, ואין כאן ב' מנות לרעהו, והביא ראיה לזה ממאי דאיתא בשבת (צא ע"ב) דסברי רבי יוחנן ורבא בקופה מלאה חרדל אגד כלי שמיה אגד, וכן פסק הרמב"ם בהלכות שבת (פרק יב הלכה יא) וז"ל, קופה שהיא מלאה חפצים אפילו מלאה חרדל, והוציא רובה מרשות זו לרשות זו פטור, עד שיוציא כל הקופה, וכן כל הדומה לזה, שהכלי משים כל שיש בו כחפץ אחד. עכ"ל. וא"כ ה"ה הכא הכלי משים כל שיש בו כמנה אחת, ולכן צריך להניחם בשני כלים, כדי לקיים משלוח מנות איש לרעהו. עכ"ד התורה לשמה. וכן פסק בספרו בן איש חי (שנה א, פרשת תצוה אות טז).

ומו"ר הרה"ג ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספר יד סופר (ח"ב סימן ה) העיר על דברי התורה לשמה מדברי התוס' בחגיגה (כ ע"ב, ד"ה הכלי) שכתבו דלא מצינו צירוף כלי לחולין, ועוד העיר מדברי הירושלמי חלה (פ"ב ה"ג) דבדבר שמקפיד על תערובתו אין הכלי מצרפן, ואפשר דה"ה כאן שהרי מקפיד ולא ניחא ליה שהכלי יצרפם ויחשבו כמנה אחת, דהלא רוצה לצאת י"ח משלוח מנות, ובכה"ג דנימא שהכלי מצרפן אינו יוצא י"ח. ועוד כתב מו"ר דיל"ע בהשוואת הסוגיות משבת לחגיגה לפי"ד הרמב"ם. וכתב דמצא להגאון ר' יוסף ענגיל ז"ל בספרו החשוב גליוני הש"ס לחגיגה שם שהאריך למאד בעניני כלי מצרף מה שבתוכו, ובתוך דבריו כתב להוכיח דלא שייך בחולין כלל וכלל ענין צירוף כלי וכו'. ע"ש. והוכיח כן מהגמ' בשבת הנ"ל. וע"ע לו שם בחידושו (דף כד ע"א). עכ"ד מו"ר שליט"א בספר יד סופר. וע"ע בזה בספר מגדים חדשים (חגיגה דף כג ע"ב, ד"ה הכלי מצרפן) מש"כ בענין זה בארוכה.

ומציאה נפלאה מצאתי בענין זה בספרו של הגאון המופלא חוקר ומברר מנהגי ישראל ומצדיקם ובקי עצום בחדרי תורה, מני"ר ר' ישכר

תמר בספרו עלי תמר על הירושלמי מגילה (מועד ח"ג, עמוד כח) שהביא מ"ש בבן איש חי בשם תורה לשמה הנ"ל, וכתב על זה, ולא מצאתי דבר זה בשום מקום, ואדרבא נוהגים לשלוח בכלי אחד, וחקרתי אצל הזקנים מעולי בגדאד, ואמרו לי שזה ידוע אצלם כמנהג מפורסם, לשלוח השתי מנות כל אחד בכלי בפנ"ע דוקא, ואם נניח שזהו מנהג בבלי קדום, יתכן לעמוד על עומק פשט הגמ' במגילה דף ז' שדר ליה מלא טסקא דזנגבילא ומלא כסא דפילפלתא אריכא, ולכאורה למה השתמש בשני כלים בשביל הזנגבילא והפלפל, היה לו להשים שניהם בכלי אחד, ולפי האמור הדבר מדויק, שבאמת כל מין צריך כלי בפ"ע, ועוד שדר ליה טקסא דקשבא ומלא כסא קמחא דאבשונא. ויש להביא סמוכין לזה גם מירושלמי סוף ביכורים ותוספתא שם, שמצוה להביא כל מין ומין משבעת המינים שמביא לביכורים בכלי בפ"ע, וטעמא כדי להבליט כל מין ומין בפ"ע, ואף כאן כדי להבליט כל מין ומין של המנות בפ"ע. ע"כ.

וכתב הגאון עלי תמר שפנה בזה במכתב אל הגאון המופלא ארי עלה מבבל הרה"ג ר' סלמן חוגי עבודי צוק"ל חבר ביה"ד פתח תקוה ומלפנים רב ראשי בבגדאד, והנני מעתיק לשון המכתב של העלי תמר ותשובתו של הגאון ר' סלמן חוגי צוק"ל וז"ל, א, איפה יש למצוא את הספר תורה לשמה ומי הוא מחברו. ב, אם ידוע לו זה כמנהג בבלי קדום או עכ"פ כמנהג נפוץ ומפורסם לשלוח מנות בשתי כלים.

ועל זאת השיבו הגאון ר' סלמן צוק"ל בזה"ל. א, ספר תורה לשמה הוא כת"י היה אצל הרב רי"ח הטוב ויש אומרים שהוא חיברו ולא רצה לכתוב עליו שהוא חיברו כדי שתהיה תורה לשמה. [אמרי"ח, עין למורינו ורבינו הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו תרנן לשוני עמ"ס כתובות (סימן ב עמוד טז) שכן הוא האמת, דספר תורה לשמה שייך הוא להגאון רי"ח הטוב צוק"ל. והביא ראיה נפלאה בזה. ע"ש. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ט (חאו"ח סימן צו) מש"כ בזה]. ב, מיום שעמדתי על דעתי, ראיתי מנהג קבוע בבגדאד לשלוח מנות בפורים כל מין בכלי אחד, ורבותי הסבירו לי אסמכתא למנהג מביכורים כמו שהזכיר כת"ר, ואין ידוע לי אם הוא מנהג קדום, ותודה רבה לכבודו שמצא סמך למנהג ממגילה דף ז'. עכ"ל של הגאון מהרס"ח עבודי.

וכתב הרב עלי תמר על דבריו, ושמחתי מאד שכוונתי לדעת זקני רבני בגדאד, באסמכתא למנהג מביכורים. ע"כ. וע"ע לו בספרו עלי תמר

עמ"ס בכורים (זרעים ח"ב, עמוד רנט) מש"כ עוד בזה. ועתה מצאתי בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג (במילואים ותיקונים עמוד שכ) שגם הוא הביא ראייה לדברי התורל"ש מדברי הרמב"ם שפסק בהלכות ביכורים (פ"ג ה"ז) דמצוה מן המובחר להביא כל מין ומין בכלי בפנ"ע. וע"ש מה שהרחיב עוד בזה.

ובא לידי שו"ת אור לציון ח"ד (עודנו בכת"י) למוריני ורבינו הגאון המופלא אור לו בציון מהרב"צ אבא שאול צוק"ל, וחזיתיה ליה שם שנשאל בזה האם צריך לתת המשלו"מ בשתי כלים, והשיב דנראה שחומרת הבא"ח אינה אלא כשהמינים דומים זה לזה, וכגון שני מיני בשר או שתי מיני עוגות וכיו"ב, שכל שהם שני מינים אף שדומים זה לזה חשובים הם שתי מנות לענין משלוח מנות, אלא שמ"מ כשניתנים בכלי אחד חשיבי כמנה אחת, אבל שני מינים שונים לגמרי, אף כשנתונים בכלי אחד, עדיין חשובים הם כשני מינים, וא"צ להפרידם בכלים שונים. עכ"ד האור לציון.

וע"ע בענין זה אם צריך לשלוח המנות בכלים נפרדים, בשו"ת שם משמעון פולאק (חאו"ח סימן לא). ובשו"ת התעוררות תשובה (סימן תצו). ובשו"ת נחלה לישראל (סימן כב). ובחזון עובדיה (פורים, עמוד קלב). ובשו"ת שבט הלוי ח"ג (סימן צו אות ד) ובספר שמעתתא דמשה הנדמ"ח (עמוד תפט, ובמקור השמועות שם אות ל). ובספר חדות השם (פורים, סימן מג) מש"כ בזה בארוכה.

אגב אכתוב חידוש מעניין מאד שכתב בשו"ת שם משמעון פולאק (חאו"ח סימן לא) דאין יוצאים יד"ח משלוח מנות בשני חלקים מבעל חי אחד, ושכן כוונת הרמב"ם שכתב שתי מנות בשר. וכתב דהטעם לכך ע"פ רמז וסוד ממש"כ רבינו האריז"ל בפרי עץ חיים במצות המנות והמתנות וגם בסידור בכונות הפורים, שהב' מנות אלו המה כנגד אבא ואמא עילאה. עי"ש. וממילא שפיר צריכין להיות מב' מינים שונים זה מזו. ועוד כתב שאם היו הב' מנות ממין אחד, יש בזה חשש זוגות, משא"כ בשתי מינים שונים ל"ש זוגות. עי"ש מש"כ בזה בארוכה. ואם כי אין לי עסק בנסתרות, אמנם דבריו נראים כפלא. וע"ע בענין זה למרן גאון עוזינו הגרע"י שליט"א בספר חזו"ע (פורים, עמוד קכו). ע"ש.

סימן ג

בענין האם מצות משלוח מנות צריכה כוונה

יש לעיין בשולח מנות לחבירו אם צריך להיות עם כונה כדינא דשו"ע (או"ח ס"ז ס"ד) דמצות צריכות כונה. וטרם אדבר בזה אקדים כמה מילי, דנודע דמצוות תורתנו הקדושה חלוקים המה לשתי מערכות, המערכת האחת היא המצוות שבין אדם לקונו, כגון מצות ציצית ומצות תפילין וכדומה, והמערכת השניה היא מצוות שבין אדם לחבירו כגון עשיית חסד שבגופו ובממונו וכדומה, ואע"פ שגם בכל מצוה שב"א לחבירו פתיך בה גם מצות בין אדם למקום, אמנם עיקר המצוה היא בין אדם לחבירו.

והנה יש לעיין האם מצוות שבין אדם לחבירו צריכות כוונה כדקיי"ל להלכה בשו"ע (או"ח סימן ס סעיף ד) דמצוות צריכות כונה, או לאו. ונפתח בענין זה במש"כ בשו"ת בית הלוי בדרושים (דרוש א), ושם דן לגבי מצות צדקה אם בעי כונה, וכתב בשם האחרונים דמצות צדקה מהני גם שלא לשמה, יותר מבכל שארי מצוות, דמה איכפת ליה לעני המקבל במחשבתו של הנותן, כיון דבין כך ובין כך מגיע לו עכ"פ הטובה ממנו. ועוד כתב שם להסביר מדוע מהני מצות צדקה אע"פ שעושה שלא לשמה יותר מבכל המצוות, דכל המצוות המה חיוב בעצם על האדם לעשותן מצד עצמם, וכעושה אותם שלא לשמה נמצא חסר לו אז באותה שעה קיום המצוה, וע"ד משל אם לומד שלא לשמה, אם נאמר דלא מהני הלימוד באופן זה, א"כ הרי הוא באותה שעה כיושב בטל, ונמצא חסר לו באותה שעה קיום המצוה, ולא השלים חוקו באותה שעה שהיה חייב בו, אבל בצדקה הרי אם אין העני לפניו, אין עליו חיוב צדקה, ורק מחמת שיש עני המבקש פרנסה יש עליו חיוב של צדקה, וכמאמר הכתוב כי תראה ערום וכסיתו, וא"כ הרי גם אם נותן לו שלא לשמה, מ"מ הרי יש להעני כסות ואינו ערום כלל, וכן כשמאכילו הרי שוב אינו רעב, ונמצא דאין כאן ערום ורעב, ואין עליו חיוב של מצות צדקה כלל, ואפילו אם הנתנה היא שלא לשמה. עכ"ד הבית הלוי. ועיי"ש עוד שהאריך בזה בדברים נפלאים.

ובשו"ת יבי"א ח"ו (חיו"ד סימן כט אות ה) הביא שכ"כ גם הגר"ש לנדא בנו של הנוב"י בספרו אהבת ציון (דרוש י, דף טז סע"ד), והביא ראיה לזה

מדברי הגמ' בר"ה (ד ע"א) האומר סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני, הרי זה צדיק גמור. וכ"כ גם הגר"י אלחנן זצ"ל בספרו נחל יצחק ח"ב (בפתיחה אות יד והלאה). ובספרו שו"ת חזון עובדיה ח"א כרך ב (עמוד תקמב) הביא עוד, שכ"כ גם רבינו הרי"ח הטוב זצ"ל בספרו בן איש חיל (קונטרס נוה צדיקים, דמ"ד ע"ב), והחק"ל בספר דרשותיו מערכי לב ח"א (דרוש לו, דף עז ע"ב), ובשו"ת התעוררות תשובה ח"ג (סו"ס ו), ובספר כלי חמדה פרשת כי תצא (עמוד רל), כל הני אריותא כתבו דבמצות צדקה א"צ כונה.

ואעתיק בזה את לשונו של הגאון ר' חיים יהודה ליב ליטוויץ זצוק"ל בספרו שו"ת שערי דעה ח"א (סימן נז) וז"ל, וטעמא דמילתא נ"ל, דמצוות שב"א למקום העיקר הוא הכונה ורחמנא ליבא בעי, ואפילו למ"ד מצוות אין צריכות כונה, מ"מ העושה מצוה בלא כונה מבטל מ"ע דלעבדו בכל לבבכם, שהיא מצוה כוללת על כל מצוות שבתורה, וכמבואר בקיצור ספר חרדים. משא"כ במצוות שב"א לחבירו, שמצינו שלא הקפידה התורה על הכונה כלל, ואולי אפילו למ"ד מצוות צריכה כונה, זה אינו אלא במצוות שבין אדם למקום, וכדאשכחן לענין צדקה סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני וכו', וה"נ בכל מצוות שבין אדם לחבירו, דמפני תקנת העולם שרצה ה' להטיב בזה לבריותיו, לא איכפת לו בהכונה כלל. עכ"ל. והגיעו כפול ביסוד זה בשו"ת שערי דעה ח"ב (סו"ס יז). ע"ש. [ובא לציון בחדש יב"א שם].

וראיתי להרה"ג ר' אהרן בוארון שליט"א בשו"ת לב אהרן (חיו"ד סימן יד) שהביא כל דברי היב"א הנ"ל, וכתב לדחות דבריו, וחיליה מהגמ' בפסחים (ח ע"א) דחמץ שבחורין ובסדקין אין מחייבין אותו לבדוק מפני הסכנה, והקשתה הגמ' מדוע, האמר ר"א שלוחי מצוה אינם ניזוקין, והשיבה הגמ' שמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה. ופירש"י דכיון דמתכוין אף למחט, לאו שליח מצוה הוא וניזוק. והקשתה הגמ' ע"ז, וכי כונת מצוה בשיתוף מחשבת חולין מגרעת, והתניא האומר סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני הר"ז צדיק גמור. ע"כ דברי הגמ' הנצרכים לנו. והקשה הרב הנ"ל, אם איתא שמצות צדקה א"צ כונה, מה מקשה הגמ' מצדקה, לעולם אימא לך דכונת מצוה בשיתוף מחשבת חולין מגרעת, ולכן לא הצריכו לבדוק בחורים ובסדקים, ובצדקה אין מגרעת המחשבה לצורך שיחיה בנו, כיון שמצות צדקה היא בסוג מצות שב"א לחבירו דלא בעיא כונה, אלא ודאי מוכח מדברי הגמ' שמצות צדקה גם בעיא כונה. עכת"ד.

ואחר המחילה ממעכ"ת אמינא לדחות דבריו בשני דרכים, הדרך הראשונה היא עפמ"ש"כ הפמ"ג (משב"ז סימן ד ס"ק טו), דכל הכלל דמצוות צריכות כונה, הוא רק במצוה חיובית, אמנם במצוה קיומית כגון שחיטה וטבילה, א"צ כונה. והשתא לפי"ז הרי מצות בדיקת חמץ היא מצוה קיומית, ולא מצינו שאדם יצטרך לקנות בית כדי לקיים מצות בדיקת חמץ, וא"כ כיון שזו מצוה קיומית א"צ כונה בבדיקת חמץ, והדמיון של הגמ' למצות צדקה אתי שפיר, דבשני מצוות אלו אין מעכב הכונה. ודו"ק.

והדרך השניה היא עפמ"ש"כ הבית הלוי (ח"ג סימן נא אות ג) וכ"כ גם בספר קוב"ש (ח"ב סימן כג אות ו) דבמצוות שהעיקר בהם זה התוצאה כגון פריעת בע"ח ואכילת קדשים וכיו"ב א"צ בהם כונה, והכ"נ במצות בדיקת חמץ, אין עיקר המצוה עצם מעשה הבדיקה, אלא התוצאה, ולכן מסתבר דלא מעכב במצוה זו הכונה, ושפיר מדמה הגמ' בין מצות בדיקת חמץ למצות צדקה. שו"ר שכע"ז העיר עליו גיסו הרה"ג ר' אבשלום רחמים שליט"א במלואים שבסוה"ס (עמוד שסח). ועתה ראיתי שכבר מרן הגרע"י שליט"א בספרו שו"ת חזון עובדיה (עמוד תקמא) הביא קושיא זו מפסחים, בשם המהר"א"ח בדרשותיו הנקראות הנותן אמרי שפר, ופתחתי לחזות בדברי האמרי שפר, ושם כתב לתרץ דנהי שהעושה צדקה שלא לשמה מיחשב ליה למצוה, אבל מדוע קראתו הגמ' צדיק גמור, אע"כ דגם העושה מצוה וע"י המצוה מגיע לו תועלת, מ"מ לא תתייחס הפעולה אלא ע"ש המצוה, והכ"נ כאן במי שנאבד לו מחט כיון שהוא אינו עוקר כונתו לחזור על אבידתו, אלא עיקר כונתו בשביל מצות בדיקת חמץ, ובעקיפין ע"י המצוה הוא נהנה בבקשת המחט, א"כ ראוי להחשב שליח מצוה ובודאי לא יזוק. עכת"ד מהראנ"ח. ועי"ש בארוכה. וע"ע בענין זה בספר צפנת פענח על התורה להגאון ר' יוסף מטרנאני (פרשת קדושים, דף קכח ע"א). ובספר פרשת דרכים (דרך האתרים דרוש שלישי).

ועתה ראיתי להרה"ג ר' אריה ריהאניאן שליט"א בספר בגדי נהורין (על מצות פו"ר ומצות מילה) שהאריך בענין זה, ושם הביא מדברי הח"ח בספרו אהבת חסד (פרק כג אות ב) שכתב ז"ל, ופשוט דה"ה בעניני חסד אם מפריש מעות לגמ"ח, או שמלוה איזה דינר לחבירו, וחושב בנפשו שהוא עושה מצוה זו כדי שיחיו בניו, או שיצליח בנכסיו, או שיזכה לעוה"ב, אעפ"כ מקרי מצוה גמורה, כיון שבאמת מכוין לעשות המצוה שכתובה בתורה, אך שהוא רוצה

שייטיב לו השי"ת ג"כ עבור זה, ומצוה גמורה היא, ואין סתירה לזה ממה דקיי"ל באו"ח (סימן ס סעי' ד) דמצוות צריכות כונה, והיינו שיכוין לשם מצוה, דהכ"נ מכוון לשם מצוה, אך שהוא רוצה שייטיב לו השי"ת ג"כ עבור זה, ע"כ מצוה שלמה היא. ועיי"ש עוד בהגה"ה מש"כ בזה.

חזינן מדברי רבינו הח"ח, דאין ראייה מדברי הגמ' דהנותן צדקה ע"מ שיחיה בנו, שמצות צדקה א"צ כונה, דלעולם אפשר דשם מיירי במי שמכוון לקיים המצוה כדת וכדין בכונה גמורה לשם מצוה, אלא שהוא רוצה שישלם לו השי"ת גמולו בעוה"ז או בעוה"ב, ואין כאן חסרון בעצם קיום המצוה, אלא שעשה את המצוה שלא לשמה לגמרי. [נראיתי לאחי ר' אברהם יקותיאל שליט"א בספרו זכר עשה (עמוד רמה) שזכה לכוין מדעתו לדברי הח"ח. ועיי"ש עוד מש"כ בזה בארוכה]. אמנם מדברי האחרונים שהוזכרו בדברינו עליונים למעלה חזינן שהבינו דברי הגמ' שמדובר גם באופן שאינו מתכוין למצוה כלל ולכן הביאו ראייה דמצות צדקה א"צ כונה.

נחזור לנידון דידן האם מצות משלוח מנות בעיא כונה או לא. והנה לטעמו של התרה"ד דמצות משל"מ היא כדי שיהיה לכ"א ואחד כדי סעודה בריוח, אי נימא דהוא מסעיפי מצות צדקה, א"כ כמו שבמצות צדקה אין הכונה מעכבת, גם במצות משל"מ לכאורה לא תעכב הכונה. ולטעמו של המנות הלוי שהוא כדי להרבות אחוה וריעות ונראה שלפי דבריו מצוה זו היא סניף למצות ואהבת לרעך כמוך, ובפשטות עיקר מצות ואהבת לרעך כמוך היא מצוה שב"א לחבירו, ולפי"ד השערי דעה הנ"ל שבמצוות שב"א לחבירו לא מעכבת הכונה, הכ"נ במצות משלוח מנות לא תעכב הכונה.

אלא שמצאתי להרב פמ"ג (סימן תרצה, משבצות זהב ס"ק א) שכתב וז"ל, וסעודת פורים ומתנות לאביונים ומשלוח מנות יש לומר דצריך כונה. עכ"ל. ועיין בשו"ת משנה שכיר ח"א (סימן קצד) שהביא דברי הרב המגיד (פ"ב מהלכות מגילה הלכה ה) דבמגילה הכל מודים דבעינן כונה לצאת. והלח"מ נתקשה בדברי הרב המגיד, אמנם הפר"ח (סימן תרצ ס"ק יג) יישב כל קושיותיו, והעלה דבמגילה דבאה משום פרסומי ניסא, לכו"ע צריך כונה לצאת עיי"ש. וכן העלה מדנפשיה הגאון טורי אבן בחידושו למגילה (דף יז ע"א, ד"ה היה כותבה). ושכן הביא בספרו משנה שכיר (סימן מז) בשם הסמ"ג, דסעודת פורים ומקרא מגילה ומתנות לאביונים צריך כונה, דכיון דבאים לזכר הנס, ע"כ בעי כונה. ופירש בדבריו לדברי הרב המגיד. ואח"כ עוררוני שכבר כתב כן הפר"ח שם

בפירוש דברי הה"מ. עכ"פ נלמד מדברי כולן דדבר הבא לזכר הנס ולפרסומי ניסא בעי כונה. עכ"ד הרב משנה שכיר. ועי"ש עוד מה שהאריך בזה. ולפי דברי הפמ"ג כפי דאסבר לן דבריו המשנה שכיר נפקא לן דמצות משלוח מנות וסעודת פורים יש בה עיקר גדול ממצות שב"א למקום שהרי מצוות אלו באים לפרסומי ניסא ולכן בעי כונה.

וראיתי לידידי הגרי"ק בראנדסדארפער שליט"א בספרו אורה ושמחה הלכות מגילה (עמוד קו) שהביא דברי זקינו המשנה שכיר, והעיר על דבריו בזה"ל, ויש להעיר הא מצה גם פרסומי ניסא הוא, וכדאמרינן בפסחים (ק"ב) גבי ד' כוסות, והרי באכילת מצה קיי"ל דא"צ כונה לצאת, כמבואר ברמב"ם (פ"ו מהלכות חמץ ומצה ה"ג). עכ"ל האורה ושמחה. ונראה דהמעין בלשונו הטהורה של הפמ"ג יראה שיישב קושיא זו, וז"ל הפמ"ג, ובסימן תע"ה ובמ"א י"ד דמצה שנהנה יצא אע"ג דלא איכוון, יש לומר סעודה עיקר לזכר הנס שנעשה ע"י סעודה, ע"כ בעי כוונה. וצ"ע. עכ"ל הפמ"ג.

והנראה בביאור דברי הפמ"ג דכוונתו דבמצה הוא פרסומי ניסא, אבל הנס של יציאת מצרים לא נעשה ע"י המצה, אלא שיצאו ממצרים בחפזון, ולא הספיק בצקם להחמיץ, ולזכר לזה אוכלים מצה, ע"כ מצוה זו לא בעיא כונה, אמנם כאן עצם הנס היה ע"י הסעודה שהזמינה אסתר את המן וכו', ולכן כיון שעצם הנס היה על ידי סעודה, ועושים זכר לזה בסעודת פורים, מסתבר יותר דצריך כונה. [וכנראה דהפמ"ג הבין דמשלוח מנות הוא לצורך הסעודה וכיון דבסעודה בעי כונה, ה"ה במשלוח מנות צריך כונה. ודו"ק]. וכן מצאתי כעת שכע"ז כתבו לבאר דברי הפמ"ג במשנ"ב המבואר ע"י מכון עוז והדר (סימן תרצה ס"ק ד). עיי"ש היטב. וכן מצאתי שכתב לבאר בספר חדות השם (פורים, סימן כג).

בדין קיום מצות משלוח מנות במקום מטונף

ומכל האמור לעיל נפקא לן עוד נפקותא גדולה במצות משלוח מנות, האם מותר לקיים מצות משלוח מנות במקום מטונף. דהנה הביאור הלכה (סימן תקפח סעי' ב) דן האם מותר לתקוע בשופר במקום שאינו נקי, ובתחלה צידד לומר דמותר, כיון שמצות תק"ש אינה כתפילה וברהמ"ז וכדומה, שמזכיר בהם את שם השם, ואסור להזכיר את השם במקום שאינו נקי, משא"כ תקיעות שאין זה רק מעשה מצוה, והיכן מצינו שאסור לקיים מצוה

כשגופו אינו נקי, או במקום שאינו נקי. ושוב הביא מדברי המטה אפרים שאם תקע בשופר ואח"כ מצא צואה במקומו יצא, ומ"מ יש לו לחזור ולתקוע בלי ברכה, וכתב הבאה"ל ואפשר דהטעם הוא דכיון דקיי"ל דצריך כונה לצאת ידי המצוה שציונו השי"ת, זה גופא ג"כ חשיב ד"ת, ולא גרע מהרהור בדברי תורה, וגם יש לומר בפשיטות דבשעה שמקיים המצוה בפועל הוא עבודה, ואין לעשות עבודת השם דרך בזיון, וגדולה מזו אמרו בר"ה ל"ג, דאסור לצחצח שופר של ר"ה במ"ר מפני הכבוד, והוא רק הכשר מצוה, וכש"כ המצוה עצמה. עכ"ל הבאה"ל.

והשתא לפי"ז אם נימא דמצות משלו"מ היא מצוה שבין אדם למקום ובעיא כונה, נמצא דאין לעשותה במקום מטונף. אמנם אי נימא דמצות משלו"מ היא מצוה שב"א לחבירו ולא בעיא כונה, יהיה מותר לתת משל"מ במקום מטונף. וכע"ז העלה מרן הגרע"י בתשו' יבי"א שם, דמותר ליתן צדקה במקום מטונף. [ובהאי ענינא דעשיית מצוה במקום מטונף עיין ביבי"א שם, ולמורינו הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו כנסת יעקב (עמוד קיז), ובהגותו לספר מעשה ניסים כצ"רי (עמוד קכד). וע"ע בספר כוכבי יצחק על הירושלמי (ברכות, עמוד קמז). ולהגאון ר' שמואל ישעיה יפה שליט"א בשו"ת שבילי ציון (חאו"ח סימן א). ואכמ"ל יותר]. ולענין הלכה נראה דיש להחמיר ולכוין שבא לקיים מצות משלוח מנות כמו שתיקנו מרדכי ואסתר, ובפרט למה שעורר הפמ"ג שמצוה זו היא זכר לנס, ויאמר הלשם יחוד הכתוב בספר לשון חכמים להגרי"ח זצוק"ל, וישתדל לעשות המצוה במקום נקי. וכבר כתב בספר יפה ללב (סימן תרצה אות טו"ב), שכל המקיים מצוות הפורים כתיקנן, מאריכין לו ימיו וימי בניו. ע"כ. [והשתא סמוך להדפסה הגיעני שו"ת משנת יוסף ח"ו וראיתי לו (סי' קמח סק"ה) שהרחיב בענין משלו"מ אי הויא מצוה שב"א למקום או ב"א לחבירו. ע"ש]. ועימש"כ הרה"ג ר' אהרון בוארון שליט"א במכתבו הנדפס מול סוף הספר הנוכחי. ע"ש.

סימן ד

בענין אין עושין מצוות חבילות חבילות במשל"מ

בשו"ת צרי לנפש יפה (סימן כב) נשאל מאת הרה"ג יקותיאל יודא זצוק"ל אבד"ק נאנאש, במי ששולח מנות בפורים לת"ח, ומכוין בו לקיים גם מאמר חז"ל בכתובות (קה ע"ב), כל המביא דורון לת"ח כאילו מביא ביכורים, אי אריך למיעבד הכי, משום דאין עושים מצוות חבילות חבילות. והשיב דכבר נשאל כיו"ב הרב כת"ס בתשובותיו (חאו"ח סימן קלט) במי ששולח מנות לעני, ומתכוין שיהיה ג"כ מתנות לאביונים, אם יש בזה משום מצוות חבילות חבילות, והוכיח הכת"ס מדברי הרמב"ם בהלכות שבת (פכ"ט הי"ג), דבחדא של תורה וחדא דרבנן, ליתא משום אין עושין מצוות חבילות חבילות, וכ"כ המגדל עוז שם מדכתב הרמב"ם, ששתי המצוות הן של תורה, משמע דבחדא דאורייתא וחדא דרבנן לית לן בה. [אמר יוסף חיים, וע"ע בשו"ת דברי שלמה שניידר ח"ג (סימן תכט). ובספר כוכבי יצחק על הירושלמי (ברכות פ"ח הלכה ו, אות ב). ע"ש]. ולפי"ז כ"ש בשתי מצוות דרבנן דליכא משום אעמח"ח. עוד הוסיף הצרי לנפש יפה בטעם הדבר דנודעים דברי התוס' במו"ק (ח ע"ב) דהא דאין עושין מצוות חבילות חבילות, הוא משום דבעינן שיהא לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה לבו הימנה, וזה שייך במצוה דאורייתא הצריכה כוונה, משא"כ מצוה דרבנן דלכו"ע אינה צריכה כוונה כמבואר במג"א (סימן ס"ק ג), והכ"נ בנידון דידן. עכ"ד הצרי לנפש יפה*].

וראשית אכתוב מה ששמעתי כמה וכמה פעמים ממוריני ורבינו ר' יעקב חיים סופר שליט"א, דלדעתו אין כלל זה דאעמח"ח שייך למצוות צריכות כוונה, דהגע עצמך וכי למא"ד מצוות א"צ כוונה, יהיה מותר לעשות

(* ומשמע מדבריו שם דמצות כבוד ת"ח בעי כוונה, ויש לעיין אם מצות כבוד ת"ח היא מצוה שב"א למקום או שב"א לחבירו. ועתה ראיתי מש"כ בזה אחי אהובי ר' אברהם יקותיאל נר"ו בספרו זכר עשה (עמוד רמה) בשם הגר"י ענגיל בגליוני הש"ס (יומא פה ע"א) דבשאלות מבוואר דמצוה זו היא ב"א למקום. עי"ש. ומזה יש להעיר על מה שכתב בפשיטות הגר"צ מיכלזאן זצוק"ל בשו"ת תירושו ויצהר (סימן קו, דף קכג ע"ג), דמצות כבוד ת"ח היא מצוה שב"א לחבירו. ויש לפלפל בזה. וכעת עמ"ק במקומו.

מצוות חבילות חבילות, וזאת לא מצינו מעולם. ועתה מצאתי בס"ד להגאון ר' אהרון לוין הי"ד מרישא בשו"ת אבני חפץ (סימן טו) שדן בענין זה, ומתחילה צידד לומר שלמא"ד דמצוות אצ"כ יהיה מותר לעשות מצוות חבילות חבילות, ושוב שדי נרגא ביסוד זה, וכתב לבסוף וז"ל, ואולי יש לומר דסברת התוס' תתכן גם אם נאמר דמצוות אצ"כ כונה ואין הכונה מעכבת, אבל ראוי לכוונה בעינן, וכעושינן שתי מצוות ביחד לא הוי ראוי לכוונה, דאין הלב פנוי, ולכן שוב הכונה מעכבת, ומה"ט אין לעשות מצוות ח"ח. והביא בבקיאותו דוגמא לזה מדברי הגמ' בזבחים (צט ע"א). ע"ש.

ועתה ראיתי להרה"ג רבי דוד יואל וייס שליט"א בספר הנפלא מגדים חדשים עמ"ס מו"ק (דף ח ע"ב) ע"ד התוס' הנ"ל, שהביא שגם הגאון מהרי"ש נתנזון בשו"ת שואל ומשיב מהדורא שתיטאה ח"א (סוס"י מח) כתב להסביר עפ"י דברי הראב"ד דהא דאין עושין מצוות חבילות הוא מכיון שצריך כונה, והרב מגדים חדשים שם כתב, דלקושטא דמילתא אין מוכרחין אנו להסביר כך בדברי התוס'. עי"ש בדבריו הנפלאים.

עוד יש לדון במש"כ הצרי לנפש יפה, דמצות דרבנן אצ"כ כוונה, דאין דבר זה מוסכם אליבא דכו"ע, ועיין למו"ר הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בקונטרס זכרון משה (סימן יד) דכתב שדעת מרן השו"ע שגם מצוות דרבנן צריכות כוונה. עי"ש. עוד יש לפלפל בדברי הצרי לנפש יפה עפ"י דברי האו"ש בהלכות טומאת צרעת (פי"א הלכה ו) שכתב יסוד גדול בכלל זה דאין עושין מצוות חבילות חבילות וז"ל, אולם נ"ל ברור דהך דאעמח"ח, לא נאמר רק על מצוות שבגופו, או מצוות כמו השקאת סוטה, ועריפת שתי עגלות וטהרת שני מצורעין שהוא בכהן, דל"ש בזה שליח שכהן העושה הוא המקיים המצוה, אבל תרו"מ שהחיוב הוא על הבעלים, והוא יכול להפריש ע"י שליח, ולבלי לעשות המצוה המוטלת עליו, ה"ה דאין בזה מצוות חבילות חבילות, כיון שנתנה לו התורה רשות לפרוק החבילה על אחר שאינו מצווה כלל בזה. ועי"ש במש"כ לפלפל בזה בדברי המג"א (סימן קמז ס"ק יא), גבי מילת ב' תינוקות בבת אחת. עי"ש. [וע"ע במה שהעיר על דברי המג"א בספר נפש חיה מרגליות שם. ובספר הנפלא נשיח בחוקיק הנדמ"ח (עמוד מב). ע"ש]. ולפי"ז הכא כיון דיכול לעשות המשלוח מנות ע"י שליח, א"כ לפי דברי האו"ש אין שייך כאן כלל זה דאין עושין מצוות חבילות חבילות.

עוד כתב בצרי לנפש יפה שם, להקל בענין משל"מ לחכם, כיון דבמצוה שאינה חיובית לא שייך אעמח"ח, והבאת דורון לת"ח ג"כ מצוה שאינה חיובית היא. עוד כתב שם הצל"י להקל עפ"י דברי האחרונים דמצוות חבילות חבילות לא שייך אלא דוקא כשעושה ב' מצוות שצריכות ב' פעולות בבת אחת, אבל כשעושה מעשה א' רק שהוא מכוין שיהיה מעשה זה עולה לכאן ולכאן לב' מצוות, בכה"ג ליכא משום חבילות חבילות, והביא לזה כמה ראיות. עי"ש. והן עתה הגיע לידי מתנתא דתור"ה שו"ת רביד הזהב ח"ב להגאון המופלא חד בדר"א רבי דוד ברדא שליט"א ושם (סימן מח) האריך בענין זה דמצוות חבילות חבילות בפעולה אחת, ולא השאיר פינה זוית שלא בירר בענין זה. עי"ש בדבריו הנפלאים ותרו"צ. וע"ע בספר זכר עשות למהר"י ארגואיטי (מערכת האלף אות נו, מז, נח).

ולמסקנה ודאי שמותר לתת משלוח מנות לת"ח, ולכוין בזה גם למצוות כבוד ת"ח ותנו כבוד לתורה. וע"ע בס' להגאון אדמו"ר מקלויזנבורג זצוק"ל בס' מכתבי תורה שפע חיים ח"ב (מכתב פט). ובאמת שהיה מקום להאריך ולפלפל בענין זה, וחייב אני לקצר בעטיו של נח"ץ, ובעזה"י אשנה פרק זה במקומו.

סימן ה

בענין המזיק את חברו מתוך שכרותו

שאלה. אדם שקיים מצות חייב איניש לבסומי בפוריא בהידור, ונשתכר כלוט ומתוך כך הזיק את חברו, כגון ששבר את משקפיו או שבר את כליו של חברו וכל כיו"ב, האם חייב או פטור מחמת דעסיק במצוה.

תשובה. הנה בתשובות תרומת הדשן (סימן קי) כתב וז"ל, שמעתי מה"ר טוביה בשם ריב"א, שכל מאכל שלוקחים הבחורים זה מזה שלא ברשות משום שמחת פורים, משעת קריאת המגילה עד הלילה הבא שממשיכים בו את סעודת פורים, שהן שני לילות ויום אחד, אין בהם משום גניבה ולא משום גזילה, ואין להזמינו לבית הדין, ואין חוששין עליו. עכ"ל. וכדברי התרה"ד פסק הרמ"א להלכה באו"ח (סימן תרצו סעי' ח), ובחו"מ (סימן שעח סעי' ט). אמנם מרן הב"י (סימן תרצה) הביא דברי התרה"ד, וכתב על דבריו בזה"ל, ונראה לי דהיינו לדידהו שהיו נוהגים הבחורים כך, אבל אנו שלא נהגנו כן, אין חילוק בין פורים לשאר ימות השנה לענין זה. ע"כ. ועיין להגאון רבי יוסף דוד פילוסוף מסאלוניקי בספר בית דוד (חאו"ח סימן תצד) דכתב, דמרן ס"ל שאפילו אם הזיק מתוך שמחת מצוה חייב.

והנה זה רבות בשנים נסתפקתי האם המזיק יכול לטעון קים לי דלא כמרן הב"י. ועתה מצאתי בספר חזון עובדיה פורים (עמוד רח) שעמד בזה וכתב בזה"ל, והמוחזק אינו יכול לטעון קים לי נגד מרן כידוע, ואע"פ שלא הובא פסק מרן בשו"ע אלא רק בב"י, מ"מ אין לטעון קים לי נגד מ"ש מרן בב"י, כמ"ש בשו"ת פני יצחק (דף רו ע"א) בשם רבני ודייני העיר דמשק. וע"ע מש"כ הרב שליט"א בשו"ת יבי"א ח"ט (תחו"מ סימן א אות ב ואות ה). ועימש"כ על דבריו בשו"ת משפטי חיים ח"א (סו"ס ד). וכיו"ב מצינו בפוסקים לענין קבלת הוראות מרן בשולחנו הטהור דהמצא תמצא כמה דברים שהביאם ביתה יוסף ולא העלם על שולחנו הטהור ולא מחמת שיש חולק עליהם ושפיר קבלנו הוראותיו שבב"י. וכמ"ש הגאון רבי יעקב בן צור זצ"ל בשו"ת משפט וצדקה ביעקב. ועוד אחרונים.

אמנם נראה לי דעד כאן לא דיבר הרב אלא בספרדי שהזיק ספרדי, דכיון שאנו הספרדים קיבלנו הוראות מרן, אין המוחזק יכול לומר קים לי

נגד דברי מרן בב"י, אמנם במקרה שאשכנזי הזיק ספרדי בפורים, לכאורה המוחזק שהוא האשכנזי יוכל לומר קים לי כדברי הרמ"א. וצ"ע בזה.

ועתה ראיתי להרה"ג ר' אברהם בן חיים שליט"א בשו"ת משפטי חיים ח"א (סימן ד) שהאריך הרחיב כיד ה' הטובה עליו בדיני שיכור שהזיק, ובמסקנתו כתב ששיכור המזיק ממון אחרים חייב בדיני נזיקין, דאדם מועד הוא לעולם. אלא דמש"כ (באות ב) דאין חובה בפורים להשתכר ולצאת מדעתו, איני מסכים עמו בזה, דכבר הבאנו לעיל (בקונטרס השתיה כדת סו"ס ט), את לשונו של רבינו האריז"ל בשעה"כ, דצריך שישתכר ויצא מדעתו. וכן נראה דעת מרן השו"ע צריך להשתכר ממש ולא סגי בביסוס, וגם ענין זה ביררנו בס"ד לעיל (בקונטרס השתיה כדת סו"ס ב), ודוחק לומר דהרמ"א מפרש לדברי מרן. אלא דאין זה טעם לפטור את המזיק וכמשנ"ת לעיל, ולפלא בעיני שהרב הנ"ל בעצמו (שם עמוד לא בהערה) הזכיר לדברי רבינו האר"י בשעה"כ. וע"ע בענין המזיק את חברו מתוך שכרות בפורים, בספר יש"ש ב"ק (פרק המניח סימן ג). ובשו"ת הב"ח (סימן סב). ובשו"ת עזרת ישראל (סימן קג).

תבנא לדינא דספרדי שהזיק את חברו ספרדי מתוך שכרות בפורים, חייב לשלם לו כל הנזקים שעשה.

סימן ו

בדין מי שיש לו מעט יין אם יותירונו לפסח

שאלה. עמדותי ואתבונן באדם שאין לו אלא בקבוק אחד של יין, ואם ישתהו ביום הפורים כדי לקיים מצות חייב איניש לבסומי בפוריא, לא יהיה לו יין לליל הסדר כדי לקיים מצות ארבע כוסות, כדת מה יעשה, האם ישתה היין בפורים או דעדיפא ליה להשאירו לפסח.

תשובה. כעין ספק זה מצאתי להגאון אדמו"ר ממונקטאש ר' חיים אלעזר שפירא זצוק"ל בספר נמוקי אורח חיים (סימן תרצה ס"ק ד) שכתב וז"ל, והנה שמעתי בשם גדול וצדיק אחד, שנתן לו גביר וחסיד אחד בקבוק יין ישן וטוב קודם פורים, ושאלו לאיזה זמן יבחר לו לשתותו, לפורים או לד' כוסות בליל פסח, והכריע הצדיק הנז' לעיל להשהות עד הפסח לד' כוסות. והנה טעמיה לא שמעתי. ושם העלה הרב נמוקי או"ח צדדים בזה, תחילה הביא לקשר דבר זה לדברי הרדב"ז בתשובה (ח"ד סימן יג) והחכם צבי (סימן קו), אודות מי שניתן לו זמן לצאת מבית האסורים לעשות איזה מצוה, אם ימתין על מצוה רבה וחשובה, או לא יחמיץ המצוה שבאה לידו על אתר, דדעת הרדב"ז שמחוייב לצאת מיד כדי לקיים המצוה הבאה לידו תחילה, אף שהיא מצוה קלה, ולא ימתין עד שיבא זמן החמורה, משום דאין מעבירין על המצוות.

והחכם צ"צ השג ישיג על דברי הרדב"ז מכח הסוגיא במנחות (צט ע"א) גבי ציבור שאין להם קרבנות לתמידין ומוספין, איזה מהן קודם, תמידין דלמחר משום תדיר, או מוספין של היום משום מקודש, וכתב החכם צ"צ דאי כסברת הרדב"ז אף אי תדיר עדיף, מוספין צריכין להיות קודמין, מטעם דאין מעבירין על המצוות, אלא ודאי דלא אמרינן אין מעבירין על המצוות אלא בשתייהן שוות, אבל לא בדחד מינייהו עדיף, ובסוף דבריו חזר החכם צ"צ מסברתו והעלה כדברי הרדב"ז עכ"פ במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים, מכח הגמ' במו"ק (ט ע"א) דרמינן שם קראי אהדדי, דפעם כתיב פלס מעגל רגליך, ופעם כתוב אורח חיים פן תפלס, וחילקה הגמ' בין מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים, דע"ז נאמר פלס מעגל רגליך, ובין מצוה שא"א לעשותה

ע"י אחרים, שע"ז נאמר אורח חיים פן תפלו, וגם כאן פסק החכ"צ, דאם א"א לו לעשות המצוה הבאה לידו ע"י אחרים, יעשה המצוה הבאה לידו, ורק במצוה אחת שאפשר לעשותה באופן מובחר, ועל הצד היותר טוב כשימתין יש לו להמתין, אבל במצוות שונות אין מעבירין קלה מפני החמורה. וע"ע בהגהות מהרצ"ח מו"ק שם מש"כ בנידון הרדב"ז.

ניהדר אנפין לנ"ד, הנה האדמו"ר ממונקטאש העלה במסקנתו שם, שיצינע את היין המשובח לד' כוסות בליל פסח, והגם שפורים קודם לפסח, יש לומר דבפורים יוכל להשתכר ביין אחר או במשקין אחרים, וסיים בצע"ק. עי"ש בכל דבריו הנפלאים. אמנם בנ"ד אין זה דומה למש"כ האדמו"ר זצוק"ל, דכאן אם לא ישתה בפורים מיין זה, יתבטל מהמצוה לגמרי. ואמנם אכתי יש לצדד שישאיר את היין לליל פסח. הצד הראשון, כיון דלדעת הראב"ה והמהרי"ל, שתיית יין בפורים אינה מצוה חיובית אלא מצוה קיומית, ואילו בליל הסדר המצוה היא חיובית לכו"ע, ומסתבר שבכה"ג דיש לאדם מצוה חיובית ומצוה קיומית, לא נאמר כלל זה דמצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. הצד השני, כיון דאיכא כמה מרבתינו הראשונים, שאומרים שאין צריך להשתכר כלל, וכמש"כ רבינו אפרים דבטל דין זה, ואילו שתיית ארבע כוסות היא חובה לכו"ע. ויש לעיין בכל זה במש"כ בעלי הכללים בענין זה דמצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. ולע"ע עימש"כ ידידי הרה"ג ר' יהודה משה יוסף שליט"א בספרו הנפלא שו"ת הרי יהודה ח"א (חאו"ח סימן לז) בארוכה.

וישנה עוד אפשרות שינהג אדם זה, והוא שישתה חלק מהיין בפורים, וחלק מהיין ישתה בליל פסח. וכעין זה מצאתי שנשאל הגאון מהר"א לויין הי"ד מרישא בשו"ת אבני חפץ (סימן יג), דבשנת תרע"ט מפאת המלחמה שפרצה בין שני העמים הדרים בארצם, דרכי המסחר אבלות ולא יכלו סוחרים היין להביא כפי הצורך יין כשר לחג הפסח, ואך בקושי גדול הביאו מעט יין אשר יספיק לשליש ורביע מאנשי העיר, וע"כ רבים לא היה להם יין, ושאלו להגאון הנ"ל איך להתנהג בזה בליל התקדש החג, ושם הביא הרב רבי דיש לאדם לקיים מצוה הרבה פעמים שלא בשלימות, מאשר לקיים המצוה פעם אחת בשלימות, והוא מהא דחילקו החשמונאים השמן שבפך לשמונה חלקים, ואע"פ שבשום לילה לא תתקיים המצוה בשלימות, מוטב יותר לקיים המצוה הרבה פעמים שלא בשלימות, מלקיימה פעם אחת בשלימות, ולבטלה אח"כ לגמרי. עכ"ד. ועי' בב"י (או"ח סי' תרע). ודו"ק. ומעין דברי הרב אבני חפץ

מצינו גם להגאון נטע שורק (חידושי סוגיות, דע"ג ע"ב). ועימ"ש ע"ד בספר חזו"ע (חנוכה עמוד כח). ע"ש.

וא"כ גם בנ"ד לכאורה, לפי"ד הרב אבני חפץ והנטע שורק, נראה שישתה אותו האדם חלק מהיין בפורים, וחלק מהיין בליל הסדר. ועתה ראיתי למר אחי ר' יקותיאל שליט"א בספרו זכר עשה (עמוד מטר) שהביא כן גם בשם הגר"י ענגיל זצ"ל בספרו לקח טוב (ריש כלל טו), דריבוי מצוות בכמות, עדיף על מצוה אחת שלימה באיכות. ועי"ש במש"כ על דבריו. וע"ע בספר נפש חיה מרגליות (סימן רפו, על דברי המג"א שם ס"ק ג). כל זה כתבתי כחותה על הגחלים ממש לעורר לב המעיינים, ואקוה לשנות פרק זה בל"ג ובלי קבלה, בעזה"י החונן לאדם דעת.

סימן ז

דיני שיכור ושתוי בתפילה וברכות

הנה צריכים אנו להקדים דישנו הבדל עקרוני בין שיכור לשתוי, איזהו שיכור ואיזהו שתוי, שתוי היינו כל ששתה רביעית יין או יותר, ועדיין יכול לדבר כראוי לפני המלך. ושיכור היינו שאינו יכול לדבר כראוי לפני המלך. וישנה עוד דרגה והוא שיכור שהגיע לשכרותו של לוט המבואר ברמב"ם (פכ"ט מהלכות מכירה הי"ח). ועתה נבאר את דינם להלכה.

דין השתוי

א. בתפילה. כתב מרן בשו"ע סימן פ"ט סעי' א' שתה יין כדי רביעית לא יתפלל עד שיסור יינו ואם התפלל יצא י"ח תפילה בדיעבד אמנם ישנם כמה אופנים דגם אם שתה רביעית יין יכול להתפלל לכתחילה א. כל האיסור להתפלל לכתחילה אם שתה רביעית יין דוקא כשתה את הרביעית יין בב"א אבל אם לא שתה את הרביעית בב"א רשאי להתפלל כ"כ המג"א שם בס"ק א' והעתיקוהו האחרונים להלכה. ב. גם אם שתה רביעית יין בב"א אינו אסור להתפלל דוקא אם שתה יין שאינו מזוג אבל אם היה היין מזוג במים רשאי להתפלל. אמנם אם שתה יותר מרביעית אעפ"י שהוא מזוג ואפי' שתאו בכמה פעמים אסור להתפלל כ"כ הכה"ח שם ס"ק א' עיי"ש. ג. אם שתה יין בתוך הסעודה כתב המג"א שם ס"ק א' בשם הסמ"ק דמותר להתפלל כל שיכול לדבר לפני מלך ומ"מ כתב הפמ"ג שם דהדבר תלוי לפי מה שרואה בעצמו שאם רואה שאין היין ששתה בתוך הסעודה משפיע עליו ויכול להתפלל כמו בשאר זמנים שלא שתה יין רשאי להתפלל אפילו לכתחילה.

ב. קריאת שמע וברכותיה. המשנ"ב שם ס"ק ח' כתב בשם הפמ"ג והא"ר דהשתוי אסור לכתחילה בק"ש וברכותיה ואם חושש שיעבור זמנה יקרא רק ק"ש וע"ע בזה בספר הלכה ברורה שם בבירור הלכה ס"ק ט' ודו"ק.

ג. ברכת המזון ושאר ברכות. השתוי יכול לברך ברהמ"ז ושאר ברכות לכתחילה וכמש"כ הרמ"א שם לגבי שיכור ועיין פסקי תשובות שם (ה"א

עמ' תשס"ו).

ד. צירופו למנין ולזימון. השתוי מצטרף למנין עשרה וכן לזימון אלא שאינו מתפלל איתם.

דין השיכור שאינו יכול לדבר לפני המלך אבל אינו שיכור כלוט

א. בתפילה. מי שהוא שיכור היינו ששתה יין עד כדי שאינו יכול לדבר לפני המלך אסור לו להתפלל ואם התפלל תפילתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל כשייסיר יינו מעליו.

ב. בקריאת שמע וברכותיה. הרמ"א שם כתב דדין ק"ש (וה"ה ברכותיה) כדין תפילה וכמו ששיכור אסור בתפילה כך אסור בק"ש וברכותיה ובמשנ"ב שם ס"ק ח' כתב דהלבוש כתב דיש מקילין בק"ש אך אם הוא שיכור וכ"כ הרמב"ן. אמנם הגר"א כתב דמסקנת הירושלמי לאסור שיכור בק"ש וסיכמ המשנ"ב שם דלכן יש ליזהר לכתחילה שלא לבא לידי כך ובדיעבד אם נשתכר אין לפטור עצמו מק"ש משום זה (ונראה דכונת המשנ"ב דוקא לק"ש ולא לברכותיה) ואם יפוג יינו עד שלא עבר זמן ק"ש יחזור ויקרא הפרשיות.

ג. ברכת המזון ושאר ברכות. מרן השו"ע בסימן קפ"ה סעי' ד' כתב וז"ל אפילו נשתכר כ"כ עד שאיזו יכול לדבר כראוי יכול לברך ברהמ"ז והנה נחלקו האחרונים בדעת מרן אי מיירי בשיכור ממש או דוקא בשתוי עיין ט"ז שם ס"ק א' ומג"א שם ס"ק ג. ובחמש משה שם. ובשו"ת לב חיים פלאג"י ח"ג סימן ז' ולמהר"א הכהן מסלונקי בספרו יוקח נא סימן צ"ט ס"ק ג' ולכנין הלכה הסכימו רבים מהאחרונים שאך שיכור ממש חייב בברהמ"ז ועיין מה שציין בזה הגר"ד יוסף שליט"א בספרו הלכה ברורה סימן צ"ט (שעה"צ ס"ק י"ט), וה"ה בזה לשאר הברכות וכמש"כ הכה"ח בסימן צ"ט ס"ק י"ג וע"ע מש"כ בזה הגאון ר' יששכר תמר ז"ל בספרו עלי תמר על הירושלמי תרומות פ"א הלכה ד' (עמ' קח) דברים מחודשים מאד בהלכה זו. עיי"ש. ועמש"כ בהרחבה בשו"ת לב חיים פאלאג"י ח"ג (סימן ז). ע"ש.

ד. צירוף למנין ולזימון. כתב הכה"ח סימן צ"ט ס"ק ט"ו דשיכור אע"פ שאינו יכול לדבר לפני מלך כל שלא הגיע לשכרותו של לוט צטרף למנין עשרה וכ"כ הכה"ח לעיל סימן נ"ה ס"ק י"ד עיי"ש וע"ע בספר הלכה ברורה שם סימן נ"ה מה שהאריך בזה כיד ה' הטובה עליו. וה"ה בכל זה לענין זימון בין בשלשה בין בעשרה.

דין השכור שהגיע לשכרותו של לוט

שיכור כלוט שאינו מבין ואינו יודע מה שמדבר ומה שעושה ואין מעשיו כלום כלשון הרמב"ם הרי הוא כשוטה שפטור מכל מצוות האמורות בתורה ואסור לו לברך שום ברכה וכש"כ שלא להתפלל ואין מצטרפים אותו למנין ולזימון. ואם עבר ובירך שוב ברכה או התפלל לא יצא י"ח וצריך לחזור ולברך או להתפלל לאחר שיפוג יינו מעליו עיין בפר"ח סימן צ"ט סוס"ק א' ובפמ"ג שם אשל אברהם ס"ק ג מש"כ בזה. והובאו הדברים להלכה במשנ"ב שם ס"ק י"א.

דין תשלומין לשיכור או שתוי שלא התפללו

כתב מרן השו"ע (סימן צט סעי' א) גבי שיכור או שתוי שלא התפלל, דאפילו אם עבר זמן תפילה, משלים אותה בתפילה שאחריה כדין שוגג. וכ"כ מרן לקמן (סימן קח סעי' ח). וביאר המשנ"ב (שם ס"ק ו) בשם הבית יוסף ועוד אחרונים, שאפילו אם התחיל לשתות אחר שהגיע זמן התפילה, והיה סבור שיהיה לו שהות להתפלל לאחר שיפוג יינו, ואח"כ נמשך לבו למשתה ושכח מהתפילה, ונשתכר ולא פג יינו עד עבור זמן התפילה, ג"כ שוגג מיקרי. ובספר עולת תמיד (שם ס"ק ב) כתב, דמסתימת לשון השו"ע משמע דאין חילוק בין שתה לתיאבון בסעודת הרשות או שתה בסעודת מצוה בתרוייהו נקרא שוגג וכ"כ בספר תורת חיים ספר שם ס"ק ד' בדעת מרן עיי"ש. אלא דהרי"ח הטוב וצוק"ל בספרו בן איש חי שנה ראשונה פרשת משפטים אות י"א כתב דבכה"ג ששיער שיוכל לפוג מיינו ולא פג מיינו כיון שי"א שבכה"ג אין לו תשלומין יתפלל תשלומין בתנאי של נדבה ומרן הגרע"י בספרו הליכות עולם שם (עמ' קע"ח) כתב ע"ד ומ"ש הרהמ"ח שיעשה תנאי נדבה הוא ממידת חסידות ונפק"מ שאף בזמן שאין מתפללים תפילת נדבה (כגון בשבת) יכול להתפלל בתורת תשלומין. אמנם אם היה הזמן סמוך למנחה ויעבור הזמן ודאי אם ישתכר שלא יוכל להפיג את יינו בזמן קצר כזה, בזה הוי מזיד לכו"ע ואין לו תשלומין כמש"כ הפר"ח והפמ"ג בסימן צ"ט שם והובאו דבריהם להלכה במשנ"ב שם ס"ק ו'.

ודע דבספר אפיקי מגינים (סימן צט ס"ק ה) כתב לחדש, שאם היה שיכור כלוט עוד קודם שהגיע זמן התפילה, ונשאר בשכרותו עד זמן התפילה הבאה, א"צ להשלים תפילתו בתפילה הסמוכה, כיון דבשעת חובה היה פטור לגמרי,

דשיכור פטור מכל המצוות עכ"ל. וכעין דבריו כתבו האחרונים לגבי אונן, שאם מת לו מת קודם אור היום, דקיי"ל שבאותה שעה הוא פטור מן התפילה, א"צ להשלים את התפילה שהפסיד. עיין בזה להגחיד"א בברכ"י יו"ד (סימן שמא ס"ק טו"ב), ולהגרע"י שליט"א בספרו מאור ישראל עמ"ס חגיגה (דף יז ע"א בתוד"ה אך) מש"כ בזה בארוכה. אמנם עתה מצאתי בט"ז (או"ח סימן קח) שכתב לחלק בין שיכור לאונן, ותוכן חילוקו דבאונן אפשר לו להתפלל, דהא הוא יושב ובטל אלא שחכמים פטרוהו, וע"כ אין שייך שם תשלומין, דאין זה מקרי אונס אלא "פטור", משא"כ בשיכור אין בו "פטור" מלהתפלל, אלא שיש עליו "אונס" שאינו יכול להתפלל, ובכה"ג הוא עצמו בר חיובא, ועל זה ודאי תקנו תשלומין. עכ"ד הט"ז. ועיין מה שציין בדברי הט"ז הללו בספר הלכה ברורה (סימן צג שעה"צ ס"ק יז וי"ח). ולענין להלכה ולמעשה צ"ע בזה אם הלכה כדברי האפיקי מגינים הנ"ל. וע"ע בשו"ת לב חיים פאלאג"י ח"ג (סי' קג). וכעת ראיתי אריכות בזה בשו"ת ויען דוד וייס (חאו"ח סי' כג).

סימן ח

בדין אדם שיודע שאם ישתכר יפסיד עי"כ תפילת ערבית

יש לעיין באדם שיודע בעצמו שאם ישתה בפורים וישתכר יפסיד עי"כ תפילת ערבית האם מותר לו להשתכר. והנה נודעים דברי החיי אדם (כלל קנ"ה סעיף ל') הובאו דבריו בבאה"ל סימן תרצ"ה (ד"ה עד דלא ידע) וז"ל, ואמנם היודע בעצמו שיזלזל אז במצוה מן המצוות כגון בנט"י וברהמ"ז או שלא יתפלל מנחה או מעריב או שינהג קלות ראש מוטב שלא ישתכר וכל מעשיו יהיו לש"ש עכ"ל, וכ"כ בספר יוסף אומץ יוזפא (סימן תת"ש).

אמנם מהרי"א הכהן זצוק"ל בשו"ת אורח משפט (חאו"ח סימן קמו) כתב להעיר ע"ד החיי"א כיון דנקטינן כשיטת רוב הפוסקים דעד דלא ידע הוא מצוה עכ"פ מדרבנן בכלל שמחה א"כ הוא עוסק במצוה ולמה לא יפטר מהתפלה ובפרט שהיה אנוס בשכרותו והרי גם בשיכור מצד רשות אנו מחשיבים אותו לאנוס לענין תשלומין. ולהכניס עצמו לאנוס אין איסור מדינא במקום מצוה שהרי לדעת הרמב"ם וסיעתו מותר להיכנס בספינה במקום אנוס חילול שבת אח"כ ובמקום מצוה גם בע"ש מותר א"כ מ"ט יהיה אסור להכניס עצמו באנוס שכרות בביטול מצוה דרבנן מצד מצוה דשמחה, ואם היה הכרח לשמור להסיר יינו עד תפילת המנחה איך אמרו בגמ' סתם חייב איניש וכו', וגם מאן יימר שבידו להסיר יינו וסיכסם שם בזה"ל ולע"ד לצדד לקולא דהיינו חומרא דקיום מצוה עכ"ד האורח משפט.

וכשאמרתי דברי מהרי"א הכהן קמיה דמוריננו ורבינו הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א אמר לי דצריך לומר דסברת החיי"א דלא ניתקנה מעיקרא תקנה זו דחייב איניש לבסומי רק למי שלא יתבטל עי"ז מהמצוות אבל מי שיתבטל עי"ז מהמצוות לא נתקנה לו תקנה זו.

עוד אמר לי הרב שליט"א דיש לומר דהחיי"א סובר כהמהרי"ל להראבי"ה דהא דחייב איניש לבסומי הוא רק מצוה קיומית ולא מצוה חיובית וא"כ לא מסתבר לבטל מצוה חיובית כק"ש ותפילה, מפני מצוה קיומית, ויש לדון לפי"ז בכל עוסק במצוה קיומית האם פטור ממצוה חיובית ועתה מצאתי שדיברו בזה בשו"ת הר צבי (חאו"ח ח"ב סי' קג). ובשו"ת דברי שלמה שניידר ח"א (סימן ו ענף ה). ובשו"ת משנה הלכות חט"ו (סימן יט) עיי"ש בארוכה.

ומה דהביא ראייה המהרי"א הכהן מדברי הרמב"ם שמותר להיכנס בספינה בעי"ש, הנה בעצם דין זה האריך לתמוה בשו"ת צ"צ חיו"ד סימן צ"ב שהרי אם במ"ע ענשינן בעידן ריתחא כשעושה טצדקי למיפטר נפשיה מציצית וא"כ כ"ש במצות ל"ת של חילול שבת שחמור יותר היאך יהיה שרי למיעבד עובדא להכניס עצמו לדרך זה שיצטרך אח"כ לחלל שבת והלא גדול עונו יותר מעושה צטדקי למיפטר מעשה, וכתב הצ"צ לחלק דהתם שאני שעושה כן בלי דבר המכריחו אבל הכא שמוכרח לצאת למדבריות בשביל פרנסתו אין זה נקרא שעושה טצדקי להיפטר ממצוה. וע"ע להאדמו"ר הקדוש מסאטמר בספרו ויואל משה (מאמר ישוב א"י עמ' רס"ח) מש"כ לפלפל לפי דברי הצ"צ. ויש לעיין האם כאן כיון שלפי דברי המהרי"ל והראב"ה מצוה זו לבסומי היא מצוה קיומית האם יחשב כמוכרח לעשות מצוה זו ועי"ז יתבטל מק"ש ותפילה.

וע"ע בענין זה דומה לנידון דידן בתרה"ד סימן ז' האם מי שנמצא בסעודת חתן וכלה והגיע זמן תפילת מנחה יצטרך להספיק להתפלל מנחה עיי"ש שכתב דפטור כיון דהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ועיין מש"כ על דברי התרה"ד בב"י בסימן רל"ב, ולהגאון יעב"ץ בספרו מו"ק שם במש"כ ע"ד הב"י, ובשו"ת מעיין גנים עבאדי (חאו"ח סימן י'). ובשו"ת ריב"ם שטיינר (חאו"ח סימן ט) מש"כ בזה. וע"ע להגרי"ש סופר מפעסט בספר תורת חיים (סי' צט סק"ב). ויש עוד מה לפלפל ולסלסל בכל ענין זה וכעת עק"ב.

סימן ט

בדין אדם שלא התרכז בקריאת המגילה

נשאלתי כמה פעמים בענין מי שבעת קריאת המגילה לא התרכז היטב בכל משך זמן קריאתה ובחלק מן הזמן הרהר בדברים אחרים, אמנם אזניו שמעו כל מילה מקריאתה, האם יוצא בכה"ג ידי חובה.

והנה הרשב"א בתשובותיו (ח"א סימן תסז) נשאל וז"ל, שאלת בקיראת המגילה אם צריך השומע לכוין בכל תיבה ותיבה בשמיעתו, ונתעוררתי על זה ששמעתי בשם אחד מן החכמים שהיה תופש מגילה אחת בידו ותמה אני מי לא יצא מפי הקורא אם זה אמת. ועוד מדאמרינן יוצאין באשורית נשים ועמי הארץ. עכ"ל השואל. והשיב הרשב"א, האמת כמו שאמרת מאותן ראיות שאמרת מן הלועזות ועמי הארץ ועוד אמרו העובר אחרי בית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגילה אם עמד חזקה כיון. ע"כ. וע"ש עוד בדברי הרשב"א. ורבינו הגדול המג"א (סי' תרצ סקט"ו) הביא דברי הרשב"א וסיכם את דבריו בזה"ל, מבואר דה"ה אם השומע לא שמע תיבה אחת לא יצא, דאטו מי יפה כח השומע מכח הקורא, אבל אם שמע ולא כיון בכל תיבה יצא. עכ"ל. וע"ע בהגהות הגר"פ מה שביאר בדברי הרשב"א.

והנה אפשר לפרש כונת הרשב"א דמה שהיקל היינו בענין הכונה שאין עיכוב לכוין לצאת י"ח בכל קריאת המגילה, ודי במה ששמע קצת ממקרא המגילה בכונה לצאת י"ח, ולעולם בעינן מיהא שמיעה גמורה, ויתכן עוד צד בביאור דבריו שכונתו להקל אפילו אם לא כיון עצמו לשמיעה אלא רק שמעו אזניו וכבנידון דידן.

והלבושי שרד ע"ד המג"א (שם סק"ד) כתב וז"ל, אע"ג שהמג"א מציין על צריך שיכוין לצאת י"ח רשב"א, לא בזה מיירי, אלא שיכוין בשמיעת כל תיבה ותיבה, ומביא ראיה דא"צ כ"כ דקדוק, אלא כיון דמטה אוזנו להקורא ואינו חושב מחשבות אחרות מסתמא שמע הכל, ואינו צריך לכוין בכל תיבה בבירור, אבל אם ודאי לו שלא שמע תיבה אחת לא יצא. עכ"ל הלבו"ש. ומבואר דלדעתו הרשב"א מיירי על כונת השמיעה ולא על הכונה לצאת י"ח. והנה הפמ"ג (אשל אברהם שם סקט"ו) כתב ע"ד המג"א וז"ל,

אבל מה שכתב אם לא כיון בשמיעתו בכל תיבה לא יצא יל"ע למה, וגם הבנת תשובת הרשב"א לא הבינותי, שכתב שחכם אחד תפס מגילה בידו שמא לא כיון יפה בכל תיבה ומה ראייה מלועזות ועמי הארץ, אטו כונת "הפירוש" בעיני, כונה "לצאת י"ח" בעיני וא"כ אין ראייה מלועזות וצ"ע.

ולכאורה יוצא מדברי הפמ"ג חידוש גדול דבעינן בכל קריאת המגילה כונה לצאת ידי חובה, ולכאורה בכל מצוה דבעיא כונה סגי שיכוין אדם בתחלתה לצאת י"ח, ולא מעכב מה שבהמשך המצוה לא כיון. ושו"ר שכ"כ הגרשז"א זצוק"ל בהליכות שלמה (תפלה, במילואים סימן יג). אמנם שם צידד לומר שבקריאת שמע או תפלה לא מהני כונה ראשונית לצאת י"ח כנ"ל, דאם לא כיון בהמשך הקריאה א"כ לגבי אותו פסוק שלא כיון בו יש לנו להחשיבו בההיא שעתא כהגיע לשכרותו של לוט, הואיל ולא ידע כלל מאי קאמר וכאילו דילג לגמרי פסוק זה. עכ"ד. ולפי"ז ה"ה במגילה שהרי היא כק"ש ותפלה דבעיא כונה בכל מילה.

ומצאתי להגאון אדמו"ר ממונקאטש בספר נימוקי אורח חיים (סי' תרצ) שהאריך בכל ענין זה ובתחילת דבריו כתב לפרש כונת המג"א שאין מעכב הכונה של פירוש המילות והענין, וסגי בכיון לצאת ידי חובה פעם אחת בתחילת הקריאה, וכתב עוד לדחות הראייה מלועז דהרי התם מכוין לשמוע, משא"כ מי שמחשבותיו משוטטות במקום אחר, ואין הוא מכוין כלל לשמוע. והביא דברי הלבושי שרד וכו' דנפק"ל מדבריו שאם בעת מקרא מגילה חשב מחשבות ורעיונות אחרות אז לא י"ח, ועדיין קשה שדבר זה שכיח לחשוב בענינים אחרים בעת הקריאה. וכתב דהעצה לזה הוא מש"כ השל"ה (מס' מגילה אות ה ד"ה מצות) שיהיה לכל שומע המדקדק מגילה כשרה עמו בביהכ"נ, ואז גם אם לא ישים לבו כ"כ לכונת פירוש המילות רק כשאומר הדברים מתוך פיו גם כשאינו מכוין בלבו כ"כ לפי הדברים כפשוטן, מ"מ אתי דיבור דמגילה שקורא בפיו בלחש ומבטל מחשבה זרה היינו מה שפנה לבו לדברים אחרים בעת הקריאה. עכ"ד. וכבר ידוע מה שהמליצו על זה מ"ש אמר עם הספר ישוב מחשבתו.

ועתה מצאתי שבספר מקראי קודש הררי (פ"ז הערה כז) דן בענין זה והביא דברי כמה חכמים שאמרו דאם חלם אדם באמצע מקרא מגילה יצא י"ח. ולפי כל מה שנתבאר לעיל אין הדבר ברור כ"כ, ועל כן ראוי לכל ירא

שמים להשתדל במיטבא שלא להסיח דעתו בעת מקרא המגילה לענינים
אחרים בכדי שלא להכנס בספק. וימחיש כל אחד לעצמו את סיפור המגילה
כמה דיכיל טפי, וע"י שימחישנו בלבו יהיה נקל בעיניו יותר לכוין. וע"ע
בספר שלמי תודה (פורים, סימן יז) מש"כ בזה.

מכתבי תורה

סובבים על ספר זה
מידידי הרבנים שליט"א

מכתב מידידי רבי אח"א שליט"א

ב"ה. אדר הנהדר תש"פ לפ"ק.

כבוד ידידינו הרה"ג הרי"ח אוהב ציון שליט"א, מח"ס עתה באתי ועוד, עתה באתי על דברי תורה, על ספרו עתה באתי עתה באתי (מהדורה תמניא), ולהיות חובר לקודש הריני לצרף בזה כמה חידו"ת, ראשית צירפתי מאמר שכתבתי אשתקד, וגם נדברנו אודותיו, ושייך לעיקר חיבורו "עתה באתי". והגם שיש עוד לדון בעיקרי הדברים, עמד קנה במקומו, ועוד חזון למועד אי"ה. גם צירפתי שני סימנים השייכים לענייני פורים, הראשון בענין השימוש ב"נפצים" ואבזריהו, והשני בענין קריאת מגילה ביחיד, ואכילה לפני קריאת המגילה, ועוד, ושני סימנים אלו נדפסו בספרי זוטא עטרת יעקב (סי' יא וסי' יב), ואמרת לצרפם כאן לתועלת הרבים, והגם שבודאי טל ילדות משוך עליהם, מכל מקום א"א לבהמ"ד בלא חידוש, ומיגמר בעתיקא קשיא מחדתא, ועל כן הרי הם מצורפים כמוות שהם, [אלא שבמה שהארכתי קצת בענייני כללי הפוסקים בתשובה גבי קריאת מגילה ביחיד, השמטתי קצת, להקל על המעיין, והחפץ יראה הדברים במקורם].

ובזאת אודה לכת"ר שליט"א, וזכות זיכוי הרבים תעמוד לו ולזרעו בכל אמן.

בברכה

הצעיר אח"א נר"ו

תוכן העניינים:

א. בענין שתיית יין לבן בפורים.

ב. קריאת המגילה ביחיד.

ג. בענין משחקי הנפצים וכיוצא בהם

א. בענין שתיית יין לבן בפורים

בס"ד. ליל פורים דמוקפין, פעה"ק ירושת"ו. תשע"ט לפ"ק.

כתיב באסתר (א ט): "גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות אשר למלך אחשורוש". ואמרו חז"ל במדרש אסתר רבה (פ"ג סי' י): עשתה משתה נשים, מיני גמאין האכילה אותן, ר' יצחק אומר מיני מתוקים האכילה אותן. ע"כ.

והיינו דמדנקט קרא "משתה נשים" ולא "משתה לנשים", יליפינן מיניה שהיה משתה המיוחד בשביל נשים. והוא מלשון "הגמיאני נא", היינו מאכלים רכים שגומעין אותם בשתיה. וגם רבי יצחק דדריש מיני מתוקים, היינו נמי דברים שנשים רגילות להם. וכמבואר במפרשי המדרש שם, מתנות כהונה, יפה ענף, וחדושי הרד"ל שם (אות טו).

ולפי זה נמצא שבמשתה וושתי לא הביאה לפניהם יין, והטעם לזה י"ל, לפי שאין היין ראוי לאשה, וכמ"ש בכתובות (סח.). ואף על פי שאמרו שם, כוס אחד יפה לאשה, מכל מקום עיקר הסעודה לא הייתה כבמשתה אצל פרעה, שהיה בה ריבוי יין. וע' בחי' הרד"ל למדרש אסתר רבה שם (ס"ק טו). ע"ש.

אולם בתרגום שני ובתרגום רס"ג תרגמו הך קרא "משתה נשים", כפשוטו, דהיינו "משתה לנשים", ולפי זה הרי כפשוטו, שנתנה אף להם לשתות יין, וכמשתה אחשוורוש.

והנה בתרגום שני כתב: "גם לחוד ושתי מלכתא עבדת משקיא לנשי, והוה מזגא להון חמרא אוכמא", ומבואר מדבריו ז"ל שהייתה מביאה להם יין שחור, שהרי "אוכמא" היינו "שחור", וכן מצינו כיו"ב בכ"ד, ע' ע"ז (טז:) ורש"י שם ועוד. ונדה (כ.).

אולם הג"ר מרדכי וינטורה זצ"ל בביאורו פתשגן הכתב על תרגום שני (שם) תרגם דבריו "יין אדום", ולכאורה הוא פלא, וצ"ע.

ולכאורה י"ל על פי מ"ש חז"ל (נדה יט סע"א יט: כ. סוכה לג: חולין מז:) האי דם שחור אדום הוא, אלא שלקה. וע"ע שבת (קח.). ע"ש. ומבואר, דעיקר צבעו הוא אדום, אלא שלקה ונעשה שחור, ולפ"ז אתי שפיר, דמפרש אוכמא, דהיינו יין אדום שלקה, שצבעו שחור.

ומצאתי בילקוט שמעוני (אסתר רמז תתרמט) על הפסוק דידן, גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים, דאיתא בזה"ל: "אמר רבי יוחנן שהיתה מוזגת להם יין חמור". ומבואר דס"ל שהייתה מוזגת להם יין חמור. ולפי פשוטו נראה דהיינו יין לבן. [ואפשר עוד איפכא, שהיה יין מזוג וחמור].

ונראה לומר בס"ד שמכאן מקור נפתח לדברות חד מן קמאי בספר מחזור ויטרי (סי' תצה) שכתב: "פורים ישכרו ביין לבן, וירצה כמנחה וכקרבתן". הרי דס"ל שיש להשתכר בפורים דוקא ביין לבן.

ולכאורה הוא פלא, דמאי טעמא בעינן להשתכר דוקא על ידי יין לבן. אבל לפי המבואר שהיין שהייתה מוזגת להם היה יין לבן, חיוור, על כן נמי סבירא ליה שיש להשתכר דוקא ביין לבן.

וביאור הדברים כך הוא, שהרי טעם השתיה בפורים ביאר האבודרהם ז"ל (סוף סדר פורים, מהדו"ח עמוד קצא) בזה"ל: ואם תאמר האיך חייבו חכמים להשתכר בפורים, והלא בכמה מקומות בתורה מזכיר שהוא מכשול גדול השכרות כמו נח ולוט. ויש לומר מפני שכל הנסים שנעשו לישראל בימי אחשוורוש היו על ידי משתה, כי בתחילה נטרדה ושתי מן המלכות על ידי משתה היין, שנאמר ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר להביא את ושתי וגו' (אסתר א, י). ובאה אסתר תחתיה על ידי משתה שנאמר ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר וגו' (אסתר ב, יח). וכן ענין המן ומפלתו על ידי משתה היין היה. ולכן חייבו להשתכר בפורים מפני שבא הנס בעבור משתה היין שעשתה אסתר ועתה יהיה נזכר הנס הגדול בשתיית היין. עכ"ל. והובא באליה רבה (סי' תרצה סק"א), ובמשנה ברורה בביאור הלכה שם (סעיף ב ד"ה חייב). ע"ש.

וראיתי בספר עתה באתי (קונטרס השתיה כדת סי' ג טעם א) שהביא לנו שכן כתב גם רבינו חיים בן רבינו שמואל מטולידא, תלמיד הרשב"א ז"ל, בספר צרור החיים (ענייני פורים עמוד קכ), ותלמיד הר"ן ז"ל רבינו יוסף בן דוד ז"ל בביאורו על התורה (פרשת זכור עמוד רנז), ובספר יוסף לקח (אסתר ט כג), והגאון כתב סופר בחידושו למגילה (דפוס ישן דף קמד ע"ב). עכ"ד. והרב המהדיר לספר אבודרהם הנ"ל (אות קכז) ציין גם לדברי ר"י אבן שועיב (פרשת תצוה). ע"ש. וכעת לא בדקתי הציונים הנ"ל. ואתה תחזה.

ומעתה זכר למשתה זה, שבו הששקו מיין חיוור, מהאי טעמא יש לשתות יין לבן דייקא. ודו"ק. שהרי עיקר הנס היה על ידי מה שושתי בשכרותה דיברה אשר לא כדת לבזות את המלך. ועל ידי זה סובב הבורא יתברך כל הנס להביא אסתר לבית המלכות וכו'. ודו"ק.

ואף על פי שיין לבן אינו חשוב כייין אדום, כמ"ש ב"ב (צז:), מהפסוק במשלי (כג לא) "אל תרא יין כי יתאדם". וע"ע מנחות (פז:), וע"ש בקרן אורה. ע"ש. וע"ע סנהדרין (ע.). ע"ש. מכל מקום צריך שיהיה זכר לסעודה של ושתי, וכנ"ל. ודו"ק.

ושו"ר להגר"ר מרגליות זצ"ל בביאורו באר מרים על הגדה של פסח (עמוד 17) וז"ל, קדש, הנה מבואר בירושלמי פסחים (פ"י ה"א) והובא להלכה בש"ע או"ח

(ס"י תעב ס"א), שמצוה לחזור אחר יין אדום, וזהו משום שהוא הממוצע ביינות, וטוב לאנשים וגם לנשים, ששניהם חייבים בארבע כוסות, דמצינו שהיין השחור הוא חלוש ביותר, עיין ערוך (ערך אליוסטריין), וברע"ב מנחות (פ"ח מ"ו), שלכן נקטו בתרגום שני לאסתר (פסוק גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים) שהייתה מוזגת להן חמרא אוכמא, וכ"ה בילקוט שמעוני שם מוזגת להן יין שחור, לאשר הוא חלוש וטוב בשביל נשים, ולהיפוך יין לבן מצינו כי הוא עז ביותר, עד כי על ידי חריפותו יעביר כתמים מבגד הנכבס בו, ולכן נמלץ עליו כיבס ביין לבוש, שאמרו בבראשית רבה (פר' צח ס"ט ט) "זה החלב", כלומר היין הלבן, (ראה מתנות כהונה שם), וכך היא הכוונה בהכתוב שאחריו "לבן שנים מחלב" שע"י היין הלבן העז, הוא שכור כל כך עד שמראה שניו ושוחק, עיין כתובות (ק"א:) ויומא (יח סע"א), אבל היין האדום הוא הממוצע ביינות, עיין ב"ב (צז:) ושיתין מיני חמרי הוו מעליא דכולהו סומקא, גיטין (ע.), ועליו אמרה תורה ודם ענבים סותו, שהיין האדום כדם מרווה גופו של אדם, כתובות (ק"א:). עכ"ל.

ומעתה לפי המבואר דיין לבן משכר יותר מכולם, אתי שפיר מה שיש לשותות בפורים יין לבן דוקא, לפי שייין לבן הוא יין המשכר מכולם, ובכדי להגיע למדרגה שלא יוכל להבדיל בין ארור המן לברוך מרדכי, מהאי טעמא צריך לשותות דווקא יין לבן. ודו"ק. [ועוד יש לדון מכמה פנים עפ"ד הגר"ר מרגליות הנ"ל אלא שאין הפנאי מסכים].

ואנכי הרואה בספר עתה באתי (בקונטרס השתיה כדת סוף ס"ו ו) שהביא לדברי המחזור ויטרי הנ"ל, וכתב על זה בזה"ל: נראה שאין זה בדוקא, והרב מחז"ו כתב כן על דרך החרוז, ומסתבר דאדרבא צריך שיישתה יין אדום, דלאותם האומרים שהחיוב לבסומי הוא זכר למשתה אחשוורוש ומשתה אסתר, הלא שם המשתה מסתמא היה ביין אדום. עכ"ד.

ולפי המבואר הרי מצינו מקור נפתח בדברות רז"ל במדרש שיהיה דווקא יין לבן, ואדרבא ממקום שבא, משתה אחשוורוש, מפורש שהיה ביין לבן דייקא, וכאמור בס"ד. ואין צריכין להדחק שלא כתב דבריו אלא על דרך החרוז, מה שהוא דבר מחודש בלא"ה.

ודע דלפי הטעם של שתיית יין בפורים שנתן בה מפי השמועה רבינו משה בן מכיר ז"ל בספר סדר היום (סדר פורים) בזה"ל: ומפני מה חייבו בזה אמר שהוא ענין כבוד וקשה, שמעתי פעם שאחר שהמן הרשע ביקש להשמיד להרוג ולאבד

ולשפוך דם היהודים, נעשה ענין קרוב לזה מתוך שמחה עד שנשאר כמתים מושכבים ארצה, ומצד אחר, הוא חשב לשפוך דם ואנו נוסיף דם על דמינו. עכ"ל. הנה לפי טעם זה יש ללמוד שצריך שיהיה דווקא **ביין אדום**. ודו"ק.

* * *

והנה עיקרי הדברים הנ"ל, נומתי על פה לידידינו הרה"ג המחבר עתה באתי שליט"א, והעיר על זה כי במחז"ו שם בסו"ד כתב בהדיא עוד חרוז, וז"ל, פורים תרא יין כי יתאדם. עכ"ל. והרי מבואר בהדיא דס"ל יין אדום. ובהכרח דמ"ש יין לבן אינו בדוקא. עכ"ד.

אבל לענ"ד ז"א, כי הנה לשון "פורים תרא יין כי יתאדם", הוא על פי לשון הפסוק בספר משלי (כג לא) "אל תרא יין כי יתאדם", וכלפי זה אמר דבורים איפכא, דתרא יין כי יתאדם, וכאן אין הכוונה לאדמימות שבו דוקא, אלא שיהיה יין משובח. ודו"ק.

שוב העירוני למה שכתב בזה בספר פתחי תפלה ומועד (עמוד שעה) בעיקר הפיוט דמחז"ו הנ"ל, שיש שפקפקו אם מכוון הוא להלכה, ואם תוספת מאוחרת הוא בספר מחז"ו. ע"ש. [וראה עוד בגליון התורני "אסופות" גליון ז אדר תש"ע עמוד לח והלאה, ואמ"א]. ועל כל פנים אי מעיקר מה שתמה ממה שהזכיר יין לבן, הרי שיש למצוא לזה סמך נאמן מכמה טעמים, וככל המבואר בס"ד.

* * *

ועתה מצאתי במדרש אבא גוריון (פרשה א דף ו סע"ב) שהוא מקור דברי הילקוט הנ"ל, ושם בעל השמועה הוא רבי יצחק, ולא רבי יוחנן (וע' בהערה אות קפד), ועוד איתא שם שהייתה מוזגת להם **יין שחור**, וע"ש בהערה (אות קפה). ולגירסא "שחור" י"ל שצריך יין שחור, שהרי יש גפן שחור ויש גפן אדום (כמ"ש בנדה סד:).

וכתב שם בהערה (אות קפה), שכן הוא בכת"י "יין שחור", וכתב, כי פירוש שחור היינו יין של **מלכות**, היינו יין חשוב, [וכמ"ש בילקוט בראשית (רמז כא) ועוד, עבד מלך מלך, הדבק **לשחור** ויסגידון לך. וכ"ה בפרש"י בראשית (טו יח) ורש"י דברים (א ז). ע"ש. וברכות (נו רע"א) **משחרי** לך פרסאי, וע"ש רש"י]. ועפ"ז כתב שם להעיר על התרגום שחשב דשחור היינו אוכמא, ובאמת אינו מלשון שחור כי אם מלשון מלכות. ע"ש. ושור"ר בס' חמדת ימים ח"ב (ביאור המגילה עד"ה אות נד עמוד שנט), שכתב לבאר עד"ה ענין שתיית יין שחור דוקא. ע"ש. וזה היפך הנ"ל. ויש עוד להתיישב בזה. וכעת עמד קנה.

ב. קריאת מגילה ביחיד

ב"ה. פורים דפרזים, י"ד אדר ב', תשע"ד לפ"ק. ירושלים עה"ק תובב"א.

עמדת ואתבונן בדין קריאת המגילה אם יש לילך לבית הכנסת דוקא, ואם בעינן עשרה, ועוד. [ומסתעף בדין אכילה לפני קריאת המגילה].

תשובה: במגילה (ה.) אמר רב, מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד (פרש"י, מתוך שהיא חובה בו ביום על כל יחיד ויחיד, קורין אותה אפילו ביחיד, דהכל קורין בו ואיכא פרסום נס), שלא בזמנה (כגון כפרים המקדמין ליום הכניסה. רש"י) בעשרה (דבעינן פרסומי ניסא. רש"י). ורב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי (וחיזר על עשרה וקיבצן. רש"י). וכתב מרן בבית יוסף (ס"ס תקצ) וז"ל: והאי פלוגתא דרב ורב אסי איכא לפרושי דלכתחילה היא, אבל בדיעבד מודה רב אסי דיצא. ואפשר לפרושי דבדיעבד פליגי, אבל לכתחילה מודה רב דבעשרה. ואפשר דבתרומיהו פליגי, דלרב אפילו לכתחילה ביחיד, ולרב אסי בדיעבד נמי לא יצא. ע"כ.

והנה מבואר בפירוש רש"י שם, דלכתחילה פליגי. וכתב הרא"ש דלפ"ז ניחא מ"ש רב עמרם גאון, דהלכתא כרב אסי, דאע"ג שבגמרא להלן (יט:): אמרינן, א"ר חייא בר אבא אריו"ח הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים, לא יצא (פרש"י, דבעינן אגרת לעצמה, דמיפרסם ניסא טפי, דכי קוראה בין הכתובים נראה כקורא במקרא). ומחו לה אמוחא, בצבור שנו. פרש"י, ומחו לה אמוחא, לאחר שאמר שמועה זו הכה על דקדקה, כלומר סתר מקצתה ואמר, לא אמרו אלא בצבור. ע"כ. אלמא דיחיד קורא לעצמו. ודלא כרב אסי. ולדברי רש"י ניחא, כי לא נחלקו אלא לכתחילה, אבל בדיעבד יצא, ודברי ריו"ח בדיעבד. [כן מתבאר להדיא בדברי הרא"ש. ומ"ש בבית יוסף (ס"ס תרצ) בזה"ל, מדחש ליה רב לדרב אסי אלמא הלכתא כוותיה, ולא חיישינן לדרי"ח דה"ל חד לגבי תרי. וכן כתב הרא"ש וכו'. ע"כ. ל"ז להבין דב"ק, שהרי מפורש להדיא ברא"ש שהעתיק לשונו בב"י דהא דריו"ח "אינה ראייה". כיע"ש. וצ"ע]. וכ"כ הרז"ה בעל המאור, על מ"ש הרי"ף דהלכתא כרב משום הא דריו"ח (יט:), וז"ל, ולדידן לא מכרעא דריו"ח כרב, דעד כאן לא קאמר רב אסי אלא שמצותה לכתחילה לקרותה בעשרה, משום פרסומי ניסא, אבל אם קראה ביחיד דברי הכל יצא בין בזמנה בין שלא בזמנה. עכ"ל. וכ"כ בשיטת ריב"ב שם, ושכן כתב רבינו שלמה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת רש"י (סי' קכט), דהלכתא כרב אסי. וכ"ה בסידור רש"י (סי' שלה וסי' שמ). ע"ש. גם רבינו ירוחם (נתיב י"ח"ג דס"ג ע"ג) כתב, מצוה לחזור אחר עשרה,

ואם לא מצא אינו פטור מקריאתה אלא קורא ביחיד "אפילו לרב אסי". ע"כ. והראב"ה מגילה (סי' תקס) כתב, פירש רבינו ש"י, דאפילו רב אסי לא חזר אלא למצוה לחזור בתר עשרה, אבל אי לא משכח עשרה קורא ביחיד, שאין איסור בקריאתה ביחיד אלא מצוה לקרותה בעשרה. ע"כ. וד' רבינו ש"י הובאו גם בס' הנייר (הל' מגילה). ע"ש. וכ"כ בה"ג (דף מ ע"ד). והרי"ד בפסקיו ובתוספותיו (מגילה ה.). וכ"כ הראב"ד בהשגות (פ"א מהל' מגילה הל' ז). וכ"כ הראב"ן (דף עח סע"ג) דהלכתא כרב אסי, ושכן פסק רב נתן גאון (וכ"ה באוצר הגאונים מגילה סי' יז-יט). וסיים, מיהו בשעת הדחק שהוא בדרך ואין לו עשרה קורא ביחיד, דקריאה בעשרה משום פרסומי ניסא, וכי אין לו עשרה לפרסם מה יעשה אם לא יקרא. "וכי קורא ביחיד לא יברך לא לפניה ולא לאחריה". ע"כ. גם המרדכי (רמז תשפב) כתב בשם רבינו גרשום ז"ל: יחיד הקורא את המגילה לא יברך לא לפניה ולא לאחריה, דאמר רב אסי מגילה בזמנה בעשרה וכיון דצריך עשרה, יחיד לא מחייב לקרות, דהיכי מברך הא ה"ל מוציא ש"ש לבטלה. וכ"ת מידי דהוה אבי עשרה דצריכי לאזמוני בשם וכי בצרו מזמני כי אורחיהו, הכא נמי אע"פ דבצרי להו, לא דמי להדדי, דגבי בהמ"ז כל חד מחייב באנפי נפשיה לברך, אבל גבי מגילה לא מחייב יחיד בקריאתה, הילכך משום פרסומי ניסא קרי להו בלא ברכה. עכ"ל. אולם הנה רש"י שפסק הלכה כרב אסי, כתב בספר האורה (סי' טז) שבזמנה יחיד קורא ומברך. ובעל כרחנו דהיינו בדיעבד ואפ"ה ס"ל שמברך. וכן מוכח בתוס' (מגילה ה.) אליבא דרש"י. וכ"כ להדיא ההשלמה (מגילה ה.), ודוקא לכתחילה אבל דיעבד מברך אפילו לרב אסי. וכן קבלתי מאבא מארי ז"ל. וכ"כ בספר המאור (שם). וכן נראים הדברים בלי ספק. ע"ש. וכן משמע סתימת לשון הראשונים הנ"ל, שכתבו שקורא ביחידות ולא חילקו בין קריאה לברכה.

וע"ע בבית יוסף (ס"ס תרצ) שכ', ומתוך מה שנתבאר יתבאר לך שדעת כל הפוסקים, חוץ מבה"ג היפך דעת המרדכי [משם רגמ"ה], הילכך נקטינן כדברי הרמב"ם שמברך אפילו ביחיד. ע"כ. וכתב ע"ז הרמ"א בדרכי משה, וכן יש לנהוג, ודלא כמהר"י ווייל שכתב בתשובה (סי' מה) כדברי המרדכי. ע"כ. ולכאורה יש להעיר ע"ז, שמאחר שבאורחות חיים (הל' מגילה אות כד) כתב משם מקצת גאונים שלא לברך. (והובא בבית יוסף). וכן דעת הראב"ן ורגמ"ה ומהר"י וויל. אם כן יש לחוש לסב"ל.

ונראה לבאר דברי הרמ"א, שבהיות שמבואר מדברי הראשונים הנ"ל שהעירו על המנהג לברך, דהלכה כרב אסי ואין לברך. וע"ע בשבלי הלקט (סי' קצה), ובתניא רבתי (סי' מ), שכן המנהג (אלא שהם פסקו כרב). ע"ש. וקי"ל שבמקום מנהג לא

אמרינן סב"ל. וכמ"ש התרומת הדשן (סי' לד). וכ"כ המהר"ח פלאגי בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' קמב דף ק ע"ב) ושכן מוכח מד' מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' ריט סק"א ובש"ב סוף אות ב). וכ"כ עוד בס' משא חיים (דף מח ע"ד). ובמועד לכל חי (סי' י אות מח). וע"ע בשו"ת רב פעלים ח"ב (תאו"ח ס"ס ז). ובשד"ח (מע' ברכות סי' א אות יח סק"ו). ועוד. והרחיב בזה מהר"ר הגרי"ח סופר שליט"א בס' נר יהודה (סי' ה). אכמ"ל. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"א (תאו"ח סי' מ אות טו והלאה). ולהכי כתב הרמ"א שכן יש להנהיג לברך אפילו ביחיד.

ואע"פ שהרב שלחן גבוה (ס"ס תרצ) כתב, דמרן הש"ע הדר בו ממ"ש בב"י, משום שראה שנחלקו בו עוד ראשונים. ע"ש. וכ"כ בס' יוקח נא (סי' תרצב אות ה). ע"ש. לפע"ד העיקר שמברך אף ביחידות, אחר שכן פשט המנהג בגלילותינו עד לדורות האחרונים ממש. כמ"ש בשו"ת יביע אומר ח"א (תאו"ח סי' מו) מפני ספרים וסופרים, שהמנהג שהיחיד מברך. ע"ש. והדרינן לכללא דמקום מנהג לא אמרינן סב"ל.

ב) והנה הטור (ס"ס תרצ) הביא דברי ר"ת, דלכתחילה קורא ביחיד. ופירש מרן בבית יוסף, דה"ט משום דמבאר פלוג' רב ורב אסי בלכתחילה ובדיעבד, דהיינו דלרב לכתחילה קורא ביחיד, ולרב אסי אפילו בדיעבד לא יצא י"ח. והלכה כרב. ולהכי קורא לכתחילה ביחידות. ע"ש. ודברי ר"ת הלא המה בתוס' (קידושין מה: ד"ה הוה. וכ"כ התוס' מגילה ה.) ע"פ הרש"ש שם. וכ"ה בס' הישר (סי' תה) בשם ר"ת. ע"ש. ואע"פ דרב חייש לרב אסי, הלכתא כרב. וכ"כ הרי"ף בהלכות, דאע"ג דחש לה רב להא דרב אסי, קי"ל כרב, דהא ריו"ח קאי כותיה, דאמרינן לקמן (יט:) א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן, הקורא את המגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא, ולא אמרו אלא בצבור, אבל ביחיד יצא. ושמעינן מינה דקורין אותה ביחיד, כרב דאמר בזמנה קורין אותה ביחיד. עכ"ל. ולכאורה יש להוכיח שדעת הרי"ף היא כר"ת, שאל"כ מאי ראייה ממהיא דריו"ח, ההיא בדיעבד איירי. אולם י"ל דהרי"ף סבר דלרב אסי אפילו בדיעבד לא יצא. אבל אפשר דאה"נ פליגי בדיעבד, ומודה רב לכתחילה להחמיר. והר"ן בהלכות כתב אליבא דהרי"ף, דלכתחילה קורא ביחיד. וכד' ר"ת. וכ"כ הנמוקי יוסף (מגילה ה.) לפרש דברי הרי"ף. וכן כתב רבינו אברהם מן ההר (מגילה ה.) אליבא דהרי"ף, דלרב קורא ביחידות, דכיון דבזמנה אפילו ביחיד איכא פרסומי ניסא. וכ"כ מרן בבית יוסף (ס"ס תרצ) בסו"ד, שהטור למד דהרי"ף ור"ת ס"ל דלכתחילה קורא ביחיד. ע"ש. וכן דעת רבינו שמריה, הובא בהגהות מימוניות (פ"א מהל' מגילה אות י). וכ"כ המרדכי (מגילה סי' תשפב) משם רבינו שמחה. וכן כתב ראבי"ה

(מגילה סי' תקס), ושכן דעת רבינו מפסי. וכ"כ התוס' (מגילה ה.) משם רבינו יוסף איש ירושלים. ושכ"כ בתשו' רש"י שמברך אף ביחיד [אלא שרש"י עצמו פסק כרב אסי, וק"ו אליבא דרב שמברך. וכאמור]. ע"ש. וכ"כ השבלי הלקט (סי' קצה) משם רב האי גאון זצ"ל בתשובה. וכ"ה בתניא רבתי (סי' מ.). ושכן המנהג בכל הישיבות לקרוא אפילו ביחיד. וכ"כ רבינו חננאל (מגילה ה.) דקי"ל כרב. ע"ש. ויש לפרש דבריו כמ"ש הר"ן והב"י אליבא דהרי"ף (שהוא אותו לשון). וכבר כתב מרן הבית יוסף במגיד מישרים (פר' ויקהל מה"ת) שדרך הרמב"ם להימשך אחר נוסחאות ר"ח ורב האי. ע"ש. ובע"כ לפרש כן דברי הרי"ף, שהנהגה בספר הישר (סי' תה) משמע דר"ח ור"ת בחד שיטה קיימי. גם הרוקח (סי' שלו) השווה דבריהם. וכן השווה דבריהם המרדכי (סי' תשפב), והראב"ה (סי' תקס), והגמ"י (פ"א ממגילה אות י.). ועוד. ובחידושי הר"ן (מגילה ה.) השווה דברי הרי"ף ור"ח. כיע"ש. וע"ע באו"ז ח"ב (סי' שע) שהשווה בחדא מחתא דברי ר"ת ר"ח והרי"ף והרמב"ם. ע"ש. ולפ"ז דעת ר"ח הרי"ף ור"ת, דלרב דקי"ל כוותיה לכתחילה קורא ביחיד.

והנהגה הרמב"ם (פ"א מה' מגילה ה"ז) כתב, כל אלו שמקדימין וקוראין קודם ארבעה עשר אין קוראין אותה בפחות מעשרה. ע"כ. אלמא דבזמנה א"צ עשרה. ומשמע שאפילו לכתחילה, דאי בדיעבד הי"ל להרמב"ם לפרש. ובפרט לפמ"ש הגנת ורדים (חאו"ח כלל ג ר"ס ז), שיש לפרש דברי הרי"ף שיהיו מוסכמין אליבא דהרמב"ם. דעל הרוב בחד סוגיא אזלי. ע"ש. וע"ע בכסף משנה (פ"א מהל' מגילה ה"י). ובשו"ת פאר הדור (סי' קמא). וע' בש"ע הגר"ז (ס"ס רסו) שכ', ומסתמא הרמב"ם קאי בשיטת הרי"ף רבו. ע"כ. וכן כתב עוד כיו"ב בקונט' אחרון (סי' רעא אות ג). ובמק"א כ' בזה. וכעת אכמ"ל. וכן מוכח ממ"ש הראב"ד בהשגות להשיג ע"ד הרמב"ם. וכ"כ מהר"ח אור זרוע ח"ב (סי' שע) אליבא דהרמב"ם, כי אחר שהביא ד' ר"ת כתב: וכן פירש ר"ח. וכן פסק רבינו יצחק אלפסי זצ"ל. וה"ר משה ברבי מיימון זצ"ל כתב, וכל אלו שמקדימין וקוראין קודם י"ד אין קוראין אותה בפחות מעשרה. עכ"ל. משמע אבל בזמנה אינה צריכה עשרה. ע"כ. וכ"כ הרב המגיד, שדברי הרמב"ם כד' הרי"ף, והרשב"א סייע דברי הרי"ף מהירושלמי. ועמ"ש בלח"מ לבאר ד' ה"ה. ע"ש. וכ"כ הנמוקי יוסף (מגילה ה.). ורבינו אברהם מן ההר שם, אחר שהביא דברי הרי"ף, העתיק לשון הרמב"ם. ע"ש. וכן משמע ממ"ש הרמב"ן במלחמות, וסעד לדברי רבינו שאלמלא לא היה רב אסי מחמיר אלא למצוה לאהדורי אבי עשרה, על מה חשש רב להא דרב אסי כיון דלא ס"ל כוותיה. א"ו לדברי רב אסי דיעבד נמי לא יצא, ומש"ה חש לה רב להחמיר. ע"כ. ולפ"ז כיון דכ' הרי"ף דאע"ג דחש

לה רב לרב אסי קי"ל כרב משום הא דריו"ח, מוכח דלריו"ח אין לחוש אפילו לכתחילה. וכן כתב המאירי (מגילה ה.) בדעת הרי"ף, וז"ל: מגילה בזמנה קורין אותה אף לכתחילה ביחיד, הואיל וזמנה היא והכל קורין אותה, די בזה הפרסום וכו'. ויש פוסקים שאף בזמנה לכתחילה בעשרה, אלא שדעת ראשון נראה עיקר. ואף גדולי הפוסקים [הרי"ף] הביאו בה ראייה וכו'. עכ"ל. וכ"כ האור שמח (פ"א מהל' מגילה ה"ז) אליבא דהרמב"ם. (ומכל זה סייעתא למה שכתב בשו"ת יביע אומר ח"ו (חאו"ח סי' מו אות ב) לדחות מ"ש הישועות יעקב (סי' תרצ סק"ז) לפרש ד' הרי"ף היפך דברי הר"ן. ע"ש. כי מד' הראשונים מבואר להדיא דעת הרי"ף כמ"ש הר"ן לבאר דבריו.) וכ"כ בספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך ב) שדעת רוב המפרשים שמברך אפילו יחיד. ע"ש. [וע"ע בחי' הרשב"א (מגילה ה.), שאע"פ שביאר פלוג' דרב ורב אסי בלכתחילה, אבל בדיעבד מודה רב אסי דיצא. ולפ"ז אין ראייה מההיא דריו"ח. מ"מ פסק כהרי"ף משום דברי הירוש'. וע"ע בחי' הריטב"א שם. ובהגהת המהדיר. ול"נ דהריטב"א ס"ל כהרשב"א. וע"ע להרמב"ן במלחמות שכתב לה"ר לד' הרי"ף, דרב אסי דיעבד קאמר, ממה דחייש ליה רב. ע"ש. וע"ע בחידושי הר"ן ובעיטור (דף קי ע"ג). ע"ש. והרשב"א והריטב"א והר"ן בהלכות הוכיחו מהא דמבטלין ת"ת, דמ"מ משום ברוב עם איכא מצוה מן המובחר אף לרב לילך לבהכ"נ, ומכל מקום אינו חיוב גמור. וכ"כ בספר המאורות (עמוד שיט) וז"ל. מיהו "מצוה מן המובחר" לאהדורי אעשרה. ע"כ].

והנה הראב"ד בשו"ת תמים דעים (סי' קפ) העתיק דברי ס' העיתים, שהלכה כרב. וסיים הראב"ד: ודיוק יפה הוא וראוי לסמוך עליו. ע"כ. והוא כנגד מ"ש הראב"ד בהשגות (פ"א ממגילה ה"ז) להעיר על דברי הרמב"ם. ולד' הלחם משנה בלשון ב' אתי שפיר. ודו"ק.

ג) ומרן בשלחן ערוך (ס"ס תרצ) כתב וז"ל: מגילה, בי"ד ובט"ו צריך לחזור אחר עשרה, ואם אי אפשר בעשרה קורים אותם ביחיד. עכ"ל. וכתב בביאור הגר"א, דהיינו כרע"ג והרא"ש. ודלא כהרי"ף ושאר פוסקים. ע"ש. ונראה דמאי דנייד מרן מלפסוק כדברי הרי"ף, משום דמספקא ליה דעת הרי"ף, וכמבואר בבית יוסף, (אלא שסיים שדעת הטור מבוארת בדעת הרי"ף דהיינו כרבינו תם), ולהכי סתם כדברים המפורשים. וטעמא דמילתא דמרן מספקא ליה דעת הרי"ף, משום שכל כהאי גוונא הי"ל להרא"ש לפרש שדבריו נגד הרי"ף. וכמ"ש הרב יד מלאכי (בכללי הרא"ש אות כח דקפ"ט סע"ד), שהרא"ש דרכו להמשך אחר הרי"ף, אם לא שחולק עליו בפירוש. ע"ש. וע"ע בס' נתיבות החיים סימן טוב ח"ה (סי' סג אות יא סוף עמוד קלט) שהכריח כיו"ב עפ"ד

ה' יד מלאכי הנ"ל. ע"ש. ולכן בש"ע סתם כד' הרא"ש שמסתמא דעתו כהרי"ף. אבל בהגלות נגלות לן דברי רבים מהראשונים אליבא דהרי"ף, דלכתחילה קורא ביחיד, וכמ"ש הר"ן בהלכות והרשב"א והריטב"א והמאירי והאור זרוע והנמוקי יוסף והרמב"ן במלחמות, והטור, נראה דאילו היה מרן ז"ל רואה כל דברי הראשונים הנ"ל, היה משווה בפשיטות דברי הרמב"ם לדברי הרי"ף, וכמ"ש בעצמו בכסף משנה (פ"א מהל' מגילה הל' י). וכ"כ בבית יוסף חו"מ (סי' קטו) וז"ל: שכל מה שאפשר להסכים סברת הרמב"ם עם סברת הרי"ף יש לנו להסכים. ע"כ. ובבית יוסף יו"ד (סי' לא) בד"ה ולענין הלכה, כתב, והרמב"ם כיון דאפשר לפרש דבריו כן, טפי עדיף, משום דמסתמא בשיטת הרי"ף רביה אמרה. ע"ש. והיה פוסק כדבריהם לכתחילה. ונודע מ"ש הרמ"א בחו"מ (סי' כה) בשם המהר"י קולון (שורש צד), אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרונו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע להו הוי הדרי בהו. ע"כ. [אלא שנחלקו בזה אי אמרין הכי גבי מרן ז"ל, וכמו שנתבאר באריכות במק"א בס"ד].

ומכל מקום לענין נ"ד קיל טפי, כי נראה שהמנהג בזה נגד דברי מרן ז"ל, כי לדעת מרן היכא דאפשר לקרוא בעשרה לא יצא י"ח אם קורא ביחיד, שהרי פסק כרע"ג, [ואע"פ שביאר הרא"ש דהיינו לכתחילה ובדיעבד מודה רב אסי, דיעבד דקאמר הוא היכא דלית ליה כלל ציבור], והרי המנהג פשוט לקרוא ביחיד, כמ"ש השבלי הלקט והתניא רבתי (סי' מ). וכן ראיתי בשו"ת יביע אומר ח"א (חאו"ח סי' מד) שכתב וז"ל: ורוב הפוסקים ס"ל שאף היחיד מברך על מקרא מגילה. וכן פסק בשו"ת ראש משביר (חאו"ח סי' לא). וכן פשט המנהג, וכמ"ש בשו"ת ישיב משה שתרוג (ס"ס שלב). וכ"כ בס' בני בנימין (דק"ד ע"ג) שכן מנהג ירושלים ת"ו. ע"כ. (והספרים הנ"ל אמ"א). וע"ע במאמר (סי' תרצב סק"ד וסק"ו), שהמנהג פשוט לברך ביחידות. וכן פסק בשו"ת ידי עלמ"א ח"ב (חאו"ח סי' יג). וע' בס' בא"ח (פר' תצוה דיני פורים אות יג). ע"ש. ואכמ"ל. וכיון שמנהג בזה נגד דברי מרן ז"ל, ומרן לא אוקים דבריו נגד מנהג, וכמ"ש בהקדמה לבית יוסף, (וע"ע בספר מנוחת שלום ח"ז באריכות), הלכך בצירוף דברי הראשונים הנ"ל אליבא דהרי"ף והרמב"ם נראה דהכי נקטינן. וארץ ישראל אתרא דהרמב"ם היא, ודרכו של מרן לפסוק כהרמב"ם, וכמו שכתב השלחן גבוה (בכלליו שבראש הספר כלל יא). ע"ש. [והארכתי בזה במק"א בס"ד]. והשתא דאתית להכי פשיטא שהי"ל למרן לסתום כהרמב"ם אחר שכן נתברר דעתו להדיא ומכל שכן שהוא רק כנגד הרא"ש. מה גם שכן דעת הרשב"א להלכה, "והרמב"ם

והרשב"א הם עמודי עולם" (לשון מרן בבית יוסף יו"ד סי' קטו). והכא נמי דעת הרמב"ם והרשב"א שווה. [וע' מש"כ ביד חיים (כללי הרשב"א) ע"ש]. ולפי זה פשיטא שהי"ל למרן לסתום כדעת הרי"ף הרמב"ם והרשב"א זיע"א. (וע' בשו"ת סמיכה לחיים פלאג"י חאה"ע סי' ט דף מז ע"ג, שגבי הרשב"א אמרין ודאי שאילו היה רואה דבריו מרן הוה הדר ביה. ע"ש. ודו"ק.) וע' ביפה ללב ח"ב (סי' תרצ אות טז). וי"ל ע"ד.

ד) ואנכי הרואה למרן בבית יוסף שהביא מ"ש הארחות חיים (הל' מגילה אות כד), הראב"ד הכריע ואמר, דלעולם בעינן עשרה, מיהו במקום שיש צבור שקראוהו בעשרה, אם יש שם יחיד או יחידים שלא קראוהו עמהם יוכלו לקרותה ביחיד, כיון שהיה בעיר פרסום דקריאת הצבור. ע"כ. והיינו דמפרש דבדיעבד פליגי, ומודה רב דבעינן לכתחילה עשרה. אלא שכל מאי דקפיד לעשרה, היינו דוקא היכא דליכא מבלעדיו פרסומי ניסא, אבל אם יש עשרה בלעדיו, יכול לקרוא יחיד. אבל מדברי הארחות חיים מבואר, דהיינו דוקא בדיעבד. וצ"ל שהוא משום ברוב עם, אבל מצד חיובא דפרסומי ניסא א"צ לחזור אחר עשרה. ולכאורה אפילו ביש לו עשרה א"צ שיקראו יחד שכבר נתפרסם הנס, ורק משום ברוב עם. ובש"ע כתב מרן, שאם אי אפשר בעשרה, קוראין אותה ביחיד. והיינו כדעת רע"ג הרא"ש ודעימיה. וכתב ע"ז הרמ"א, ואם קראו אותם בציבור, ואיזה יחיד לא שמעה, יוכל לקרות אפילו לכתחילה ביחיד, הואיל וקורין אותם באותה העיר בעשרה. ע"כ. ופירש המשנה ברורה בשער הציון, דלא פליגי, ודברי מרן איירי היכא דליכא ציבור, ולהכי בעינן שיהיה פרסומי ניסא. אי נמי ברוצה לקרוא בבהכ"נ קודם ציבור, לפני שיהיה פרסומי ניסא. ע"ש.

והנה בהשגות הראב"ד דחה דברי הרמב"ם, ודבעינן ציבורא, ואפ"ה כתב דהיכא דקראו א"צ לחזור אחר עשרה אפילו לכתחילה, ולזה נראה דלא פליגי הרמב"ם ודעימיה. ומצאתי להמאירי (מגילה ה.) שכתב, וגדולי המפרשים [הראב"ד] כתבו, שכל שאין צבור בעיר לכתחילה יפה הוא לאסוף עשרה [כמ"ש בהשגות], אבל כל שיש צבור בעיר קורין אותה לכתחילה ביחיד וסומכים על פרסום קריאת הצבור. ע"כ. ולא העיר ע"ז כלל. אע"פ שפסק כהרי"ף והרמב"ם. ומשמע דמהני לדידיהו. (וע' כה"ח סי' תרצ ס"ק קכב). ונראה שדעת הראב"ד לפסוק הלכה כרב ואפ"ה לחוש לדרב אסי. וכמ"ש הלחם משנה (פ"א ממגילה ה"ז) בלשון ב', (וכן הבין הפר"ח ס"ס תרצ בדברי ה"ה בפשיטות), דס"ל להראב"ד דאע"ג דהלכה כרב, וכדמוכח מעובדא דריו"ח, מ"מ מדחש ליה יש לנו ג"כ לחוש. ע"ש. ולכן סבר דמהני האי פרסום הנס אליבא דרב אפילו לחומרא, אבל לדעת מרן הש"ע דהלכה כרב אסי, בעינן פרסומי

ניסא לכל אחד ואחד, ועל כן לא מהני ליה מה שקרו הציבור. ולהכי לא הביא דין זה בש"ע. והרמ"א בהגה הביאו, ולשיטתיה אזיל, שכתב בסמוך שנהגו לברך ביחידות, והיינו כדעת הרי"ף והרמב"ם שהלכה כרב, ולכן היכא שכבר נתפרסם בציבור א"צ לחוש אפילו לכתחילה. (ודלא כמ"ש המשנה ברורה). וכן ראיתי להגאון בעל פרי חדש (סי' תרצ"ס"ק יח) שסמך להלכה כדברי הרמב"ם שקורא לכתחילה ביחיד, אלא שבסו"ד כתב, נמצינו למדים למעשה שמי שקורא אותה בזמנה מצוה לחזור אחר עשרה, ואי לא אפשר קרי אותה ביחיד. ע"ש. וע"ע במג"א (סי' תרפ"ח ס"ק יא) דבשלא בזמנה בעינן עשרה. ע"כ. ומשמע דבזמנה א"צ עשרה. וע"ש.

ה) ונראה דמכיון דמעיקר הדין מותר לקרוא ביחידות, וכל מאי דהחמירו לילך לבהכ"נ משום ברוב עם, היכא דאית ליה עי"ז טרחא לא החמירו, וכמבואר בכיו"ב בחי' הרשב"א (מגילה ה.). אליבא דרב, דודאי שיש מצוה מן המוכרח לקרוא בציבור משום ברוב עם, (וכ"כ בחידושי הריטב"א שם והר"ן בהלכות שם), אבל לא החמיר רב שיאסוף עשרה. ע"ש. וה"נ היכא דאית ליה טורח לילך לבהכ"נ, יוכל לקרוא בביתו בעשרה, וה"ל פרסומי ניסא דעשרה. ובזה אין חשש כלל אף לדעת מרן ז"ל.

ואע"ג דאמרינן (מגילה ג.) מבטלין ת"ת למקרא מגילה, וכ"ה בש"ע (סי' תרפז). שערי תירוצים לא ננעלו, וי"ל בכמה אנפי כמ"ש האחרונים. והובאו בס' כרם יוסף (מגילה ג.). קחנו משם. אמנם ודאי דאית ביה יותר מצוה, וכמ"ש התוס' (מגילה ג.). וע"ע בב"ח (סי' תרפז) שביאר כן בדברי הטור. ע"ש. והיכא שיש לו עי"ז טורח יש להקל.

ובפרט לנשים דחומרא דאתי לידי עבירה היא. וכל כבודה בת מלך פנימה. (תהלים מה, יד). וכן משמע ממ"ש המשנה ברורה (סי' תרפ"ט סק"א) וז"ל: לכן צריך האיש לקרותה בביתו לפני הבתולות והמשרתות. "ובקצת מקומות" נוהגין שהם הולכות לבהכ"נ לעזרת נשים לשמוע הקריאה. אכן צ"ע איך יוצאין שם נשים דאי אפשר לשמוע שם כדין. ע"כ. והוא מד' המג"א והפמ"ג שם. ואת אשר אהבה נפשי מצאתי בשו"ת חלקת יעקב (בנד"מ סי' רלב), שמד' המשנה ברורה משמע שאין חיוב לנשים לילך לבהכ"נ. וכל כבודה בת מלך פנימה. וע"ש. (ושו"ר בחזון עובדיה פורים עמוד נב שהביא דבריו להלכה). ואע"פ שבהג"א פ"ק דמגילה (סי' ג) ל"מ כן. וכן מוכח מד' הב"ח הנ"ל. וכ"ה לשון הרמב"ם (רפ"ט מהל' מגילה) ומרן הש"ע (ר"ס תרפט). מ"מ כיון שמדינא ליכא חיובא, ובאמת שטורח הוא לנשים לילך לבהכ"נ, שוא"ת עדיף, וישמעו אח"כ מבעליהן ויאספו עשרה נשים (שמצטרפות לפרסומי ניסא, כמ"ש בחזון עובדיה

פורים (עמוד צא). וע' בשו"ת משנה הלכות ח"ד (סי' פב). ע"ש. ובע"כ ליישב כן ד' המשנ"ב דקאי ע"ד מרן שכתב לשון נשים, שבזה"ז יש להנהיג בשו"ת. וקצת יש לדייק כן מד' הירוש' (פ"ב דמגילה ה"ה) דריב"ל הוה מכניש בני ביתיה וקרי קמיהון. והובא בתוס' ריש ערכין (ג.). ובטור (ס"ס תרפט). ומשמע שלא היו בני ביתו הולכים לבהכ"נ לקרוא בציבור. וכן מוכח בשבלי הלקט (סי' קצה) בתשובת רב האי גאון. ע"ש. ועיקר.

וראיתי בספר חזון עובדיה (פורים, עמוד מט) שכתב, שהגאון מהר"ח אבולעפיה בתקנותיו שבסוף הספר חיים וחסד (אות כב) שתיקן וגזר שכולם ילכו לבהכ"נ למקרא מגילה, ולא יקראו יחידי. ע"ש. והראה לדברי הרב בית יהודה ח"א (דק"ט ע"ד אות סו) שאם יש הפרעות בבהכ"נ וכיו"ב, יש להקל שיקרא אותה בעשרה. ע"ש. ומידי פלוגתא לא נפקא. ודינא דרבנן הוא, הילכך המיקל ודאי דיש לו על מה שיסמוך.

ושו"ר בשו"ת מן השמים (סי' ח) שהשיבוהו משמים שהלכה כהרי"ף דבזמנה אפילו ביחיד. ע"ש. וכבר נודע מ"ש מרן החיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סי' פב) וז"ל: והגם דמרן ז"ל פסק שלא יברכו (נשים על מ"ע שהז"ג). נראה ודאי דאלו מרן ז"ל שלטו מאור עיניו הקדושים בתשובות רבינו יעקב ממרויש דמשמאי מיהב יהבי כח לברך לנשים, ודאי כך היה פוסק ומנהיג. ובכי האי לא שייך לא בשמים היא, דכיון דיש הרבה גדולים בפוסקים דסבירא להו דיברכו, אהניא לן לפסוק כמותם כיון דאית לן סיעתא דשמיא. ע"כ. וה"ה לנ"ד שרבים ועצומים ס"ל כהרי"ף, (ובאגב מוכח נמי דשיטת הרי"ף כמו שהסיק בבית יוסף סוף סי' תרצ), ואהניא לן לפסוק כמותם כיון דאית לן סיעתא דשמיא. (וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"א חאו"ח סי' מא, ובמ"ש הרה"ג המהדיר לברכי יוסף בהגהות פאת דוד סי' תרנד אות ב. ולמהר"ר הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א בס' מנוחת שלום חלק יא סי' עז).

ו) ותבט עיני בשו"ת מים חיים משאש (סי' ש דף קו ע"ב) שכתב, שהמנהג להקל לנשים שלא לקרוא המגילה ביום, יש לו סמך בספר מאורי אור (עוד למועד דף קטו ע"ב), ובהיות ואינו אלא מדרבנן, לא החמירו על הנשים שעוסקות בצרכי הפורים ועוסק במצוה פטור מן המצוה. ע"ש. ובספר מאורי ישראל (פ"א מהל' מגילה ה"ג) צווח על מנהג זה, ושודאי שיש חיוב לקרוא ביום אף לנשים, ואין להם על מה שיסמוכו. (וכ"כ עוד בחזון עובדיה פורים עמוד צה). והרי מגילה דיום חמורה טפי מבלילה, וכמ"ש התוס' (מגילה ד סע"א). וכ"כ הרשב"א הריטב"א המאירי הרא"ש המאורות המכתם

ועוד. והרמב"ם לא חולק ע"ז. הילכך ודאי דיש חובה גמורה לנשים בקריאת המגילה. ע"ש. ולפי דרכינו למדנו מיהא דבלייל פורים יש להקל יותר לקרוא יחידי, כיון שעיקר חובת המגילה ביום, וממילא חיובא דפרסום ניסא, ובדינא דר' אזלי לקולא מעיקרא דדינא. (ושו"ר להגר"מ לוי זצ"ל באור תורה אדר תשס"ז סי' סח שהאריך בזה, והסכים להתיר לנשים לקרוא בבית. ע"ש). והנלע"ד כתבתי.

(ז) ועד שיקרא המגילה אסור לו לאכול, כמבואר בתרומת הדשן (סי' קט) וז"ל: שאלה. מי שהוא אנוס קצת שלא יכול לילך לבהכ"נ לקריאת מגילה וצריך להמתין עד לאחר שקראו הקהל, ואז ימצא לו אחד שיקרא לו, וזה קשה עליו לישב כל כך בתענית שרי ליה לשמוע קריאתה מבעוד יום ב"ג בתענית אסתר או לאו. תשובה. יראה דיכול לשמוע קריאתה ויוצא בה מבעוד יום לאחר תפלת ערבית מפלג המנחה ואילך, דהיינו שעה ורביע קודם הלילה. דפסק רבינו תם בריש ברכות (ב.) דקי"ל דמזמן ההוא ואילך חשיבא לילה לענין ק"ש. ואע"ג דהקפיד התם רחמנא להדיא אזמן שכיבה, ובההוא זמנא לאו זמן שכיבה הוא, מכל מקום נפיק מידי ק"ש משום דחשיב לילה, כ"ש לענין קריאת מגילה דליכא קפידא במידי אי חשבינן ההוא זמנא ללילה שתהא קריאה בזמנה ב"ד, אע"ג דכמה גדולים פליגי ארבינו תם התם בריש ברכות, הא כתב במרדכי התם בשם ראבי"ה המנהג כוותיה דר"ת, והמחמיר כדברי שאר גאונים נקרא הדיוט אם לא הורגל בשאר פרישות. אבל אין נראה לו להתיר למי דקשה לו להמתין כדלעיל שיטעום מעט קודם קריאת מגילה וימתין שוב עד שיבוא לו הקורא. כדאמרין פ"ק דברכות (ד.), לא יאמר אדם אוכל קימעא ואשתה קימעא ואחר כך אקרא ק"ש ואתפלל כו', עד שכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה. ונראה דכל שכן לענין קריאת מגילה דחיישינן שמא תחטפנו שינה ויבטל מקריאתה, שהרי יש בה שהות טובא וגם קריאתה חובה טפי, שהרי כל המצות נדחות מפניה. עכ"ל. והובא להלכה בש"ע (ס"ס תרצב). וכתב ע"ז המג"א (סי' תרצב סק"ז), שמדברי הרא"ם שכתב, דמגילה אידי דחביבא עליה לא אתי למפשע, ומה"ט לא אסרו ללמוד כמו גבי בדיקת חמץ. א"כ ס"ל דמגילה קיל מק"ש וחמץ. והנה כיון דבק"ש וחמץ שרי טעימה, (כמ"ש בש"ע סי' רלה ותלב) קל וחומר במגילה. ועוד דעיקר קריאת המגילה ביום. ונ"ל דמש"ה שינה הרמ"א לשונו וכתב, אסור לאכול וכו', משמע דטעימה שרי. וסיים, ומכל מקום אין להקל אלא לצורך גדול. ע"כ. וכ"כ הפמ"ג שם, שאין להקל אלא לצורך גדול. ע"ש. ובשו"ת יביע אומר ח"ט (חאו"ח סי' סז) כתב לסייע ד' המג"א ממ"ש התוספות (ברכות ד.), שאין לאכול "סעודה" עד שיקרא ק"ש ויתפלל ערבית. ע"כ. מוכח דטעימה שרי. ושכן

כתב בשו"ת בשמים ראש (סי' עד), שטעימה בעלמא קודם נטילת לולב אין בה איסור, אלא שראוי לירא שמים לחבב המצוה שלא להקדים לה דבר, אך חלושים שקשה להם להמתין מותרים לטעום דבר מועט ולשתות וכו'. ע"ש. ותמה ע"ז, אמאי החמיר המג"א ולא התיר אלא במקום צורך גדול. ועוד שהרי המג"א עצמו (סי' רלה סק"ד) הביא דברי התרומת הדשן הנ"ל, וכתב, ומ"מ נ"ל שאין להחמיר בטעימה בעלמא. ע"ש. ולא הצריך שיהיה צורך גדול. ולכן נראה שלא כתב כן המג"א אלא לחומרא בעלמא. ושהגאון מהר"י זרקא בספר עוד יוסף חי (ברכות ד:) העלה להתיר לכתחילה טעימה בעלמא כהמג"א. וכ"ש במגילה דחביבא ועיקר מצותה ביום. וע"ע בערך השלחן (ס"ס תרצב). ולכן נראה שלא כתב כן המג"א אלא לחומרא בעלמא. וגם דברי הבשמים ראש מתפרשים שהוא מדרך חסידות בעלמא. ושוב נתעורר ממ"ש הגר"ח פלאגי במועד לכל חי (סי' לא אות עז), וז"ל: אפילו דקשה לו התענית לא יטעום קודם קריאת המגילה. ע' מג"א ותפלה לדוד (דפ"ה ע"ב). ע"כ. ותמה ע"ז דמנא ליה. ושהעיקר להקל בזה ודלא כהגר"ח פלאגי הנ"ל. עכת"ד. קושטא קאי כי טעם חומרתו של המג"א והגר"ח פלאגי מבואר באליה רבה (ס"ס תרצב), שכיון ששרוי בתענית, אם נתיר לו טעימה ימשך לסעודה. ע"ש. ואע"פ שאין אנו יכולים לגזור גזירות מדעתנו, הכא לא הוי גזירה אלא עובדא בעלמא שבידוע שימשך אחר אכילתו בכה"ג. אלא שהאליה רבה העיר ע"ז, שבמנהגי מהרי"ל (הל' ערב פסח אות ה) גבי תענית בכורים שמתענין ביום ה', כשחל פסח בשבת, מתיר טעימה קודם בדיקת חמץ. ע"כ. אלא שבלא"ה לק"מ על המג"א והחבי"ף, כי בספר האשכול (אלבק, דנ"ב ע"ב) כתב, ואני הכותב אומר, כי לא נתקן זה התענית [בי"ג אדר] אלא כדי שיהיו זריזין לשמוע מקרא מגילה, לפיכך קבעו תענית שלא לאכול קודם מקרא מגילה. עכ"ל. וכ"כ הארחות חיים (הל' מגילה אות כג). ולפ"ז פשיטא שיש לאסור אפילו טעימה לפני שיקרא המגילה. ואתי שפיר ד' התה"ד. אמנם הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות ה"ה) כתב, דהטעם שמתעני בי"ג אדר, זכר לתענית בימי מרדכי ואסתר, שנאמר דברי הצומות וזעקתם (אסתר ט, לא). וביאר המשנה ברורה (סי' תרפו סק"ב), שמסתבר שהתענו בי"ג, שהרי בי"ג נקהלו לעמוד על נפשם, וכמו שמשא רבינו ע"ה ביום המלחמה היה מתענה, (כמ"ש במכילתא ס"פ בשלח), והם ג"כ עמדו בתענית באותו היום. ע"ש. וע"ע בראבי"ה (מגילה סי' תקנ). וברוקח (סי' רמ). ובתוספות (תענית יח.). ובהרא"ש המרדכי הר"ן והמאירי (רפ"ק דמגילה). וע' באור זרוע ח"ב (ס"ס שסז). ע"ש. (וע' בשו"ת הר צבי חאו"ח ח"ב סי' קכד. ואכמ"ל). והיא דעת המג"א ודעימיה. ולפ"ז נוחא מ"ש מהר"ח פלאגי להחמיר בזה, דחייש לד' האשכול והארחות חיים והתה"ד, וכן חייש שמא ימשך ויאכל סעודה, ואע"פ שמהרי"ל התיר לפני בדיקת

חמץ, יש לחלק בין חמץ למגילה, שהרי בחמץ אם ישכח יוכל לבדוק בתוך המועד בדיעבד, כדקי"ל בפ"ק דפסחים (י:), וחכמים אומרים לא בדק באור לי"ד יבדוק בי"ד, לא בדק בי"ד יבדוק בתוך המועד, לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד. וכתב הרמב"ם (פ"ג מהל' חמץ ומצה ה"ו) דגם כשבודק בתוך הפסח מברך. וכ"כ מרן בש"ע (סי' תלה). ולהכי התיר מהרי"ל. אבל בנ"ד שאם יפסיד מגילה אין תשלומין, יש להחמיר. וע' בסמוך.

(ח) אולם נראה דאם יעמיד לעצמו שומר יהיה מותר אפילו בסעודה, דלא גרע מדין ק"ש דמהני ליה לעמיד שומר, וכמ"ש המג"א (סי' רלה סק"ד) שואר אחרונים שם. וע' במשנה ברורה (ס"ס תרצב) שכתב בזה"ל. ואם הוא אדם חלוש והשהייה יזיק לבריאותו ויכול לבוא לידי חולי, וטעימה מעט אינו מספיק לו, נראה דשרי לאכול אך יבקש מאחד שיזכירנו לקרוא את המגילה אחר אכילתו. ע"כ. והובא גם בכה"ח שם. ולכאורה יש לדייק דדוקא חולה שרי, אבל סתם אדם יש לאסור. ובשו"ת שלמת חיים (סי' ת) נשאל ע"ז, שהרי המשנה ברורה (סי' רלה ס"ק יח) התיר אכילה ע"י שומר, ולא חילק בין חולה לשאינו חולה. והשיב, דמעיקר הדין הדבר מותר ע"י שומר, אלא שלכתחילה ראוי להחמיר. ע"ש. ולפמ"ש לעיל אתי שפיר הא דהחמיר לענין מגילה לכתחילה וכדעת התה"ד ודעימיה. [וכן ראיתי בשו"ת ברכת יהודה ח"ב (חאו"ח סי' ס) שהרה"ג השואל דייק ממה שהתה"ד לא נתן טעם ע"י שומר, דס"ל דלא מהני. והרה"מ"ח כתב לדחות דבריו דלאו דוקא. כיע"ש. ולהאמור מחוורתא כדמעיקרא, דלדעת התה"ד יש לאסור]. אבל מעיקר הדין מותר שהרי כן דעת הרמב"ם ודעימיה. וכן ראיתי למרן הראש"ל הגר"ע יוסף זצ"ל בס' חזון עובדיה (פורים, עמוד צה) שכתב בפשיטות, שאם ביקש מאחר שיזכירהו לקריאת המגילה בציבור מותר באכילה. ע"כ. ונ"ל דאזיל לשיטתיה בשו"ת יביע אומר ח"ט (חאו"ח סי' סז) שהעלה להתיר טעימה לפני המגילה לכתחילה, וכדמוכח מלשון התוס' (מגילה ד:): שכתבו לשון "טעימה". וכן כתב בהגהות מיימוניות (פ"ו מה"ת אות ט) בשם התוס'. וכ"כ המרדכי (שם סי' ד). וכ"כ בתוס' הר"י שירליאון. [וכ"ה בתוס' רא"ש שם]. ע"ש. ולא חש לדעת התה"ד והאשכול הנ"ל. ועל כן התיר לכתחילה ע"י שומר. ועיקר. ודו"ק. וצור ישראל יצילנו משגיאות ומתורתו יראנו נפלאות. אמן. אח"א נר"ו.

ג. בענין משחקי הנפצים וכיוצא בהם

לה"ו. תשע"ג לפ"ק. [ובתוספת מרובה יום ה' כ"ב שבט תשע"ד לפ"ק]. ירושלים עה"ק תובב"א. בענין הנפצים המצויים בעוונותינו הרבים בערבי פורים, אם מותרים, או דלמא אסורים מכמה טעמים.

עמדתו ואתבונן במשחקי הנפצים שיש אשר משחקים בהם בערבי פורים, אם הדבר מותר או אסור.

(א) בגמרא (ב"ק צא.), המבעית את חברו פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים, כיצד, תקע באוזנו וחרשו פטור וכו'. וכ"פ הרמב"ם (פ"ב מהל' חובל ה"ז) ובטוש"ע חו"מ (סי' תכ סל"ב). ומכל מקום איסורא קעביד, וחייב ע"ז בדיני שמים, וא"כ י"ל דחובה רמיא על כל הרואה אצל חברו נפצים וכיו"ב, ויודע בוודאות שרוצה להדליקם ליד אנשים ולהבהילם, ליקח לו הנפצים בעל כרחו לאפרושי מאיסורא. ועמש"כ בשו"ת ממעמקים קראתיך (סי' ז). ודון מיניה לענין נ"ד. וכיום בכל שנה ושנה נפצעים על ידי זה כמה וכמה אנשים, ורח"ל כמה עוברות שנה אחר שנה הפילו מחמת נפצים אלו, אם כן פשיטא שיש לאסור, והרי הוא רשע המזיק את הרבים. והתורה הזהירה ונשמרתם מאד לנפשותיכם. ולהכי מצוה שייקח לילד הנפצים הללו וישמידם, וראיה ממ"ש בגמרא (ב"ק פ:), חתול מותר להורגו ואסור לקיימו, ואין בו משום גזל, ואין בו משום השב אבידה לבעלים. וכ"פ הרמב"ם (ס"פ טו מהל' גזילה) ובטור חו"מ (ס"ס רסו), ומבואר דהיינו דוקא בשונרא דממית. אבל בש"ע (שם ס"ד) כתב בזה"ל: חתול רע "שמזיק" לקטנים א"צ להישכו וכו'. עכ"ל. על כל פנים נ"ד לכ"ע שרי, כי כבר ארע כמה פעמים שהמית. והגרי"ז שליט"א בחשוקי חמד (מגילה עמוד רי) הביא מ"ש מהרש"ל בים של שלמה פ"ז דב"ק (סוף סי' לז), שהאף שהפוס' לא הביאו ד"ז להלכה בחירוא וכו', מכל מקום פשיטא דהיכא שארע והרג, או נשכו, או קטעו, פשיטא דשייך האי דינא. ע"ש. וזה ברור.^א

א. והנה בגמרא (ע"ז ל סע"ב) איתא, אמר מר לא ישקה מהן (ממים מגולים) לא בהמתו ולא בהמת חברו. והתניא אבל משקהו לבהמת עצמו. כי תניא היהא לשונרא (דלא מזיק ליה ארס. רש"י). אי הכי דחבריה נמי (ואמאי קתני עצמו). ומשני, דחבריה כחיש. ופריך, ידידה נמי כחיש, ומשני, הדר בריא. דחבריה נמי הדר בריא. זימנין דבעי לזבונא ומפסיד ליה מיניה. ע"כ. והרמב"ם (פי"א מהל' רוצח ושמירת הנפש הטי"ו) כתב, מים שנתגלו לא ישפכם לרשות הרבים, ולא ירבץ בהם את הבית, ולא יגבל בהן את הטיט, ולא ירחץ בהן פניו ידיו ורגליו, ולא ישקה מהן בהמה בין בהמת חברו בין בהמתו, אבל

ובלאו הכי ודאי דלא גרע ממ"ש בירוש' (פרק בתרא דתענית ה"ה) על טור, שלא חרבה אלא בעוון ששחקו בה בכדור. והיינו משום שחוק וקלות ראש הרכה שיש בזה, ולא הוי סתמא ביטול תורה. וע"ע מ"ש מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' שלח) והכה"ח שם. ע"ש. [ועיין עוד במה שכתבתי לקמן סימן יח אות ה]. ובייחוד בזה"ז שהדבר אסור ע"פ החוק, ומוהר"ע יוסף זצ"ל בשו"ת יחיה דעת ח"ה (סי' סה) העלה ששיך אף במדינת ישראל כיום. ע"ש. גם הגרי"ז שליט"א בספר חשוקי חמד (מגילה עמוד רו) העלה לאסור בזה, והביא מ"ש המשנה ברורה (סימן תרפט ס"ק יח), שהאב צריך למנוע מבנו להרעיש בקריאת המגילה. ע"ש.

ב) וראיתי להגאון מהר"ח פלאג'י (בהקדמה לספר מועד לכל חי, ירושלים תשמ"ה עמוד ז והלאה) שהאריך למחות מחאה נמרצת על הנפצים השונים, וזת"ד, שקידושי ימים טובים היה ע"י שהיו מדליקין מדורות אש בראשי ההרים, עד שכל הגולה הייתה כמדורת אש, כי במקום שיש אור ולא חושך מביא שמחה בלב האדם, וכמ"ש

משקה אותן לחתול". ע"כ. ותמוה דהא אסקינן דדוקא דידה שריא. ומרן בכסף משנה שם כתב, ורבינו השמיט זה משום דהשתא אין דרך למכור חתול. ע"כ. וק"ק דמיהא איכא חשש דימכור, וא"כ לא בטל הטעם דתקון רבנן. ובבית יוסף יו"ד (סי' קטז) כתב וז"ל: וכתב הרמב"ם, ולא ישקה מהם לא בהמתו ולא בהמת חבירו אבל משקה אותם לחתול. וכן מפורש בגמרא, ופרש"י טעמא, משום דשונרא לא מזיק לה ארס כדאמרינן בערבי פסחים (פסחים קיב:) דשונרא אכיל לחויה. "ומיהו אמרינן בגמרא (ע"ז ל:) דהיינו דוקא לשונרא ידידה, אבל לדחבריה לא, משום דמכחיש ליה, ואע"ג דהדר ברי, זמנין דבעי לזבוגי ומפסיד ליה מיניה". ע"כ. ולא תירץ קו'. ואי נימא דהכ"מ קדים לב"י, וכמ"ש מהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב (ס"ס מט), י"ל דלא ניח"ל בהאי תירוצא. אולם בספר יד מלאכי (כללי הכסף משנה אות ז דקצ"א ע"ב) כתב, שחיבור הב"י קדים לכ"מ כי"ג שנה. ע"ש. וע"ע בשד"ח כללים (סי' יג אות כח וכת), ובשם הגדולים (מע' ב אות נט, ומע' כ אות נ). ע"ש. וראיתי להמרכבת המשנה על הרמב"ם (שם) שהביא ד' הכ"מ הנ"ל, וכ' ע"ז, ואישתמיטתיה ההיא דבב"ק (פ:), נפיק רב ודרש חתול מותר להורגו, ואסור לקיימו, ואין בו משום גזל ולא משום השבת אבדה. הרי דסוגיין (ע"ז ל:) ליישב הברייתא קודם גזרת רב (ב"ק פ:). ע"כ. ולכאורה אחר גזירת רב, מאי איכא למימר ליישב קו' הגמ' בע"ז שם. ובלאו הכי הרי הרמב"ם (סוף פט"ו מהל' גזילה) כתב, דגזירת רב בשונרא דממית. וכ"כ הטור (סוף סי' רסו). ע"ש. ונמצא שירד להציל ולא הציל, כי בסוגיא דע"ז (ל:) מוכח דיכול רק לגרום לחולשה לשונרא ותו לא. והמגיד משנה (סוף פט"ו מהל' גזילה) כתב וז"ל: וכתב ההורג את הקטנים, מפני שאותו מעשה כך היה, שהחתול הרג תינוק. ודרש רב כך שאסור לקיימו. ע"כ. וכ' ע"ז המגיה בדפוס אמסטרדם, תמיה לי, דהא בגמרא לא אמרו אלא

בתשו' הרא"ש (כלל ה' ס' ח), שבמקום אורה יש שמחה, כמ"ש ליהודים הייתה אור ושמחה, וכן נאמר אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה וכו'. ע"ש. ולא היה הקידוש הלזה ע"י הבערה באפר שריפה שקורין פולב'ורה בלע"ז, על ידי קנה שריפה שקורין טופ"קס וקאראבינא"ס וכדו', שהם כלי מות וכלי זיין המוכנים לפורענות, ולא מסמנא מילתא לקבוע קדושת יום טוב בכלי זיין דבר הממית, וסם המות נתון בתוכו, כי מועדי ה' ניתנו לחיים ולא למות. וכבר אמרו בגמרא (כריתות ו. הוריות יב.) דסימנא מילתא. ע"ש. ואחר שנתבטל קידוש החודש ע"י האש מפני הכותים שהיו מדליקין מדעתם, היו יוצאין שלוחי ב"ד להזהיר על הרגלים, וזהו אומרו והשאינו ה' אלוקינו את ברכת מועדיך לחיים בשמחה ובשלום, על ידי אור האש שהיו מאירין את כל הגולה כמדורת אש, או שלוחי ב"ד היוצאים, לאפוקי שלא יהיה קבלת המועדים בקנה שריפה שהם כלי מות, דבר מוכן לפורענות, והיינו דדייק לחיים ולא למות, ובזה הוא לשמחה ולשלום, כי הקנה שריפה כלים כאלו שהם כלי מות אלו הם מביאים דאגה וצער דגופא, ולפעמים באים לידי קטטה על ידי קנה שריפה, שדולקו בלתי ידיעה, אפילו לא יהיה בתוכו דבר הממית, שהוא נקרא

דקטעה לידא דינוקא, וכן גריס רש"י והתוס', ושם נודמנה לרבינו גירסא אחרת. ע"כ. ובאמת דהכי גריס המאירי (חולין נג): ד"ה כבר, וז"ל, בב"ק מרובה אתא שונרא "קטעיה" לההוא ינוקא, נפק רב ודרש חתול מותר להרגו ואסור לקיימו. עכ"ל. אלמא דגרסי בגמרא (ב"ק פ:) קטעיה, שהרגו. אבל רש"י (ב"ק פ:) ד"ה אדהכי, כתב, "וקטעיה לידא דההוא ינוקא". וכ"ה בגמרא לפנינו. משמע דס"ל דרך הזיקו בידו. גם בספר מנחת עני זיצנהיים ח"ב (מע' חתול) כתב לדחות ד' המרכבת המשנה הנ"ל, שהרי מבואר בב"ק (פ:) דהיינו דוקא בשונרא רשע (כמ"ש חזקוני, מועד להזיק אדם. ע"כ.) משא"כ סתם חתול. ובלא"ה מבואר בגמרא דה"ד בשונרא אוכמא בר חזקוני בר חזקוני. ולא בכל חתול, והרמב"ם לא חילק. ע"ש. (וע' בספר דברי שפטיה ח"ב (ס' ט) מ"ש בזה. ואמ"א כעת.) וראיתי להרב מעשה רוקח (סוף פרק טו מהל' גזילה) שכ', ויותר נראה לומר, שכיון שהקטנים הם חלושי המזג קרוב לודאי שמת אותו התינוק, כי גדל הכאב עליו. ע"כ. ולפע"ד הוא דוחק, כי רש"י דייק ונקיט לשון הש"ס, ואמאי העתיקו. א"ו לאפוקי מגי' הרמב"ם והמאירי. ולמטוניה דהמעשה רוקח דמ"ש הש"ע (ס' רסו ס"ד) בלשון מזיק, לאו דוקא, אמאי שינה מלשון הרמב"ם והטור. א"ו צ"ל דלא ס"ל כוותיהו. ואע"פ שבב"י לא העיר מזה כלום, מ"מ בש"ע סתם בדברי הש"ס דס"ל דהכי הוה גריס הרי"ף והרא"ש, והשמיטו ד"ז משום שאינו מצוי. וי"ל. ועדין צ"ע. ומצאתי את אשר אהבה נפשי בספר הלכה למשה על הרמב"ם (פט"ו מהל' גזילה הי"ז) שעמד בזה, וזת"ד, והנה יש לתמוה על רבינו, חדא דנקט חתול רע סתם ולא חילק. ועוד דאמר שהורג את הקטנים, וההוא עובדא לאו בהורג הוה אלא דקטעיה

בלע"ז שאש'מה וקרוש'וס וכדומה, עם כל זה בקול הברה לבד כשהוא שולחו בפתע פתאום, מביא רעדה וחלחלה על האדם ומתפחד, ומפני זה רבו כמו רבו קטטות ומריבות ויריבו עליה, ואין צריך לומר אם חס וחלילה יצא תקלה ונפש הוא חובל בר מינן, כי בודאי אינו נכון לאומה ישראלית בשום מקום ובשום זמן, ואפילו בפורים ובחתונות, שלא להשתמש בכלי מות כאלו וכדומה, לא מיניה ולא מקצתיה, ואיכא משום לא תעשה כמעשיהם, ולכן לא נכון לעם בני ישראל להתנהג כמוהם מכמה סיבות הנסתרות והנגלות, והיה לי להרחיב הדיבור בזה רחב רחב, וקצתי הרבה מאד ודי למבין. ולא מיבעיא לדלק בקנה שריפה, אלא אפילו מה שמשימים בתוך ניירות כרוכות וקשורות מעפר שריפה הנקרא פולב'ורה שקורין טאראקא'ס או פ'יג'יקס וכדומה להן, אינו נכון לאומה ישראלית לעשות אפילו בפורים ובחתונה, וכבר יש בעירנו איזמיר יגן עליה אלהים, הסכמה מרביתנו הקדושים שאין להטיל בפורים לא טאראק"ה ולא פ'יג'יקס וכדומה, ולא שום דבר הבא מחמת

לידא דינוקא וכו', וגם על הרב המגיד ז"ל יש לתמוה דכתב וז"ל, הורג את הקטנים מפני שאותו מעשה כך היה, שהחתול הרג תינוק. ואינו כך המעשה כמבואר שם. ונראה שהם היו גורסים בגמרא "קטעיה לינוקא". [ותנא דמסייע ליה הוא המאירי חולין (נג:)] הנ"ל. ודלא כגרסתינו דקאמר קטעיה "לידא" דינוקא ורש"י [וכן מוכח בתוס' גריס כגרסתינו. אבל הטור (ס"ס רסו) כתב כדברי רבינו, חתול רע "ההורג" לקטנים, אין צריך להשיבו לבעל ואין בו משם גזל, וכל המוצאו הורגו וזוכה בעורו. ותימה על מרן היאך לא נרגש מזה, דהרי בש"ע שם כתב, חתול רע "שמזיק" לקטנים, וה"ט דגורס כגרסתינו כמו שהעתיק בבית יוסף וכו'. ונראה דלענין דינא ס"ל לרבינו ולשאר הפוסקים דבזה"ז דלא בקיאין בין חיוורא ואוכמא וכיוצא, אלא כיון דחזינן דהחתול רע שהורג הקטנים באיזה אופן שיהיה מותר להורגו. ולתוס' [ופרש"י] ומרן ז"ל בש"ע, והר"ב הלבוש, לאו דוקא הורג אלא ה"ה מזיק. וכ"כ מהרש"ל וכו'. עכת"ד. והנה זו לשון מהרש"ל (פ"ז דב"ק ס"ס לז), והאי דדריש רב (פ:) דחתול אסור לקיימו ומצוה להרגו, ואין בו משום השבת אבידה, אפילו אם מצאו מת לא צריך להחזיר עורו, אם הוא חיוורא, או אוכמא בר חיוורא. כל המפרשים לא הביאו, לפי שלא מצוי בינינו, כמו שאין נזהרים עכשיו בגילוי. ואם המיתו פעם אחת במקרה, או נשכו, וקטעו יד של תינוק. פשיטא דנוהג בהן כל הדינים. ואפילו אם הם אוכמא בר אוכמא. דרב לא חילק בין אוכמא לחיוורא אלא כשלא המיתו. וכן איתא בתוס'. ומכל מקום אם הרג אדם עכשיו חתול חיוורא של חבירו, או אוכמא בר חיוורא, אין לחייבו ממון מספיקא, מאחר שהוא עשה משום סכנת נפש, וסבר שמותר להרגו, ומכל מקום יקבל עליו היסת שלכך כיון ויפטור. אבל אם עשה להכעיס ולהזיקו חייב כשאר מזיק ממון חבירו. עכ"ל. ולכשתדקדק בלשונו תמצא מזור אמאי הרמב"ם לא חילק בדין חתול אוכמא וכו',

עפר שריפה שקורין פולב'ורה, וגם המנהג להכריז בשבת זכור להזהירם על כך, וזהו בפורים דאיכא שמחה רבה, והוא הדין בחול המועד, דלא הותר בדברים אלו, שהגם שנראה לכאורה כי בדברים קטנים וקלים כאלו לית בהו סכנת מות, מכל מקום לא יבצר מצער ונזק, וכן אירע בעירנו איזמיר יגן עליה אלהים, זה קרוב למאה שנה, שהיה שריפה גדולה ונשרפו כל בתי העיר ולא נשאר כי אם בית אחת, וזה היה מחמת שבחתונת גוי אחד מאילי הארץ שהטילו מאלו הניירות כרוכות וקשורות מעפר שריפה עולים ויורדים הנקראים פ'יג'יקס, ונפל אחד מהם על בית אחת, ועל ידי זה היה השריפה בכל העיר, וגם מאלו הטאראקא'ס שדולקים הוה עובדא שזרקו בארץ וחזר ועלה לעיני בני אדם היושבים שם, וכמעט שהיו נסמים עיניהם, ועוד אירע שנדלק המצנפת והכובע של אשה אחת, וכפשע בינה ובין המות, ולכן חוקה חקקתי גזרה גזרתי שבשום עת וזמן לא יוכלו להטיל מאלו הדברים, וגם גזרתי לכל בעלי החנויות שלא יוכלו למכור מאלו הדברים, ואי בימי החול אסורים דברים אלו, כל שכן וקל וחומר ביום טוב עצמו, דאיכא משום איסור הבערה שלא לצורך, שאינו שוה בכל נפש, וכמ"ש המג"א (ס"י תקיד סק"ג), ואפילו בשמחת תורה שהוא יו"ט דרבנן בחוצה לארץ, וגם איכא משום שמחת תורה אסור, וכמ"ש המג"א (ס"י תרסט סק"א). וכדברי המג"א הסכימו הא"ר והמחה"ש והמ"מ והפמ"ג וכו'. וא"כ נלע"ד שיש לנו למחות ביד העושים כן, כיון שמצינו להמג"א שפסק בהדיא לאסור, והסכימו עמו רבני האחרונים, וסיים המג"א, וכן ראיתי

כי איהו כתב הורג, ובכה"ג ליכא חילוקא. אבל אה"נ אודיי מודה הרמב"ם דאף להיזקא מותר להרוג, אבל זה דוקא באוכמא בר חירא וכו'. וכ"מ ממ"ש הרמב"ם שחתול שרוצה להרוג, ולא כתב שהורג, אלמא דמיירי בכה"ג דברירא לן שיכול להרוג, ואין לנו לחלק בין אוכמא וכו', כי בלא"ה אין אנו בקיאים בזה. וע"ע בחסדי דוד על התוספתא (פ"ח דב"ק ה"ה). וע"ש. ובעצם הקו' על מ"ש (בספ"א מהל' רוצח) שמותר ליתן משקין מגולין לחתול, ולא חילק אי הוי שלו או לא, מצאתי בהגהות מצפה איתן להרמב"ם שם שכתב: וע' שבת (קכח.). ע"כ. והיינו כי בגמרא שם אמרינן, שמתלטלים מים מגולים לחתול, [ובתוספתא (שבת, פ"ד ה"ו) הגי' "לבהמות". וע' בגליוני הש"ס ע"ז שם], ואי מיירי שהחתול ידיה שרי ליתן לו הכל. א"ו בדלית ליה חתול, אלא של חבירו, וחזינן דנותן לו משקים מגולים. ושור' שכ"ב ליישב ד' הרמב"ם בס' אהל משה (ע"ז ל:), וסיים, ואי מהא לא איריא, ש"ל דמיירי באופן שהשני התיר לו ליתן לחתול משקים מגולין. ע"ש. וע"ע במראה הפנים על הירוש' (פ"ח דתרומות ה"ג) ד"ה אבל. ע"ש. וע' בחידושי נחלת דוד (ב"ק ל:). ודו"ק.

שמיחו הגדולים אשר בארץ. ע"כ. וכו'. ויש למחות אפילו במקום מנהג בזה, וכן כל כיו"ב, כיון דיש סרך איסור, אלא דאם רואה שלא יקבלו לא יתקוטט, ולכל הפירושים הוא עושה תועלת כשמגלה דעתו שהדבר אסור, אשריהם ישראל כי שומעים ונמנעים, ומה גם כי מצינו כי בסברת הרב מגן אברהם היו אתו עמו גדולי הדור שמיחו, ואחריהם כל ישרי לב, הרב אליה רבה, והרב מחצית השקל, והרב פרי מגדים, שהסכימו עמו, כי בודאי הגמור יש לנו לאסור בפה מלא, וכמו שמצינו בדורינו בכמה מנהגים שלא היו מוסכמים לפי הדין, ועל ידי שגילו לבבם להרע לעשות כמעשיהם במנהגים זרים, ובלי הסכמה וחבר עיר, שהורה להם בבירור, כי אפשר כי לא היה בעיר רב המוכיח או הוכיחם באותו זמן ולא שמעו לו, או לא ניחא ליה ועם כל זה נמנע מלהוכיחם שמא לא ישמעו, או מאיזה סיבות אחרות הנסתרות והנגלות, הצד השווה שבהם שבאותו מנהג יש סרך איסור אפילו לדעת פוסק יחיד, ולקיים המנהג לא יש שום סמך מאיזה רב וחכם שמוכרחים לעשותו, אזי העדרו טוב ויש לבטלו לגמרי, ועל דרך שאמרו בגמרא ובפוסקים במקומות רבים אין מספר, ואי איישר חילי אבטליניה, אלא שאם יש חשש מחלוקת בהבטלו, אזי יש להעלים עין, וכמו שכתבו הפוסקים, ומכל מקום לכל הפירושים הרב והחכם יהיה מוחה בדבר לומר להם כי זה המנהג לא נכון לעשותו, מסיבת כי יש פוסקים דאסרו, ואם יתבטל המנהג מה טוב, ואם אינו עושה כולו עושה מחצה, כי מי שהוא ירא וחרד את דבר ה' בשומע מפי חכם ורב שיש אוסרים בדבר נמנע ושב ואל תעשה עדיף והוא פורש מזה, ואם כן נראה לעניות דעתי שיש לנו למחות ביד העושים כן כיון שמצינו להרב מגן אברהם שפסק בהדיא לאסור, והסכימו עמו רבני האחרונים וכו'. עכת"ד.

בסיכום: הדבר פשוט דמשחקי הנפצים אסורים בשימוש, הן בימות השנה, והן בימי הפורים וכיוצא בזה. וכל מי שיש בידו למחות ימחה ככל שבידו. והנלע"ד כתבתי. אח"א נר"ו.

הלימוד בספר זה
יהיה לעילוי נשמת נר"נ של
ר' אריה יצחק סימן טוב בן רבקה ז"ל
נלב"ע יום השישי כ"ו אייר
יסוד שביסוד תשע"ט

ולעילוי נשמת של נר"נ
עמיתי בתורה
שנזדכך ביסורים וקיבלם באהבה
הר"ר בן ציון שרבאני זצ"ל
בן לאה תחי'
נלב"ע י"ט שבט התש"פ
תנצב"ה

לרפואת
הר"ר יוסף חי בן שפרה שליט"א